

The background features two large, stylized letters, 'L' and 'S', rendered in a light gray color. The 'L' is positioned on the left side, and the 'S' is on the right side. They are partially overlapping and have a slightly irregular, hand-drawn appearance. The 'L' has a thick vertical stem and a horizontal base that curves upwards at the end. The 'S' is a large, bold letter with a thick stroke, curving from the top right towards the bottom left. The overall design is minimalist and modern.

PAREMIOLOŠKI
OPTIMUM

MATEJ METERC

MATEJ METERC
PAREMIOLOŠKI OPTIMUM

PAREMIOLOŠKI OPTIMUM

NAJBOLJ POZNANI IN POGOSTI
PREGOVORI TER SORODNE PAREMIJE
V SLOVENŠČINI

Matej Meterc

LJUBLJANA 2017

Zbirka: Lingua Slovenica 10
Urednica zbirke: Helena Dobrovoljc

Matej Meterc

PAREMIOLOŠKI OPTIMUM

**NAJBOLJ POZNANI IN POGOSTI PREGOVORI
TER SORODNE PAREMIJE V SLOVENŠČINI**

Urednica: Helena Dobrovoljc
Recenzentki: Erika Kržišnik, Vida Jesenšek

Oblikovanje: Brane Vidmar
Prelom: Simon Atelšek

Izdal: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Zanj: Marko Snoj
Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU
Zanjo: Oto Luthar
Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Tisk: Collegium Graphicum, d. o. o.
Naklada: 300 izvodov
Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana 2017

Izid knjige je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS s sredstvi za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij v letu 2016.

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610504153>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'373

METERC, Matej

Paremiološki optimum : najbolj poznani in pogosti pregovori
ter sorodne paremije v slovenščini / Matej Meterc. - 1. izd., 1. natis.
- Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017. - (Zbirka Lingua
Slovenica, ISSN 1855-9425 ; 10)

ISBN 978-961-05-0000-1
289617152

VSEBINA

Predgovor.....	9
1 Cilji raziskav za slovenski paremiološki optimum.....	11
1.1 Predmet raziskav za slovenski paremiološki minimum ter optimum.....	11
1.2 Utemeljitev raziskav slovenske paremiologije	13
2 Teoretična in metodološka izhodišča	15
2.1 Kratek oris sodobne slovenske frazeologije in paremiologije.....	15
2.2 Teoretična izhodišča – stavčni frazemi, paremije in pregovori	19
2.2.1 Frazeologija in idiomatika	19
2.2.2 Frazeološke univerzalije	21
2.2.3 Prekrivnost frazeologije in paremiologije	23
2.2.4 Pristopi k definicijam pregovora in razmejevanje pregovorov ter rekov	29
2.2.5 Nekaj drugih paremioloških »malih žanrov«	33
2.2.6 Krilatost izraza kot poseben dejavnik	38
2.3 Metodološka izhodišča za izdelavo paremiološkega minimuma in optimuma	40
2.3.1 Pristopi k ugotavljanju poznanosti paremij.....	41
2.3.2 Pristopi k ugotavljanju pogostnosti paremij.....	44
2.3.3 Pogostnost in poznanost paremij kot dva različna fenomena....	45
2.3.4 Kritika koncepta minimuma	46
2.3.5 Metodološka izhodišča za izdelavo paremiološkega optimuma... 46	
3 Spletni vprašalnik o poznanosti slovenskih pregovorov, rekov in sorodnih paremij – izdelava paremiološkega minimuma	49
3.1 Priprava izhodiščnega korpusa za slovenski paremiološki minimum in optimum	49
3.2 Žanrska sestava izhodiščnega korpusa za slovenski paremiološki minimum in optimum	55

3.3	Struktura spletnega vprašalnika.....	58
3.3.1	Uvodni del vprašalnika	58
3.3.2	Jedro vprašalnika z 918 paremijami	59
3.3.3	Zaključni del vprašalnika z dodatnimi vprašanji	60
3.4	Izoljšave in dodatna orodja spletnega vprašalnika	61
3.5	Potek raziskave s spletnim vprašalnikom	63
3.6	Tristo najbolj poznanih pregovorov, rekov in drugih paremij v slovenščini – paremiološki minimum	63
3.6.1	Demografski podatki vzorca govorcev za paremiološki minimum.....	64
3.6.2	Zamejitev slovenskega paremiološkega minimuma.....	67
3.6.3	Individualno poznavanje paremij – paremiološka kompetenca slovenskih govorcev.....	69
3.6.4	Struktura slovenskega minimuma glede na vire za izhodiščni korpus.....	71
3.6.5	Dodatna redakcija minimuma.....	74
4	Korpusna raziskava pogostnosti paremij za izdelavo slovenskega paremiološkega optimuma.....	75
4.1	Večstopenjsko iskanje paremij v jezikovnem korpusu ter redukcija gradiva.....	76
4.1.1	Iskanje s pomočjo konstrukcijskih vzorcev	77
4.1.2	Iskanje po polnopomenskih sestavinah.....	83
4.1.3	Alternativni načini iskanja	86
4.1.4	Reduciranje seznamov konkordanc.....	87
4.1.5	Variante in prenovitve paremij v korpusih	88
4.1.6	Krajšanje paremij	89
4.1.7	Daljšanje paremij.....	89
4.1.8	Števniki in števke	90
4.2	Opažanja ob korpusni raziskavi	91
4.2.1	Neprototipna raba, podvajanje in vprašanje popularizatorjev	91
4.2.2	Pretvorbe med ravnema stavčnih in besednozveznih frazemov.....	96
4.2.3	Pregovor v odnosu do povedi	98
4.2.4	Veriženje frazemov	99
4.2.5	Tematsko-konstrukcijski vzorci	101
4.2.6	Vezava določenih paremij na določen tip besedil.....	103
4.2.7	Intervali pogostnosti paremij iz slovenskega paremiološkega minimuma	104
4.2.8	Posebni dejavniki, ki vplivajo na pogostnost paremij v korpusu... 105	
4.3	Izdelava slovenskega paremiološkega optimuma	107

5	Paremiološki optimum v medjezikovni primerjavi – slovaška in slovenska paremiologija	109
5.1	Razmerje med pogostnostjo in poznanostjo paremij v obeh jezikih.....	110
5.2	Pogosti konstrukcijski vzorci v slovenskem paremiološkem minimumu	111
5.3	Tipi frazeoloških ustreznic med slovensko in slovaško paremiologijo.....	117
5.3.1	Nekaj pristopov k frazeološkim ustreznicam	117
5.3.2	Prednosti uporabljene tipologije frazeoloških ustreznic	119
5.3.3	Posamezni tipi jezikovnosistemske ekvivalentnosti med slovenskimi in slovaškimi paremijami.....	120
5.3.4	Nekaj odprtih praktičnih in teoretičnih vprašanj glede tipologije	136
5.4	Suprasemantična ekvivalentnost in tipi diasistemskih razlik med slovensko in slovaško paremiologijo	140
5.4.1	Diahrona razlika.....	141
5.4.2	Diatopična (teritorialna in dialektna) razlika	147
5.4.3	Diaintegrativna razlika	149
5.4.4	Diamedialna razlika	152
5.4.5	Diastratična (zvrstna) razlika.....	153
5.4.6	Diatekstovna razlika.....	155
5.4.7	Diafazična razlika.....	156
5.4.8	Dianormativna razlika.....	161
5.4.9	Diatehnična razlika	162
5.4.10	Diafrekvenčna razlika	162
5.4.11	Diafigurativna razlika	164
5.4.12	Diaanomalična razlika	166
5.4.13	Soobstanje in sovpivanje diasistemskih razlik.....	167
5.5	Drugi semantični odnosi med slovenskimi in slovaškimi paremijami	168
5.5.1	Protipomenske paremije znotraj enega jezika in v medjezikovni primerjavi	169
5.5.2	Komplementarne variante paremij znotraj enega jezika in v medjezikovni primerjavi	173
5.6	Distribucija tipov ekvivalentnosti med slovenskim in slovaškim paremiološkim optimumom.....	177
5.7	Bližina paremiologij v širšem okviru – indici in perspektive.....	181

6	Paremiološki optimum v širši frazeološki sliki in slovaropisju	185
6.1	Mesto optimuma v širšem polju slovenske stavčne frazeologije	185
6.1.1	Razmerje med zastopanostjo enot slovenskega paremiološkega minimuma v pisni in govorni rabi	186
6.1.2	Delna analiza odgovorov na vprašanja v zaključnem delu vprašalnika	191
6.1.3	Paremiološki optimum v razmerju do širšega polja stavčne frazeologije skozi prizmo uvajalnih sredstev.....	198
6.1.4	Razmerje vzorca trisotih naključnih paremij, ki jih v korpusu uvaja uvajalno sredstvo »rek«, do paremiološkega optimuma	204
6.2	Uporabnost paremiološkega optimuma v frazeografiji in slovaropisju nasploh	212
6.2.1	Vprašanje izbire paremiološkega gradiva za prikaz v slovarjih	213
6.2.2	Variantnost paremij v empiričnih raziskavah in slovaropisju	216
6.2.3	Sodobne oblike najbolj poznanih in pogostih slovenskih paremij – posodobitev paremiološkega optimuma v skladu s trenutno jezikovno rabo	219
6.2.4	Pomenska razsežnost paremij v empiričnih raziskavah in slovaropisju	230
7	Seznam najbolj poznanih in pogostih slovenskih pregovorov in sorodnih paremij (paremiološki optimum).....	237
8	Literatura in viri	251
8.1	Literatura v latinici	251
8.2	Literatura v cirilici	264
8.3	Viri (slovarji, zbirke in korpusi).....	265
8.4	Ostali viri	266
9	Summary	269
	Imensko kazalo	273
	Stvarno kazalo	277

Predgovor

Pregovori, reki in njim sorodni stavčni frazemi, ki jih obravnava to delo, spadajo v okvir paremiologije, ki z jezikoslovnega vidika sodi v frazeologijo, z vidika žanrskih značilnosti teh frazemov pa v sloustveno folkloristiko. Paremiološke enote oziroma paremije predstavljajo v slovenščini raznoliko in številčno množico izrazov, ki v strnjeni in lahko zapomnljivi obliki posredujejo široko paleto sporočil, naukov in učinkovitih opisov zelo tipičnih pa tudi zelo specifičnih življenjskih situacij. Zaradi te trajne izrazne moči so paremije nepogrešljiv del procesa sporazumevanja. Mnoge so v slovenskem govornem prostoru prisotne že stoletja, mnoge pa so nastale v zadnjem času ali pa se frazeologizirajo prav v danem trenutku, zato po eni strani veljajo za posrednike davnih opažanj ter izkušenj, ki jih generacije govorcev predajajo naslednjim generacijam, po drugi strani pa za jezikovna orodja, ki kljub ustaljenosti pomena in oblike z vsako novo rabo lahko enkratno ali za dlje časa pridobijo kakšen nov odtenek. Zato je pomembno vedeti, kateri pregovori, reki, frazeologizirani slogani, velerizmi in sorodne paremiološke enote so v današnjem času med slovenskimi govorci najbolj poznane in v rabi najbolj pogoste. To jedro slovenske paremiologije skuša v največji možni meri zajeti paremiološki optimum, ki je nastal z obširnima raziskavama med slovenskimi govorci ter v množici sodobnih pisnih besedil jezikovnega korpusa FidaPLUS. Paremiološki optimum skuša slovenskim govorcem in raziskovalcem slovenščine po svetu ponuditi odgovor na naslednja vprašanja: Katere izmed do sedaj uslovarjenih slovenskih paremij danes spadajo v okvir aktivno rabljene ali vsaj pasivno poznane slovenske frazeologije? Katere izmed njih so danes med najbolj pogostimi v slovenskih besedilih? Katere variante paremij prevladujejo v današnji rabi ter kakšno je razhajanje med njimi ter oblikami v trenutnih slovarjih in zbirkah? Koliko izmed devetstotih enot, ki so bile vključene v anketno raziskavo, slovenski govorec v povprečju pozna ter uporablja? Katere nove pregovore in sorodne paremije

lahko še najdemo? Od kod prihajajo in kako nastajajo nove paremije? Kako lahko na podlagi paremioloških minimumov ter optimumov slovensko paremiologijo umestimo v širši slovanski kontekst? Kaj lahko glede na opravljene raziskave pričakujemo od sodobnega slovaropisnega opisa tega dela slovenske frazeologije? Delo, ki je pred vami, prinaša odgovore na ta in še na nekatera druga vprašanja, skuša pa tudi odpreti nova vprašanja in s tem spodbuditi druge raziskovalce k nadaljnjim raziskavam.

1

CILJI RAZISKAV ZA SLOVENSKI PAREMIOLOŠKI OPTIMUM

V uvodnem delu bomo naprej predstavili predmet raziskav za slovenski paremiološki optimum ter na kratko argumentirali, zakaj paremiološki optimum predstavlja pomemben cilj v mednarodnem okviru in koristno metodološko izhodišče za nadaljne raziskave. Nato bomo utemeljili, zakaj so sociolingvistične in korpusne raziskave potrebne v okviru slovenske in svetovne frazeologije.

1.1 PREDMET RAZISKAV ZA SLOVENSKI PAREMIOLOŠKI MINIMUM TER OPTIMUM

S pomočjo sociolingvističnega vprašalnika je bil v okviru doktorskega dela, v katerem smo potrebovali dovolj reprezentativno množico enot za primerjavo s slovaško paremiologijo, ustvarjen slovenski paremiološki minimum – lestvica tristotih najbolj poznanih do sedaj uslovarjenih slovenskih paremij. Paremiološki minimumi že nekaj desetletij veljajo za eno glavnih izhodišč za proučevanje tega dela frazeologije, tako da se je z nastankom minimuma slovenščina pridružila vrsti jezikov, ki tak minimum imajo. Slovenski paremiološki optimum – lestvica tristotih najbolj poznanih ter pogosto rabljenih slovenskih paremij – pa je nadgradnja paremiološkega minimuma, saj v njem poleg poznanosti enot po metodologiji slovaškega frazeologa Petra Āurĉa upoštevamo tudi njihovo pogostnost v besedilih jezikovnega korpusa. Ta nabor najbolj poznanih in pogostih pregovorov, rekov in sorodnih paremioloških enot lahko služi za metodološko dobro podprto primerjavo s stanjem v drugih jezikih. Zato s primerom podrobne kontrastivne analize slovenske in slovaške paremiologije, ki je vključena v to delo, želimo spodbuditi frazeologe k primerjalnim raziskavam z jeziki, v katerih so bili

podobni minimumi ter optimumi že določeni. Vrh slovenskega paremiološkega minimuma bomo zato primerjali še z vrhom češkega, poljskega in ruskega minimuma ter ocenili, kako izsledke naših raziskav lahko umestimo v mrežo medjezikovnih primerjav, ki so jih vzpostavile sorodne paremiološke in frazeološke raziskave po svetu.

V tem delu se posvečamo predvsem slovenskim pregovorom, rekom in sorodnim paremijam ter paremiološki optimum predstavljamo kot izhodišče za spoznavanje in nadaljnje raziskovanje tega spektra slovenščine. Določitev jedra najbolj poznanih in pogosto rabljenih paremioloških enot je poleg umestitve slovenske paremiologije med paremiologije drugih jezikov uporabna z jezikoslovnih, folklorističnih, zgodovinskih, socioloških, pedagoških, psiholoških in še kakšnih vidikov. V tem delu se bomo posvetili predvsem raziskovanju paremiologije z različnih jezikoslovnih vidikov, zgledu podrobno razčlenjene primerjave s paremiologijo sorodnega slovanskega jezika (slovaščine) ter vrednotenju uporabnosti podatkov, ki sta jih prinesli obe raziskavi, za slovaropisje. Paremiološki optimum na koncu tega dela navajamo v celoti s podatki o stopnji poznanosti in pogostnosti paremij v jezikovnem korpusu ter s podatki o razhajanju njihove trenutne glavne slovanske variante z varianto, ki glede na raziskavo v jezikovnem korpusu Giga-fida danes prevladuje v rabi. Kot si bomo podrobneje ogledali v nadaljevanju, se v slovenskem jezikoslovju in slovstveni folkloristiki izraz paremiologija v zadnjem desetletju pojavlja pogosteje, izraz za njeno osnovno enoto (paremija ali paremiološka enota) pa redkeje. Termin paremija v slovenščini še ni uveljavljen, pojavlja pa se izraz paremiološka enota (Ulčnik 2011: 64). Menimo, da je enobesedni termin paremija potreben zaradi zgoščenosti in sistemske analogije z drugimi enobesednimi termini, kakršen je frazem. Poleg tega je termin, kot bomo pokazali v nadaljevanju, v rabi tudi v drugih evropskih frazeologijah in paremiologijah. Namesto pojma paremija v člankih prevladujeta izraza rečenica in pregovor, ki pa ne označujeta enakega nabora enot oziroma se z njim le delno prekrivata. V našem delu bomo uporabljali predvsem termin pregovor in nadpomenska termina paremija ter stavčni frazem. V nadaljevanju bomo predstavili še nekaj paremioloških žanrov, ki so bili zajeti v našo raziskavo: velerizme, antipregovore in splošnice. Širšim

paremijam, kakršne so npr. uganke, se ne posvečamo. Dejavnik pripisovanega avtorstva, po katerem določene paremije lahko označimo za krilatice, obravnavamo kot posebno oz. nadžanrsko merilo.

1.2 UTEMELJITEV RAZISKAV SLOVENSKE PAREMILOGIJE

Paremiologija je bila v okviru slovenske frazeologije do nedavnega še slabo raziskana (Kržišnik 2013: 25). Poleg tega manjka metodološko zgledno zasnovan slovar paremioloških enot v sami slovenščini in tudi podobni večjezični slovarji. Empirične paremiološke raziskave bi morale biti po Grzybkovem mnenju (2008: 43) odločilno merilo za uvrščanje pregovorov in drugih paremij ter njihovih variant v zbirke. Isti avtor je še ob koncu prejšnjega desetletja strnil, da širokih empiričnih raziskav paremij v slovenskem jezikoslovju skorajda ni, gradivo v zbirkah slovenskih pregovorov, ki so izšle v zadnjih desetletjih, pa je v veliki meri prepisano iz starejših zbirk, podatkov o njegovi poznanosti med govorce pa nimamo. Poudaril je tudi, da so dosedanje zbirke pregovorov in rekov neznanstvene ali pa je njihova znanstvena raven v primerjavi z jezikovnimi priročniki za druge jezikovne ravni nizka. Pomen dela, ki je nastalo s paremiološkim optimumom, utemeljujemo z zaostankom slovenske paremiologije in paremiografije za modernimi potrebami kljub naraščajočim možnostim, ki jih je v zadnjem desetletju 20. in prvem desetletju 21. stoletja ponudil razvoj vede, prav tako pa tehnike, ki je v pomoč pri razvrščanju in obdelavi gradiva.

Načrt za sociolingvistične in korpusne raziskave v slovenščini je dodatno spodbudilo zavedanje o skokovitem razvoju frazeologije v zadnjih dveh desetletjih. Na ponovni zagon frazeologije in paremiologije v devetdesetih letih sta vplivala predvsem dva dejavnika. Prvi dejavnik, ki je odpravil zastoj, v katerem se je frazeologija znašla v osemdesetih letih, je bil, kot strne Āurčo (1996: 91–93), razcvet sodelovanja germanistike s slavistiko, ki je dolgo vodila v vzpostavljanju znanstvenih temeljev te vede. Drugi dejavnik je razvoj informacijske družbe in spletnih orodij, med katerimi je na frazeološke raziskave najmočneje vplivala pojavitev jezikovnih korpusov. Frazeologija je v okviru korpusnega

jezikoslovja našla dodatno spodbudo za raziskovanje razmerja med jezikovno normo in rabo ter med ustaljenostjo in variantnostjo. Jezikovni korpus nam omogoča sistematičen pregled ogromnih zbirk besedil in s tem tudi določitev pogostnosti frazemov (prim. Čermák 2003: 15–16), kar je bistveno za našo korpusno raziskavo.

Sociolingvistični vprašalnik o poznavanju slovenskih paremij vključuje nabor potencialno znanih uslovarjenih paremij, poleg tega pa nas zanima, katere paremije poleg teh iz jedra vprašalnika anketiranci še poznajo. Zato vprašalnik razumemo kot dolgotrajnejši projekt, ki bo anketirancem na voljo še več let, in obseg podatkov v njem vseskozi rase. Zavedamo se pomena raziskovanja paremiologije, ki (še) ni uslovarjena ali registrirana v zbirkah. Zato bomo predstavili tudi delno analizo odgovorov na zaključna vprašanja v vprašalniku o poznavanju slovenskih paremij. Analizirali bomo odgovore, v katerih so anketiranci dopisali dodatne enote poleg tistih, ki so bile vključene v jedro vprašalnika. Na kratko si bomo ogledali tudi odgovore na vprašanje o šaljivih posegih v pregovore in reke, med katerimi pričakujemo precejšen delež neustaljenih in tudi ustaljenih antipregovorov. Vprašalnik nam bo poleg seznama najbolj poznanih paremij omogočil tudi razvrstitev odgovorov v seznam najbolj aktivno rabljenih paremij po intuitivni oceni anketirancev. To bomo izkoristili za ugotavljanje razmerja med pisno in govorno rabo paremij. Ta pogled bomo primerjali z rezultati manjše raziskave v slovenskem govornem korpusu GOS.

Korpusna raziskava pogostnosti 300 najbolj znanih slovenskih paremij v korpusu FidaPLUS je potekala z dvema osnovnima tipoma iskalnih pogojev, preizkusili pa smo tudi nekaj alternativnih iskalnih pogojev. Iskalni pogoji prvega tipa se opirajo na prepoznane konstrukcijske vzorce paremij, iskalni pogoji drugega tipa pa na njihove polnopomenske leksikalne sestavine. Že sama korpusna raziskava nam omogoča primerjavo nekaterih značilnosti pojavljanja slovenskih paremij v konkretni besedilni rabi. V njej smo pozorni na njihove medravninske pretvorbe v besednozvezne frazeme. Na več mestih posvečamo pozornost uvajalnim sredstvom in prikažemo tudi, kako lahko z njihovo pomočjo iščemo nove paremiološke enote. Fenomen neprototipnih zgledov paremij v jezikovnem korpusu navezujemo na problematiko redukcije konkordančnih seznamov ter na fenomen popularizatorjev posameznih paremij.

2

TEORETIČNA IN METODOLOŠKA IZHODIŠČA

Po kratkem vpogledu v stanje slovenske frazeologije in paremiologije bomo predstavili ključne teoretične postavke in dileme, ki se tičejo razmejitve med frazeologijo in idiomatiko, frazeoloških univerzalij, prekrivnosti frazeologije in paremiologije, pristopov k definicijam pregovora ter drugih paremioloških žanrov. Natančno si bomo ogledali razvoj metodologije vzpostavljanja paremioloških minimumov v svetovni frazeologiji.

2.1 KRATEK ORIS SODOBNE SLOVENSKE FRAZELOGIJE IN PAREMIOLOGIJE

Slovensko frazeološko terminologijo je prvi skušal sistematizirati Jože Toporišič v članku *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije* (1974). Preden sta v njej v devetdesetih letih prevladala izraza frazem in frazeološka enota, je Toporišič predlagal frazeologem (1974: 273), da bi ga lahko uvrstili v red pojmov fonem, morfem, tonem in sintaksem, ruski termin frazeologizem pa predlagal za oznako variant posameznega frazeologema, kar se ni prijelo. V prispevku se je oprl na teorijo Šanskega (1963). Podal je še oceno takratnega stanja frazeologije, ki je bila v sredini sedemdesetih let še v povojih. Kasneje se je posvetil tudi primerjalnim frazemom v zbirkah pregovorov in rekov (1985) in značilnostim dvodelnih frazemov – dvojčičev (1996). Dodatek k Toporišičevemu terminološkemu premisleku je prispeval Matej Rode v kratkem članku *Semantični odnosi v frazeologiji* (1975). Pisal je o različnih stopnjah variant, sinonimiji in delni sinonimiji, antonimiji, polisemiji in homonimiji.

Največji pečat je slovenski frazeologiji nedvomno dala Erika Kržišnik. Od konca osemdesetih let (1987) v slovenskem jezikoslovju po vzoru čeških (Čermák) in slovaških (Mlacek) frazeologov uporablja ter-

min frazem. Glede termina stalna besedna zveza poudarja (1986), da moramo ločevati med frazeološkimi in nefrazeološkimi stalnimi besednimi zvezami. Uveljavila je termin prenovitev (1987, 1987a, 1990), raziskuje pa tudi povezave med kulturologijo in frazeologijo (2005, 2008, 2008a). Vseskozi se posveča odnosu frazeologije do jezikovne norme in uslovarjanju frazeologije (1988, 1996, 2000, 2001, 2003, 2004, 2004a, 2006, 2009). O tej temi razmišlja tudi z diahronega vidika in poleg primerov frazeoloških napak obravnava primere ustaljevanja odstopov od norme (1996, 2006). V pogledu na razmejitev pojmov frazem in idiom se strinja (2010) s Čermákovim konceptom rabe teh dveh pojmov za različna vidika. Tako kot Čermák obravnava enobesedne idiome, izraz frazem pa zamejuje na večbesedne enote.

V zadnjih dveh desetletjih se je v slovenski frazeologiji okrepilo zanimanje za korpusni pristop k frazemom (Gantar 2006, 2007, 2007a), pragmatične frazeme (Stramljič-Breznik 2001, Jakop 2006, 2011), minimalne frazeme (Babič 2008), frazeodidaktiko (Jesenšek 2007, 2009, 2009a, 2010, 2011), narečno frazeologijo (Poklač 2004, Marc Bratina 2009, Smole 2015) in izvor frazemov (Keber 1995, 2001). Leta 2005 je Slovenija v Strunjanu prvič gostila mednarodno konferenco Europhras z naslovom *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*. Soorganizirali sta jo Filozofska fakulteta v Ljubljani (Oddelki za slovenistiko, slavistiko in germanistiko) in Inštitut za slavistiko Univerze v Gradcu. Za slovensko frazeologijo je pomemben tudi izid *Slovarja slovenskih frazemov* (Keber 2012). Slovar je naletel na kritiko (Kržišnik 2004b) že pred izidom, ko je bil objavljen njegov *Poskusni zvezek* (Keber 2003). Kritike so bili deležni zvrstna obravnava frazemov, merila za (ne) vključevanje frazemov v slovar (Kržišnik 2004b: 200–201), odnos med lematizirano obliko, tipično uresničitevijo in invariantno obliko (2004b: 201–202), obravnava pragmatičnih frazemov (2004b: 202) in obravnava variant (2004b: 205–206).

V slovenski frazeološki terminologiji se je v zadnji četrtini 20. stoletja na Toporišičevo pobudo (1974: 273) začel uporabljati terminološki par reklo in rečenica – prvi za označevanje besednozveznih, drugi pa za označevanje stavčnih frazemov. Kljub temu da paremiologiji jezikoslovje tudi v slovenskem prostoru dolgo ni posvečalo veliko pozornosti, je

stroka ni povsem izključila v smislu ožjega dojemanja frazeologije. Izraz paremiologija je sicer v zvezi z raziskovanjem slovenskega jezika prisoten že dolgo, saj je zbirka slovenskih pregovorov, ki jo je leta 1592 v Gradcu izdal Hieronim Megiser, nosila ime *Paroemiologia*. Tudi v omenjenem terminološkem članku Toporišič omenja paremiologijo kot vedo in umešča stavčne frazeme v sestavni del frazeologije: »Naše izročilo prišteva torej k frazeologiji tudi pregovore, reke, prilike ipd., po našem mnenju upravičeno; jasno pa je, da so frazeologemi te vrste v primeri z nestavčnimi nekaj posebnega.« (1974: 274). Dodaja, da je nadaljnja delitev rečenic glede na različne parametre na pregovore, reke, izreke, prilike ipd. mogoča, vendar se urejanja tipologije ne loteva in to prepušča folkloristom. Do sistematiziranja teh oznak v slovenski frazeologiji do danes ni prišlo. Toporišičev termin rečenica se sicer v zadnjih dveh desetletjih še pojavlja, a se ni uveljavil. Njegova raba je v strokovnih člankih začela pešati sočasno z uveljavljanjem termina frazem. Ob razmejevanju besednozveznih in stavčnih frazemov prevladuje osredotočanje na pregovore, kar pa je po naši oceni prevelika posplošitev, saj so pregovori le eden izmed tipov stavčnih frazemov in prav tako le eden izmed paremioloških žanrov.

S slovensko paremiologijo so se pred devetdesetimi leti ukvarjali tudi nekateri folkloristi in etnologi npr. Milko Matičetov (1952, 1956, 1968), v zadnjem času pa Marija Stanonik (2001, 2008, 2009) in Saša Babič (2011, 2012). Saša Babič ugotavlja, da paremiologiji namenja pozornost predvsem jezikoslovje, slovstvena folkloristika pa nekoliko manj (2011: 28). Po njeni oceni v zadnjem času primanjkuje terenskih raziskav, saj je obsežno gradivo lažje pri dobiti iz medijskih objav kot s terena (2011: 31). Etnologinja Marija Makarovič je opravila obsežno terensko raziskavo poznanosti stotih pregovorov med 64 govorce iz 57 krajev po Sloveniji (1975). Grzybek v prispevku *Fundamentals of slovenian paremiology* (2008: 24) poudarja, da njena raziskava v slovenskem prostoru pomeni pionirsko delo na področju sodobne empirične paremiologije. H kritiki *Slovarja slovenskih frazemov* se moramo vrniti tudi v okviru paremiologije. Tako Rojs (2012: 210) kot Konickaja (2012: 171) izpostavljata kontradiktorno zamejitev vsebine slovarja na ožjo frazeologijo brez stavčnih frazemov in hkratno uvrstitev nekaterih pregovorov vanj. Kritizirata avtorjevo skopo obrazložitev, da je »tako zah-

tevala aktualna govorna raba« (Keber 2012: 9). Dodamo lahko, da bi ob sklicevanju na aktualnost in rabo uslovarjenih paremij pričakovali argumentacijo s sociolingvistično ali pa korpusno raziskavo, ki je avtor ni izpeljal. Polona Gantar (2013: 11) pregovorom, ki jih je uslovaril Keber, očita tudi neskladje z rabo, kar je razvidno iz primerjave s stanjem, kot ga kažejo jezikovni korpusi.

Pregovorom sta se v zadnjem času posvečali s kulturološkega vidika Erika Kržišnik (2005, 2008) in Irena Stramljič Breznik (2007), z vidika poučevanja tujega jezika Vida Jesenšek (2007, 2007) in Nada Šabec (2007), z vidika uslovarjanja in spletnih podatkovnih baz Jesenšek (2011) in z vidika diahronih sprememb Natalija Ulčnik (2011). Med mednarodnimi projekti, v katere je bila v zadnjem času vključena mariborska germanistika na čelu z Vido Jesenšek, izpostavimo projekt SprichWort, ki je trajal od leta 2008 do 2010. Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ga je vodil v sodelovanju z univerzami Szegeed (Madžarska), Trnava (Slovaška), Zlín (Češka), TU Graz (Avstrija) in Inštitutom za nemški jezik v Mannheimu (Nemčija). V njegovem okviru je nastala petjezična spletna podatkovna baza s paremiološkimi ustreznici (iz slovenščine, nemščine, češčine, slovaščine in madžarščine), opremljenimi z razlago pomena in komentarji o posebnostih rabe, ustaljenosti in variantnosti. Izhodišče za medjezikovno primerjavo je bil nabor 300 najbolj pogostih nemških pregovorov glede na zglede v korpusu DeReKo (Steyer 2012). V slovenski paremiologiji je ta projekt okreplil zanimanje za frazeološke ustreznice, za slovaškega paremiologa Āurča, ki je prav tako sodeloval v projektu, pa je pomenil dodatno spodbudo za izdelavo sodobne tipologije frazeoloških ustreznic in suprasemantičnih razlik.

V Mariboru je leta 2012 potekala mednarodna konferenca Euphras s podnaslovom *Frazeologija in kultura*, na kateri je bila dobro zastopana tudi paremiologija. Mariborska germanistika je leto kasneje v sodelovanju z ljubljanskim Inštitutom za slovensko narodopisje priredila tudi dvodnevno frazeološko in paremiološko konferenco z naslovom *Več glav več ve: Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*, leta 2015 pa je v Ljubljani v organizatorstvu Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete in Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša potekala konferenca z naslovom *Prostor in čas v frazeologiji*.

2.2 TEORETIČNA IZHODIŠČA – STAVČNI FRAZEMI, PAREMIJE IN PREGOVORI

Preden izpostavimo nekaj pomembnejših terminoloških in teoretičnih razmejitev, poudarimo, da se na različnih ravneh frazeologije vedno znova pojavljajo težave, ki izvirajo iz neostrih mej in prehodnosti ene pojavnosti v drugo. Problem širših in ožjih teoretičnih in terminoloških zamejitev izhaja že iz dejstva, da se raziskovalci opirajo na tipične lastnosti, s tem pa posledično v razumevanju frazeološkega in paremiološkega gradiva, ki je izredno živo in plastično, ustvarijo predstavo o jedru in obrobju. S te točke vodi več poti, ki problematiko še dodatno poglobijo. V sinhronem smislu gre za možnost poudarjanja jedra in izločanja obrobnih pojavov iz raziskave, redkeje pa za poudarjanje obrobij kot stičnih točk z drugimi pojavnostmi. Tako v sinhronem smislu (vzporedne terminološke postavke) kot v diahronem (razvojno spreminjanje postavk) frazeologi določajo podobne, a delno drugačne nabore tipičnih lastnosti, ki zamejujejo predmet njihovega proučevanja. Najprej se bomo na kratko posvetili primeru vzporednega razvoja dveh zelo sorodnih konceptov idioma in frazema, ki je povezan z vprašanjem spodnje (besedne) zamejitive proučevanih enot. Druga problematika, ki se začneja pri zgornji meji oz. stavčnem frazemu, se še dodatno povečuje, ker sta frazeologija in paremiologija v svojo terminologijo vključili nabor splošnih (laičnih) in tradicionalnih oznak. Zaradi količine sopomenskih in delno sopomenskih oznak, ki po eni strani presega terminološke potrebe, po drugi pa jih povsem ne zadovoljuje, sta morali frazeološki in paremiološki terminologiji neizbežno izbirati selektivno in s tem vzpostavili razkorak, h kateremu je treba pazljivo pristopiti.

2.2.1 Frazeologija in idiomatika

Vprašanje, kaj je osnovna enota frazeologije, je bilo bistveno, ko se je frazeologija še oblikovala kot samostojna disciplina, pomen tega vprašanja pa se od časa, ko je frazeologija že razmeroma utrdila svoj

status, ni zmanjšal. Vzporedno z razvojem frazeologije, ki je prevladovala v slavističnih in kasneje germanističnih študijih, se je, predvsem v romanskih in anglističnih študijih, razvijala idiomatika. Da gre pri uporabi terminov obeh disciplin ponekod za vzajemno prepletanje, ponekod pa za nedisciplinirano rabo, ugotavlja Kržišnik (2010: 84). Mlacek poudarja, da je razumevanje termina idiom prešlo od Saussurejevega pojmovanja vsega, po čemer je določen jezik specifičen po oblikoslovni, skladenjski, besedotvorni in glasoslovni plati, k poimenovanju za vse ustaljene besedne zveze v zahodnem jezikoslovju (1984: 22). Tu se ponovno zastavlja vprašanje, kaj predstavlja celoto, saj frazeologi nemetaforičnih frazemov pogosto niso prepoznavali kot frazeme. Mlacek dodaja, da je ta izraz včasih rabljen kot sopomenka tipu frazemov, pri katerih je motivacija popolnoma nejasna. V slovenski frazeologiji je po vzoru tipologije Šanskega in termina *Frazeologičeskoe sraščenie* (Birih, Volkov, Nikitina 1993: 98) Toporišič (1974: 275) za take enote predlagal izraz *zraslek*, v slovaščini pa se za to uporablja izraz *frazeologický zrast*, zato je Mlacek mnenja, da je v tem pomenu izraz idiom nepotreben. Drugačen pogled na idiomatičnost opazimo že pri Đurču (1996), po katerem je idiomatičen tak izraz, ki je nestandardna in izvorna povezava in uporaba jezikovnih sestavin v novi funkciji. To je blizu Čermákovi definiciji frazema in idioma, ki je »taka nemodelna in ustaljena sintagma elementov, v kateri je vsaj eden izmed njih z vidika drugega del formalno in večinoma tudi semantično skrajno omejene in zaprte paradigme« (Čermák 1993: 45). V zadnjem času ima močan vpliv Čermákov koncept, po katerem sta frazeologija in idiomatika različni optiki, s katerima lahko pristopimo k (skoraj) istemu predmetu. Raziskovanje pomena je idiomatski pogled, raziskovanje zgradbe pa frazeološki, kar je skladno z osredotočanjem na stalnost in večbesednost izraza v slavistični frazeologiji in na neprevedljivost in neizpeljivost pomena frazema iz njegovih sestavin v anglistični frazeologiji (Kržišnik 2010: 85). Tudi tu je bistveno vprašanje zamejitve proučevanih jezikovnih enot na besede ali večbesedne enote, pri čemer pa, kot ocenjuje Kržišnik (2010: 86–88) Čermák ni strikten, poleg tega pa je treba upoštevati dejstvo, da se slovanski jeziki od germanskih vedno razlikujejo po veliko manjši meri poeno-

besedenja. Toporišič je konceptu enobesednih frazemov nasprotoval (1974: 274–275). Prizadevanje Čermáka za vzpostavitev splošne teorije frazeologije je po mnenju Erike Kržišnik smiselno, po preučitvi idiomatskih tvorjenk in sklopov v slovenščini pa zaključuje:

Obenem smo na gradivu slovenskega jezika, ki je pač eden od slovanskih jezikov, ugotovili, da idiomatske tvorjenke do stopnje zloženk kažejo sistemsko besedotvornost, kar jih izloča iz frazeoloških enot, določenih z anomalnostjo, ali njihovo frazeološkost vsaj postavlja pod vprašaj. Nedvomno pa pri njih gre za idiomatske besede. Pri besedotvornih sklopih, vsaj tistih, ki ne gredo skozi proces konverzije, je mogoče govoriti o frazeoloških enotah (ne glede na obliko zapisa). Še naprej ostaja odprto vprašanje frazeološkosti zvez glagol + se. (Kržišnik 2010: 92)

2.2.2 Frazeološke univerzalije

Tipične lastnosti frazeoloških enot, ki jih je izpostavljala tradicionalna frazeologija, mnogi frazeologi v sodobnih konceptih relativizirajo. Mlacek je še leta 1984 v delu *Slovenská frazeológia* definicijo frazema opiral na pojma slikovitosti in ekspresivnosti: »Frazeologická jednotka (frazeologizmus) je ustálené slovné spojení, které sa vyznačuje obraznosťou a nerozložiteľnosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou« (Mlacek 1984: 46). Tipične lastnosti, ki jih poudarja slovenska frazeologija, so večbesednost, stalnost, nezamenljivost sestavin, nemotiviranost oz. neizpeljivost pomena iz sestavin in ekspresivnost (Kržišnik 1994a: 92, 2010: 85), kot smo videli v prejšnjem poglavju, pa Kržišnik (2010: 93) kot pomembno merilo upošteva tudi anomalničnost. Frazemi po njenem mnenju izražajo subjektivno razmerje, ki je rezultat kolektivnega razmišljanja, kar jih loči od ustvarjalne metafore in metonimije, saj je pri njiju razmerje individualno subjektivno, s čimer je drugačen tudi učinek na sprejemnika (Kržišnik 1991: 90). To lahko navežemo na ugotovitev (Dobrovoljski, Piirainen 2005: 31), da za razlago frazemov kot konvencionalnih znakov kognitivna teorija konceptualne metafore ne zadošča, saj jo je treba dopolniti z dodatnim védenjem o kulturnih spe-

cifikah, ki so vplivale na te znake. Āurčo (1996: 91) našteva lastnosti, ki so v frazeologiji dolgo veljale za splošno veljavne: večbesednost, ustaljenost, ekspresivnost, slikovitost, anomalitnost in motiviranost. Izpostavlja, da različni frazeologi merilo večbesednosti rešujejo na različne načine. Nekaterim zadošča ena polnopomenska in ena nepolnopomenska beseda, drugim šele dve polnopomenski besedi. Opozarja, da bi s takim omejevanjem iz frazeologije izločili marsikatero modalne stavčne frazeme, pa tudi vse frazeme, sestavljene iz predlogov, členkov in medmetov. Ustaljenost Āurčo relativizira z dejstvom, da je to lastnost celotnega jezika, v dialektiki z dinamiko sprememb pa nastopa tudi v frazeologiji. Po njegovem mnenju frazeološka motivacija ni specifična do te mere, da bi frazeme ločila od drugih enot, poleg tega pa v samem frazeološkem fondu (ne)jasnost motivacije zelo niha. Ocenjuje tudi, da sta ekspresivnost in slikovitost le potencialni in ne nujni lastnosti. Če definiramo frazem z merili ustaljenosti, slikovitosti, ekspresivnosti in večbesednosti, po Āurčevem mnenju (1996: 99–100) zamejimo le majhen izsek frazeologije. Tako kot Āermák (2001: 93) opozarja, da bi z omejevanjem na metaforične izraze morali odmisлити vsaj polovico paremiološkega fonda v jeziku. Razlage pomena frazemov ni dobro omejevati na model metonimije ali metafore že zato, ker je ponekod motivacija tako nejasna, da je takšen model težko dokazati (Filipec, Āermák 1985). Namesto premika semantike gre pri Āermákovem konceptu po Āurčevi oceni za pobeg semantike (1996: 98). Āermák (1993: 45–46) nasprotuje konceptu univerzalnih lastnosti, ki so značilne za celoten jezik. Zavzema se za nabor takih lastnosti, ki so značilne le za frazeme, in našteje deset frazeoloških univerzalij: 1. frazem obstaja v vsakem naravnem jeziku; 2. obstaja na vseh ravneh kombinatorike jezikovnih enot; 3. je rezultat naključne, nemodelne tvorbe; 4. je osnovan na (notranji, paradigmatski, sintagmatski ali hkratni paradigmatski in sintagmatski) anomaliji; 5. je dan z neaditivno funkcijo vseh elementov (ne gre za vsoto pomenov); 6. s svojo funkcijo analogično odgovarja funkciji običajne kombinacije običajnih elementov svoje ravni; 7. je funkcijsko in slovnično vedno do določene mere defekten in omejen; 8. je omejen tudi z vidika pretvorb; 9. opravlja funkcijo poimenovanja, ki je ekonomično in z vidika reference odprto; 10. je najbolj priročno in

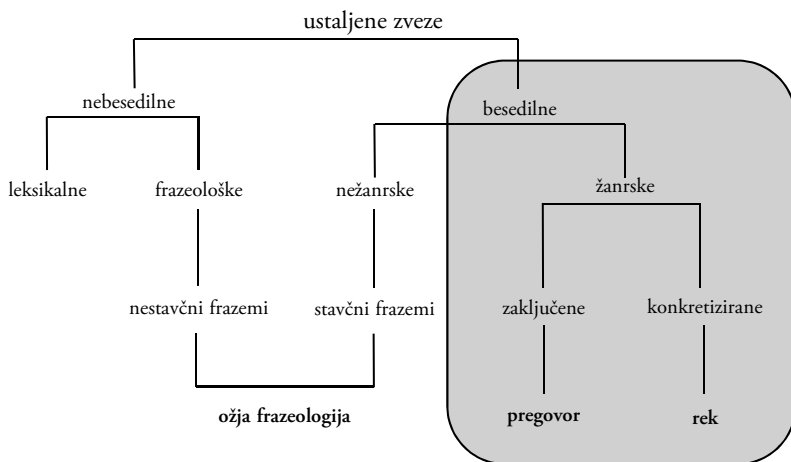
ekonomično sredstvo za pragmatičen in ocenjevalni tip izražanja (1993: 46–51). Izmed tipičnih lastnosti, ki so jih frazeologi pripisovali frazemom v zadnjih desetletjih, po Čermákovi redukciji ostaneta le anomalčnost in neaditivnost pomena. Tudi Đurčo (1996: 100) ocenjuje, da je anomalčnost ena izmed bistvenih lastnosti frazemov, kljub temu da sta mera in tip anomalčnosti po njegovem mnenju od primera do primera različna.

2.2.3 Prekrivnost frazeologije in paremiologije

Kot smo že poudarili, bomo največ uporabljali termina paremija in pregovor, v nekaterih (širših) kontekstih pa tudi stavčni frazem. Kar Toporišič (1974: 274) opisuje kot rečenice, so po Čermáku (2001: 93–94) frazemi stavčnega tipa. Mednje poleg raznih pragmatičnih stavčnih frazemov (in še česa) spadajo pregovori in reki, ne pa tudi širše paremije. Kot bomo prikazali v nadaljevanju, v virih za izhodiščni korpus močno prevladujejo pregovori in reki, redkejši so frazeologizirani slogani, zelo redki pa npr. velerizmi. Začnimo s problemom mesta pregovorov in rekov v frazeologiji, nadaljujmo pa z njihovim položajem v paremiologiji in odnosom do ostalih paremij.

Ozko dojemanje frazeologije je bilo značilno za obdobje pred sedemdesetimi leti, ponovno zanimanje za stavčne frazeme pa se je lahko pojavilo šele, ko je frazeologija ovrgla tezo o ekvivalentnosti frazema z besedo in svoje raziskave od pojmovanja frazema v vlogi poimenovalne enote usmerila k pojmovanju te enote v komunikativni vlogi (Mlacek 1983: 136). Čermák in drugi češki jezikoslovci v frazeologijo vključujejo tudi stavčne frazeme in med njimi pregovore, reke, vremenska napotila, krilatice, citate in tujejezične citate (Čejka 1992: 35, Čermák 2007: 537). Ozko dojemanje frazeologije, po katerem se je jezikoslovje ukvarjalo le z besednozveznimi frazemi, zavrača tudi Burger (2005: 29). Po njegovem mnenju se jezikoslovje mora posvetiti pregovorom, poleg tega pa opozarja, da ne sme spregledati antipregovorov in pragmatičnih stavčnih frazemov. Mlacek se strinja z Mokijenkem (1980), da so izmed vseh paremij pregovori in reki ge-

netško najbližje ožji frazeologiji, obenem pa poudarja (1983: 130), da so ji blizu tudi po funkciji. Z ustaljenostjo, semantičnim premikom in ekspresivnostjo izpolnjujejo vse tri osnovne značilnosti frazemov (1983: 135). Problem razmerja pregovorov in rek do frazeologije je po njegovem mnenju veliko bolj povezan z razvojem frazeologije kot vede kot pa s spremembami v razumevanju teh dveh žanrov. Ko je frazeologija v zgodnjem obdobju pregovor in rek postavljala v središče svojega zanimanja, se o tem razmerju ni nihče spraševal, ko pa ju je kasneje ožja frazeologija zaradi enačenja funkcije frazema s funkcijo besede izključila iz nabora enot, ki se jim je posvečala, pa se problema nihče ni lotil sistematično (Mlacek 1983: 135). Razmejitve žanrskih stavčnih frazemov (paremij) in nežanrskih stavčnih frazemov je razvidna iz naslednjega grafa, ki ga je predstavil Mlacek (1983: 138). Osenčeno je območje, ki ga bomo zajeli s pomočjo paremioloških minimumov in optimumov.

Slika 1: Mlackova delitev frazemov

Poudarimo, da nam v današnjem času besedilni korpusi omogočajo, da po številnih zgledih preverimo, ali gre za frazem stavčnega ali nestavčnega tipa. S pomočjo tega orodja in merila pogostnosti je nastal četrti zvezek slovarja *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (Čermák 2009), ki obsega okoli 10.000 gesel s stavčnimi frazemi.¹ Ker ta slovar v veliki meri temelji tudi na sodobnem pristopu k obdelavi govornih virov (Čermák 2009: 7),² je delež nepregovornih stavčnih frazemov še večji. Tudi Mlacek (1983: 137) opozarja, da je poleg pregovorov in rekov v jeziku prisotnih precej tipov stavčnih frazemov, ki še niso zadovoljivo raziskani. Pregovorov je v češkem slovarju komaj desetina, kar priča o močnem nesorazmerju med nizko številčnostjo pregovorov med stavčnimi frazemi na eni strani in močno prevladujočo predstavo o njihovem središčnem položaju, ki je razvidna iz deleža raziskav, ki se jim posvečajo. Mednje seveda sodijo tudi raziskave v okviru našega dela, ki pa jih je treba razumeti kot odziv na stanje v slovarjih in zbirkah v prizadevanju za zamejitev poznanih in aktivno rabljenih enot v uslovarjenem gradivu.

Tudi v slovenskem prostoru je bilo z izjemo omenjenega Toporišičevega članka stavčnim frazemom kot celoti posvečeno manj pozornosti kot besednozveznim. Toporišič ob razmejevanju rečenic od rekel poudarja odločilni pomen stavčne oblike, ki je vnaprej dana v našem spominu:

Razlika med tema dvema vrstama frazeologemov ni morda v prisotnosti ali odsotnosti prisojevalne sintagme, temveč ravno v tem, da se prva vrsta, kadar je prisojevalna (predikativna), v povedi določa

¹ Med sodobnimi frazeološkimi slovarji sodi to delo nedvomno v sam vrh, ne le zaradi zasnove, temveč tudi zaradi situacijskega pristopa k pomenu frazemov in nekaterih edinstvenih frazeografskih doprinosov, kakršno je označevanje intonacije enot (Čermák 2001: 94).

² Prag za uvrstitev stavčnega frazema, ki so ga češki slovaropisci (ročno) registrirali neposredno iz posnetega ali slišane govora, je bila vsaj dvakratna pojavitev pri dveh neodvisnih virih, nadaljnje merilo za uslovarjenje pa preverba v Češkem narodnem korpusu (Čermák 2009: 7).

(modificira) glede osebe, časa, spola in sklona (vsaj v večini), medtem ko je druga že povedna v našem pomnilniku (spominu). Prvi tip imenujem reklo, drugega rečenica. (Toporišič 1985: 33)

Po Toporišiču rekla, kot na primer *verjeti komu na besedo* šele v govoru z upovedovalnimi določitvami usposobimo za povedi ali dele povedi. Med rečenicami Toporišič našteva tudi take enote, kot sta *Bog pomagaj* in *Za božjo voljo*, kar potrjuje širino tega pojma, ki je primerljiva s Čermákovim dojemanjem stavčnih frazemov. Čermák (2001: 93) kritizira ozko zamejevanje frazeološkega jedra na besednozvezne frazeme kot zastarel pogled, ki je raziskovalcem desetletja omogočal izbiranje tipičnih pojavnosti, ki jih je bilo najlažje opisovati. Kot je zapisal v razpravi *Propoziční frazémy a idiomy v češtině*, v Evropi leta 2001 ni bilo niti enega specializiranega slovarja za stavčne frazeme, ker se raziskovalci najpogosteje osredotočijo na besednozvezne frazeme, stavčne pa zane-marirajo, ali pa si za predmet raziskav izberejo le pregovore, kot da predstavljajo jedro stavčnih frazemov. Poudarja, da za stavčne frazeme lahko uporabimo ista merila anomalčnosti in kombinatorične edinstvenosti iz že omenjene definicije (Čermák 2001: 93).

Če primerjamo to stanje s stanjem v paremiologiji, odkrijemo še eno nesorazmerje, saj pregovori (in reki) z vidika številčnosti v njej predstavljajo jedro.³ Po oceni Permjakova (1988: 84) obsegajo kar tri četrtine celotnega fonda. Mieder (2004: 125) grški izraz *paremia* enostavno enači z latinskim *proverbium* s pomenom pregovora in dodaja, da izraz paremiologi uporabljajo, ker želijo pregovore razumeti v širšem kontekstu kot le jezikoslovnem. Avtor prelomnih del na področju frazeologije in paremiologije v sedemdesetih letih, uporablja izraz paremija široko (Пермяков 1970: 102, 1988: 90). Med paremije pri-

³ V tem dejstvu moramo iskati razlog za mnoge posplošitve, ki jih raziskovalci dopuščajo pri uporabi termina pregovor. Tako so se na primer v naboru pregovorov, ki jih je s terensko raziskavo preverjala Marija Makarovič, kot povzema Grzybek (2008: 31) znašli tudi trije besednozvezni frazemi, rabljeni v povedi, en velerizem in še kaj.

števa 25 žanrov, ki jih razdeli po besedilnih funkcijah:⁴ funkcija modeliranja stvarnosti (pregovori in reki, velerizmi in šale-enodejanke), poučna funkcija (uganke, »naloge«, »logične uganke«, delovni vzkliki), napovedovalna (prognostična) funkcija (vremenska napotila, razlage sanj, vedeževanja, vraže, uvere), magična funkcija (voščila, zdravice, kletve in zagovori), negativna komunikativna funkcija (šaljivi odgovori, »dopolnitve«, »zgodbice«), humorna funkcija (»armenske uganke«, »domislisce«, šaljiva vprašanja) in ornamentalna funkcija, ki je značilna za vse žanre (Пермяков 1970: 90). Izraz *parémia* je uveljavljen tudi v slovaški frazeološki terminologiji (Mlacek, Āurčo 1995). Paremiologijo obravnava kot poddisciplino folkloristike, s katero se ukvarja tudi frazeologija, paremije pa kot enote, ki imajo poleg frazeoloških lastnosti tudi posebne folklorne lastnosti. Izraz paremiologija poleg discipline pomeni tudi paremiološki fond določenega jezika (Mlacek 1984: 125). Mlacek (1983: 136) navaja, da paremiologija pristopa k paremijam z jezikoslovnega, literarnega in kulturološkega vidika. Paremije imajo po njegovi oceni vse značilnosti frazemov, poleg tega pa še dodatne značilnosti (malih) folklornih žanrov.

Zaradi teh dvojnih naborov lastnosti Permjakov (1988: 85) loči posebno paremiološko raven jezika. Paremije so po Permjakovu (1988: 80) jezikovni klišeji v obliki povedi (pregovori, reki, vraže ipd.) ali manjši verigi povedi (kratke šale, uganke ipd.). Tako paremije kakor tudi frazemi v ožjem smislu in besede so v Permjakovovi teoriji klišeji, ki se uporabljajo kot znaki (1970: 7). Od preostalih frazemov se paremije ločijo po tem, da predstavljajo zaključeno besedilo (tekstem) in ne le njegovo posamezno enoto (1970: 9–10), poleg tega pa imajo kot preostali folklorni žanri svojo temo in so situativni (1988: 83). Permjakov (1988: 82) njihov položaj prikazuje v preglednici razmerja med tipi klišejev in znanstvenimi področji ter strokami, ki jih proučujejo:

⁴ Za izraze v narekovajih zaenkrat nismo našli ustaljenega termina v okviru slovenskih folklornih žanrov zato smo jih prevedli s pogojno terminološko ustreznico. Ustreznice nismo našli za naslednje žanre: rus. *skorogovorka*, *pustogovorka*, *dokučnaja skazka*, *pokupka* in *ugroza*.

STROKA	TIP KLIŠEJA	PODROČJE	◀ leksika v širokem smislu ▶	◀ paremiologija ▶
			◀ ožja leksika ▶	◀ frazeologija v širokem smislu ▶
	besede			
	frazeološke enote			
	paremije v obliki nezaključenih povedi			
	paremije v obliki zaključenih povedi			
	nadfrazne paremije, ki jih izgovarja ena oseba			
	nadfrazne paremije, ki jih izgovarja več oseb			
	basni in šale			
	kumulativne pravljice			
	druge pripovedne folklorne oblike			
	zapletene (dvo- in večdelne) čarobne pravljice			
	◀ jezikoslovje ▶			
				◀ folkloristika ▶

Preglednica 1: Permjakov (1988: 82)

V tej grafični ponazoritvi smo osenčili polje, ki je skladno z označenim poljem v Mlackovi shemi. Pregovori (paremije v obliki zaključenih povedi) in reki (paremije v obliki nezaključenih povedi) se nahajajo na presečišču zanimanja jezikoslovja in folkloristike. Če navedene razmejitve sopostavimo z zgoraj omenjeno Permjakovovo delitvijo paremioloških žanrov po funkcijah, lahko zaključimo, da se jezikoslovci večinoma posvečajo prav paremijam s funkcijo modeliranja stvarnosti. Razumljivo je, da so jezikoslovcem take enote zaradi svoje kompleksnosti in prehajanja v nestavno frazeologijo (s pretvorbami) posebej zanimive, ni pa povsem razumljivo, zakaj tudi paremije z drugimi funkcijami niso pritegnile pozornosti naše v vsaj malo večji meri. Kot bomo videli v nadaljevanju, je spekter paremij

zožil tudi sam Permjakov v okviru svojega koncepta paremiološkega minimuma.

Kot je razvidno iz preglednice, med paremije spadajo še nekateri (daljši) paremiološki žanri, ki se jim frazeologija v širokem smislu včasih posveča, včasih pa tudi ne (Пермяков 1988: 84).⁵ Gre za nadfrazne paremije (rus. *sverhfrazovye paremii*), ki se dalje členijo po tem, ali jih izgovarja en ali več govorcev. Take paremije so tudi velerizmi, ki se jim bomo posvetili v nadaljevanju. Tudi Toporišič omenja skrajne primere stavčnih frazemov, ki so sestavljeni iz dveh povedi in navaja dialoško enoto: *Mož, jejte repo, da boste imeli ženo lepo. Mož: Če snem tudi kad in obroče, me nobena vzeti noče* (1974: 275). Širši folklorni žanri, ki po shemi Permjakova ne spadajo v ožjo paremiologijo, so basni, šale, kumulativne pravljice ter drugi daljši pripovedni žanri in bolj zapletene (večdelne) pravljice. Za paremiologijo v širšem smislu so, kot dodaja Permjakov (1970: 102), določeni širši folklorni žanri (npr. širše pravljice in basni), zanimivi posebno v primerih, ko posamezne paremije izvirajo iz njih.

2.2.4 **Pristopi k definicijam pregovora in razmejevanje pregovorov ter rekov**

Oglejmo si, kako se je v zadnjih desetletjih spreminjal pogled na pregovore kot osrednji paremiološki žanr. Pri osnovnih lastnostih teh enot ponovno naletimo na problem, ki izhaja iz določanja jedra in obrobja. Jedro pregovorov je tisto, kar tradicionalni koncepti označijo kot »ljudska modrost«, obenem pa zanemarijo številne enote z drugačno, tudi izrazito šovinistično sporočilnostjo (prim. Mieder 1997, 1985; Kochman-Haľadyj 2008). V pregledu različnih definicij pregovorov Mieder (2004: 3) preverja Taylorjevo predpostavko (1931: 3), da govorci intuitivno dojamejo, kdaj gre za pregovor, mehanizmi tega intuitivnega uvida pa so nepredstavljeni. Leta 1985 je Mieder (2004: 3) strnil odgovore 50 študentov na vprašanje, kaj je pregovor:

⁵ Permjakov (1988: 82) je to ponazoril s črtkanimi puščicami.

A proverb is a short, generally known sentence of folk which contains wisdom, truth, morals and traditional views in metaphorical, fixed and memorizable form and which is handed down from generation to generation.⁶

Dodaja (Mieder 2004: 4), da je še precej vidikov, ki v tej definiciji manjkajo. Gre za tradicionalno predstavo o pregovorih. Mieder (2004: 5) izpostavlja problem določanja tradicionalnosti in pregovornosti v praksi in nasprotuje Winnickovemu merilu, po katerem s terminom pregovori lahko označujemo že enote, ki so jim po obliki podobne. Winnick (2003: 595) namreč trdi, da se take nove tvorbe medbesedilno sklicujejo na vzorce ustaljenih in splošno znanih enot in že s tem pridobijo pregovorni status. Kulturološki vidik izpostavlja Erika Kržišnik:

Pregovori so že po definiciji skrčeni moralno-etični obrazci dane (jezikovne, narodne, družbene, kulturne, civilizacijske) skupnosti; so neke vrste tradicionalni stereotipi njenega samozavedanja in samoidentifikacije, bili so iz generacije v generacijo prenašani jezik vsakdanje kulture (2008: 38).

Za pomen paremij so ključne situacije, v katerih se uporabljajo, prav tako pa situacije, ki jih paremije označujejo. V zvezi s prvimi Mieder omenja Burkeov (1941: 256) koncept pregovora kot orodja za soočanje s ponovljivimi vzorci situacij, v zvezi z drugimi pa Krikmannov (1974) koncept heterosituativnosti pregovorov. Nigerijska jezikoslovca Ashipuja in Amendeja (2013: 14) je dejstvo, da ogromno afriških pregovorov ni zapisanih, dodatno spodbudilo k razmišljanju o treh glavnih dejavnikih, ki sprejemniku omogočajo razumeti pomen pregovora: a) situacija, v kateri se pregovor uresničuje; b) skupno znanje o kulturnem ozadju in c) jezikovni kontekst, v katerem je pregovor rabljen. Govorna situacija, v kateri je pregovor rabljen, pa je le en izmed tipov situacij, ki so pomembne za pregovore. Oglejmo si Grzybkovo nadgradnjo Seitlovega modela situacij, ki vplivajo na njihov pomen. Kot nazorno prikaže

⁶ »Pregovor je kratka splošno znana poved ljudskega izvora, ki vsebuje modrost in se predaja iz generacije v generacijo.« (Prevod M. M.)

Grzybek (2008: 30), Seitel (1969) razlikuje tri tipe situacij: a) interaktivno situacijo, ki nastaja med pošiljateljem in prejemnikom; b) referenčno situacijo, na katero se pregovor sklicuje; c) pregovorno situacijo, ki jo pregovor ubeseduje. Grzybek (2008: 31–32) to shemo razširja, ker upošteva dve ravni signifikacije. S tem ko se tako pregovorna kot tudi referenčna situacija razslojita na površinsko in globinsko raven, dobimo shemo z dvema procesoma abstrakcije. Različne pregovorne situacije se posplošujejo v nabor splošnih pomenov – situacijskih modelov, različne referenčne situacije pa v nabor tipiziranih situacij – modelnih situacij. Grzybek iz te sheme izpelje (semantično) definicijo pregovora:

A proverb may be considered a model of a situation denoted by it if – possibly in a given interaction situation – such a situation model may be derived from the proverb situation, which stands in an isological relation to a model situation abstracted from a concrete reference situation«.7 (Grzybek 2008: 33)

Ta shema pomaga ločiti pregovore od drugih tipov frazemov. Preden se posvetimo še nekaterim drugim paremiološkim žanrom, se ustavimo pri problemu tako laičnega kakor tudi strokovnega (ne)ločevanja med pregovorom in rekom. Gre za prehodni pojavnosti tako v smislu prekrivnosti frazeologije in paremiologije kakor tudi v smislu težko določljive meje in medsebojne prehodnosti med pregovorom in rekom (Пермяков 1970: 8–9). Mlacek (1983: 131) pravi, da je povečini za pregovore (slovaško: *príslovie*) značilna zaključenost misli, ki jo vsebujejo, za reke (slovaško: *porekadlo*) pa nezaključenost. Z oblikovnega vidika so za pregovore značilni velelnik, gnomični sedanjik in tretja glagolska oseba. Poleg tega jih po Mlacku lahko razlikujemo tudi po tem, da nosijo pregovori didaktično sporočilo (Mlacek 1983: 131, 1984: 127). Tudi Habovštiaková in Krošláková navajata, da gre pri pregovorih ve-

⁷ Pregovor lahko razumemo kot model situacije, ki jo denotira, če – v interakcijski situaciji – lahko iz pregovorne situacije izpeljemo tak situacijski model, ki je v odnosu izologije do modela situacije, ki jo abstrahiramo iz konkretne referenčne situacije. (Prevod M. M.)

činoma za didaktično sporočilo, pri rekih pa ne, vendar je meja med njimi pogosto težko določljiva (1996: 8).

V našem delu se opiramo na Mlackovo delitev, ki s pomočjo vidika sporočilnosti in situativnosti pomaga predvsem določiti tipične pregovore (npr. *Kdor ne uboga, ga tepe nadloga*) in reke (npr. *Saj ostane vse v familiji*), ne ponuja pa orodja za nedvoumno ločevanje enot, ki v rabi včasih bolj poudarjajo nauk, včasih pa zgolj opisujejo tip situacije, prav tako pa ostaja odprto vprašanje meje med reki in neparemiološkimi stavčnimi frazemi, ki pa niso zgolj pragmatični (npr. *Ostalo je zgodovina*). V poglavju o slovaropisnih vprašanjih bomo s konkretnimi primeri pokazali, kako jih lahko večinoma ločimo ob izdelavi njihovega pomenskega opisa, pri nekaterih enotah pa moramo pomenski opis »izraža, da /.../«, ki je bolj primeren za pregovore, kombinirati s pomenskim opisom »opisuje situacijo /.../«, ki je bolj primeren za reke. O slovenski laični jezikovni rabi teh dveh izrazov smo s pregledom gradiva v Digitalni knjižnici (dLib) ter Gigafidi ugotovili, da se »nerazlikovanje med oznakama pregovor in rek, funkcija izraza rek, da pokrije vse tisto, kar ni dovolj pregovorno, ter pomanjkanje ločnice med stavčno in besednozvezno ravnjo«, ki so tipične značilnosti rabe teh oznak v 19. stoletju »ohranjajo v zbirkah druge polovice 20. stoletja in današnji rabi« (Meterc 2016: 186). Razpršenost rabe oznak je potrdila tudi dvostranska preverba v korpusu Gigafida; zanimalo nas je, kakšne enote se pojavljajo ob uvajalnih sredstvih *rek* in *pregovor*, po drugi strani pa smo preverili, kakšna uvajalna sredstva spremljajo enote, ki jih po Mlackovih merilih lahko enoznačno prištejemo k pregovorom ali rekom. Menimo, da poseganje v laično rabo po našem mnenju ni frazeologova naloga, njegova naloga pa je, da pestrost laične rabe prouči in iz nje, glede na to, da gre za metajezikovne oznake, potegne zaključke, ki jih lahko izkoristi v diskusiji o žanrskih oznakah kot frazeoloških terminih in s tem enotah povsem drugega (terminološkega) sistema metajezikovnih oznak (Meterc 2016: 181).

Mlacek (1983: 133) se ob razmejevanju pregovorov in rekov sprašuje tudi o meji stavčnih in besednozveznih frazemov. Strinja se s Permjakovom (1970: 8–9, 1988: 83–84), da so pregovori ustaljene stavčne enote, ki ne potrebujejo dopolnila iz sobesedila, reki pa ustaljene stavčne

enote, ki tako dopolnilo potrebujejo. V navezavi na merilo Permjakova (1988: 83), da gre pri obeh žanrih paremij za teksteme in ne le elemente besedila, poudarja, da mora iti za stavčne enote in s tem nasprotuje tezi Mukašovskega (1971: 314) o nestavčnih rekih in s tem prehodnosti tega tipa med dvema ravnema. Dejstvo, da pregovori predstavljajo v primerjavi z reki bolj (pomensko in zgradbeno) zaključene paremije, se odraža tudi v tem, da se poskusi definicij tičejo večinoma le pregovorov ali pa kvečjemu obeh žanrov.

2.2.5 Nekaj drugih paremioloških »malih žanrov«

Čermák (2001: 93) našteva 18 neterminoloških izrazov za stavčne frazeme v češčini, med katerimi so pregovor, rek in vrsta drugih izrazov za paremiološke žanre (npr. velerizem). Ocenjuje, da množica neenakih meril, po katerih so nastala ta poimenovanja, raziskovalcem ni v pomoč, prej nasprotno. Predlaga preseganje teh oznak z uporabo skupnega termina (stavčni frazem). Seznam, kakršnega navaja Čermák, bi lahko naštel tudi v slovenščini, dodatno pa bi se razširil, če bi upoštevali še nekatere zastarele izraze.⁸ V okviru korpusne analize bomo pokazali, da v govoru v okviru uvajalnih sredstev uporabljamo še bistveno širšo paleto oznak (npr. geslo, princip, načelo itd.). Odločili smo se, da bomo poleg termina pregovor upoštevali le še nekatere izraze za paremiološke žanre, ki so bili v sodobni frazeološki in paremiološki teoriji zadovoljivo predstavljeni. Med njimi so reki, krilatice, vremenske uvere in napotila, vraže, velerizmi in antipregovori. Mlacek (1981: 206) ocenjuje, da se tudi frazeologija v širšem smislu ne ukvarja z vsemi paremiološkimi žanri; posveča se pregovorom, rekom, ostale žanre pa ponavadi zanemarija. Referenčna situacija vraž in vremenskih napotil se po naši oceni tako močno razlikuje od referenčnih situacij preostalih tipov, da ta žanra v paremiološki minimum in optimum ne sodita.

⁸ V SSKJ-ju najdemo poleg že omenjenih izrazov še: pametnica, prislovica, poslovica, praznorek, puhlica itd.

Vremenska napotila in uvere

Babič v doktorskem delu (2012) obravnava vremenska napotila in ocenjuje, da se od pregovorov bistveno razlikujejo, zato jih ni primerno uvrščati v zbirke pregovorov (2012: 127). Napotilom so blizu vremenske uvere (npr. *Miklavž piškote peče*). Poleg vremenskih napotil Babič (2012) ločuje tudi kmetijska in zdravstvena napotila. Vremenska napotila (slovaško: *pranostiky*) so rezultat opazovanja in časovnega umeščanja vremenskih zakonitosti (Mlacek 1981: 207). Po tem, da se v njih odražajo človekove izkušnje, so blizu pregovorom in rekom ali celo njihova podvrsta (Mlacek 1984: 131),⁹ vendar je odločilno, kako jih izražajo. Po Mlackovem mnenju (1981: 207) njihova prognostična funkcija slabi, pri nekaterih pa je povsem odsotna. Obenem pa jo najdemo pri marsikaterih pregovorih, kar poudarja tudi Permjakov (1988: 92), zato napovedovanja ne moremo prištevati k njihovim strukturnim značilnostim. Za vremenske uvere in napotila je sicer značilna vremenska tematika, vendar pa Mlacek opozarja, da to ne zadostuje, saj mora napotilo hkrati imeti konkretiziran denotat (1981: 208, 1984: 132). Ravno manko pomenskega premika je tisto, kar jih postavlja na rob ali celo izven frazeologije, saj druga dva pogoja (ustaljenost in ekspresivnost) po Mlackovi oceni (1981: 211) izpolnjujejo.

Vraže

Permjakov (1988: 91) vraže prišteva med paremije z obliko zaključene povedi. Tako kot vremenska napotila imajo napovedovalno funkcijo (Пермяков 1988: 90) in so vezane na konkretizirano referenčno situacijo, tej pa pripisujejo neki (vraževerni) pomen. Tudi pri vraževernosti gre za dokaj sintetičen in zaprt sistem zakonitosti, ki pojasnjujejo življenjske dogodke. Dve vraži smo sicer na začetku vključili v izhodiščni korpus za sociolingvistično raziskavo, a smo ju kasneje izločili iz lestvice enot, razvrščenih po stopnji poznanosti (glej tretje poglavje). Vraže si zaslužijo ločeno raziskavo. Z njimi je povezana tudi tema zaklinjanja in

⁹ V slovenskem okolju pogosto naletimo na izraz vremenski pregovor. Ta lahko povzroči težavo, če vremenskih napotil ne ločujemo od pregovorov z vremensko tematiko, kakršen je npr. *Za dežjem sije sonce*.

ritualnih vedenjskih vzorcev (npr. pljuvanje čez ramo ali pa trkanje po lesu). Nekateri pregovori so vražam blizu, vendar je njihov pomen vezan na tipično pregovorno heterosituativnost, npr. *V tretje gre rado*. Po drugi strani se je nekaterim (redkim) vražam po našem mnenju uspelo z nadaljnjo frazeologizacijo približati neparemiološkimi stavčnim frazeomom, npr. izraz *Moram potrkati*, ki poudarja željo, da se glede teme, o kateri je bilo pravkar govora, ne bi nič spremenilo (na slabše). Primerjamo ga lahko s trodelno rimano obliko *Potr kaj na les in ne zvoni vmes, če je kaj ugodnega res* (Bojc 1987: 143). V starejših zbirkah so vraže pogosto zapisovali med pregovore. Tako je tudi v Bojčevi zbirki. Precej vraž najdemo v tematskem razdelku »Šege, navade, običaji, praznovrje« (Bojc 1987: 141–144).

Velerizmi

Velerizme je kot tip, ki »spada v družino pregovorov«, omenjal že Matičetov (1968) ob analizi gradiva iz Rezije. Velerizmi so, kot navajata Matičetov (1968) in Grzybek (1994: 286), poimenovani po figuri Samuela Wellerja iz Dickensovega dela *Pickwickovci* (1837). Imajo značilno trodelno zgradbo, po kateri jih brez težav ločimo od pregovorov in drugih paremioloških žanrov. Izhodiščnemu delu – največkrat pregovoru – sledita dopolnili o govorcu in govorni situaciji. Ti dve dopolnili do pregovornega izhodišča vzpostavljata ironičen odnos oz. po Grzybku (1994: 287) pomenski, pragmatični ali pa slogovno-skladenjski kontrast. Tak opis najdemo tudi v slovaški frazeološki terminologiji (Mlacek, Đurčo 1995), ki poleg humornega učinka poudarja samoironijo. Mlacek (1986: 158–159) dopušča, da lahko izhodiščnemu delu sledi le eno dopolnilo (o govorcu), vendar pod pogojem, da že ta povzroči pomenski premik. Taka je na primer slovenska enota *Bomo videli, je rekel slepec* (Bojc 1987: 207). Slovaška ustreznica, ki jo navaja Mlacek (1986: 159), je trodelna, poleg tega pa poleg govorca obsega celo sprejemnika: *Uvidíme, povedal slepý hluchému a pobrali sa na nemý film*. Mlacek poudarja še, da se v izhodiščnem delu velerizma pojavljajo poleg pregovorov še drugačne enote, npr. reki, različni stavčni frazemi in citati (1986: 161). Grzybek navaja (1994: 290), da so v slovanskih jeziki velerizmi redki, pogostejši pa so v nemščini in skandinavskih jeziki. Mlacek (1986:

156, 2004: 50) opisuje, da se ta žanr tudi v slovaščini pojavlja bolj izjemoma ali pa v prevodih. Mlacek domneva, da so velerizmi šele preko prevodnih besedil Dickensovih del vstopili v slovaški jezikovni sistem in se v zadnjem času vse pogosteje pojavljajo med aforizmi (1986: 164). Omenja enote, ki so na Slovaškem nastale v času socializma (2001: 56). Zato po Mlackovi (1986: 157) in Grzybkovi (1994: 290) oceni ne gre za univerzalen žanr. S svojo dolžino in pripovedno strukturo se nahajajo na meji krajših paremij in šal ter so primer konverzije paremioloških žanrov (Grzybek 1994: 291), o kateri piše Permjakov (1970: 147). Dodajmo, da je zaradi majhnega števila primerov v slovenščini težko spremljati njihovo delovanje v sobesedilu. Tri velerizme so našli govorci med zaključnimi odgovori vprašalnika, ki jih bomo obravnavali v šestem poglavju. Nekaj velerizmov našteva tudi Matičetov (1956: 115). Poleg tega smo nekaj velerizmov našli v okviru kratke raziskave v korpusu Gigafida za prispevek o antonimiji (Meterc 2013: 364).

Antipregovori

Z večplastnostjo terminoloških problemov, ki smo jo predstavili že v uvodu poglavja, se ne srečujemo le pri klasičnih oznakah, temveč tudi pri novih terminih, kakršen je antipregovor. Gre za enote, ki po Miederju (2004: 28) nastanejo s parodičnim posegom v zgradbo izraza, pri katerem je bistvena humorna ali satirična igra z njegovim pomenom. Po Mlacku (2009: 146) gre pri antipregovorih za semantični premik od splošnega h konkretnemu in od resnega k šaljivemu. Poudarja (Mlacek 2009: 142), da jih veliko nastaja iz drugačnih, tudi neparemioloških enot in le maloštevilno jedro antipregovorov predstavlja ustaljene enote. Primerom ustaljenih slovenskih antipregovorov, kakršen je *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade*, se bomo posvetili v šestem poglavju. Anna Tóthné Litovkina (2006: 557) in Jozef Mlacek (2009: 138–139) ugotavljata, da mnogi ne nasprotujejo izvornim enotam do te mere, da bi upravičili predpono *anti-*, zato je težko določiti mejo, kaj še je antipregovor. Mlacek se sklicuje celo na mnenje Valdajeve (2003), da morda antipregovori niso nič drugega kot pregovori. Sprašuje se (2009: 139), zakaj ni prišlo do niza podobnih terminov kot npr. antirek ali antiparemiija. To si razlaga kot posledico dožemanja pregovora kot sre-

diščnega žanra, o katerem smo že govorili. Zaključuje (2009: 148), da je termin zagotovo pomemben za sodobno paremiologijo, čeprav njegove meje še niso primerno določene. Menimo, da gre pri omenjenem pojmu sicer za terminološko oznako, ki je stara le tri desetletja, obenem pa za pojavnost, ki je bila v jeziku najbrž vseskozi prisotna. Povsem upravičena bi bila po našem mnenju tudi širša oznaka antifrazem, saj poznamo tudi nekaj ustaljenih enot na besednozvezni ravni, npr. *milo za žajfo*. Dejstvo, da se ji frazeologija in paremiologija sistematično posvečata šele od osemdesetih let dalje, ko je izraz *Anti-sprichwort* predstavil Mieder (1983), pa je lahko tako posledica povečane pozornosti kakor tudi okrepljenega pojavljanja v 20. stoletju. Med prve obravnave anti-pregovorov v slovenskem znanstvenem prostoru lahko prištejemo prispevek na konferenci Europhras v Strunjanu (Tóthné Litovkina 2007), prispevek Saše Babič (2010) ter prispevek o antonimiji (Meterc 2013).

Splošnice

Splošnice se od paremiološkega jedra, ki ga predstavljajo pregovori in reki, ločijo po dobesednosti in pomenski izpraznjenosti (Kržišnik 2014: 193), saj poudarjajo nekaj »samo po sebi umevnega«. Za izraz splošnica smo našli le en zgled v korpusu Gigafida. V SSKJ-ju je izraz pojasnjen s sopomenko puhlica in opremljen s kvalifikatorjem *redko*. V enakem pomenu kot izraz splošnica se v prispevku o sporočanjških frazemih pojavi izraz puhlica kot ustreznica nem. *Gemeinplatz* v Burgerjevi klasifikaciji s primeroma *Kar se mora, se mora* in *Samo enkrat se živi* (Stramljič Breznik 2001). Kot smo pokazali v prispevku o laičnih in terminoloških izrazih za stavčne frazeme (Meterc 2016), se izraza močno razlikujeta po meri prisotnosti v laični rabi. Odločili smo se, da bomo uporabljali izraz splošnica, in sicer prav zato, ker je v laični rabi redek, prav tako pa konkurenčni izraz puhlica, kot bomo pokazali v šestem poglavju, med govorci ni vezan na neko jasno žanrsko predstavo, čeprav je zanj značilno, da se uporablja kot uvajalno sredstvo z negativnim vrednotenjem. Po merilih za termin *Gemeinplatz* v geslu *Dudnovega* slovarja je med paremiološkimi enotami v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, ki smo jih vključili v raziskave za slovenski paremiološki optimum, precej splošnic, npr. *Kar je (to) je, Kar je res, je res* in *Kdor zna, pa zna*. Splošnice

(npr. *Kar je preveč, je preveč*) najdemo med enotami, ki jih po mnenju frazeologov (Jesenšek, Ulčnik 2013: 282) govorci ne bi opredelili kot pregovore. Take domneve potrjuje 386 zgledov za navedeno splošnico, ob katerih najdemo le tri samostalniška uvajalna sredstva (»slogan«, »borbeno geslo« in »s tezo«). Splošnice najdemo tudi v vlogi dopolnila o govorcu v okviru velerizmov, npr. »*Kar je, je!*« je rekel tisti, ki se je usral v blače, ki ga Matičetov (1968) navaja v rezijanščini. Splošnice imajo po naši oceni izrazito pragmatično funkcijo, zato bi bilo mogoče celo problematizirati njihovo uvrstitev med paremije in jih uvrstiti med pragmatične frazeme, lahko pa jih dojemamo kot enote na robu paremiološkega in neparemiološkega dela frazeologije.

2.2.6 Krilatost izraza kot poseben dejavnik

Dejstvo, da določene frazeme v rabi spremlja zavest o njihovem avtorstvu, ne more služiti kot merilo za uvrščanje teh enot v poseben paremiološki žanr. Predstavljajo posebno (nadžanrsko) skupino enot, ne glede na to, ali gre za stavčne ali nestavčne enote ter za enote z žanrskimi značilnostmi ali brez njih. Gre za suprasemantični dejavnik, ki se od enote do enote razlikuje po deležu govorcev, ki enoto povezujejo z določenim avtorjem. Nekatere enote skoraj vsi govorci pripisujejo določenemu govorcu, nekatere le del govorcev, obstajajo pa tudi enote, ki jim govorci pripisujejo različne avtorje npr. *Revolucija žre lastne otroke*.

Grzybek (1994a: 293) po popularizatorju krilatic Büchmannu (1864) povzema, da so to enote z znanim avtorstvom, ki so postale splošno znane in se uporabljajo »kot pregovori«. Poudarja, da gre pri mnogih izjavah, ki so postale krilatice, le za predstavo o avtorstvu. Za primer navaja paremijo *Država, to sem jaz*, ki se pripisuje Ludviku XIV., dokazov za to pa nimamo. Grzybek (1994a: 294) dodaja, da je bil v nekaterih primerih frazem v rabi prisoten, preden je postal krilatica. V slovenščini je tak primer krilatica *Le čevlje sodi naj Kopitar*. Problematiko razmejitve med pripisovanim in dokazljivim avtorstvom smo izpostavili tudi v prispevku o laičnih in terminoloških oznakah za

stavčne frazeme v slovenskem prostoru (Meterc 2016). Za krilatico lahko v okviru stavčne frazeologije označimo tako pregovor *Le čevlje sodi naj Kopitar* kakor tudi rek *Kocka je padla* ali citatni pragmatični frazem *Voz, Miško*. Tudi enota *Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori* je knjižnega izvora, pa njeno avtorstvo (Francis Bacon), kot bomo prikazali v nadaljevanju, ni uzaveščeno.

V slovenskem prostoru je za pomen, kakršen ima termin krilatica, želel Toporišič (1992: 253) uvesti termin rek, a se to – verjetno zaradi pogoste sopomenske rabe poljudnih oznak pregovora in reka – ni prijelo. Mlacek (1981: 211) pravi, da je položaj nekaterih krilatic na robu frazeologije podoben položaju vremenskih uver in napotil. Če določen izraz ne presega meje svoje izvorne motivacije, ga moramo prišteti k citatom oziroma enotam izven frazeologije. Ko potrdimo njegovo rabo v govornih situacijah, ki se odmikajo od izvorne, je to lahko znak, da se je frazeologiziral. To sodobno merilo je po Mlackovi oceni boljše od preteklega subjektivnega merila (ne)uzaveščenega avtorstva (1984: 133). Podobne razvojne etape opredeljuje Djadečko (2008: 51–52) za krilatice, ki so nastale iz reklamnih sloganov, saj so ravno enote reklamnega izvora po njeni oceni v 20. stoletju začele zapolnjevati in po rabi, ki ni omejena le na krog izobražencev, tudi presegati strukturno mesto krilatic.

Grzybek (1994a: 296) strne, da lahko o krilaticah govorimo na več ravneh frazeologije, delno pa tudi izven nje: a) na poimenovalni ravni gre za enobesedne krilatice in besednozvezne frazeme; b) na (višji) komunikativni ravni gre za pregovorne krilatice in citate v pravem pomenu besede. Ti citati se po zgoraj navedenem Mlackovem merilu nahajajo izven frazeologije ter prehajajo v aforizme, maksime, sentence ipd., Tudi Kržišnik (2004: 200) poudarja, da krilatice niso le stavčni frazemi, temveč tudi besednozvezni frazemi in nefrazeološki citati. V okviru paremiološkega optimuma nas zato zanimajo samo krilatice, ki jih po pomenskih in žanrskih merilih lahko uvrstimo med pregovore ali reke.

2.3 METODOLOŠKA IZHODIŠČA ZA IZDELAVO PAREMIOLOŠKEGA MINIMUMA IN OPTIMUMA

Idejo paremiološkega minimuma – seznama približno tristotih splošno znanih paremij – je v sedemdesetih letih predstavil Permjakov (1989: 91–92). Po mnenju Permjakova je nujno izdelati seznam najbolj znanih paremij že zaradi učenja tujih jezikov, poleg tega pa je to dobra osnova za uslovarjanje »jezikovnih klišejev«, kot jih imenuje (1989: 98). Permjakov govori tudi o pogostnosti paremij in trdi, da najbolj pogoste paremije niso take po naključju, ampak iz nekih tehtnih razlogov, ki jih je treba raziskati (1988: 149–150). Od raziskav Permjakova do danes spremljamo množico pristopov k minimumu, ki vseskozi ostaja ena izmed osrednjih tem sodobne frazeologije. Kot poudarja Đurčo (2013), je Permjakov paremiološki minimum na začetku zasnoval na pojmovanju paremije, ki vključuje poleg pregovorov in rekov tudi večje paremiološke žanre, npr. uganke, raziskovalci, ki so se ideji optimuma posvečali kasneje, pa so se začeli omejevati le na pregovore in reke. Finski frazeolog in avtor mednarodne tipologije pregovorov Kuusi je prepričan (1985: 22–28), da bi pri določanju paremioloških minimumov po vsem svetu morali sodelovati strokovnjaki iz različnih strok. Poudarja, da je treba izdelati vprašalnike, ki jih bodo izpolnile velike skupine anketirancev, saj bi v prihodnosti tako paremiologi lahko primerjali lastnosti in tipe pregovorov na mednarodnem nivoju in ustvarili mednarodni paremiološki minimum (Kuusi 1985: 22–28). Tudi Mieder (1997: 406) meni, da bo iz minimumov razvidno, katere enote so specifične za posamezni jezik in koliko je skupnih paremij, npr. teh, ki izvirajo iz Biblije ali latinskih izrekov. Ocenjuje, da razmejitev aktivnega in pasivnega fonda pregovorov ostaja cilj, ki si ga je smiselno zastaviti v okviru frazeologije vsakega posameznega jezika (Mieder 1997: 406, 2004: 127–129). Chlebda (2008a: 90) poudarja, da je za vsakega govorca obvladanje osnovnega paremiološkega fonda nujni pogoj za orientacijo v komunikacijskem prostoru.

Empirične raziskave za vzpostavitev frazeoloških minimumov so do sedaj potekale v ruščini (Пермяков 1988), madžarščini (Tóthné Litovkina 1992), angleščini (Grzybek, Chlost 1995), hrvaščini (Baur,

Chlosta, Grzybek 1996, Matovac, Varga 2016), lužiški srbščini (Hose 1995), španščini (Sevilla Muñoz, Díaz 1997), nemščini (Chlosta, Grzybek, Roos 1994, Āurčo 2006, Steyer 2012), češčini (Schindler 1993, Āermák 2003), slovaščini (Āurčo 2002, 2004), poljščini (Szpila 2002, 2014, 2014a) in ukrajinščini (Vyshnya 2008). V slovenščini paremiološki minimum do sedaj ni bil določen, izvedeno pa je bilo nekaj omejenih raziskav poznanosti enot (Makarovič 1974, Lipavic Oštir 2014), h katerim se bomo vrnili kasneje. V nadaljevanju bomo predstavili razvoj metodoloških pristopov k paremiološkemu minimumu v raziskavah, ki so se posvečale poznanosti in pogostnosti pregovorov.

2.3.1 Pristopi k ugotavljanju poznanosti paremij

Ena izmed možnosti določanja poznanosti enot je, da anketiranci zapišejo vse pregovore, ki jim v omejenem času pridejo na misel. Ta metoda ni najbolj učinkovita, saj se anketiranci spomnijo le omejenega nabora enot, to pa je po mnenju Grzybka in Chloste (2008: 97–98) zato, ker so pregovori vezani na situacije, v katerih se uporabljajo, brez teh situacij pa je njihov priklic otežen. Kljub temu da je seznanjen z omenjeno kritiko, je poljski frazeolog Szpila (2002: 36–37) za pilotno raziskavo poljskega paremiološkega minimuma izbral to metodo. 96 študentom v starosti od 19 do 28 let je naročil, naj v 20 minutah zapišejo čim več pregovorov.¹⁰ Anketiranci so zapisali 2439 enot, izmed katerih je 331 pregovorov (Szpila 2002: 37) z različno pogostnostjo (največ 12 zgledov). Szpila govori o priljubljenih enotah (2002: 40), njihovo spodnjo mejo pa določa pri enotah z osmimi zgledi, ker se ta skupina enot in skupine enot s številčnejšimi zgledi v celoti nahajajo v poljskih frazeoloških slovarjih. Ob tem leksikografskem merilu se sprašujemo, zakaj se Szpila ni odločil za izdelavo izhodiščnega korpusa iz slovarskih virov. Svoj izbor metode s spontanim priklicom namreč utemeljuje (2002: 36)

¹⁰ Časovna omejitev seveda vpliva na število in strukturo navedenih enot. Cox (1997) je v podobnem poskusu 42 študentom dal za zapisovanje na voljo teden dni časa. Zapisali so 1250 različnih nemških pregovorov.

z argumentom, da ni želel intuitivno in samovoljno sestaviti seznama za izhodiščni korpus. Poleg seznama 72 pregovorov predstavlja Szpila (2014, 2014a) tudi obširnejši poljski paremiološki minimum 215 pregovorov, ki je prav tako izdelan z elicitacijskim tipom vprašalnika med 545 poljskimi študenti.

Elicitacijski tip anketiranja je po Grzybkovi in Chlostovi oceni (2008: 97–98) manj primeren od tipov s seznamom enot, ki jih anketiranci morajo oceniti. Na voljo imamo več tipov vprašanj. Metoda, pri kateri morajo anketiranci dopolniti manjkajočo polovico enote, se imenuje PTP (angl. *part text presentation*). Uveljavil jo je Permjakov. Pregovore lahko anketirancem prikažemo tudi v celoti, pomembno pa je, kakšno ocenjevanje jim ponudimo. Lahko gre za tip FTR (angl. *full text rating*), pri katerem anketiranci izbirajo stopnjo na lestvici med dobro poznano in nepoznano enoto ali pa za tip FTP (angl. *full text presentation*), pri katerem se morajo jasno opredeliti, ali pregovor poznajo, ali ne.

Permjakov (1988: 150–151) je poskus z anketiranci iz Moskve in okolice izvedel v dveh fazah. Prvi skupini je prikazal seznam 1491 pregovorov in prosil, naj izločijo neznane. Naslednja skupina (sto anketirancev) je morala dopolniti manjkajočo (drugo) polovico pregovorov, ki so ostali na seznamu. S tem je pridobil 538 enot, ki so bile znane več kot 90 % anketirancev. Kot paremiološki minimum je najprej predstavil 500 najbolj poznanih enot, kasneje pa iz tega seznama uporabil ožji minimum 300 enot za rusko-nemški slovar (Пермяков 1985). Grzybek in Chlosta (1995) sta izvedla podobno raziskavo v angleškem jeziku s 23 anketiranci iz ZDA in 36 iz angleško govorečega dela Kanade. Vsi anketiranci so bili starejši od 50 let. Z metodo PTP sta 236 paremij razvrstila glede na njihovo poznanost med govorcami. Metodo PTP je uporabila tudi Tóthné Litovkina (1992) v raziskavi poznanosti madžarskih paremij. Le 42 pregovorov (11,11 % gradiva) so pravilno dopolnili vsi anketiranci. V povprečju so anketiranci pravilno izpolnili 311,92 (82,52 %) enot od 378 prikazanih. Madžarski minimum sestavlja 162 pregovorov, ki so bili znani 90 % ali več anketirancem (Tóthné Litovkina 1992: 285). Podobno raziskavo z vprašanji tipa PTP je v okviru češčine izvedel Schindler (1993). Po metodi PTP je 249

anketirancev dopolnilo 265 pregovorov. Schindler je anketiral govorce iz različnih delov Češke, skrbel pa je tudi za širok razpon starosti in izobrazbe (1993: 128–130). Pravilnih odgovorov je bilo 57,5 %. Drug češki frazeolog Čermák (2003: 15) kritizira nabor enot, ki je bil uporabljen v tej raziskavi, saj pravi, da ni jasno, na čem temelji Schindlerjev izhodiščni korpus. Očita tudi (2003: 16), da iz Schindlerjeve raziskave ni razvidno, za kakšno mero poznanosti pregovorov gre oziroma kje je ločnica med aktivnim in pasivnim znanjem enot.

Različni raziskovalci mejo splošne poznanosti paremij določajo različno; meja se giblje od 90 % (Tóthné Litovkina 1992, Schindler 1993), preko 95 % (Grzybek, Chlosta 2008: 105) do 97 % (Пермяков 1988: 143). Ďurčo (2014: 189) ocenjuje, da bi lahko mejo določili že pri 50 %, pod pogojem, da bi se lahko zanesli na reprezentativen in uravnotežen vzorec po sociolingvističnih merilih. Pomen meje 50 % poznanosti enot poudarjata tudi Baur in Grzybek (1994: 172). Iz grafa, ki sta ga izdelala na osnovi podatkov iz svojega izhodiščnega korpusa, je razvidno, da se na tej točki začne krivulja, ki prikazuje odnos med številom enot in njihovo poznanostjo, bistveno spreminjati (Baur, Grzybek 1994: 172).

Raziskave za določitev paremiološkega minimuma slovaškega jezika (Ďurčo 2002, 2002a, 2004) so za naše delo posebej pomembne, ker v raziskavah slovenske paremiologije izhajamo iz enakih metodoloških izhodišč. Ďurčeva spletna sociolingvistična raziskava je zajela 2834 enot iz dveh slovarskih virov in dveh moderno urejenih (in reduciranih) zbirk. V njej je sodelovalo 42 anketirancev različnih starosti iz vse Slovaške. V nadaljevanju se bomo k podrobnostim te raziskave vrnili pri posameznih parametrih sociolingvistične in korpusne raziskave slovenskih paremij.

Istočasno z našo raziskavo poznavanja slovenskih paremij (polesti 2012), je potekala raziskava na demografsko omejenem vzorcu 189 govorcev iz severovzhodne Slovenije (Lipavic Oštir 2014). Osnova za vprašalnik so bile slovenske ustreznice 76 najbolj pogostih nemških paremij, vključenih v projekt SprichWort (Lipavic Oštir 2014: 130). Devet enot iz nabora 76 nemških pregovorov v okviru projekta SprichWort nima slovenskih ustreznice, zato je bilo v raziskavo vključenih 67 enot.

Anketiranci so ocenjevali, ali enoto poznajo, in tudi, kako pogosto jo uporabljajo pri govorjenju in pisanju (Lipavic Oštir 2014: 131–132). Prednost omenjene raziskave je dokaj velik vzorec govorcev, zaradi majhnega vzorca izhodiščnih enot, izbranih glede na tujejezični minimum, pa rezultati ne morejo ponuditi osnove za paremiološki minimum, temveč lahko predvsem koristijo slovensko-nemški medjezikovni primerjavi.

2.3.2 Pristopi k ugotavljanju pogostnosti paremij

Pogostnost paremij so frazeologi v preteklosti ugotavljali s pregledovanjem pisnega gradiva iz arhivov, zbirk pregovorov in lastnih podatkovnih baz (pogosto iz tiskanih medijev). Tako raziskavo je izvedel Hirsch (1987), ki je sistematično pregledal vplivnejše ameriške časopise s predpostavko, da novinarji uporabljajo take pregovore, o katerih so prepričani, da jih bodo njihovi naslovniki razumeli. Kot rezultat je predstavil 265 pregovorov. Korpusi so v devetdesetih letih prinesli veliko novosti. Vplivali so tudi na frazeologijo in paremiologijo, saj omogočajo pristop k nepredstavljivo večjim zbirkam besedil in orodja za pridobivanje in obdelavo jezikovnih podatkov. Te prednosti izkoriščajo moderne raziskave pogostnosti paremioloških enot.

Paremiološki minimum češkega jezika je Čermák določil po pogostnosti enot v češkem korpusu (Čermák 2003). Čermák je do zbiranja podatkov z vprašalniki PTP kritičen (2003: 29–31), ker po njegovi oceni ni resnih raziskav o tem, do kakšne mere lahko (prve) polovice pregovorov zastopajo celoto. Meni, da so v določenih primerih druge polovice pregovorov tiste, ki so za enoto bolj značilne in zato tudi bolj primerne za prikaz anketirancem. Poudarja, da je za paremije pomemben kontekst, v katerem se pojavljajo. Korpusna raziskava omogoča upoštevati kontekst in z njim variantnost enot. Čermák je na osnovi obsežne podatkovne baze, ki je nastajala več kot desetletje, najprej zamejil 243 pogostih paremij, izmed njih pa s pomočjo korpusa za minimum izbral sto najpogostejših (2003: 26–30). Ta minimum se v veliki meri razlikuje od že omenjenega Schindlerjevega. Na delu

z jezikovnim korpusom temelji tudi raziskava pogostnosti nemških paremij (Steyer 2012), v kateri je iz izhodiščnega korpusa 1000 enot, registriranih v nemških slovarjih, nastal seznam 300 najbolj pogostih nemških pregovorov.

2.3.3 Pogostnost in poznanost paremij kot dva različna fenomena

Pionir na področju empirične paremiologije Permjakov je svoj paremiološki minimum poimenoval seznam 300 splošno rabljenih (rus. общепотребительных) pregovorov in rekov (Пермяков 1988: 154). Iz oznake je razvidno povezovanje pojma pogostnosti (v rabi) z najbolj poznanimi enotami. Grzybek in Chlosta (2008) primerjata različne raziskave v angleščini in kritično pristopata k pojmu priljubljenosti frazeoloških enot. Ta je, kot ugotavljata (Grzybek, Chlosta 2008: 102, Grzybek 2008), raziskovalcem neupravičeno služil kot krovni označevalec za dva bistveno različna fenomena – poznanost in pogostnost enot. Sprašujeta se, kako poznanost in pogostnost nase medsebojno vplivata (Grzybek, Chlosta 2008: 102). Po njunem mnenju gre za krožno medsebojno vplivanje. V grafičnih prikazih omenjenega dvojnega nabora podatkov prikazujeta poznanost pregovorov kot funkcijo pogostnosti: $FAM = f(FRQ)$. Ugotavljata asimetrično razmerje med fenomenoma:

Frequent proverbs tend to be familiar, whereas familiar proverbs may, but need not occur frequently. In linguistic (Jakobsonian) terms, a given culture's stock of familiar proverbs thus turn out to be some kind of a paradigmatic inventory, from which items may be (or may be not) projected onto the syntagmatic axis of concrete (more or less frequent) proverb usage.¹¹ (Grzybek, Chlosta 2008: 104)

¹¹ Pogosti pregovori so ponavadi poznani, obenem pa poznani pregovori lahko so, niso pa nujno pogosti. Z (jakobsonskim) izrazjem lahko rečemo, da fond znanih pregovorov predstavlja neke vrste paradigmatski nabor orodij, iz katere se te enote lahko (ali pa tudi ne) preslikajo na sintagmatsko os konkretne (bolj ali manj pogoste) pregovorne rabe. (Prevod M. M.)

Menimo, da njuna zahteva po strogem ločevanju omenjenih fenomenov predstavlja pomemben metodološki premik sodobne frazeologije. Grzybek (2009: 216, 2012: 102–103) poudarja še, da je treba pri empiričnih raziskavah in njihovem vrednotenju razlikovati tudi med pojmom poznanosti enote ali skupine enot ter subjektivnega znanja paremij pri enem govorniku ali skupini govorcev.

2.3.4 Kritika koncepta minimuma

Poljski frazeolog Chlebda (2008a: 91) se sprašuje o primerljivosti paremioloških optimumov, saj ugotavlja, da so jih v različnih jezikih določili z anketiranjem različnih starostnih skupin. Poleg tega Chlebda poudarja, da moramo govoriti o »paremioloških minimumih določenega kraja in časa« ter jih razumeti kot približke dejanskemu stanju, saj do »dejanskega minimuma« ne moremo priti. Ruski frazeolog Mokijenko (2012: 83) ocenjuje, da dosedanje pojmovanje paremiološkega minimuma ni realistično. Po njegovem mnenju je težko govoriti o enotnem jedru paremiologije nekega jezika oziroma statičnem seznamu najbolj poznanih enot, saj je ta preveč odvisen od demografskih dejavnikov (starost, izobrazba, regija). Kot navaja Mokijenko (2012: 83), koncept paremiološkega minimuma zaradi teritorialne omejenosti raziskave kritizira tudi Ivanov (2007), ki želi namesto pojma minimuma vpeljati pojem paremiološkega fonda, torej enot, ki so v jeziku prisotne vrsto let kot nekakšno stalno jedro. Mokijenko namesto razmišljanja o minimumu predlaga pojem gibljivega območja najbolj znanih paremij, ki ga opisuje kot »dinamični strukturno-semantični model« (2012: 83).

2.3.5 Metodološka izhodišča za izdelavo paremiološkega optimuma

Đurčo (2006: 3, 2014: 187) predlaga, da se koncept paremiološkega minimuma kot širšega nabora enot, ki jih uporablja povprečen govorec določenega jezika, nadomesti s konceptom paremiološkega optimuma,

ki združuje tako podatke o poznanosti kot tudi pogostnosti pregovorov in sorodnih paremij, saj gre za nabor, sestavljen na osnovi leksikografsko-jezikoslovnih, empiričnih in na korpusu osnovanih védenj o aktualni paremiološki situaciji v jeziku. Ker prikaže presečišče najbolj pogostih in najbolj poznanih enot, je optimum metodološka nadgradnja paremiološkega minimuma (Đurčo 2006: 17). Zaradi koncepta optimuma bi bilo treba po Đurčevem mnenju (2014: 187) na novo osmisliti paremiološki minimum v luči množice demografskih dejavnikov.

Da bi razumeli, zakaj je paremiološki optimum potreben, si oglejmo vprašanja, ki so gonilo empiričnih raziskav, povezanih z njim. Že v navezavi na paremiološki minimum, ki v konceptu optimuma predstavlja začetno stopnjo, je pomembno določiti, katere paremije so del aktivnega slovarja govorcev in tudi katere zastarele paremije so govorcem razumljive ter katere niso (Đurčo 2002: 52, 2004: 59–60). Ugotoviti je treba tudi, v kolikšni meri so naravnim govorcem še znani tradicionalni pregovori, navedeni v slovarskih virih, kakšen je odklon od standardne podobe v dejanski rabi enot ter kako na poznavanje vplivajo demografski dejavniki (Đurčo 2002a: 293, 2006a: 508). Z združevanjem dveh tipov empiričnih raziskav (sociolingvistične in korpusne) upošteva metodološki preboj glede ločevanja fenomena poznanosti in fenomena pogostnosti paremij, ki smo ga že predstavili. Đurčo zato predlaga pet metodoloških korakov do paremiološkega optimuma: 1. analiza leksikografske registracije pregovorov v starejših in sodobnih slovarjih; 2. določitev jedra pregovorov in njihovih »osnovnih oblik« z redukcijo paremiološkega gradiva; 3. analiza znanja in poznanosti izbranih pregovorov in njihovih variant s pomočjo anketirancev in spletnega vprašalnika; 4. analiza zgledov določenega nabora najbolj poznanih pregovorov v obsežnem jezikovnem korpusu; 5. primerjava in izračun korelacije med najbolj poznanimi in najbolj pogostimi pregovori v korpusu (2006: 3–4). Paremiološki optimum bi po Đurčevem mnenju (2006: 3) moral biti osnova za nove paremiološke slovarje. Poleg tega je optimum dobra osnova za primerjavo paremiologij različnih jezikov (Đurčo 2014: 201). Minimum je po Đurčevem mnenju treba razumeti kot empirično določen nabor enot, ki so poznani neki specifični skupini govorcev. To predstavlja premik v odnosu do dveh tradicionalnih pojmovanj mini-

muma kot: 1. nabora pregovorov, ki so znani vsem govorcem, ali pa 2. nabora pregovorov, ki so z veliko verjetnostjo znani povprečnemu odraslemu govorcju. Āurčo predlaga, da bi specifičnost skupin govorcev lahko služila kot osnova za vrsto različnih paremioloških minimumov, izmed katerih bi vsak posamezen nabor služil vnaprej določenemu namenu. Izpostavlja uporabo minimumov, prilagojenih npr. za potrebe večjezičnih slovarjev ter priročnikov za učenje tujega (in tudi lastnega) jezika (2006: 3). Množico minimumov po njegovi oceni potrebujemo zaradi pomembnih demografskih spremenljivk, hkrati pa poleg njih potrebujemo optimum kot čim bolj stalen in splošno veljaven (optimalen) nabor paremij.

Oglejmo si primer določanja nemškega paremiološkega optimuma. S korelacijo podatkov o poznavanju in pogostnosti je Āurčo zamejil 150 enot nemškega paremiološkega optimuma. Izhodišni korpus je predstavljalo 385 paremij iz nemških slovarjev. Poznavanje enot je 220 govorcev iz Nemčije, Avstrije in Švice ocenilo po modelu petih možnih odgovorov, ki ga bomo predstavili v nadaljevanju (Āurčo 2006: 4). Pogostnost enot je Āurčo (2006: 7–8) določil z uporabo nemškega jezikovnega korpusa Cosmas2. Poudarja (2006: 5), da je pri tako velikih enotah, kakršne so paremije, treba uporabiti prilagojene iskalne taktike. Uporabil je kompleksne iskalne pogoje, v katerih je upošteval tipične konstrukcijske vzorce in posebnosti nemških pregovorov in rekov. Āurčo se je oprl na 27 vzorcev, ki sta jih določila Mieder in Röhrich (1977), sam pa je s korpusno raziskavo določil vzorce z zelo visoko pogostnostjo, vzorce z nižjo pogostnostjo in izolirane konstrukcijske vzorce (Āurčo 2006: 9). Iskalne pogoje je prilagajal tudi tako, da so zajeli čim več variant in tudi prenovitev paremij (Āurčo 2006: 11–12).

Sociolingvistična in korpusna raziskava sta pokazali precejšen razkorak med stanjem v slovarjih in rabo paremij, jezikovni korpus pa se je izkazal za zanesljivo orodje pri ugotavljanju standardnih oblik paremij, variant in pretvorb (Āurčo 2006: 4–5). Āurčo je ugotovil, da je med dokaj dobro poznanimi paremijami (nad 85 % govorcev) tudi precej takih, ki se v korpusu pojavljajo zelo redko ali pa se sploh ne pojavljajo, zato je mogoče ustvariti seznam paremij, za katere je značilna pisna raba, ter seznam teh, za katere je značilna govorna raba (Āurčo 2006: 15–16).

3

SPLETNI VPRAŠALNIK O POZNANOSTI SLOVENSКИH PREGOVOROV, REKOV IN SORODNIH PAREMIJ – IZDELAVA PAREMIOLOŠKEGA MINIMUMA

Na začetku tega poglavja bomo opisali metodološke oporne točke za pripravo nabora potencialno znanih paremij oziroma izhodiščnega korpusa za sociolingvistično raziskavo. Ogledali si bomo, kateri paremiološki žanri so prisotni v tem naboru in kako je strukturiran slovenski vprašalnik o poznavanju paremij. Na koncu bomo predstavili rezultate raziskave za določitev slovenskega paremiološkega minimuma.

3.1 PRIPRAVA IZHODIŠČNEGA KORPUSA ZA SLOVENSКИ PAREMIOLOŠKI MINIMUM IN OPTIMUM

Permjakov (1988: 151) glede nastajanja izhodiščnega korpusa razlaga, da je vse v raziskavo vključene paremije slišal in zapisal na terenu – večinoma na območju Moskve in njene okolice, pa tudi na Uralu, na območju mesta Tula ter med ruskimi govorniki v severni Ukrajini. Zapisal je 1495 enot in posebej označil variantne sestavine. Ker je gradivu s terena dodal še variante, se je število enot v izhodiščnem korpusu povečalo na 1740. Jezikoslovci, ki so izvajali podobne sociolingvistične raziskave poznavanja kot začetnik ideje o paremiološkem minimumu Permjakov, so k izdelavi izhodiščnega korpusa pristopali tudi drugače.

Anna Tóthné Litovkina (1993) je za izhodiščni korpus v madžarščini uporabila mešan pristop. Del gradiva je prepisala iz slovarjev in zbirk pregovorov. Pri enem slovarju je upoštevala enote, ki jih je avtor zbirke po lastni presoji označil za aktualne, pri drugem pa je sama naredila podoben izbor. Poleg tega je uporabila lastno zbirko enot, ki jih je pet let zapisovala na terenu in iz medijev. Začetna podatkovna baza

je štela okoli 4000 enot, to pa je Tóthné Litovkina dala oceniti 50 anketirancem, ki so označili nepoznane enote. Za končni vprašalnik ji je ostalo 930 pregovorov, ki so bili znani vsaj 50 % anketirancev iz prve faze. Končna ocena njenega izhodiščnega korpusa je kljub mešanici pristopov dobra glede na visok delež dopolnjenih enot (82,52 %).

Primerjave, ki sta jih izvedla Grzybek in Chlosta (2008: 99–100), so potrdile, da je za določanje minimuma zelo pomembna kakovostna zasnova izhodiščnega korpusa enot, ki jih uporabimo za raziskavo. Poudarjata, da je zbirke pregovorov smiselno uporabiti le, če so kakovostne in nastale s sodobnimi raziskavami in ne le s prepisovanjem različnih starejših zbirk. Taka je zbirka *English proverbs* (Mieder 1988), iz katere sta Grzybek in Chlosta tudi črpala gradivo za njuno raziskavo. 1200 paremij sta v prvi fazi zamejila tako, da sta osmim anketirancem dala po metodi FTP oceniti prvih 600 paremij, osmim drugim pa naslednjih 600 paremij iz zbirke (Grzybek, Chlosta, Roos 1994: 229). Za naslednjo fazo, v kateri sta uporabila metodo PTP, sta izbrala 236 paremij, ki so bile znane vsem anketirancem v okviru obeh skupin. Ocenjujeta, da je 16 oseb, vključenih v prvo fazo, premalo za tako obsežno raziskavo (Grzybek, Chlosta 2008: 107). Zaključimo lahko, da raziskovalci, ki so sledili ideji Permjakova, k izdelavi izhodiščnih korpusov niso pristopili enako. Med viri za zajeto gradivo prevladujejo zbirke pregovorov in frazeološki slovarji. Redkeje gre za terensko zbrano gradivo. V večini primerov so paremiologi zamejili gradivo z dvema ločenima anketama. S prvo so izločali najbolj nepoznane in zastarele enote z vprašanji tipa FTP in dvema možnima odgovoroma (poznam : ne poznam).

Oglejmo si še zgled zasnove izhodiščnega korpusa v slovaškem jeziku. Āurčo (2002: 53–55, 2004: 59–61) je pri izdelavi izhodiščnega korpusa enot, vključenih v slovaški sociolingvistični vprašalnik, v veliki meri izhajal iz slovarskih virov. Upošteval je vire, ki so preverjeni, sodobni in služijo kot priročniki. Uporabil je dva slovarska vira: *Krátky slovník slovenského jazyka* (Kačala, Písarčíková 2003, v nadaljevanju: KSSJ) in *Malý frazeologický slovník* (Smiešková 1977). Tretji vir je delo *Frazeológia v škole* (Miko 1989), v katerem so sistematično zbrane paremije iz slovaških šolskih učbenikov in s tem ponuja odličen vpogled v enote (razvrščene po stopnjah osnovnošolskega pouka), ki jih je veliko

število slovaških govorcev spoznalo v času šolanja. Za zadnji vir je namesto množice zbirk Đurčo uporabil gradivo, ki sta ga iz obsežne zbirke *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví* (Záturecký 1896) v delu *Slovenské přísloví a porekadlá* izbrala Mlacek in Profantová (1996). Skupno število enot v Đurčevem izhodiščnem korpusu je 2834. Đurčo je poenotil variante, v vprašalniku pa omogočil vpis variante.

Pri izdelavi izhodiščnega korpusa slovenskih pregovorov in rekov smo upoštevali merila, ki so jim morali ustrezati tudi viri v slovaški raziskavi. Lotili smo se sistematičnega izpisovanja paremij (večinoma pregovorov in rekov) iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ) ter *Frazeološkega slovarja v petih jeziki* (Pavlica 1960, v nadaljevanju FSVPJ). Ocenili smo, da sta to edina slovarska vira,¹² ki ju lahko uporabimo. Nekaj besed namenimo kritiki, ki sta ju bili deležni ureditvi frazeološkega gradiva v teh slovarjih.

Kritika (Suhadolnik 1961: 205, Peterman 1988: 302) je FSVPJ zaradi številnih pomanjkljivosti označila za delo, ki ne more opravljati funkcije frazeološkega, temveč le konverzacijskega slovarja. Glede paremiologije Suhadolnik zaključuje (1961: 203), da je v slovarju precej enot, prepisanih iz starejših zbirk (Kocbek, Šašelj 1934), obenem pa tudi precej novih enot, ki jih je registriral sam Pavlica. Kritično ocenjuje tudi izbiro nekaterih (že zastarelih) variant paremij (1961: 203). Slovar smo kljub omenjeni kritiki vseeno uporabili kot dokaj bogat vir paremij. Razlage paremij so v FSVPJ-ju redke, včasih so podobne kot v SSKJ-ju, včasih pa se precej razlikujejo:

Zaradi dreves ne vidi gozda – zaradi posameznosti ne dojame celote (SSKJ);

Od samih dreves ne vidi gozda – zaradi posameznosti zanemarja celoto (Pavlica 1960: 92);

Dobrota je sirota – dobro dejanje navadno ni poplačano s hvaležnostjo (SSKJ);

Dobrota je sirota – dobroto ljudje najhitreje pozabijo (Pavlica 1960: 80).

¹² V *Slovenskem pravopisu* iz leta 2001 ni s frazeološkega vidika nič novega v primerjavi s SSKJ (Kržišnik 2003: 223). Kebrov *Slovar slovenskih frazemov* (2012) v času nastajanja izhodiščnega korpusa (2010/11) še ni izšel, sicer pa se, kot smo že opisali, v njem nahaja malo paremij.

Obravnava frazeologije v SSKJ-ju je bila prav tako večkrat deležna kritike (Kržišnik 1988, Peterman 1988, Logar 2001). Tako Peterman (1988 301–302) kot Kržišnik (1988: 114) slovarju očitata že terminološko nejasno opredelitev, kaj je frazem in kakšni frazemi so v njem uslovarjeni. Frazeološkega gradiva ne najdemo le v frazeološkem gnezdu, temveč tudi med ilustrativnim gradivom (Kržišnik 1988: 144–145), v frazeoloških gnezdh je marsikaj, kar tja ne sodi (1988: 145–146), kot frazeološke so predstavljene prenovitve (1988: 147) ter terminološka poimenovanja (1988: 148–149), enote so nedosledno navedene včasih v vseh, včasih le v geslu ene izmed njihovih sestavin (1988: 149). Poleg tega je zabrisana meja med običajnimi besednimi okolji frazemov in njihovimi aktualnimi sobesedili (1988: 156). Pomanjkljivo so predstavljene sestavinske variante (1988: 157), včasih pa tudi pomenske razlage niso točne oz. so preveč konkretizirane (1988: 160–161).

Omenjeni kritiki prikaza frazemov v SSKJ-ju dodajmo še nekatere pomanjkljivosti prikaza paremiologije. Kvalifikatorji so v primeru pregovorov rabljeni poljubno, ker imajo nekateri žanrsko oznako *pregovor*, drugi ožjo oznako (*ekspresivno*, *ironično* itd.), naslednje enote pa so navedene brez kakršnekoli oznake: *Veliko babic – kilav otrok*; *Enkrat z betom, drugič s psom*; *Podarjenemu konju se ne gleda na zobe*; *Lastna hvalla – cena mala*; *Čisti računi, dobri prijatelji*; *Obleka dela človeka*; *Prilika dela tatu*; *Vaja dela mojstra*; *V tretje gre rado*; *Drugi kraji, druge navade*. Menimo, da je tako označevanje neustrezno že zato, ker bi morale biti vse paremije enotno označene kot paremije ali pa (širše) kot stavčni frazemi. Nihanje mere ekspresivnosti od frazema do frazema je stopnjevito (Mlacek 2002: 131). Zavedati se je treba tudi, da jezikoslovje pogosto ne najde ustreznega merila za ekspresivnost, zaradi česar se (npr. v slovaškem jezikoslovju) pogosto zamenjuje s pojmom emocionalnosti (Pallay 1996, 1998). Ob tem Pallay (1998) predlaga razmejitev na vsebinski (emocionalni) in oblikovni (ekspresivni) vidik. Vprašanje je, ali je ekspresivnost frazemov sploh treba označevati in po kakšnem ključu so frazemi v SSKJ-ju sploh prejeli take oznake (Logar 2001: 147). Tudi na ravni paremiologije se uporabnik slovarja lahko vpraša, ali pregovori, ki niso označeni s tem kvalifikatorjem, niso ekspresivni, oziroma kaj je posebno ekspresivnega pri enoti *Beseda ni konj* ali *Človek ne ve ne ure ne*

dneva. O nedoslednem označevanju priča enota *Živemu človeku se vse primeri, mrtvemu samo jama*, ki ni označena s kvalifikatorjem *ekspresivno*, medtem ko njena sestavinska varianta *Živemu človeku se vse pripeti, mrtvemu samo jama* je označena s tem kvalifikatorjem. Smiselnost nadaljnje rabe kvalifikatorjev je prav tako vprašljiva, saj so paremije heterosituativne enote, ki jim ne ustrezajo nujno naslednje oznake: *ironično* (*Jajce več kot puta ve*), *nizko* (*Ne čohaj se, kjer te ne srbi*), *pogovorno* (*Kamor je šel bik, naj gre še štrik; Gliha vkup štriha*) in *šaljivo* (*Potrpljenje je božja mast, samo revež je, kdor se z njo maže; Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori*). Dodajmo še, da nekatere paremije so opremljene s pomensko razlago, druge niso.

Iz SSKJ-ja smo izpisali 599 različnih paremij. V FSVPJ-ju smo našli 506 paremij, 187 izmed njih je enakih kot v SSKJ-ju ali pa gre za njihove variante, včasih le pravopisne, npr.: *Čast komur čast!* (SSKJ) in *Čast komur čast* (Pavlica 1960: 50). Opraviti smo morali redukcijo izhodiščnega korpusa in poenotiti variante. Glede uvrstitve ene ali druge variante smo, tako kot Đurčo, težili k izbiri prevladujoče oblike. Izmed dveh variant, navedenih v SSKJ-ju, smo obdržali npr. nevtralnno enoto *Ne praskaj se, kjer te ne srbi* namesto bolj ekspresivne *Ne čohaj se, kjer te ne srbi*. Že na tej stopnji smo si pomagali s korpusom FidaPLUS, da bi ugotovili, katera oblika je pogostejša in zato bolj primerna za uvrstitev v vprašalnik. Vanj smo tako npr. uvrstili enoto *Potrpljenje železna vrata prebije* (SSKJ) namesto *Potrpljenje železne duri prebije* (Pavlica: 378).

Glede osnovnih razlik med pregovori na ravni pregovornih tipov smo se ravnali po Permjakovih merilih (1988: 131–132). Pri določanju, kaj je (še) varianta in ne nova paremija, smo upoštevali merilo drugačne (ali pa delno drugačne) motivacije, pri kateri ne gre le za zamenjavo leksikalne sestavine. Po tem kriteriju smo se odločili, da bomo navedli *Lastna hvala – cena mala* in *Lastna hvala se pod mizo valja* kot sopomenki in ju ne bomo poenotili, kot bi šlo za varianti. Če bi izbrali širši koncept variant, bi morali izvesti tudi veliko večjo redukcijo gradiva, kar pa bi po naši oceni pomenilo preveliko siromašenje izhodiščnega korpusa. Tako smo v izhodiščnem korpusu pustili tudi dvojico sopomenk z zelo podobno a ne povsem enako motivirano sestavo *Oči so bolj lačne kot želodec* in *Samo oči so lačne*, *Le čevlje sodi naj kopitar* in

Čevljar ostani pri svojem kopitu, pa tudi enote *Kaj pomaga vse bogastvo*, *če ni zdravja*, *Zdravje je največje bogastvo* ter *Zdravje je vredno več kot vsako bogastvo*. Tako smo ravnali tudi v primeru dvojice *Kjer nič ni, tudi cesar pravico izgubi* in *Kjer ni nič, tudi vojska ne vzame* s skupnim tematsko-konstrukcijskim vzorcem. Iz korpusa bi izključili manj poznani enoti *Kakršna mati, takšna hči* in *Kakršni starši, takšni otroci*. Prva se od veliko bolj poznane enote *Kakršen oče, takšen sin* razlikuje po pomen-ski sestavini spola, druga s sestavinama *starši* in *otroci* pa je v odnosu do ostalih dveh nadpomenka. Po podobnem merilu smo v izhodiščni korpus vključevali tudi komplementarne variante npr. *Kar se Janezek nauči, to Janez zna* (SSKJ) ter *Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna* (Pavlica 1960: 270). Vključevali smo tudi vse primere, pri katerih ne gre niti za variante niti za popolne sopomenke, saj se enoti kljub skupnim polnopomenskim sestavinam po konstrukcijskem vzorcju razlikujeta do te mere, da izražata drugačen pomen, npr. *Bolje zlepa kakor zgrda* in *Kdor noče zlepa, mora zgrda*.¹³

Naleteli smo na vprašanje, kako navajati dvodelne paremije, pri katerih je en del bolj poznan, drugi pa v rabi pogosto odpada. Če se je v viru pojavila, smo v vprašalniku navedli kratko obliko. V primeru enote *Dokler prosi, zlata usta nosi, kadar vrača, hrbet obrača*, ki je navedena pod iztočnico vračati, smo v vprašalniku navedli le *Dokler prosi, zlata usta nosi*, ki je navedena pod *dokler*. V primeru *Mladost je norost, čez potok skače, kjer je most* smo po pomoti navedli kratko in daljšo varianto, po odgovorih anketirancev pa se je izkazalo, da bi zadoščal navedek kratke oblike, saj imajo ob tem anketiranci možnost dodati daljšo varianto, drugi del enote pa jih ne ovira pri oceni poznavanja prvega dela. Kasneje smo daljšo enoto izločili iz nabora 300 najbolj poznanih enot. Paremija *Potrpljenje je božja mast, samo revež je, kdor se z njo maže* je bila v virih navedena le v dolgi obliki. Možnosti navedbe kratke oblike nismo imeli tudi pri enoti *Govoriti je srebro, molčati je zlato* (SSKJ), saj

¹³ Gre za primera znotrajjezikovne formalno-semantične mutacije, ki jo bomo med tipi ekvivalentnosti frazeoloških enot predstavili v petem poglavju.

enota *Molk je zlato* ni prisotna v nobenem izmed dveh virov. Našli smo jo le v okviru daljše enote *Golk je srebro, molk je zlato* (SSKJ).¹⁴

Po redukciji gradiva nam je ostalo 918 enot.¹⁵ Enot nismo pravopisno popravljali, ker smo hoteli obdržati njihovo slovsko podobo oz. t. i. ničto varianto (Grzybek, Chlosta 1995: 72). Za vmesno redukcijo gradiva, kakršno smo opisovali pri nekaterih raziskavah, se nismo odločili. Predvidevali smo, da bo tako količino enot dovolj anketirancev zmoglo oceniti v celoti, če bo spletno orodje vprašalnika prilagojeno takemu tipu reševanja. O tem več v nadaljevanju. Zanašali smo se tudi na to, da je pri ocenjevanju posamezne enote treba le izbrati enega izmed petih možnih odgovorov. Z 918 enotami izhodiščni korpus odgovarja dvema splošnima meriloma, ki ju izpostavljata Grzybek in Chlosta (1995: 69). Po merilu kakovosti bi moral izhodiščni korpus vsebovati vse potencialno znane paremije določene kulture, po količinskem merilu pa ta nabor enot ne bi smel biti prevelik za ocenjevanje v sociolingvistični raziskavi.

3.2 ŽANRSKA SESTAVA IZHODIŠČNEGA KORPUSA ZA SLOVENSKI PAREMIOLOŠKI MINIMUM IN OPTIMUM

V izhodiščnem korpusu močno prevladujejo pregovori in reki. Prevlada teh tipov paremij v slovskih virih kaže, da imajo pri govorcih (laikih in tudi jezikoslovcih) poseben status »narodnega blaga« in »ljudske modrosti« zaradi njihove sporočilnosti in poučnosti, obenem pa seveda ne pomeni, da v rabi niso razmeroma zastopani tudi drugi tipi. V mislih imamo predvsem zastopanost ustaljenih antipregovorov, splošnic, frazeologiziranih sloganov in krilatih izrazov, ki jih lahko po pomenskih značilnostih označimo za reke in pregovore. Tudi če zaostriamo merila in h krilaticam prištejemo vse enote, ki jim lahko pripišemo (ne pa

¹⁴ V vprašalnik smo vključili le prvo, rezultate poznavanja te enote pa predstavljamo v nadaljevanju.

¹⁵ Kljub večkratnemu pregledovanju izhodiščnega korpusa je v gradivu ostalo nekaj nepoenotnih variant. Te smo poenotili naknadno.

vedno tudi dokažemo) avtorstvo,¹⁶ preostalih enot vključno z enim verlerizmom, dvema vražama in vremenskima pregovoroma, ki mejita na napotili, ni več kot 20.

Ocenjujemo, da je v korpusu veliko več pregovorov kot rekov. K rekom lahko, glede na tipične lastnosti, ki smo jih predstavili v drugem poglavju, prištejemo npr. naslednje enote:

*Saj nisva krav skupaj pasla.
Karte na mizo!
Saj ne gori voda.
Saj ostane vse v familiji.
Kocka je padla.
Mi o volku, volk iz gozda.
Saj nisem s hruške padel.
O tem čivkajo že vrabci na strehah.
Naredi tako, da bo volk sit in koza cela.*

Med enotami, vključenimi v raziskavo, je tudi nekaj pomensko izpraznjenih enot oziroma splošnic, npr. *Kar je preveč, je preveč*, *Kar bo, pa bo* in *Kar je res, je res*. Občutek imamo, da je takih enot v jeziku veliko več, kot sta jih zajela za izhodiščni korpus uporabljena slovarja. Prav pomenska izpraznjenost je lahko vzrok za to, da je bilo v dosedanjih raziskavah takim paremijam posvečeno bolj malo pozornosti.

V izhodiščni korpus smo uvrstili npr. krilatice *Kocka je padla* (Julij Cezar), *Besede, besede, besede!* (William Shakespeare) in *O, vi, ki vstopate, vsak up pustite* (Dante Alighieri). Primeru enote *Le čevlje sodi naj Koptar*, ki jo lahko prištevamo med krilatice pa tudi med pregovore, se bomo posebej posvetili v okviru diasituativne razlike. Vključili pa smo tudi paremijo *Pomembno je sodelovati, ne zmagati*, ki izvira iz slogana olimpijskih iger. Ocenjujemo, da se uporablja v širših kontekstih kot npr. slogani (parole) *Proletarci vseh dežel združite se*, *Tujega nočemo*,

¹⁶ V SSKJ-ju najdemo tudi določene leposlovne citate, ki niso frazeologizirani, npr. iz Pregljevega Dogodka v mestu Gogi: Vse mesto preži in čaka, kaj se bo zgodilo. V korpusu FidaPLUS nismo z iskalnim pogojem #1čakati//#1prežati našli niti enega zgleda tega citata – tudi če bi se pojavil, pa bi bilo treba preveriti, v kakšen kontekst je umeščen.

svojega ne damo in Smrt fašizmu – svobodo narodu, ki jih v izhodiščni korpus nismo vključili.¹⁷ V gradivu izhodiščnega korpusa se poleg pregovorov pojavi le en velerizem: *Vsak po svoje (je rekel tisti, ki je kravo s svedrom drl)*.¹⁸ To potrjuje domnevo o razmeroma majhni zastopanosti velerizmov v slovenski paremiologiji. Nekaj velerizmov so anketiranci našli v odgovorih na zaključna vprašanja in jih bomo omenili v šestem poglavju.

Iz izhodiščnega korpusa smo v skladu z merili, ki smo jih pisali v drugem poglavju, izključili naslednja vremenska napotila:

*O svetem Vidu se skozi noč vidi.
Kakor sveti Jernej vremeni, jesen vsa se drži.
Zelen božič, bela velika noč.
Mala maša za suknjo vpraša.
Sveti Matija led razbija, če ga ni, ga pa naredi.
Sušec zmeraj vije, če z glavo ne, pa z repom.
Ob sv. Gregorju se ptički ženijo.
Sveta Neža kuram rit odveže.*

Enoti *O kresi se dan obesi* in *Če spomladi grmi, se zima ponovi* sta v SSKJ-ju označeni kot pregovora. V izhodiščni korpus smo ju sicer prvotno vključili, ker gre po naši oceni za vremenski napotili, ki sta s svojo splošnostjo prešli v širšo rabo. V izhodiščni korpus sta bili sprva vključeni tudi vraži *Črna mačka mi je prekrižala pot* in *Trinajst je nesrečna številka*, iz lestvice 300 najbolj poznanih paremij pa smo obe napotili in vraži kasneje izključili.

¹⁷ Današnja raba socialističnih sloganov je zanimiva tema, ki bi si zaslužila ločeno raziskavo.

¹⁸ To potrjuje domnevo o razmeroma majhni zastopanosti velerizmov v slovenski paremiologiji, ki se navezuje na že omenjeno ugotovitev Grzybka, da za slovanske jezike niso tako značilni kot npr. za germanske. Nekaj velerizmov so anketiranci našli v odgovorih na zaključna vprašanja (glej šesto poglavje).

3.3 STRUKTURA SPLETNEGA VPRAŠALNIKA

Tako kot Āurčo (2002: 51) smo se odločili, da uporabnikom omogočimo večkratno in časovno neomejen dostop do vprašalnika z uporabo gesla, ki ga je spletna stran ustvarila za vsakega reševalca posebej. Ker smo v jedro spletnega vprašalnika uvrstili kar 918 enot, smo se trudili, da bi bil v skladu z Āurčevimi (2014: 201) napotki preprost za uporabo in bi nagovoril čim širši vzorec govorcev, saj je po njegovem mnenju pogosta slabost paremioloških raziskav, da temeljijo na premajhnem vzorcu in niso zadosti reprezentativne z demografskega vidika. V nadaljevanju bomo predstavili obliko in namen uvodne strani ter opisali jedro vprašalnika in zaključni obrazec. Predstavili bomo tudi tehnične izbolsjave v primerjavi z Āurčevim vprašalnikom.

3.3.1 Uvodni del vprašalnika

Uvodni del vprašalnika sestavljajo naslovna stran, stran z registracijo in stran z demografskimi podatki. Naslovna stran vsebuje podatke o postopku reševanja in raziskovalnih namenih sociolingvističnega vprašalnika. Na njej je tudi elektronski naslov: vprasalnikpregovori@gmail.com, kamor anketiranci lahko sporočajo svoje vtise, kritične pripombe in predloge, ali pa zaprosijo za pomoč, če se soočijo s kakšno težavo. Z naslovne strani je anketiranec usmerjen na stran, kjer pridobi svoje geslo ali pa se, če je že registriran, prijavi v vprašalnik in nadaljuje, kjer je z izpolnjevanjem končal ob zadnji prijavi. Vsak anketiranec ostane anonimen, lahko pa odda elektronski naslov, da nanj prejme svoje geslo, če ga slučajno pozabi. Po registraciji se anketirancem prikaže stran, na kateri morajo izpolniti pet osnovnih podatkov: spol, letnico rojstva, stopnjo izobrazbe,¹⁹ narečno skupino območja, kjer so odraščali, in narečno skupino območja, kjer živijo v času reševanja. Namesto obsežnega števila slovenskih narečij (več kot 40) smo raje ponudili izbiro med sedmimi narečnimi skupinami:

¹⁹ Okencu, v katerem morajo anketiranci izbrati stopnjo izobrazbe, smo dodali legendo, ki ponuja pregled in razlago osmih stopenj izobrazbe.

gorenjsko, štajersko, panonsko, koroško, primorsko, rovtarsko, panonsko in dolensko narečno skupino z belokranjskimi narečji (Logar 1966: 134). Govorci, ki prebivajo (ali so prebivali) v tujini, imajo poleg sedmih narečnih skupin tudi možnost vpisa v rubriko »drugo«. Na tej strani jih tudi prosimo, da prepišejo zaporedje znakov za potrditev, da ne gre za avtomatično izpolnjevanje, ki bi ga lahko izvajali spletni roboti. Tik pred jedrom vprašalnika jih še prosimo, naj vprašalnik rešuje naenkrat le ena oseba po lastni jezikovni presoji, brez pomoči slovarjev in drugih virov.

3.3.2 Jedro vprašalnika z 918 paremijami

Vsakemu anketirancu se pregovori, ki jih še ni ocenil, kažejo v drugem (naključnem) vrstnem redu. V nadaljevanju (poglavje 4.3) bomo opisali, zakaj je to posebej pomembno v metodološkem smislu. Anketiranci izberejo eno od petih možnosti:

1. poznam in uporabljam;
2. poznam, a ne uporabljam;
3. ne poznam, a razumem;
4. ne poznam in ne razumem ali
5. poznam varianto (možnost dodajanja oblike).

Ker jim nismo hoteli vnaprej ustvariti predstave o tem, kaj je varianta, nismo navedli definicije variante, ampak dali navodilo, naj pripišejo obliko, v kakršni poznajo pregovor, če ocenijo, da se bistveno razlikuje od navedene. Z definicijo bi govorce lahko zbegali ali odvrnili od reševanja, če bi podvomili v svojo zmožnost ločevanja med posameznimi tipi variantnosti. Vsaka nova enota se pojavi s pisavo in ozadjem v drugi barvi, kar deluje kot vizualno opozorilo v primeru, da anketiranec nehote izbere enega izmed odgovorov. Vsak anketiranec ima možnost vpogleda v svojo podatkovno bazo odgovorov (preko ikone v zgornjem desnem kotu), če bi rad kakšen odgovor spremenil. Spremlja lahko tudi, koliko odstotkov pregovorov je že ocenil. Z odjavo iz vprašalnika se odgovori samodejno shranijo, ob ponovni prijavi pa program pokaže naslednjo paremijo, ki še ni bila ocenjena.

3.3.3 Zaključni del vprašalnika z dodatnimi vprašanji

Ko anketiranec oceni vse pregovore iz jedra vprašalnika, se pred njim prikaže obrazec s petimi neobveznimi dodatnimi vprašanji. Vprašanja 1., 3., 5. in 6. je v podobni obliki slovaškim anketirancem zastavil tudi Āurčo (2002: 51), vprašanja 2. in 4. pa sta novost v slovenskem vprašalniku:

1. Se spomnite kakšnega pregovora, ki ga v vprašalniku niste zasledili?
2. Uporabljate tudi kakšne pregovore iz drugih jezikov, ko komunicirate v slovenščini (npr. iz angleščine, hrvaščine, srbsčine, latinščine ...)?
3. Napišite nekaj pregovorov, ki so vam najljubši (največ pet). Če želite, utemeljite.
4. Se spomnite kakšnega pregovora (največ pet), h kateremu čutite odpor? Če želite, utemeljite.
5. Poznate kakšen humorno preoblikovan pregovor, šalo ali pa besedno igro, ki je izšla iz pregovora?
6. Imate kakšno pripombo glede vprašalnika ali pregovornih enot v njem?

Anketirancem smo naročili, naj si ne pomagajo z zbirkami ali brskanjem po spletu oziroma naj navajajo enote, ki se jih spomnijo sami. Kljub temu da so anketiranci imeli tudi možnost vpogleda v datoteko s svojimi odgovori, smo pričakovali, da mnogi tega ne bodo storili in bomo med odgovori na prvo vprašanje naleteli na veliko enot, ki so se nahajale v jedru vprašalnika. V prihodnjih raziskavah bo možno raziskati vzorec tujih enot, prikazati distribucijo jezikov in z dodatnimi raziskavami ugotoviti, v kakšni meri so te enote slovenskim govorcem poznane, razumljive in v kakšni meri so njihovi morebitni kalki integrirani v slovenski paremiologiji.²⁰ Izsledke končnega vprašalnika bomo delno predstavili v šestem poglavju.

²⁰ Vprašanju integracije tujih paremij v slovenski jezik se bomo posvetili kasneje v poglavju o diaintegrativni razliki.

3.4 IZBOLJŠAVE IN DODATNA ORODJA SPLETNEGA VPRAŠALNIKA

Tehnične izboljšave smo v razmerju do slovaškega vzora v vprašalnik uvedli že zaradi razvoja interneta in novih spletnih orodij. Drug razlog zanje je metodološki premislek glede na opažanja pri slovaški spletni raziskavi. Pomembno je tudi izkoristiti možnosti mreženja, popularizacije in krožne izmenjave informacij z uporabniki, ki jih ponujajo socialna omrežja.

Jedro slovaškega vprašalnika je predstavljal dokument programa McAccess, ki so ga anketiranci izpolnili in posredovali preko elektronske pošte ali na disketi. Slovenski vprašalnik avtomatično shranjuje vsak odgovor posebej in tudi končno podobo izpolnjene anketne pole. Naključni vrstni red prikaza paremij v jedru slovenskega vprašalnika je novost, ki omogoča dodaten pogled na končne rezultate. Ker je zaradi takega prikaza vsaka paremija deležna približno enakega števila odgovorov, lahko v ločenih podatkovnih bazah spremljamo tudi rezultate in vrstne rede najbolj poznanih enot glede na vse anketirance, ki so se lotili vprašalnika in ne le tiste, ki so ga izpolnili v celoti. Najbolj pomembno novost spletnega vprašalnika, ki omogoča razvrščanje podatkov s posebnimi filtri, bomo predstavili v naslednjem poglavju.

Na administratorski strani spremljamo potek raziskave. Glavna stran prikazuje število vseh anketirancev, ki so začeli z izpolnjevanjem vprašalnika, in število teh, ki so ga že izpolnili v celoti (tudi v odstotkih). Prikazuje tudi število vseh prejetih odgovorov in delež, ki ga predstavljajo v razmerju do polnega števila možnih odgovorov (vse enote, pomnožene s številom vseh anketirancev). Ločeno si lahko ogledamo tudi grafična prikaza v celoti izpolnjenih vprašalnikov in registracij novih anketirancev, razvrščena po dnevih. Tudi odgovore na končna vprašanja lahko razvrstimo glede na demografske podatke.

Na voljo imamo dve osnovni preglednici vseh paremij s podatki o odgovorih o njihovem poznavanju. Prva upošteva vse odgovore anketirancev, ki so začeli izpolnjevati vprašalnik, druga pa le odgovore tistih, ki so ga izpolnili v celoti. Barvna lestvica, ki prikazuje delež posameznih odgovorov na paremijo, nam omogoča, da hitro opazimo

enote, pri katerih je delež navedenih variant povečan. Preglednico lahko urejamo po količini odgovorov št. 1., 2., 3., 4. in 5. Če izberemo 1<, paremije razvrstimo od te, ki je prejela največ odgovorov št. 1. do te, ki jih je prejela najmanj. Gre za enote z največjim deležem aktivne rabe. Enako lahko ustvarimo lestvico enot z največjim (ali najmanjšim) deležem pasivnega znanja (2. odgovor), z največjim (ali najmanjšim) deležem nepoznanosti in hkratne razumljivosti (3. odgovor) ter z največjim (ali najmanjšim) deležem nepoznanosti in hkratne nerazumljivosti (4. odgovor). Prikažemo lahko tudi najbolj (5 <) in najmanj (5 >) variantne enote. Za določitev slovenskega paremiološkega optimuma je najbolj pomemben prikaz vrstnega reda enot glede na seštevek odgovorov št. 1., 2. in 5., ker vsi predstavljajo poznavanje enote, ne glede na to, ali gre za aktivno znanje, pasivno znanje ali znanje variante.

Pri obeh preglednicah imamo možnost izbrati posamezno paremijo in si podatke o njej ogledati na ločeni strani. Ta stran prikazuje tudi poln seznam posameznih variant, ki so jih anketiranci dopisali, če so izbrali odgovor št. 5. Na vsaki strani s posamezno enoto lahko vključimo tudi filter ali pa kombinacijo filtrov. Izberemo lahko demografske filtre spola, izobrazbe, starosti,²¹ narečne skupine, v kateri so anketiranci odrasli, in narečne skupine, v kateri živijo v času izpolnjevanja vprašalnika. Dodaten filter omogoča določanje mere izpolnenosti vprašalnikov (od 0 do 100 %). Vse filtre je mogoče kombinirati med seboj. Ko vključimo enega ali več filtrov, se nam prikažejo števila in odstotki odgovorov za vsako paremijo glede na zožen izbor anketirancev (npr. le anketirancev, starih od 20 do 40 let, ki so odrasli v območju dolenske narečne skupine in so izpolnili vsaj 10 % vprašalnika). Podatkovno bazo vprašalnika smo od začetka projekta večkrat shranili v zamrznjenem stanju. Filtre lahko uporabljamo v vsaki zamrznjeni podatkovni bazi. Vse demografsko zamejene vzorce tako lahko spremljamo tudi v diahronem sosedstvu sinhronih prereзов.

²¹ Teoretično je možno izbrati letnice od 1900 do 2008. Ta filter je koristen tudi zato, ker z njegovo pomočjo lahko izločimo anketirance, ki po pomoti ne bi navedli svojih demografskih podatkov, saj v podatkovni bazi ostane prednastavljena letnica rojstva 2008, če je anketiranci ne spremenijo.

3.5 POTEK RAZISKAVE S SPLETNIM VPRAŠALNIKOM

Vprašalnik je bil na spletu objavljen 21. aprila 2012. Želeli smo, da bi ga v nekaj mesecih v celoti izpolnilo vsaj 100 ljudi. Pričakovanja glede odziva govorcev so bila presežena, ko je bilo število doseženo 6. maja 2012, mesec kasneje, 6. junija pa se je podvojilo na 200. K reševanju smo vabili govorce iz vse Slovenije ter tudi preko zamejskih in izseljenških društev. Vabila smo poslali različnim društvom, ki se ukvarjajo s kulturo. Zadnji val množičnih vabil je bil namenjen slovenskim osnovnim in srednjim šolam, pa tudi ljudskim univerzam in univerzam za tretje življenjsko obdobje. Ko smo 13. oktobra 2012 zamrznili podatkovno bazo za izdelavo paremiološkega minimuma in optimuma, je vprašalnik izpolnilo že 316 oseb.²² Največje število registracij na dan je bilo 76. Nekateri anketiranci vprašalnik rešijo v enem dnevu, večina pa ga izpolnjuje v intervalih. Izpostaviti je treba pomen socialnih omrežij, ki smo jih vključili v projekt vprašalnika. S tem, ko smo na socialnih omrežjih začeli objavljati tudi nekatere delne rezultate ankete, odgovore na pogosta vprašanja in zanimivosti iz frazeologije ter jezikoslovja nasploh, smo vzpostavili krožno komunikacijo, ki lahko raziskavi v prihodnosti dodatno koristi.

3.6 TRISTO NAJBOLJ POZNANIH PREGOVOROV, REKOV IN DRUGIH PAREMIJ V SLOVENŠČINI – PAREMIOLOŠKI MINIMUM

V nadaljevanju si bomo ogledali vzorec slovenskih anketirancev z demografskega vidika, nato pa argumentirali količinsko zamejitev slovenskega paremiološkega minimuma ter si ogledali strukturo minimuma glede na vire za izhodiščni korpus. Ocenili bomo, kakšna je bila v

²² Z objavami na forumih ter socialnih omrežjih Facebook (profil »Pregovori Slovenski jezik« od maja 2012) in Twitter (od avgusta 2013 na naslovu @pregovori) smo pripomogli k popularizaciji raziskave in stiku z anketiranci, ki komentirajo vprašalnik in paremije v njem, objavljajo nove enote in mnenja o različnih temah, povezanih s frazeologijo ter jezikom na splošno.

povprečju paremiološka kompetenca slovenskih govorcev, vključenih v anketo. Na koncu bomo opisali dodatno redakcijo seznama trisotih najbolj poznanih paremij.

3.6.1 Demografski podatki vzorca govorcev za paremiološki minimum

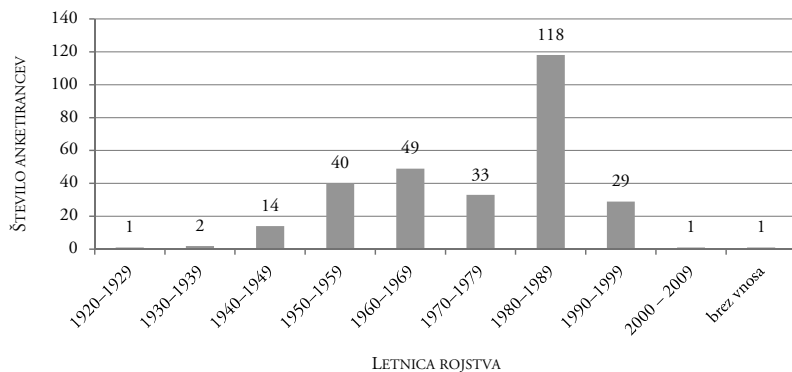
V raziskavi smo si prizadevali za pridobitev pestrega in predvsem čim večjega vzorca, nismo pa težili k temu, da bi bil demografsko uravnotežen, saj bi v tem primeru morali vzorec sorazmerno zmanjšati že zaradi manjše uporabe računalnikov pri najstarejšem delu populacije. Ob zamrznitvi podatkovne baze za paremiološki minimum 13. oktobra 2012 je vprašalnik v celoti izpolnilo 316 anketirancev, kar je 22 % od skupnega števila 1442 anketirancev, ki so se vanj registrirali.²³ Prikazali bomo demografske podatke vseh anketirancev, ki so vprašalnik izpolnili v celoti. Raziskave njihovega vpliva zaenkrat še nismo opravili.

Izmed 316 anketirancev je 239 žensk in 77 moških. Močno prevladovanje žensk v vzorcu je sicer zanimivo, vendar ne kot dejavnik, ki bi bistveno vplival na poznavanje. Āurčo ugotavlja (2012: 303), da spol ne igra opazne vloge pri meri poznavanja paremij. Morda bo ta dejavnik pomemben za kakšno ožjo raziskavo, npr. za raziskavo poznavanja in navedkov variant pri nekaterih pregovorih, ki odražajo šovinistične nazore.

K sodelovanju smo uspeli pritegniti anketirance različnih starosti. Največ anketirancev (118) se je rodilo v časovnem intervalu od 1980 do 1989, najmanj pa v intervalu od 1920 do 1929. Povprečna starost 287

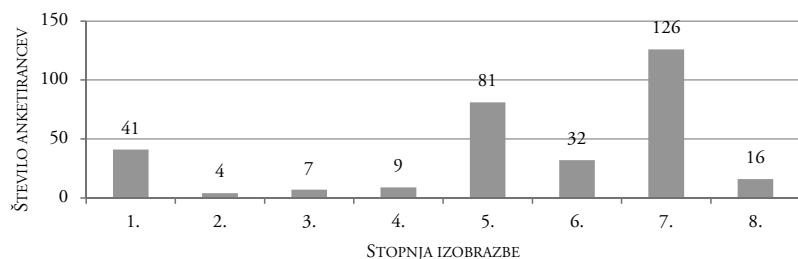
²³ Vključno z odgovori anketirancev, ki vprašalnika niso izpolnili v celoti, je bilo vseh dokončanih vprašanj 470.167 od 1.323.756 (36 %), kar je v povprečju 512,2 odgovorov na posamezno paremijo, če bi se odločili za uporabo te vzporedne podatkovne baze.

anketirancev je bila 39,55 let.²⁴ Najstarejši anketiranec se je rodil leta 1929, najmlajši pa 2000.

Graf 1: Starostne skupine

Vprašalnik so izpolnjevali anketiranci z vsemi stopnjami dokončane izobrazbe. Največ je anketirancev s sedmo stopnjo izobrazbe.

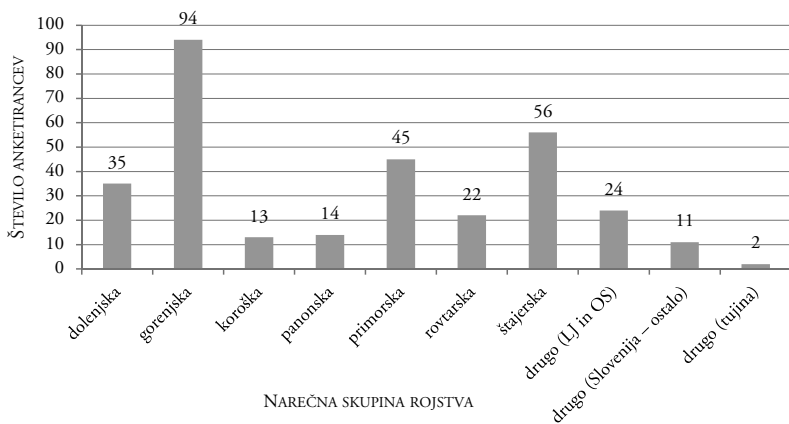

Graf 2: Stopnje izobrazbe

²⁴ 29 vnosov z navedkom 2008 smo iz tega izračuna odstranili, ker nekateri govorci očitno niso spremenili te vnaprej ponujene letnice.

Anketiranci so svojo izobrazbeno stopnjo označevali na podlagi naslednje lestvice:²⁵

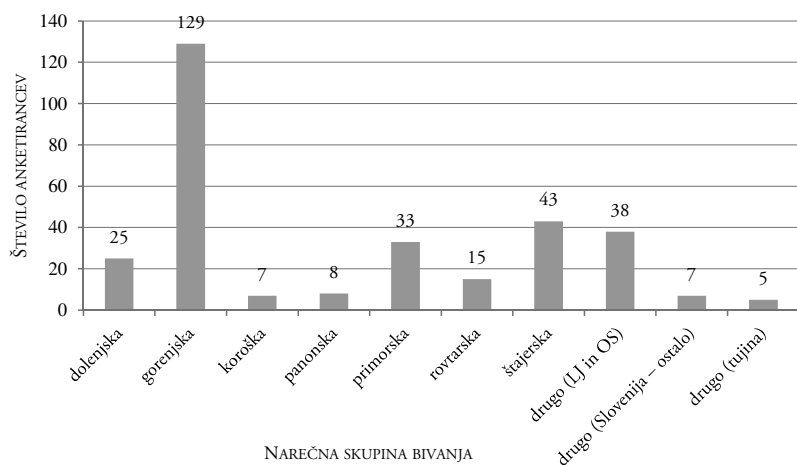
1. stopnja: 7 razredov osnovne šole ali manj;
2. stopnja: dokončana osnovna šola;
3. stopnja: dokončana poklicna šola;
4. stopnja: dokončana srednja strokovna šola;
5. stopnja: dokončana gimnazija in ostale štiriletne šole;
6. stopnja: sedanja bolonjska 1. stopnja univ. ali visokošolskega strokovnega programa, po starem sistemu višješolski programi (do 1994) in višješolski strokovni programi ter specializacija po višješolskih programih in visokošolski strokovni programi;
7. stopnja: sedanja 2. bolonjska stopnja (magisterij stroke), po starem sistemu diploma univ. programa ali specializacija po visokošolskih strokovnih programih;
8. stopnja: doktorat znanosti (po starem in po bolonjskem sistemu), magisterij znanosti po starem sistemu. (<http://www.arhiv.mvzt.gov.si/indexe600.html?id=11789>)

Graf 3: Narečne skupine 1

²⁵ Lestvico smo povzeli po spletni strani Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo.

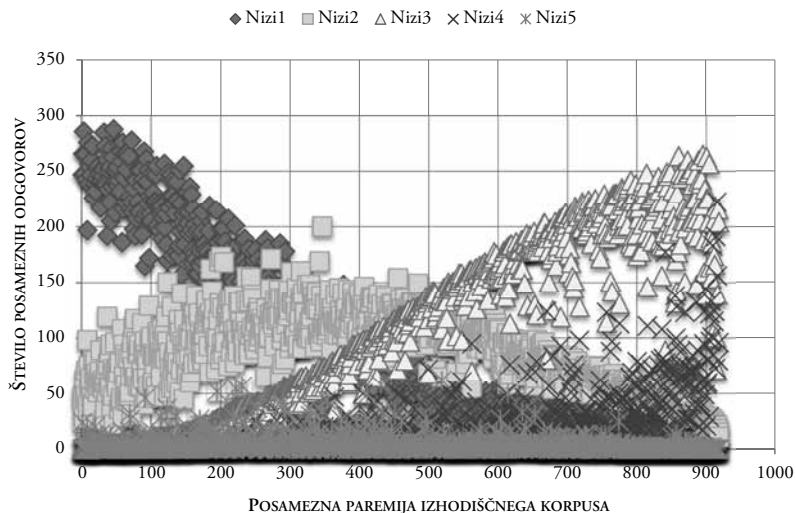
Med odgovori v kategoriji »drugo« prevladujejo (24) odgovori Ljubljana in osrednjeslovenska regija (v grafu označeni kot LJ in OS), med ostalimi navedki pa se pogosto pojavljajo še Zasavje, Posavje, Kočevje in Žiri. Tudi v rubriki o narečni skupini trenutnega bivanja v kategoriji »drugo« prevladujejo (38) odgovori Ljubljana in osrednjeslovenska regija, med ostalimi kraji, navedenimi pod »drugo« so Zasavje, Posavje, Kočevje in Žiri.

Graf 4: Narečne skupine 2

3.6.2 Zamejitev slovenskega paremiološkega minimuma

Pri količinski zamejitvi paremiološkega minimuma izhajamo iz že opisanih metodoloških izhodišč. Za tristo paremij, ki so bile govorcem najbolj poznane, pa se nismo odločili le na podlagi količine enot v paremioloških minimumih drugih jezikov, temveč tudi glede na zastopanost odgovorov slovenskih anketirancev v intervalih poznanosti. Oglejmo si graf strukture odgovorov v celotnem izhodiščnem korpusu, ki je urejen glede na poznanost enot (skupnega števila odgovorov št. 1., 2. in 5. na eno paremijo). Nizi 1 predstavljajo odgovore št. 1, nizi 2 odgovore št. 2 itd..

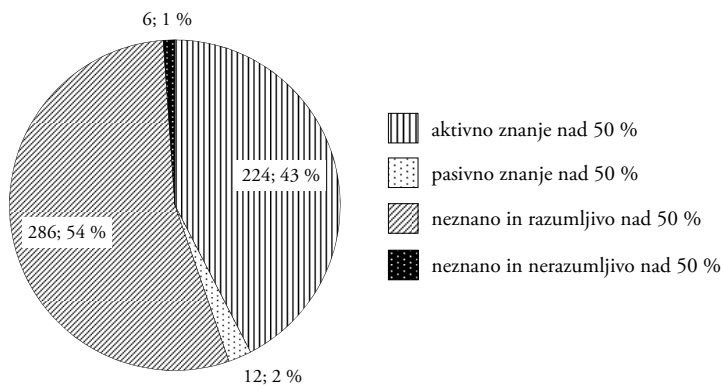

Graf 5: Struktura odgovorov v celotnem izhodiščnem korpusu

Z upadanjem odgovorov št. 1 (aktivno znanje) narašča delež odgovorov št. 2 (pasivno znanje), ki doseže vrh po 300 najbolj poznanih paremijah, nato počasi upada. Do izenačitve deleža znanih enot (1., 2. in 5. odgovor) ter neznanih enot (3. in 4. odgovor) pride šele pri 545. enoti po poznanosti oziroma je med 918 paremijami 373 takih, ki so poznane manj kot 50 % ljudem. Iz grafa je razvidno, da se krivulje vseh odgovorov (razen navedkov variant v 5. odgovoru) križajo ravno na območju med 300. in 400. paremijo. Po tem območju začne delež nepoznanih enot z razumljivo motivacijo (odgovor št. 3.) presežati delež vseh ostalih odgovorov, čedalje večji pa je tudi delež nepoznanih enot z nerazumljivo motivacijo (odgovor št. 4). Že iz tega grafičnega prikaza lahko ocenimo, da je variantnost enot dokaj stalna. Bolj se ji bomo posvetili v šestem poglavju.

Z opaznim prelomom v intervalu med 300. in 400. najbolj znano paremijo argumentiramo zamejitev slovenskega paremiološkega minimuma na 300 enot. Poznanost paremij se giblje od 99,7 % pri najbolj poznani paremiji (*Kdor išče, najde*) do 79,7 % pri 300. najbolj znani

paremiji (*Reči in narediti je dvoje*). V slovenskem minimumu je 224 enot, ki jih več kot 50 % govorcem pozna in uporablja, enot, ki jih pozna, a ne uporablja več kot 50 %, pa 12. Njuna vsota (236) je le malo manjša od števila enot, ki so bile več kot 50 % anketirancev nepoznane in razumljive ali pa nepoznane in nerazumljive (292).

Graf 6: Struktura odgovorov slovenskih govorcev

Vprašamo se lahko, kakšne paremije so v množici 12 slovenskih enot, ki so več kot 50 % govorcem znane, a jih ne uporabljajo. Med njimi je nekaj krilatic (npr. *Trnova je pot do slave*) in izbibličnih paremij (npr. *Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in bogu, kar je božjega* in *Prah si in v prah se povrneš*), v pasivni del paremiološkega fonda pa so se uvrstile tudi tri vraže (npr. *Trinajst je nesrečna številka*), ki smo jih kasneje izločili iz seznama.

3.6.3 Individualno poznavanje paremij – paremiološka kompetenca slovenskih govorcev

Vidik poznanosti paremij, ki je pomemben za določitev paremiološkega minimuma, moramo ločevati od vidika znanja paremij pri posameznem govorcju:

The paremiological experiments help us to examine the paremiological competence, which is the active and the passive knowledge of proverbs by an individual elicited through a paremiological experiment and also the paremiological performance which is the active and the passive overall knowledge of proverbs by all informants in a paremiological experiment.²⁶ (Đurčo 2014: 190)

Glede na podatke ob izdelavi paremiološkega minimuma oktobra 2012 ocenjujemo, da slovenski govorec v povprečju uporablja 290, pozna, a ne uporablja 250, ne pozna, a razume 319, ne razume pa 54 paremij izmed 918, predstavljenih v vprašalniku.

V prihodnosti bo s pomočjo že opisanih filtrov našega vprašalnika treba raziskati odvisnost paremiološke kompetence od demografskih dejavnikov. S filtri za urejanje podatkovnih baz bomo lahko raziskali vpliv starosti govorcev na poznavanje slovenskih paremij. Prav tako bo mogoče raziskati vpliv izobrazbe (prim. Grotjahn, Grzybek 2000: 122). Oba demografska dejavnika je v slovaščini raziskal Đurčo (2002a). Zanimivo bi bilo primerjati odgovore anketirancev, pri katerih se narečna skupina, v kateri živijo, ne razlikuje od te, v kateri so odrasčali, ter odgovore anketirancev, pri katerih gre za dve različni narečni skupini ali pa živijo v tujini.

Podatek o frazeološki kompetenci slovenskih govorcev je pomemben tudi z metodološkega vidika. Potrjuje namreč, da o znanju paremij med govorce izvemo s takim tipom raziskave veliko več kot z elicitacijskim tipom vprašalnika, v katerem govorce prosimo, naj naštejejo vse enote, ki jim pridejo na misel (Đurčo 2014: 189), kakor je paremiološko raziskavo v slovenskem govornem okolju izvedla Marija Makarovič (1975). Razumljivo je, da govorec spontano navede le dokaj omejeno število pregovorov, rekov in sorodnih paremij, kar potrjuje tudi določa-

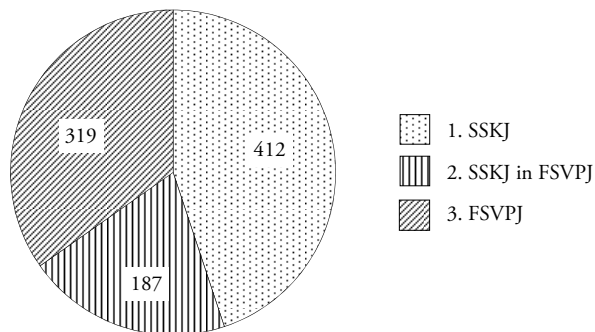
²⁶ Paremiološki testi nam pomagajo preučiti paremiološko kompetenco, ki predstavlja aktivno in pasivno znanje pregovorov pri individualnem govorcu v testu, poleg tega pa tudi poznanost paremij glede na vse udeležence paremiološkega testa. (Prevod M. M.)

nje poljskega elicitacijskega minimuma (Szpila 2002: 37), ki je v dvajsetminutnem navajanju enot prineslo relativno malo paremij na posameznega govorca v primerjavi s številom paremij, ki so jih navedli vsi anketiranci. Poleg omejenosti števila paremij pa je treba izpostaviti še domnevo, da govorci iz spomina prikličemo le najbolj tipične, stereotipne enote. Ne moremo namreč zanemariti dejstva, da marsikatera pregovore, kakršen je npr. *Riba mora plavati trikrat*, rabimo v situacijah, ki so iz povsem zunajjezikovnih razlogov redkejše od množic situacij, ki jih lahko opišejo bolj splošni pregovori, kakršen je na primer *Kdor čaka, dočaka*. Tega dejavnika se bomo v četrtem poglavju dotaknili tudi v okviru dejavnikov, ki vplivajo na manjšo pogostnost nekaterih paremij v jezikovnem korpusu.

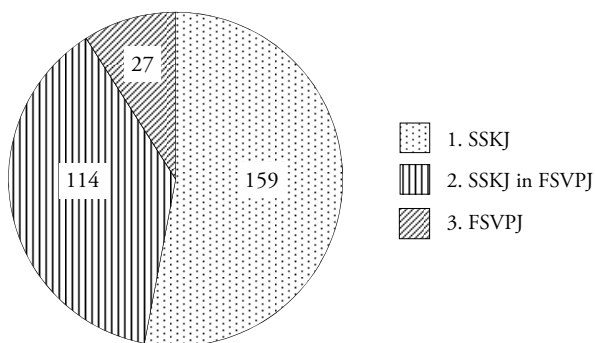
3.6.4 Struktura slovenskega minimuma glede na vire za izhodiščni korpus

Oglejmo si grafa, ki prikazujeta delež enot iz različnih virov v izhodiščnem korpusu za vprašalnik in delež enot iz različnih virov v minimumu 300 najbolj poznanih paremij.

Delež vseh enot iz SSKJ-ja v minimumu (273) v razmerju do celotnega števila enot iz tega slovarja v izhodiščnem korpusu (599) je 45,6 %, delež vseh enot iz FSVPJ-ja v minimumu (141) v razmerju do celotnega števila enot iz FSVPJ-ja v izhodiščnem korpusu (506) pa 28 %. Več kot četrtnina (26,38 %) paremij v SSKJ-ju je zastarelih, saj jih pozna manj kot polovica govorcev. Največji delež v minimumu predstavljajo paremije iz SSKJ-ja (273 oz. 91 %), v največji meri (113 od 187 enot oz. 60,4 %) pa so se vanj glede na število v izhodiščnem korpusu uvrstile paremije, ki so bile v obeh virih.

Graf 7: Paremije po virih v izhodiščnem korpusu

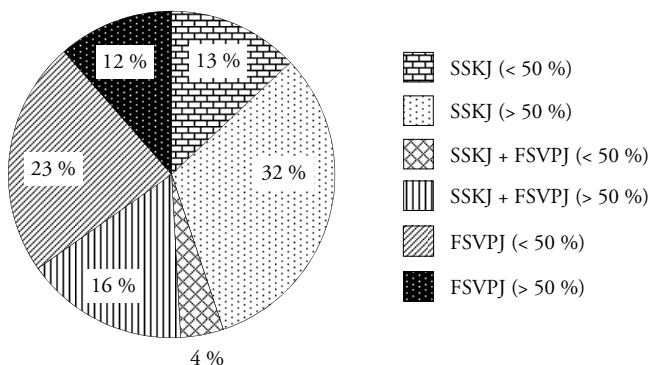
Graf 8: Paremije po virih v minimumu

Naslednjih 27 enot (razvrščene so od najbolj do najmanj poznane), ki smo jih našli le v *Frazeološkem slovarju v petih jeziki*h, se je uvrstilo med 300 najbolj poznanih enot:

*Vsi smo pod kožo krvavi.
 Pomagaj si sam in bog ti bo pomagal.
 Čas ozdravi vse bolečine.
 Stene imajo ušesa.
 Vse ali pa nič.
 Časi se spreminjajo.
 Nihče ni brez napake.
 Ljubezen vse premaga.
 Zdravje je več vredno kot največje bogastvo.*

*Živeti in pustiti živeti.
 Ne vemo, kaj imamo, dokler ne izgubimo.
 Vino utopi vse skrbi.
 Vsakemu svoje!
 Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna.
 Ura zamujena je za vselej izgubljena.
 V šali se dostikrat skriva resnica.
 Treba je plavati s tokom.
 Tudi vse lepo mine.
 Kakršen začetek, takšen konec.
 Trnova je pot do slave.
 Vsaka stvar ima svojo mero.
 Ni pravila brez izjeme.
 Kar tebi ni drago, ne stori drugemu!
 Ni treba soditi po videzu.
 Kar je storjeno, je storjeno.
 Čas je najboljši učitelj.
 Vsak po svojem okusu.*

Sklenemo lahko, da je bila uporaba FSVPJ-ja smiselna. Prikaz paremij po virih v izhodiščnem korpusu bomo dopolnili s prikazom deleža paremij, ki so presegle mejo 50-odstotne poznanosti in deleža paremij, ki so bile znane manj kot 50 % anketirancev. Največ zastarelih enot, ki so poznane manj kot 50 % anketirancev, je bilo iz FSVPJ-ja. Le 39 paremij (4 %), ki so se pojavile v obeh virih za izhodiščni korpus, ni doseglo 50-odstotne poznanosti.

Graf 9: Paremije po virih v izhodiščnem korpusu glede na poznanost

3.6.5 Dodatna redakcija minimuma

Zaradi velike količine gradiva in relativne neurejenosti enot v slovarskih virih se je nekajkrat zgodilo, da sta v izhodiščnem korpusu kljub večkratnemu pregledovanju ostali dve varianti istega pregovora, tako da smo za obe dobili podatke o poznavanju slovenskih govorcev. Poleg pregovora *Lastna hvala se pod mizo valja* smo spregledali sopojavitev njegove variante *Lastna hvala se po blatu valja* v izhodiščnem korpusu. Zgodilo se je, da smo poleg pregovora *Motiti se je človeško* v vprašalniku pustili še *Grešiti je človeško*. Iz seznama najbolj poznanih enot smo te variante odstranili.

4

KORPUSNA RAZISKAVA POGOSTNOSTI PAREMIJ ZA IZDELAVO SLOVENSKEGA PAREMIOLOŠKEGA OPTIMUMA

Uporaba jezikovnih korpusov je prinesla velike spremembe v frazeologiji (Mieder 2004: 57, Čermák 2005: 129). Pri iskanju po korpusu ne bomo uporabili nekaterih tipičnih statističnih orodij, kakršna je vrednost MI, ki je bila v slovenski frazeologiji že uporabljena (Gantar 2006: 524). Ta orodja so primerna za iskanje besednozveznih frazemov po načelu fraznega jedra (Gantar 2007a: 83–84), v primeru stavčnih frazemov pa potrebujemo iskalna orodja za precej širše (stavčne in večstavčne) enote. Pri upoštevanju variantnosti smo si lahko pomagali tudi z odgovori anketirancev v sociolingvističnem vprašalniku. Kljub temu da so korpusne raziskave pretežno kvantitativnega značaja, kar še posebej velja za ugotavljanje pogostnosti, je veliko odvisno tudi od raziskovalčeve strokovne presoje.

Za analizo pogostnosti slovenskih paremij smo izbrali referenčni korpus FidaPLUS, ki so ga vzpostavili Filozofska fakulteta, inštitut Jožef Stefan, založba DZS in podjetje Amebis.²⁷ Zanj smo se odločili zaradi primerljivosti s Slovaškim narodnim korpusom (SNK) po velikosti, žanrski strukturi besedil in iskalnih orodjih.²⁸ Večina besedil,

²⁷ Besedilni korpus Beseda, ki ga ureja Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, je drugače žanrsko strukturiran, saj v njem prevladuje leposlovje, ker je bolj diahrono naravnano, pa so v njem starejši viri (tudi iz 19. stoletja). Obsega okoli 274 milijonov besed.

²⁸ Lematizirano gradivo korpusa FidaPLUS je obsegalo okrog 600 milijonov besed. Med našo raziskavo je postala uporabnikom dostopna tudi demo različica korpusa Gigafida, ki je nadgradnja korpusa FidaPLUS in obsega skoraj 1,2 milijarde besed. Tega korpusa nismo uporabili, saj tedanji vmesnik ni omogočal nekaterih tipov iskanja, sedanji vmesnik, ki je zelo podoben slovaškemu, pa je postal dostopen šele, ko smo raziskavo že v veliki meri opravili.

ki jih zajema FidaPLUS, je iz obdobja od leta 1990 do leta 2005, le majhen delež (262.708 besed, 0,04 %) pa iz obdobja od leta 1979 do leta 1990. V korpusu prevladujejo neumetnostna besedila (96,41 %). Med neumetnostnimi besedili je 89,55 % nestrokovnih in 10,38 % strokovnih. Umetnostnih besedil je v korpusu FidaPLUS 3,47 %. Velik delež publicističnih besedil v jezikovnih korpusih je z vidika frazeologije ugoden, saj je tam ponavadi dobro zastopana. Frazeologi ocenjujejo, da je v časopisih in revijah veliko več (Mlacek 2007: 349) oziroma kar enkrat ali dvakrat več (Čermák 2007: 538–539) frazemov kot v umetnostni in drugi neumetnostni literaturi. Če bi želeli uporabiti uravnotežen korpus, bi imeli na razpolago tudi stomilijonski korpus KRES, ki je podkorpus Gigafide. Zaradi dokaj nizke pogostnosti paremij (tudi v razmerju do preostalih frazemov) smo želeli uporabiti korpus s čim večjo količino besedil, zato se tudi za podkorpus nismo odločili.

4.1 VEČSTOPENJSKO ISKANJE PAREMIJ V JEZIKOVNEM KORPUSU TER REDUKCIJA GRADIVA

Ker smo se zaradi želje po čim bolj širokih vzorcih odločili, da bomo vsako paremijo poskušali iskati na več načinov, bomo v nadaljevanju opisali dva glavna pristopa k iskanju in še nekaj dodatnih. Prikazali bomo, kako smo ustvarjali različne iskalne pogoje in rezultate po enem tipu iskanja uporabljali za izboljševanje iskalnih pogojev po drugem tipu iskanja. To je bilo nujno, ker se je izkazalo, da se z vsakim izmed dveh glavnih načinov iskanja lahko v večji meri posvetimo le določnim tipom variantnosti in prenovitev.

Upoštevali bomo tri eksistencialne tipe, o katerih je podrobno pisal že Mlacek (1984); zanimajo nas tako standardne podobe frazeoloških enot, kakor tudi njihove variante in prenovitve. Pri prenovitvah smo upoštevali širok nabor možnosti, ki se odraža tudi v slovenski (Kržišnik 1990) in slovaški (Mlacek 1984) tipologiji prenovitev. V slovenski frazeologiji ločujemo (Kržišnik 1990: 403) znotrajfrazemske, zunajfrazemske, križanjske in večstopenjske prenovitve. Znotrajfrazemske prenovitve se delijo na glasoslovne, pravopisne, oblikoslovne, besedotvor-

ne, sestavinske in skladdenjske, zunajfrazemske na povezovalnostne in sobesedilne, večstopenjske pa na sestavljene in razstavljene (Kržišnik 1990: 403). Slovenska in slovaška tipologija sta skoraj enaki, posebnost je v tem, da slovenska ločuje križanje kot poseben tip.

4.1.1 Iskanje s pomočjo konstrukcijskih vzorcev

Ta tip iskanja smo lahko uporabili le pri nekaterih enotah. Pri paremijah, v katerih smo prepoznali določen konstrukcijski vzorec, smo morali upoštevati še določene druge zgradbene posebnosti, npr. število in vrsto leksikalnih sestavin v polovicah dvodelnih paremij in največjo dolžino iskalnega pogoja, ki ga je korpus še lahko obdelal. Omejitve glede dolžine ni bila stalna. Pri različnih paremijah je korpus dopuščal različno dolge iskalne pogoje. Prav zaradi posebnosti, ki jih bomo na primerih predstavili v nadaljevanju, smo iskalne pogoje morali prilagoditi, tako da ponavadi en konstrukcijski vzorec pomeni osnovo za niz ožjih iskalnih pogojev.

Pri tvorbi iskalnih pogojev smo se lahko delno zgledovali po Āurčevih iskalnih pogojih (2006: 9–11), ki upoštevajo pogoste konstrukcijske vzorce, redke konstrukcijske vzorce in vzorce, značilne le za posamezne primere pregovorov. Ti iskalni pogoji so bili ustvarjeni za korpus z uporabniškim vmesnikom COSMAS (Āurčo, 2006: 13–15). Zato smo morali za iskanje po korpusih FidaPLUS in SNK ustvariti pogoje z drugačnima formalnima jezikoma. Formalni jezik slovaškega korpusa je bil CQL (angl. *corpus query language*), opis formalnega jezika korpusa FidaPLUS pa je na voljo v priročniku za uporabo tega korpusa (Arhar 2007).

Oglejmo si konstrukcijski vzorec Kdor X, (ta) Y, za katerega smo ustvarili štiri iskalne pogoje. Zaimka *ta* nismo uvrstili v iskalni pogoj, saj v podobnih podrednih konstrukcijskih vzorcih pogosto odpada. Namesto njega smo uporabili nadomestni znak *. V prvem pogoju smo upoštevali možnost zapisa brez vejice. V drugem iskalnem pogoju smo s praznim mestom lahko zajeli že enote z vejico (tudi pomišljajem) ali pa enote z zaimkom in manjkajočo vejico. Tretji in četrti iskalni pogoj sta zajela

enote z vejico in zaimkom, pa tudi nekatere pregovore z več leksikalnimi sestavinami.²⁹ S širjenjem iskalnih pogojev se je v odnosu do števila vseh konkordanc zmanjševalo število zgledov pregovorov. Za primer navajamo štiri različne iskalne vzorce po konstrukcijskem vzorcu Kdor X, (ta) Y s celotnim številom konkordanc (v oklepaju) ter številom zgledov paremij v korpusu FidaPLUS.³⁰ Za polnopomenski sestavini smo določili glagol v tretji osebi ednine in nedoločni ter določni obliki:

a)		
	kdor_#2gppste??n????n_#2gppste??n????d	(15)
	<u>Kdor čaka dočaka.</u>	13
	<u>Kdor išče najde.</u>	1
b)		
	kdor_#2gppste??n????n_*_#2gppste??n????d	(262)
	<u>Kdor čaka, dočaka.</u>	177
	<u>Kdor išče ta najde./Kdor išče, najde.</u>	14
	<u>Kdor molči desetim odgovori.</u>	2
	<u>Vsak, kdor dela, naredi kdaj napako.</u>	1
c)		
	kdor_#2gppste??n????n_*_*_#2gppste??n????d	
	!R&V !priligi !17	(280)
	<u>Kdor išče, ta najde.</u>	58
	<u>Kdor molči, desetim odgovori.</u>	29
	<u>Kdor čaka, ta dočaka.</u>	13
	<u>Kdor izbira, izbirek dobi.</u>	7
	<u>Kdor pije, ta plača./Kdor pije, naj plača.</u>	3
	<u>Kdor molči, ta pritrdi.</u>	2
	<u>Kdor dela, tudi zamoči.</u>	1

²⁹ Tretji iskalni pogoj smo morali dopolniti, da bi odstranili konkordance s priljubljeno rubriko.

³⁰ Enote zapisujemo brez vejic, kjer so se v taki obliki pojavile v korpusu. Enote, podčrtane s polno črto, so del minimuma 300 najbolj znanih enot, s prekinjeno črto pa označujemo enote, ki so bile vključene v izhodiščni korpus, a se v minimum niso uvrstile.

d)	
kdor_#2gppste??n????n_*_*_*_#2gppste??n?????d	(162)
<i>Kdor išče, ta tudi najde.</i>	5
<i>Kdor čaka, ta tudi dočaka.</i>	4
<i>Kdor dela, kdaj tudi pogreši.</i>	1
<i>Kdor pije, naj tudi plača.</i>	1

Za variante istega pregovora lahko štejemo enote *Vsak, kdor dela, naredi kdaj napako, Kdor dela, tudi zamoči* in *Kdor dela, kdaj tudi pogreši*. Zanimive so sestavinske variante s števnikmi, npr. *Kdor molči, devetim (desetim, stotim, tisočim, vsem) odgovori*. Našli smo tudi nekaj prenovitev, npr. *Kdor čaka, ne dočaka zmerom* in *Kdor išče, lahko najde – idejo*. Iskanje po konstrukcijskih vzorcih lahko služi tudi za iskanje novih, ne-registriranih paremij. Poleg navedenih paremij smo našli še dve citatni češki paremiji, kalka dveh nemških pregovorov ter množico sloganov. Paremiji *Dvakrat da, kdor hitro da* (1.) in *Kdor nima v glavi, ima v petah* (2.) spadata v že omenjeni splošni konstrukcijski vzorec Kdor X, (ta) Y, vendar smo ju iskali po posebej prilagojenih iskalnih pogojih:

1.
 - kdor_#2Rso_#2gppste*_#2Rso_#2gppste*
 - kdor_#2Rso_#2gppste*_*_#2Rso_#2gppste*
 - kdor_#2Rso_#2gppste*_*_*_#2Rso_#2gppste*
 - #2Rso_#2gppste*_kdor_#2Rso_#2gppste*
 - #2Rso_#2gppste*_*_kdor_#2Rso_#2gppste*
 - #2Rso_#2gppste*_*_*_kdor_#2Rso_#2gppste*
2.
 - kdor_#2g*_#2Dpem*_#2sozem*_#2g*_#2Dpem*_#2sozmm*
 - kdor_#2g*_#2Dpem*_#2sozem*_*_#2g*_#2Dpem*_#2sozmm*
 - kdor_#2g*_#2Dpem*_#2sozem*_*_*_#2g*_#2Dpem*_#2sozmm*

Prvo paremijo smo iskali tudi z vzorcem, s kakršnim je bila uslovarjena. V taki obliki smo našli le en zgled. Če smo na primere skladenjskih variant naleteli šele kasneje pri iskanju paremij po polnoperskih sestavinah, smo se vrnilo k iskanju po konstrukcijskih vzorcih in ga dopolnili. Ravno zaradi pogostih sestavinskih prenovitev smo v večini primerov z

iskanjem po konstrukcijskih vzorcih našli manjše število zgledov kot z iskanjem po polnopomenskih sestavinah. To dejstvo ne zmanjšuje pomena iskanja po konstrukcijskih vzorcih, saj smo tako lahko pridobili podatke o spremenljivosti leksikalnih sestavin, ki smo jih potrebovali pri iskanju, v katerem smo se zanašali nanje. V primeru pregovora *Več glav več ve* smo lahko uporabili bolj podroben iskalni pogoj z določitvijo tipa (občno ime), spola, števila in sklona samostalnika ter tipa (polnopomenskega), oblike (povedniške), časa, osebe, števila, nikalnosti in vida glagola: več_#2sozmr_več_#2gppste??n????n. Poleg tega smo z dvema dodatnima pogojema preverili, koliko enot z dodatno leksikalno sestavino najdemo. S prvim (več_#2sozmr_*_več_#2gppste??n????n) smo našli 11 zgledov, med njimi npr.:

Več glav zagotovo več ve.

Več glav vedno več ve.

Več glav menda tudi več ve.

Več glav skupaj več ve.

Več glav, več ve. (FidaPLUS)

Kot je razvidno iz zadnjega primera, nam razširjeni pogoji poleg variant in prenovitev prinesejo tudi kak primer slovnične napake. Z drugim pogojem (več_#2sozmr_*_*_več_#2gppste??n????n), s katerim smo preverili, koliko je zgledov z dvema vrinjenima leksikalnima sestavinama, smo našli le eno konkordanco in še v tem primeru je šlo za napačno lematizacijo samostalnika *moč* kot bi šlo za obliko glagola *moči*: »več sodobnosti in nekaj več moči«. Zavedamo se, da smo morda izpustili kakšno prenovitev, ki je ostala izven omenjenih zamejitev samostalniške in glagolske sestavine. Da s tako ozkim iskalnim pogojem ne bi izpustili kakšne pogoste variante, smo preverili z iskalnim pogojem *ve//glav* po polnopomenskih besedah,³¹ s katerim smo našli 138 zgledov tega pregovora, kar je primerljiva količina. Na podoben način, kot smo zožili iskalne pogoje v navedenih primerih, bi jih bilo treba zožiti za vzorec Danes X jutri Y s pogojem pridevnikov (*Danes rdeč, jutri smrdeč*), zamikov (*Danes meni, jutri tebi*) ali prislovov (*Danes tukaj, jutri tam*). Pri

³¹ Iskanje po lemah (#1vedeti/#1glava) je prineslo preveč (1445) konkordanc.

nekaterih paremijah smo morali zaradi njihove dolžine iskalne pogoje krajšati. Včasih je zadoščalo, da smo ustvarili iskalni pogoj za polovico paremije. Navedimo primer iz iskanja po Slovaškem narodnem korpusu. Če je tak iskalni pogoj zajel preširok vzorec, kot npr. pri paremiji *Vrana k vrane sadá, rovný rovného si hladá*, smo poleg prve polovice dodali še iskalni pogoj za začetek drugega dela paremije: [tag=«SSfs1»] [tag=«E.3»][tag=«SSfs3»][tag=«VK.sc.+»][{}0,1][tag=«AA.s1x»].

V okviru medjezikovne primerjave bomo predstavili nabor pogostih konstrukcijskih vzorcev v slovenskem in slovaškem minimumu 300 najbolj poznanih paremij. Pri iskanju pa smo si pomagali tudi z vzorci, ki niso pogosti. Nekatere iskalne pogoje smo lahko ustvarili na osnovi dovolj nenavadne (ponavadi simetrične in dvodelne) zgradbe, ki se v jeziku pojavlja redkeje ali pa celo tako redko, da ga v korpusu najdemo le v iskanem pregovoru:

Lepa beseda lepo mesto najde.

#2pkozei*_#2sozei*_#2pkoset*_#2soset*_#2gpp?te*
 #2pkozei*_#2sozei*_*_#2pkoset*_#2soset*_#2gpp?te*
 #2pkozei*_#2sozei*_*_*_#2pkoset*_#2soset*_#2gpp?te*

Vsi za enega, eden za vse.

#2zc*_za_*_*_za_#2zc*
 #2zc*_za_*_*_*_za_#2zc*
 #2zc*_za_*_*_*_*_za_#2zc*

Zdrav duh v zdravem telesu.

#2pkomein*_#2somei*_v_#2pkosem*_#2sosem*

Ljubo doma, kdor ga ima.

#2rso*_#2rso*_kdor_#2z*_#2gppste*
 #2rso*_#2rso*_*_kdor_#2z*_#2gppste*

Pomembno je sodelovati, ne zmagati.

je_#2gpn*_ne_#2gpn*
 je_#2gpn*_*_ne_#2gpn*
 je_#2p*_#2gpn*_ne_#2gpn*
 je_#2p*_#2gpn*_*_ne_#2gpn*

Hočeš, nočeš, moraš.

#2Gnpsde*_#2Gnpsde*_#2Gnpsde*
 #2Gnpsde*_*_#2Gnpsde*_#2Gnpsde*
 #2Gnpsde*_#2Gnpsde*_*_#2Gnpsde*
 #2Gnpsde*_*_#2Gnpsde*_*_#2Gnpsde*

Človek človeku volk.

#2s???i*_#2s???d*_#2s???i*

Zadnja dva primera lahko izpostavimo kot primera paremij, pri katerih smo vse sestavine zamenjali s kodami oz. iskali po drugem kanalu, saj smo se le s tem lahko oprli na njihovo nenavadno zgradbo.³² Za rek *Mi o volku, volk iz gozda* smo uspešen iskalni pogoj lahko sestavili že iz osrednjega dela pregovora (*o volku, volk iz*):

o_#2so??m*_*_#2so??i*_iz
 o_#2so??m*_#2so??i*_iz
 o_#2sl??m*_*_#2sl??i*_iz
 o_#2sl??m*_#2sl??i*_iz

Med 129 konkordancami po prvem iskalnem pogoju se je pogovor pojavil v 13 primerih, po drugem iskalnem pogoju pa pregovora med 63 konkordancami nismo našli. S tretjim in četrtim smo preverili, ali v korpusu najdemo prenovitve tega pregovora z lastnimi imeni. Ker iskanja nismo ozko zamejili z zaimkom *mi* in samostalnikom moškega spola v roditeljskem, smo našli še naslednje prenovitve: *Mi o volku, volk iz hoste, Midva o dedu, ded iz gozda!* in *Ti o policajju, policaj iz gozda!* Podobne iskalne pogoje smo ustvarili za nekatere slovaške paremije, na primer za enoto *Všetci pre jedného, jeden pre všetkých*:

[tag=«PFmp1«][[]]{0,1}[tag=«Eu4«][[]]{0,1}[tag=«NFms4«][[]]{0,3}
 [tag=«NFms1«][[]]{0,1}[tag=«Eu4«][[]]{0,1}[tag=«PFmp4«]
 [tag=«NFms1«][[]]{0,1}[tag=«Eu4«][[]]{0,1}[tag=«PFmp4«][[]]{0,3}
 [tag=«PFmp1«][[]]{0,1}[tag=«Eu4«][[]]{0,1}[tag=«NFms4«].

³² Takih iskalnih pogojev nismo mogli ustvariti s prvim vmesnikom za Gigafido, ker ta zahteva vsaj eno polnopomensko sestavino.

Tako pri iskanju s konstrukcijskimi vzorci kakor tudi pri iskanju s polnompomenskimi sestavinami včasih naletimo na korpusni šum. Ta je posledica nerazdvoumljenih lem in računalniku nepoznanih oblik (Gantar 2007a: 82). Ob iskanju pregovora *Kdor se zadnji smeje, se najslajše* z iskalnim pogojem `kdor_se_#2p*_#2g*_se_#2r*_#2g*` smo našli le tri pregovore z obliko *smeji*. Tudi s širšim iskalnim pogojem `kdor_se_zadnji_#2g*` smo našli le osem konkordanc, izmed katerih je šest pregovorov z obliko *smeji*. Z iskanjem po polnompomenskih sestavinah (zadnji/#1sladko !serija !film in smeji/zadnji) smo našli 62 pregovorov, med katerimi močno prevladujejo variante z obliko *smeje*, ki očitno ni bila lematizirana. Korpusni šum je prisoten tudi ob iskanju sestavine *jela* v pregovoru *Brez dela ni jela*. Izraz *jelo* očitno ni bil lematiziran, saj ga ne najdemo z iskalnim pogojem `#1jelo`, za omenjeni pregovor pa ne moremo uporabiti pogoja `brez_#2soser*_ni_#2soser*`, ker ga ne najdemo med 38 konkordancami, ki jih ta prikaže. Iskanje po konstrukcijskih vzorcih je bilo potrebno tudi zato, ker z iskanjem po polnompomenskih sestavinah nismo mogli zajeti paremij z napačnim zapisom sestavin, npr.: »/.../ tega, kar lahko storimo dabnes, ne smemo odlašati na jutri.« Za nekatere konstrukcijske vzorce v korpusu nismo mogli ustvariti učinkovitega iskalnega pogoja, ki ne bi zajel preveč konkordanc. Tako je s slovenskimi enotami *Obleka dela človeka*, *Prilika dela tatu*, *Vaja dela mojstra* in slovaško enoto *Slovo robí muža*.

4.1.2 Iskanje po polnompomenskih sestavinah

Iskalne pogoje smo morali prilagajati številu polnompomenskih sestavin ter drugim merilom. Eden izmed pomembnih dejavnikov, ki smo jih morali upoštevati, je bilo vprašanje, ali sestavini spadata v skupno tematsko polje. Če je šlo za take besede, smo morali pogosto iskanje po lemah zaradi prevelikega števila konkordanc opustiti in se vsaj pri eni leksikalni sestavini (včasih pa pri obeh) omejiti na iskanje po eni izmed oblik. Za primer navedimo iskanje sopojavitev leksemov *miza* in *stol*:

- iskanje po lemah: #1stol//#1miza (2863 zgledov);
- iskanje po lemi in obliki besede iz paremije: stol//#1miza (577);
- iskanje po lemi in obliki besede iz paremije: #1stol//miza (358);
- iskanje po oblikah besed iz paremije: stol//miza (117).

V takem primeru je najbolj optimalno sestaviti iskalni pogoj iz leme in iskane oblike besede iz paremije, saj je okoli tristo konkordanc še obvladljivo število.³³ Poudariti moramo, da smo se pri takem omejevanju iskalnih pogojev zanašali tudi na podatke, ki smo jih o spremenljivosti leksikalnih sestavin pridobili z iskanjem po konstrukcijskih vzorcih, kjer to ni bilo možno, pa s kakšnim enostavnejšim iskalnim pogojem. Nekatere leksikalne sestavine iz skupnih tematskih polj se pojavljajo v več paremijah hkrati. Tak je na primer par *sejati* in *žeti*. V slovenskem izhodiščnem korpusu smo imeli pregovore *Kdor seje veter, bo žel vihar*, *Kar kdo seje, to bo tudi žel* in *Eden seje, drug žanje*.

Za iskanje enot s štirimi polnopomenskimi sestavinami smo sestavili shemo iskalnih pogojev, ki je razvidna iz primera iskanja enote *Če mački na rep stopiš, zacvili*. V oklepajih navajamo zaporedne številke polnopomenskih sestavin v paremiji:

rep//#1zacviliti	(2.)/(4.)
mački//rep !#1zacviliti	(1.)/(2.) !(4.)
#1stopiti//#1zacviliti !rep	(3.)/(4.) !(2.)
mački//#1stopiti !#1zacviliti !rep	(1.)/ (3.) !(4.)(2.)
mački//#1zacviliti !#1stopiti !rep	(1.)/ (4.) !(3.)(2.)
#1stopiti//rep !mački !#1zacviliti	(2.)/ (3.) !(1.)(4.)

V naslednjem primeru smo iskalnim pogojem dodali pogoj !#1čivkati, da smo iz vzorca izločili pogost rek *O tem čivkajo že vrabci na strehah*:

#1vrabec//#1golob
 #1vrabec//#1roka !golob

³³ Včasih niti omejitev na iskanje po konkretnih oblikah besed ni zadoščala, saj je sopojavljanje določenih besed tako okrepljeno.

#1golob//#1streha !vrabec
 #1streha//#1roka !vrabec !golob
 #1roka//#1golob !vrabec !streha
 #1vrabec//#1streha !roka !golob !#1čivkati

Če je za pregovor značilna sestavinska variantnost, ali pa je pogosto prenovljen, se to odrazi na večjem številu zgledov z iskanjem po konstrukcijskih vzorcih. Če je več skladijske variantnosti, je to razvidno pri iskanju po polnopomenskih sestavinah. Če pri iskanju po prvem tipu zanemarimo določene pogoste skladijske variante in vrstne rede sestavin, to zaznamo pri iskanju po polnopomenskih sestavinah in posledično razširimo iskalne pogoje; obratno pa lahko prvi tip iskanja prinese podatke o sestavinski variantnosti, ki jo nato vključimo v iskalne pogoje po drugem tipu iskanja.

Včasih tudi z iskanjem po polnopomenskih sestavinah, ki ne spadajo v kakšno skupno tematsko polje, najdemo dve paremiji, npr. *Nesreča nikoli ne počiva* in *Nesreča nikoli ne pride sama*. Ne zadošča pa skupni pogoj, potrebni so še dodatni pogoji, kot npr. *nesreča//počiva !nikoli* ter *nikoli//počiva !nesreča*. Z nekaterimi iskalnimi pogoji iščemo več paremij hkrati, npr. *Obleka dela/naredi človeka* in *Obleka ne dela/naredi človeka*. Pri iskanju paremije *Nihče ni nezamenljiv* smo našli dodatne variante, ker smo upoštevali tudi (zanikane) pridevnike iz komplementarne paremije *Vsak človek je nadomestljiv* (in obratno):

človek//nadomestljiv
 vsak//nadomestljiv !človek
 človek//zamenljiv
 vsak//zamenljiv !človek

nihče//nezamenljiv
 nihče//nenadomestljiv
 noben//nezamenljiv

Nekatere paremije isto lemo vsebujejo dvakrat, zato je treba paziti, da njihovih zgledov ne štejeemo dvojno. V nekaterih primerih smo paremijo poskusili iskati tudi s pogovornimi oblikami leksikalne sestavine. Pregovor *Malo denarja, malo muzike* smo iskali tako z iskalnim pogojem malo//muzike kakor tudi z iskalnima pogojema mal*//muske in mal*//muzke, ki upoštevata izpad samoglasnika in priličenje. Z njima smo našli naslednje zglede:

Za velik dnarja, hočmo vsaj mal muske!

/.../ da je za mal' d'narja pač mal' muske /.../

/.../ dovolj muske za zelo malo denarja /.../

Pregovor, 'malo denarja, malo muzke', je najbolj ustrezen /.../ (FidaPLUS)

Tako smo iskali tudi variante v primeru enot *Čez komod ga ni* (s sestavinami *komod, komot, udobje*), *Posel je posel* (s sestavino *biznis*) in *Najprej štalica, potem kravica* (s sestavinama *štalca* in *kravca*). Pri zadnjem pregovoru smo ugotovili, da močno prevladujejo enote z redukcijo vokalov:

štalca//kravca (57)

štalica//kravica (1)

štalco//kravco (1)

štalico//kravico (0)

K enoti se bomo vrnila še v tem poglavju v podpoglavju o popularizatorjih.

4.1.3 Alternativni načini iskanja

Opisati želimo še nekaj dodatnih iskalnih pogojev. Pri nekaterih paremijah smo po lastni intuiciji poskušali ugotoviti, ali morda njihova zgradba ni do te mere nenavadna (ali celo anomalna), da bi z njeno pomočjo lahko ustvarili iskalni pogoj, ki bi mu med gradivom v korpusu ustrezale predvsem paremije. To nam je uspelo npr. pri paremiji *O tem čivkajo že vrabci na strehah* z iskalnimi pogoji:

o_tem_#2gpp*_že_#2so??i*_na
 o_*_#2gpp*_že_#2so??i*_na
 o_*_*_#2gpp*_že_#2so??i*_na
 že_#2so??i*_na_#2so??m*_#2gpp*_o

Podoben pristop smo uporabili pri določenih enotah z rimo, asonanco ali podobnim zvočnim ujemanjem delov besed, ki so prav tako značilni za del slovenske paremiologije. Rima, asonanca in aliteracija so, kot ugotavlja Toporišič (1996: 296), značilni za dvojčice (pa tudi trojčice in četverčice), med omenjenimi tipi frazemov pa obravnava tudi stavčne frazeme (1996: 276–277), npr. *Dobrota je sirota; Leta tečejo, nič ne rečejo; Kdor posojuje, plačuje in Kakor dobljeno, tako izgubljeno*. Enoto *Dobrota je sirota* smo iskali tudi z iskalnim pogojem **ota_je_ota*.

Le v redkih primerih smo se lahko oprli na arhaične oblike. Arhaizme in nekrotizme sicer pogosto najdemo med sestavinami frazemov, v minimumu 300 najbolj poznanih paremij pa je bilo takih enot razmeroma malo. Iskanje s pomočjo arhaizmov in nekrotizmov smo uveljavili le pri enotah *Gliha vkup štriba, Le po vrsti, kakor so hiše v Trsti in Sreča je opoteča*. Po iskalnem pogoju *Trsti* smo našli 21 konkordanc, izmed katerih je 14 paremij. Med preostalimi konkordancami so primerjalni frazemi. Na žalost nam korpus FidaPLUS ni omogočal iskalnih pogojev, ki bi določili ponovitev iste leksikalne sestavine, saj bi z njimi poskusili iskati enote *Roka roko umiva; Človek človeku volk; Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori; Prah si in v prah se povrneš; Iz nič ni nič; Beseda je dala besedo* ter *Družba je družba, služba pa služba*.

4.1.4 Reduciranje seznamov konkordanc

Pogosto smo opazili, da so seznamami konkordanc občutno daljši zaradi ponavljajoče se besede in besedne zveze, ker je iskalni pogoj zajel poleg iskanih paremij npr. termine, besednozvezne in neparemiološke stavčne frazeme. Med njimi so tudi iskane paremije, ki so bile opazno pomnožene v neprototipni rabi, ki se ji bomo bolj posvetili v poglavju

4.2.1. Pogosteje smo morali reducirati sezname konkordanc po iskalnih pogojih tipa b) kot a). Razlog je tudi v tem, da so nas pri iskanju po konstrukcijskih vzorcih zanimala tudi druge paremije z istim vzorcem. Pregovor *Gliha vkup štriha* smo poskusili iskati po arhaizmu *gliha*. Seznam konkordanc je bil zelo velik (1545) zaradi priimka *Gliha*. Po redukciji s pogojem gliha !Gliha !GLIHA smo dobili 44 konkordanc, izmed katerih je 26 paremij. Pri iskanju paremije *Stara navada, železna srajca* po iskalnem pogoju #1star//#1železen !#1navada !#1srajca smo zaradi zgodovinskega termina *starejša železna doba* morali izločiti konkordance s zgleodom leme *doba*. Z iskalnim pogojem #1star//#1železen !#1navada !#1srajca !#1doba smo seznam zmanjšali s 418 na 173 konkordanc. Sezname konkordanc smo morali reducirati v številnih primerih neprototipnih zglede paremij. Pregovor *Noč ima svojo moč* smo našli v zelo številnih (1157) konkordancah zaradi istoimenske oddaje v televizijskih sporedih, npr.: »6.20 Noč ima svojo moč 7.00 Novice in dogodki«. Iskalni pogoj smo s pomočjo besed, ki so se pojavljale poleg te oddaje v sporedu, zožili na noč//moč !novice !nokturno in s tem zmanjšali množico prikazanih konkordanc na obvladljivo število (293).

4.1.5 Variante in prenovitve paremij v korpusih

Čermák pristopa tako k variantnosti kot k prenovitvam s skupnim pojmom variabilnost in ugotavlja, da se ta v korpusu kaže v polni meri, saj le pri enem pregovoru izmed 265 ni našel variante (2004: 591). Podobno je močno variantnost čeških pregovorov pokazala Schindlerjeva raziskava (1993). Analizo variantnosti Čermák (2007: 591) zaključuje s trditvijo, da se pri tako obrobem območju jezika, kot so pregovori, kaže pestra variantnost zato, ker ga kodifikacija ne zavira v naravnem razvoju. Tej ugotovitvi lahko pritrdimo na podlagi stanja v slovenskem in slovaškem korpusu. Kljub bogatemu naboru variant in prenovitev, s katerim bi verjetno lahko predstavili vse tipe in podtipe, znane iz slovenskih in slovaških tipologij (Mlacek 1984, Kržišnik 1987, 1990), se bomo v nadaljevanju posvetili le nekaterim pojavnostim, zaradi katerih smo morali iskalne pogoje dodatno prilagoditi. Variantnost in odprtost

za prenovitve pri paremiji v enem jeziku nam je pogosto lahko služila kot opozorilo, kaj lahko pričakujemo pri enako motiviranih enotah v drugem jeziku.

4.1.6 Krajšanje paremij

Ob pregledu zanimivejših prenovitev slovenske paremiologije ugotavljamo, da je zanjo dokaj značilen pojav krajšanje, ki je bilo opaženo tudi ob analizi zgledov pregovorov v češkem korpusu (Blatná 1998). Tudi pri tem tipu variantnosti se kaže razhajanje med uslovarjenimi variantami in stanjem v korpusih obeh jezikov. Enoto *Skoraj ni še nikoli zajca ujel, komaj pa ga je*, smo v veliki večini zgledov našli v kratki obliki *Skoraj ni še nikoli zajca ujel*. Nekateri pregovori so sestavljeni iz delov, ki sicer delujejo tudi kot samostojni pregovori. Ob štetju zgledov v jezikovnem korpusu smo naslednje primere šteli kot realizacije tako enega kot drugega pregovora npr. *Vrana k vrane sada, rovny rovneho si hlada* in *Mladost – radost, staroba – choroba*. V nadaljevanju se bomo posvetili tudi vprašanju ekvivalentnosti takih enot.

Poleg odpadanja polovic v večdelnih pregovorih so tako v slovenščini kot v slovaščini v rabi pogosti tudi zamolki, ki bi jih lahko označili za retorično krajšanje. Pri tem gre pogosto za odpadanje dela pregovora, ki je za pomen paremije sicer pomemben. Kljub temu da se tudi ta tip krajšanja pojavlja pri večjem številu paremij, je pri nekaterih enotah ta težnja bolj izrazita, npr. pri enotah *Človek človeku ...*, *Zarečenega kruha ...*, *Mi o volku ...* in *Po toči zvoniti ...* Omenimo še prenovitveno krajšanje paremij v križankah, pri katerem ne gre niti za težnjo po ekonomičnosti niti za retorični učinek: »1. zarečenega se največ poje«; »18 ... je sveta vladar«; »26 teče in nič ne reče«; »37. kdor dela, jo tudi naredi«.

4.1.7 Daljšanje paremij

Pri daljšanju enot, ki je veliko manj pogost pojav, moramo prav tako ločevati med dvema različnima situacijama. Ponekod gre za podaljšave,

ki so ustaljen del pregovora, vendar so zastarele in večinoma tudi niso bile uslovarjene. Taka podaljšava je torej, tako kot prvi tip krajšanja, odvisna od gledišča, na katerega vpliva ničta varianta. Tak primer je v slovenščini npr. *Ne kliči hudiča, (ker bo res prišel)*. Gre za variante paremij. Poleg takih podaljšav se pojavljajo tudi prenovitve enot, v katerih govorec z veriženjem sestavin nadaljuje konstrukcijski vzorec paremije. V slovenščini je to značilno za enoto *Oko za oko, zob za zob*:

Oko za oko, zob za zob, noht za noht, slepič za slepič ali kako /.../
 Zob za zob in glavo za glavo. Zločin za zločin.
 Oko za oko, zob za zob, za orožje pa gotovino.
 /.../ ozračje obračunavanja, vračanja oko za oko, primer za primer.
 (FidaPLUS)

Tako podaljševanje te paremije kakor tudi pogosta zamenjava sestavin (poleg variantnih *glava* in *kri*) sta povezani z dejstvom, da je paremija že v izvornem biblijskem sobesedilu del daljše verige.

4.1.8 Števniki in števke

Med iskanjem paremij smo morali biti posebno pozorni na enote s števnikami in lastnostnimi prislovi, po katerih se sprašujemo z vprašalnico *kolikokrat*, saj so to pogosto zelo spremenljive leksikalne sestavine. Ob iskanju enote *Petkrat razmisli, preden rečeš* smo ugotovili, da v korpusu najdemo le varianti s prislovoma *dvakrat* in *trikrat*. Enoto smo iskali z naslednjimi iskalnimi pogoji:

*misli//rečeš
 *mislite//rečete
 *misli//poveš
 *mislite//poveste
 *krat_*misli*_preden
 *krat_*misli*_*_preden

Anketiranci so med 14 dopisanimi variantami dodali devet enot s sestavino *dvakrat* in pet s sestavino *trikrat*. Pri nekaterih paremijah smo v korpusu zasledili tako majhno množico oblik z drugimi lastnostnimi prislovi in števniki, da jih namesto k variantam najbrž moramo prišteti k prenovitvam. Taka je paremija *Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima*. V korpusu smo med 114 zgledi pregovora našli le prenovitev *Kjer se prepirajo štirje, peti z dobičkom oddirja*. Pri iskanju paremije *Čez sedem let vse prav pride* smo med 66 zgledi našli pet prenovitev, v katerih se zvrstijo števniki *deset, trinajst in trideset* ter zaimek *nekaj*. Podobno je s pregovorom *Dvakrat da, kdor hitro da*, pri katerem smo med 83 zgledi našli le tri prenovitve s prislovom *trikrat*. Med sedmimi variantami, ki so jih anketiranci dopisali k pregovoru *Dvakrat da, kdor hitro da* nismo našli nobenega števnik ali lastnostnega prislova, ki bi se razlikoval od tega v ničti varianti. Pri pregovorih *Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima* in *Čez sedem let prav pride* anketiranci niso dopisali nobene variante. Redkeje se v pregovoru pojavljajo zapisane številke: *100 ljudi, 100 okusov*. Kljub temu da so taki primeri redki, smo bili ob iskanju pozorni tudi nanje.

4.2 OPAŽANJA OB KORPUSNI RAZISKAVI

Ob korpusni raziskavi smo naleteli na nekaj fenomenov, ki se jim bomo posebej posvetili v tem poglavju, k nekaterim izmed njih pa se bomo kasneje še vračali pri posameznih primerih v okviru medjezikovne primerjave.

4.2.1 Neprototipna raba, podvajanje in vprašanje popularizatorjev

Neprototipna raba je po Čermáku (2007: 572–573) v korpusu razvidna, ko pregovor ni rabljen v funkciji pregovora. Pregovor je po njegovi oceni v takih primerih najpogosteje rabljen na dva načina: a) kot naslov ali podnaslov dela besedila ali pa kot naslov filma, televizijskega progra-

ma, knjige ipd.; b) kot del kviza. Čermák (2007: 573) omenja še tretji možni tip neprototipne rabe pregovorov v funkciji reklamnih sloganov. Med neprototipnimi zgledi, ki smo jih našli, so bili pogosti naslovi filmov (npr. *Maščevanje je sladko*), leposlovnih del (npr. *Ni vse zlato, kar se svetí*), pesmi (npr. *Po bitki so generali vsi*), naslovi rubrik (npr. *Zdravje – naše največje bogastvo*) in akcij (npr. *Pametnejši odneha*). Glede na pregled trisotih enot v slovenskem jezikovnem korpusu je njihova raba v kvizih kot npr. »Se strinjate s pregovorom, da je vsak svoje sreče kovač?« relativno redka. V primerjavi z njimi se slovenski pregovori, kot smo že omenili, pogosteje uporabljajo v križankah. Redek primer je tudi enota, rabljena v poštnem pripisu: »Ne pozabi pripisati imena, priimka in starosti, vse skupaj pa hitro pošlji v Pil PLUS, 1536 Ljubljana, s pripisom Kdor jezika špara ... ali na naš elektronski naslov /.../« Našli smo še dva tipa neprototipnih zgledov. Prvi je zgled enote v znanstvenih ali poljudnoznanstvenih (npr. jezikoslovnih in folklorističnih) člankih. Za te primere je značilno večkratno navajanje enote. Podobno neprototipno rabo pregovora predstavljajo tudi prepisi seznamov pregovorov iz zbirk. Sprašujemo se, ali je navedba ustreznice tujega pregovora ali pa dobesedni prevod, ki je blizu domačemu pregovoru, tudi neprototipna raba. Taka raba pregovora je v marsičem specifična. Včasih gre za navedek dveh enot, včasih le ustreznice (kot v zadnjem navedenem primeru) ali dobesednega prevoda:

/.../ napovemo z nizozemskim rekom: Eind goed al goed (Konec dober, vse dobro).

Potem je še rekel: Esó után köpönyeg (Po toči zvoniti je prepozno). Kdo drive prijde, ten drive mele (Kdor prej pride, prej melje). (FidaPLUS)

Pri zapisu tujejezičnih enot so pogoste napake, kar je razvidno v zadnjem izmed navedenih primerov.

Neprototipna raba pregovora je pogosto povezana s podvajanjem v vzorcu konkordanc, ki ga moramo prepoznati in zamejiti. Posebno množični so pomnoženi naslovi nadaljevank iz televizijskih sporedov. Pregovor *Maščevanje je sladko* smo najprej iskali z iskalnim pogojem

#1maščevanje//#1sladko. Zaradi istoimenske telenovele v televizijskih sporedih se nam je prikazalo 711 konkordanc. Ko smo iskalni pogoj dopolnili v #1maščevanje//#1sladko !del !ponovitev !show !pon !film !nad !telenovel*, je preostalo le še 124 konkordanc, izmed katerih smo morali odstraniti še nekaj naslovov nadaljevanke. Prototipnih zgledov pregovora smo našli le 36.

Neprototipno rabo pregovora lahko v mnogih primerih obravnavamo kot njegovo populariziranje, saj pogosto pojavljanje v prej omenjenih vlogah krepi tudi njihovo običajno, prototipno rabo. Med raziskavami vpliva popularizatorjev na konkretne paremije omenimo Miederjeve raziskave (2004: 225) ter primer pesmi *Lay, lady, lay* Boba Dylana in pregovora *You cannot have your cake and eat it too*, ki ga opisujeta Grzybek in Chlosta (1995: 76–77). Raziskovalca sta z obsežno sociolingvistično raziskavo tipa PTP po ZDA in Kanadi določila poznanost angleških paremij. Domnevata (Grzybek, Chlosta 1995: 76–77), da je besedilo pesmi vplivalo na razširitev pregovora *You cannot have your cake and eat it* v obliko s sestavino *too*, saj je drugo polovico podaljšane variante *You cannot have your cake and eat it too* dopisalo 72 % njunih anketirancev. Razlog za podaljšavo v Dylanovem besedilu je bila rima.

Na moč popularizatorjev gotovo vpliva vrsta nejezikovnih dejavnikov, recimo sama priljubljenost tipa medija ali avtorja določenega dela. Včasih lahko popularizatorji revitalizirajo paremije, ki so bile pred tem znane le manjšemu delu populacije. Varianto pregovora *Najprej štalco, pol pa kravco*, kakršna v rabi prevladuje danes, je najverjetneje popularizirala reklama iz leta 1999. Pregovor se je uvrstil na 27. mesto minimuma najbolj poznanih slovenskih paremij:

1. poznam in uporabljam:	217 68,7 %
2. poznam, a ne uporabljam:	89 28,2 %
3. ne poznam, a razumem:	3 0,9 %
4. ne poznam in ne razumem:	1 0,3 %
5. poznam varianto:	6 1,9 %

Vse dodane variante so enote s samoglasniško redukcijo (ničta varianta v SSKJ-ju je *Najprej štalica, potem kravica*). Pregovor je z 59 zgledi med manj pogostimi enotami v korpusu. Iskanje po iskalnem pogoju štalica//kravica v korpusu FidaPLUS je dalo le en rezultat: *Prvo štalica, potlej kravica*. 60 konkordanc s 57 pregovori nam da iskanje po iskalnem pogoju štalca//kravca s samoglasniško redukcijo. Še en zglede smo našli z iskalnim pogojem štalco//kravco.

Posamezni popularizatorji verjetno ne vplivajo enako močno na pogostnost in na poznavanje paremij. Poudarimo, da ne govorimo zgolj o pogostnosti konkordanc v korpusu, saj je očitno, da moramo odšteti podvojitve paremij. Kaže, da so v korpusu najbolj številčni naslovi filmov, televizijskih oddaj in časopisnih rubrik. S pomočjo korpusa si lahko ustvarimo le del predstave o pogostnosti, ki se tiče pisne rabe paremij. Domnevamo, da so reklamni slogani med najbolj učinkovitimi popularizatorji enot, ki pogosto lahko privedejo tudi do revitalizacije zastarele paremije ali njene diahrone variante. V kolikšni meri popularizatorji krepijo tudi pasivno poznavanje enot, je zanimivo vprašanje, na katerega pa na tem mestu ne moremo odgovoriti.

Oglejmo si primer popularizatorjev paremije v preteklosti. Enota *Denar ima kratek rep* je nastopala v vlogi slogana Mestne hranilnice ljubljanske:

Prav tako je ostal brez ustrezne asociacije v glavi sodobnega Slovenca slogan Mestne hranilnice ljubljanske *Denar ima kratek rep*, ki se navezuje na besedilo »Desetere hranilnične zapovedi« (izdala jih je hranilnica ob ustanovitvi 1. 1889), in sicer na šesto: Ne živi razkošno in ne zapravljaj. Denar ima kratek rep. V Pleteršniku je mogoče najti *to ima velik rep* 'das hat viele Folgen'. Morda je bil frazem v »zapovedi« rabljen prenovljeno ali pa je zares obstajal protipomenski frazem, katerega pomen bi iz besedila in Pleteršnika rekonstruirali kot 'ne imeti velikih posledic, trajati kratek čas'. Zagotovo pa tega ni mogoče vedeti. (Kržišnik 1996: 140)

Oceni, da je enota današnjim govorcem skorajda nepoznana, lahko pri-
trdimo s podatki iz sociolingvistične raziskave:

1. poznam in uporabljam:	17 5,4 %
2. poznam, a ne uporabljam:	41 13 %
3. ne poznam, a razumem:	206 65,2 %
4. ne poznam in ne razumem:	52 16,5 %
5. poznam varianto:	0 0 %

V korpusu FidaPLUS smo z iskalnim pogojem #1denar/#1rep našli le en zgled. Gre za zgled v monografiji *Zgodovinski oris prostega spisja na Slovenskem*, v kateri avtorica navaja vaje za učence v *Spisju za slovensko mladino* (1873) Andreja Praprotnika: »Razlagajo se pregovori (poslovice) in izreki, Razlagaj pregovor: /.../ Denar ima polzek rep. /.../« (Praprotnik 1873 po Blažič 2002: 14). Kaže, da je pregovor v slovenščini obstajal še pred njegovo rabo v vlogi slogana. Ker smo v korpusu FidaPLUS našli le en zgled, smo enoto poiskali še preko podatkovne baze dlib.si. Našli smo štiri zglede. Raba tega pregovora je povezana tudi s številnimi ponatisi Janežičeve *Slovenske slovnice*. Pregovor najdemo že v (tretjem ponatisu) Janežičeve slovnice (1864: 162): »Priredilni prilastki se vjemajo s svojim samostavnikom sploh v sklonu, spolu in številu, samostavni le v sklonu, n. pr. Brezovo olje zaceli razvade mladih dni. Slomš. – Denar ima polzek rep. /.../« Pregovor najdemo tudi v sedmem ponatisu slovnice v drugačnem sobesedilu: »/.../ tožilnik neživih rečij pa je jednak imenovalniku. Na pr. Lenuha dan straši. (N. pr.) – Strežek naznanja snežek. (N. pr.) – *Denar ima polzek rep.* (N. pr.) /.../« (Janežič, Sket 1894: 30) Pregovor se v obliki Denar ima kratek (polzek) rep pojavi še v reviji *Vrtec* (1915: 128) skupaj z drugimi pregovori o denarju ter v reviji *Zvonček* (Kompoljski 1907: 98), kjer enoto najdemo z razlago v sobesedilu: »In tako se je živelo lahko in udobno, ne pa kakor zdaj, ko se moramo pehati za vsak 'božjak'; vsak vinar si prislužiti v trudu in znoju. In če ga dobimo v roke, se nam hitro izmuzne, ker 'denar ima polzek rep', kakor pravi pregovor.«

4.2.2 Pretvorbe med ravnema stavčnih in besednozveznih frazemov

Na medravninske pretvorbe smo pogosto naleteli pri iskanju paremij po polnopomenskih sestavinah. V nekaterih primerih so bili zaradi njih seznanji konkordanc občutno daljši in smo zato, če je bilo mogoče, iskalne pogoje dopolnili tako, da smo njihove zglede odstranili. Mlacek (1983: 139) opozarja na dejstvo, da se pretvorbe dogajajo v obeh smereh – iz besednozveznih v stavčne frazeme ter obratno. Vprašanju smeri se nismo posebej posvečali, na prvi pogled pa se zdi, da prevladujejo pretvorbe iz stavčnih frazemov v besednozvezne. Po Mlackovem (2007: 48) mnenju so v današnjem jeziku zelo žive. Čermák dojema pretvorbe širše in loči pretvorbe med dvema ravnema in pretvorbe znotraj ene ravni. Nas zanimajo pretvorbe med ravnema stavčnih in besednozveznih frazemov.³⁴ V analizi pregovorov v češkem korpusu ugotavlja (2003: 19), da so pretvorbe razmeroma pogost in tvoren pojav, ki kaže na eno bistvenih dihotomij frazeologije – ustaljenost in spremenljivost. Med zelo pogostimi in po njegovem mnenju ustaljenimi pretvorbami našteva samostalniška frazema *tichá voda* in *zakázané ovoce*, ki sta, kot kaže naša raziskava, pogosta tudi v slovenščini (*tihá voda*, *prepovedan sad*) in slovaščini (*tichá voda*, *zakázané ovocie*). Čermák izpostavlja problem merila za razmejitev ustaljenih in neustaljenih pretvorb, za kar po njegovem mnenju celo velik jezikovni korpus ne more zagotoviti dokaza, poleg tega pa se ne moremo zanesti na subjektivno oceno. Vseeno našteva pretvorbo z razmeroma visoko pogostnostjo (Čermák 2003: 19). V nekaterih primerih število pretvorb prevladuje nad številom izhodiščnih paremij, npr. pri pregovoru *Izjema potrjuje pravilo*. Oglejmo si tipe pretvorb, razvrščene po pogostnosti; slovenske pretvorbe so navedene v prvi, slovaške pa v drugi vrstici:

³⁴ Čermák obravnava tudi pretvorbe s frazemov v enobesedne idiome (v slovenščini npr. *dobrosrčnost*)

nominalizacija	verbalizacija	komparativizacija	adverbializacija	adjektivizacija
14	15	1	3	1
16	11	7	3	1

Preglednica 2: Tipi pretvorb v slovenščini in slovaščini

Povzamemo lahko, da smo našli primerljivo število pretvorb v primerljivi distribuciji po posameznih tipih. Med njimi je pet medjezikovnih ustreznice, ki so enako motivirane oziroma izhajajo iz enako motiviranih izhodiščnih paremij:³⁵

tichá voda – tiha voda;
výnimka potvrdzujúca pravidlo – izjema, ki potrjuje pravilo;
zakazané ovocie – prepovedan sad;
železná košľa zvyku – železna srajca;
pozametat' pred vlastným prahom – pometati pred lastnim pragom.

Mlacek (2007: 48) opozarja, da proces nastajanja besednozveznih frazemov iz stavčnih, ki ga sam imenuje derivacija, kaže na neenakomerno delovanje principa analogije v frazeologiji. To argumentira z dejstvom, da bi se polnopomenske sestavine marsikaterega pregovora lahko pretvorile, pa se to dogaja le z nekaterimi enotami. Glede na to, da smo med 300 slovenskimi pregovori zapisali 34 primerov številnih pretvorb, med 300 slovaškimi pa 38, lahko Mlackovi oceni pritrdimo. V izhodiščni korpus smo vključili paremijo *Kovačeva kobila je vedno bosa*, čeprav smo v FSVPJ-ju našli še *Čevljarjeva baba in kovačeva kobila sta vedno bosí*. V korpusu FidaPLUS najdemo številne primere rabe samostalniškega frazema *kovačeva kobila*: »Kako je z vašo kovačevo kobilo, si oblikujete kdaj kakšno stvar zase?« Iskali smo tudi samostalniška frazema *čevljarjeva žena* in *čevljarjeva baba*. Ta del paremije se v slovenščini ni pretvoril v besednozvezni frazem. Rezultati glede poznanosti te enote so:

³⁵ Med pretvorbami so tudi frazemi, ki sicer imajo enako motivirano ustreznico v drugem jeziku, vendar njegove izhodiščne paremije ni bilo med 300 najbolj pogostimi paremijami v drugem jeziku.

1. poznam in uporabljam:	243 76,9 %
2. poznam, a ne uporabljam:	65 20,6 %
3. ne poznam, a razumem:	5 1,6 %
4. ne poznam in ne razumem:	2 0,6 %
5. poznam varianto:	1 0,3 %

V naboru odgovorov vseh reševalcev, ki so se lotili vprašalnika do oktobra 2012, sta dva anketiranca navedla varianto *Kovačeva kobila in šuštarjeva baba sta zmeraj bos*, rezultat glede poznanosti pa je podoben:

1. poznam in uporabljam:	394 74,2 %
2. poznam, a ne uporabljam:	112 21,1 %
3. ne poznam, a razumem:	11 2,1 %
4. ne poznam in ne razumem:	11 2,1 %
5. poznam varianto:	3 0,6 %

Varianto smo tudi v korpusu FidaPLUS našli le enkrat v obliki *Kovačeva kobila in čevljarjeva žena sta dostikrat bos*.

4.2.3 Pregovor v odnosu do povedi

V veliki večini primerov se paremija realizira v okviru ene povedi. Razmeroma redko se ista paremija ponovi znotraj ene povedi:

*/.../ vara tudi videz Tisnikarjeve domnevne nereligioznosti ali celo areligioznosti, vara videz njegovega ponavljanja /.../
Videz vara, draga moja, videz vara!
Le na dan z besedo, Andrew, le na dan z besedo. (FidaPLUS)*

Včasih se pisci odločijo za daljši premor med dvema deloma paremije in vsakega vključijo v samostojno poved. Razlog lahko iščemo v retoričnem učinku premora. V oklepajih navajamo ničte variante paremij, ki smo jih našli v ločenih povedih:

Ko je doštudiral, jo je, oborožen z znanjem in ranocelniškimi spretnostmi, mahnil tja, kamor vodijo vse ceste. V Rim. (*Vse poti vodijo v Rim*)
 Saj, pri denarju se vse začne. In konča. (*Pri denarju se vse neha*)
 Strah? Ja, ima velike oči. (*Strah ima velike oči*) (FidaPLUS)

Zaradi takih zgledov se ob iskanju nismo odločili za uporabo orodja, ki omogoča zožitev iskalnega pogoja na zgled znotraj ene povedi.

4.2.4 Veriženje frazemov

V rabi pogosto zasledimo verige paremij z enakim ali bližnjim pomenom. Veriženje kot »sklapanje« omenja Toporišič kot eno izmed možnih oblik realizacije stavčnega frazema v povedi s primerom: »Bog pomagaj, saj beseda ni konj« (1985: 33). Mlacek (1998: 13, 2001: 148–149) imenuje kombinacijo več frazemov ali pa variant istega frazema frazeološko verigo, raziskuje pa predvsem poetično veriženje frazemov v poeziji, kjer gre pogosto tudi za medsebojna križanja frazemov v verigi.

Dobro je biti pozoren na veriženje frazemov, ker nam lahko veliko pove o njihovih pragmatičnih funkcijah, z njihovo pomočjo pa lahko tudi preverimo heterosituativnost paremij. Naštejmo nekaj primerov verig:

Nikoli ne reci nikoli, oziroma nikoli ni prepozno.
 /.../ da nikoli ne reci nikoli. Prav zarečenega kruha se največ poje.
 Beseda vendar ni konj in kdor jezika špara, kruha strada!
 /.../ v skladu s pregovorom Zrno do zrna pogača ali Iz malega raste veliko /.../
 Čas je zlato, minuta izgubljena, ne vrne se nobena!
 Življenje teče dalje, čas je najboljši ranocelnik, pravijo.
 Sicer pa, beseda ni konj. Beseda izrečena ne udari te nobena!
 Ampak, kar je, je in podarjenemu konju se ne gleda v zobe.
 Po bitki je lahko biti pameten, a kar je, je, se je sam nase jezil.
 Saj veste: 'Naj vrže prvi kamen, kdor je brez greha' ali tudi 'Najprej pometi pred svojim pragom' /.../ (FidaPLUS)

Ugotavljamo, da se določene paremije pogosto sopojavljajo:

*/.../ da iz majhnega raste veliko ali kar se Janezek nauči, to Janez zna /.../
Iz majhnega raste veliko. Kar se Janezek nauči, to Janez zna.*

*Okusi so različni in o njih se ne kaže prerekati /.../
/.../ okusi so seveda različni in o njih se ne splača pripraviti /.../
Okusi so različni in star rek celo pravi, da o njih nima smisla raz-
pravljati /.../
Drago dekle, okusi so različni ali: De gustibus non est disputandum /.../*

*Saj veste, da vsaka šola nekaj stane in tudi osel gre le enkrat na led.
Ljubezen: Očitno sodite med tiste, ki gredo samo enkrat na led.
Pravilno, kajti zadnja šola je bila draga.*

*Mi razumemo, da smo vsi ljudje in krvavi pod kožo /.../
Vsi smo krvavi pod kožo in vsi smo ljudje.
Vsi smo samo ljudje, krvavi pod kožo, željni ljubezni in topline.
(FidaPLUS)*

Menimo, da bi bilo fenomen pogostih sopojavitev določenih paremij treba v prihodnosti podrobneje raziskati. Paremije se pojavljajo tudi s sopomenskimi (besednozveznimi) frazemi: »problem razglasi za vihar v kozarcu vode ali veliko hrupa za nič.« Najdemo jih tudi v paru s kinogrami – frazemi, nastalimi na osnovi kretenj, ki imajo po Čermáku (2007: 233) dvojni (konkretni in simbolični) konotat: »/.../ že vnaprej odgovarjajo z zamahom roke: 'Veliko hrupa za prazen nič!'« Sopojavitve paremij nam odkrivajo tudi sodobne frazeme, ki še niso bili registrirani v slovarjih in zbirkah: »Saj ni res, pa je. Žalostno, a resnično.«

Manj pogosto je verženje protipomenskih enot ali enot, ki niso pravi antonimi, a zastopajo nasprotujoče si situacije:

*/.../ da imajo vsake oči svojega malarja, a kar je preveč, je preveč.
/.../ tisočletnega spopada med rekoma: navada je železna srajca in
na napakah se učimo /.../
Med dvema pregovoroma: »Najboljša obramba je napad« in »Kdor
molči, desetim odgovori« je tenkočuten rez /.../ (FidaPLUS)*

Redkeje se paremije pojavljajo v večjem številu: »/.../ kot dokaz, da kopriva ne pozebe, da jabolko ne pade daleč od drevesa ali pa, da na mladih svet stoji /.../« in »Kar pa zadeva vajino sožalje, naj rečem le čest la vie. Betty je dobila, kar je iskala. Nič na tem svetu ni zastoj.« Poudariti moramo, da je od veriženja paremij treba ločiti naštevanje paremij kot navedkov gradiva iz zbirk, ki ga prav tako zasledimo v korpusu. Kot smo že opozorili, moramo take zglede prišteti k primerom neprototipne rabe paremij.

4.2.5 Tematsko-konstruktivski vzorci

Izraza tematsko-konstruktivski vzorec ne uporabljamo kot uveljavljen frazeološki termin, temveč kot oznako za fenomen, za katerega drugod nismo našli poimenovanja.³⁶ Uvajamo jo, ker želimo to pojavnost razlikovati od konstruktivskih vzorcev, ki jih bomo opisali v okviru slovensko-slovaške medjezikovne primerjave v naslednjem poglavju. Če gre pri konstruktivskih vzorcih za vzorce, ki paremijam nudijo goli formalni okvir, gre pri tematsko-konstruktivskih za okvir, ki v večji meri prispeva k pomenu enote, ki po njem nastane, saj ga sestavljajo tudi polnopomenske besede. Po tematsko-konstruktivskih vzorcih nastajajo tako (zelo številne) individualne prenovitve kot tudi novi frazemi.

Pri nekaterih tematsko-konstruktivskih vzorcih lahko brez težav določimo njihovo izhodiščno enoto. Taki sta paremiji *Skromnost je lepa čednost* in *Povej mi, s kom se družiš in povem ti, kdo si*, ki se jima bomo posvetili v nadaljevanju. Pregovor *Nesreča nikoli ne počiva* v korpusu FidaPLUS najdemo tudi v podobi variant s sestavinami *smola*, *vrag* in *hudič*. Druga enota *Sovražnik nikoli ne spi*, ki je ni v našem izhodiščnem korpusu, se pojavlja še s sestavinama *sovražnik* in *sovrag*. Na osnovi konstruktivskega vzorca X nikoli ne počiva/spi je nastala enota *Konkurenca nikoli ne počiva/spi*. Po iskalnem pogoju #1konkurenca/#1počivati naj-

³⁶ Izjemo predstavlja izraz *strukturna formula* (angl. *structural formula*), ki jo za podobne primere (*One X is worth thousand Y in Only good X is dead X*) uporablja Mieder (1997a: 7, 2004: 85–86), vendar nismo našli razlage, kakšne vzorce obsega, uporablja pa tudi izraz *pregovorna formula* (*proverbial formula*).

demo 30 zgledov paremije, po iskalnem pogoju #1konkurenca//#1spati pa 29, po čemer sklepamo, da se je ta enota že v veliki meri osamosvojila. Drugače je s paremijami, ki so se že zdavnaj ustalile, saj bi za etimološko ugotavljanje, katera izmed njih je bila izhodiščna, potrebovali historično dovolj pester vzorec gradiva. Na opisan način je morda nastala ena izmed enot *Kjer nič ni, tudi cesar pravico izgubi* in *Kjer ni nič, tudi vojska ne vzame*, ki smo ju omenili že v poglavju o redakciji izhodiščnega korpusa. Podobno je najbrž z enotama *Potrpljenje železna vrata prebije* in *Denar železna vrata prebije*, iz katerih lahko izpeljemo tematsko-konstruktivski vzorec X železna vrata prebije. Tak vzorec najdemo tudi med paremijami *Ljubezen je slepa*, *Smrt je slepa*, *od kraja pobira*, *nič ne izbira* in *Sreča je slepa* in enotama *V slogi je moč* ter *V znanju je moč*. Na tematsko-konstruktivske vzorce smo bili pozorni pri pregledovanju gradiva v jezikovnih korpusih, saj smo številne enote, ki so zgrajene na osnovi teh vzorcev, morali obravnavati kot ločene (četudi ne ustaljene) enote in ne prenovitve izhodiščne paremije. V nekaterih primerih smo morali biti pozorni na to, ali je šlo za uveljavljanje tematsko-konstruktivskega vzorca ali le za prenovitev.

V nadaljevanju se bomo bolj podrobno posvetili tematsko-konstruktivskemu vzorcu v enoti *Skromnost je lepa čednost*. Pregovor smo iskali z iskalnimi pogoji: #1skromnost//#1čednost (91 zgledov), #1skromnost//#1lep !čednost (9 zgledov), #1čednost//#1lep !skromnost (3 zgledi). Med 107 konkordancami za iskalni pogoj #1čednost//#1lep !skromnost smo našli 92 primerov s tematsko-konstruktivskim vzorcem X (večinoma značajska lastnost) je lepa čednost. Na položaju leksikalne sestavine lastnosti se v našem vzorcu zvrsti široka množica samostalnikov ženskega spola, ki se pojavijo enkrat ali dvakrat.³⁷ Nekaterne abstraktne lastnosti se v paremijah s tem vzorcem pojavljajo v večjem številu: *točnost* (22), *vztrajnost* (19), *hvaležnost* (7) in *radovednost* (5). Enota *Točnost je lepa čednost* najdemo tudi v Bojčevi (1987: 53) in Prekovi zbirki (1982: 173). Pogost je tudi nekoliko spremenjen vzorec z negativno

³⁷ Gre za sestavine *popolnost*, *nežnost*, *snažnost*, *kolegialnost*, *iskrenost*, *strpnost*, *poštenost*, *poslušnost*, *prilagodljivost*, *samokritičnost*, *resnicoljubnost*, *varčnost*, *štedljivost*, *vzdržljivost*, *odgovornost*, *odkritost*, *zmernost*, *požrtvovalnost*, *natančnost*, *previdnost* in *velikost*.

lastnostjo (*požrešnost, lažnivost, nečimrnost, ljubosumnost, pozabljivost*) ter zanikanim glagolom ali pa dvojnim zanikanjem (*nehvaležnost*). V korpusu smo našli še primer *Čednost ni najlepša ženska čednost*, pri katerem gre za besedno igro, zasnovano na večpomenskosti besede *čednost*. K izhodiščni paremiji prištevamo še dve komplementarni varianti z leksikalno sestavino *požrešnost* ter eno z napako pri zapisu (*kromnost*). Od vzorca nekoliko odstopa par primerov s sestavino srednjega (*potrpljenje, poštenje*) ali moškega spola (*optimizem*).

Oglejmo si še primer vzorca *Povej mi X in povem ti, kdo si* in širšega vzorca *Povej mi X in povem ti Y z odprto drugo polovico* paremij. Izhodiščna paremija tega vzorca je *Povej mi, s kom se družiš, in povem ti, kdo si*. Po iskalnem pogoju *povej*/9povem* smo dobili 164 konkordanc. Med njimi je bilo 38 izhodiščnih paremij. Pri 19 enotah s tematiko hrane (*Povej mi, kaj ješ/zajtrkuješ in povem ti, kdo si*) bi morda lahko razmislili o vplivu (križanju) z enoto *Si, kar ješ*. Poleg tega smo našli še 80 enot, ki temeljijo na tem tematsko-konstruktivnem vzorcu, npr.:

Povej mi, kako izgleda tvoje mesto, in povem ti, kdo si.
Povej mi, o čem obrekuješ, in povem ti, kaj ti manjka!
Povej mi, kakšna sončna očala nosiš, in povem ti, kakšen si.
Povej mi, kakšne lase imaš, in povem ti, ali boš lahko delala
na televiziji. (FidaPLUS)

Vprašamo se lahko, ali iz enot s skupnimi tematsko-konstruktivnimi vzorci nastajajo pretvorbe na ravni besednozveznih frazemov. Ne trdimo, da so enote *prebiti železna vrata, nikoli ne počivati, biti pol zdravja, biti lepa čednost* postali besednozvezni frazemi, glede na številne korpusne zglede pa domnevamo, da bi do tega lahko prišlo.

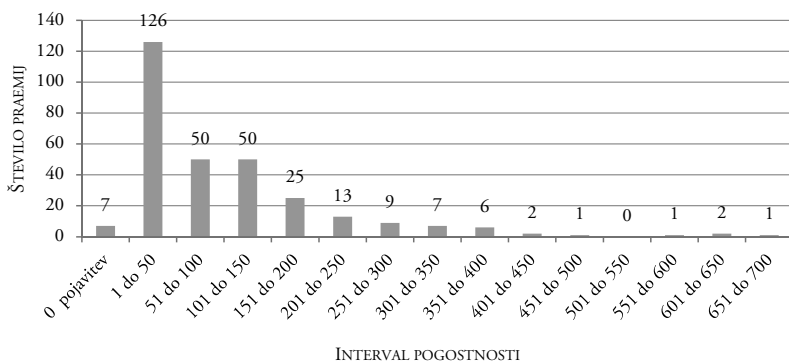
4.2.6 **Vezava določenih paremij na določen tip besedil**

Opažanje, da se nekatere paremije pojavljajo v tipičnih besedilnih okoliščinah, bi bilo v prihodnosti vredno podrobneje raziskati. Na tem mestu bomo navedli le nekaj posameznih primerov, vprašanja pa se bomo

dotaknili tudi v poglavju o diatekstovni razliki. Značilne so vezave določenih paremij na besedila, povezana s športom. Pregovora *Vsi za enega, eden za vse* in *Sreča spremlja hrabre* sta značilna za tako besedilno okolje. Pogosto so določene pretvorbe značilne za določen tip besedila. Taka je pretvorba *vračati se na kraj zločina* paremije *Zločinec se vrača na kraj zločina*, ki se pogosto tiče glasbenih nastopov. Tudi znotrajravninska pretvorba *igra mačke z miško* prevladuje v športnih besedilih, medtem ko je njen izhodiščni frazem *igrati se kot mačka z miško* enakomerno zastopan po različnih tipih besedil. Za ženitne oglase sta posebej značilni enoti *Čas beži* in *V dvoje je lepše*. Opazili smo, da se v horoskopih posebej pogosto pojavlja enota *Petkrat premislite, preden rečete*. Pregovori imajo v horoskopih močno vlogo, ker pisci lahko z njihovo pomočjo ustvarjajo splošne opise, s katerimi se lahko poistoveti širok spekter bralcev.

4.2.7 Intervali pogostnosti paremij iz slovenskega paremiološkega minimuma

Najbolj pogosta med slovenskimi paremijami v korpusu FidaPLUS je *Časi se spreminjajo* s 691 zgledi. Povprečno število zgledov med 300 najbolj poznanimi slovenskimi paremijami (30.462 deljeno s 300) je 101,54.

Graf 10: Število slovenskih paremij po intervalih pogostnosti

Povprečno število zgledov med 300 najbolj poznanimi slovenskimi paremijami (21.993 deljeno s 300) je 73,31. Najmočneje je zastopan interval od 1 do 50 zgledov. V njem se nahajajo tudi paremije, ki so najmanj pogoste. Paremije, ki se pojavijo petkrat ali manj, lahko označimo kot enote z zelo nizko pogostnostjo. Takih paremij je med najbolj poznanimi slovenskimi enotami 22. Pri takih enotah so zgledi pogosto le prepisi iz zbirk ali pa pregovori naštetih v znanstvenih člankih, oziroma gre za neprototipne zglede. Razlogom za relativno nizko pogostnost nekaterih izmed 300 najbolj poznanih paremij se bomo posvetili v naslednjem podpoglavju.

4.2.8 Posebni dejavniki, ki vplivajo na pogostnost paremij v korpusu

V nadaljevanju bomo predstavili različne dejavnike, ki lahko po naši oceni močno vplivajo na pogostnost paremij v jezikovnem korpusu. Pomembno jih je upoštevati zlasti zato, ker včasih privedejo do opaznih razhajanj med mero pogostnosti paremij in mero poznanosti.

Tako kot Đurčo (2006: 15–16) ugotavljamo, da se tudi nekatere dobro poznane paremije pojavljajo zelo redko, ali pa se sploh ne pojavljajo. Ugotovitev je skladna z mehanizmom krožnega vplivanja, v katerem s pogostnostjo določene enote njena poznanost narašča, poznane enote pa lahko so pogoste, lahko pa tudi ne (Grzybek, Chlosta 2008: 104, Grzybek 2009: 228). Ne moremo tudi zanemariti dejstva, da imajo jezikovni korpusi posebno žanrsko strukturo, v kateri prevladujejo novinarski žanri. Žanrska omejenost korpusa najbrž vpliva tudi na manjši delež vulgarnih enot in variant. V njem je tudi zelo malo narečnih variant. Čermák (2003: 16) opozarja na dejstvo, da jezikovni korpusi ne vsebujejo vseh podatkov o jeziku, kar je v veliki meri posledica tega, da se opirajo na pisni jezik, ki pa v vsakodnevni komunikaciji predstavlja manjši del. Glede na lastno jezikovno intuicijo domnevamo, da so take enote npr. *Mi o volku, volk iz gozda* (15 zgledov), *Saj nisva skupaj krav pasla* (9 zgledov) ter *Misliti se pravi nič vedeti* (9 zgledov)³⁸.

³⁸ Pri iskanju enote *Saj nisva krav skupaj pasla* v korpusu opazimo močno prevlado pretevorb z nezanimano obliko.

Domnevamo, da je pri nizki pogostnosti dokaj poznane (94,6 %) enote *Vsako tele ima svoje veselje* (7 zgledov) pomembno vlogo odigrala razlika med izgovorom in zapisom sestavine *veselje*. Razliki med pisno in govorno rabo paremij se bomo podrobneje posvetili v poglavju o diamedialni razliki. V nadaljevanju si oglejmo še nekaj dejavnikov, ki lahko vplivajo na nižjo pogostnost paremij.

Poudarili smo, da je heterosituativnost ena izmed glavnih lastnosti paremiologije. Nekatere paremije imajo znatno ožji razpon referenčnih situacij kot druge, kar se gotovo odraža tudi na njihovi manjši pogostnosti. Za primer navedimo enoti *Riba mora trikrat plavati* (21 zgledov) in *Še pes ima rad pri jedi mir* (12 zgledov), ki sta omejeni na govorne situacije, povezane s prehrano. Čeprav se paremije lahko pojavijo tudi izven svojega tipičnega konteksta, je razpon situacij omenjenih enot bistveno ožji v primerjavi s tako pestrim naborom situacij, v katerih se npr. uporablja splošnica *Kar je, je* (459 zgledov).

Pomemben dejavnik predstavlja konkurenčni citatni izraz. Domnevamo, da pogostnost nekaterih paremij znižujejo citatno rabljene enako motivirane ustreznice iz tujih jezikov. Pogosto gre za izvirne oblike paremij v latinščini. V korpusu FidaPLUS z enostavnim iskalnim pogojem vino//veritas najdemo 56 zgledov enote *In vino veritas*, kar je primerljivo s količino zgledov (60) slovenske ustreznice *V vinu je resnica*. V primerjavi z uravnoteženostjo rabe pri tej dvojici je zgledov enote *Homo homini lupus* v korpusu (24) le za četrtno zgledov njene slovenske ustreznice (102), zgledov *Errare humanum est* (11) pa za manj kot desetino zgledov *Motiti se je človeško* (143). K védenju o citatnih paremijah, ki jih govorniki uporabljajo v kontekstu slovenščine, bo v prihodnosti lahko prispevala analiza odgovorov anketirancev na 2. dodatno vprašanje. Med odgovori 167 anketirancev se *In vino veritas* pojavi osemnajstkrat, *Homo homini lupus* petkrat, *Errare humanum est* pa dvakrat.

Domnevamo, da tudi medravninske pretvorbe prispevajo k poznavanju izhodiščne paremije in s tem povečujejo razkorak med poznavanjem in pogostnostjo. Paremija *Žena podpira tri vogle hiše, mož pa enega* je znana 95,3 % anketirancev. V korpusu smo jo zasledili 87-krat, glagolski frazem *podpirati tri vogale/vogle* pa 131-krat. To je skupno neka-

terim enako motiviranim slovenskim in slovaškim enotam, npr. *Prepovedani sad je najslajši* (95,9 %, 35 zgledov) in *Zakázané ovocie najlepšie chutí* (54 zgledov) ter *Vsak naj pometa pred svojim pragom* (98,2 %, 19 zgledov) in *Každý nech si pred svojim prahom zametá* (27 zgledov).

Pri nekaterih enotah je možno, da so govorci svoje poznavanje ocenili pod vplivom paremij z enakimi sestavinami, vendar drugačnim konstrukcijskim vzorcem in pomenom. Tako je verjetno v primeru enote *Bolje zlepa kakor zgrda*, ki je bila poznana kar 94,9 % anketirancev, v korpusu pa je nismo našli. Možno je, da je na visoko poznanost te enote vplivalo poznavanje enote *Kdor noče zlepa, mora zgrda* (93,3 %), za katero smo v korpusu našli 85 zgledov. Podobno je morda poznanost enote *Kar kdo seje, to bo tudi žel* (93,3 % in 119 zgledov) vplivala na poznanost enote *Brez setve ni žetve* (88,3 %), ki je prav tako nismo našli v korpusu, razen v varianti *Kdor ne seje, ne bo žel*. Takih primerov je sicer zelo malo.

4.3 IZDELAVA SLOVENSKEGA PAREMIOLOŠKEGA OPTIMUMA

Seznamu paremij, razvrščenemu po stopnji poznanosti, smo poleg vrstnega reda enot pripisali vrstni red istih enot glede na stopnjo pogostnosti v jezikovnih korpusih. Nato smo pri vsaki posamezni paremiji izračunali vsoto njenih vrstnih redov ter enote razvrstili glede na te seštevke vrstnih redov. Seznam je optimalen, ker fenomena pogostnosti in poznanosti paremij, kot smo že omenili, nista povsem skladna. Konkretno to pomeni, da so se nekatere zelo poznane paremije, ki v pisni rabi niso zelo pogoste, ter zelo pogoste paremije, ki pa niso med najbolj poznanimi, v seznamu pomaknile rahlo navzdol, na vrh paremiološkega optimuma pa so se uvrstile enote, ki so v največji možni meri tako pogoste kakor hkrati tudi poznane med slovenskimi govorci. Rezultat združevanja teh dveh podatkov je seznam najbolj poznanih in obenem najbolj pogostih paremij v slovenskem jeziku, ki pa je oprt na podatke o njihovi pisni rabi, zato gre za pisni paremiološki optimum. Morda bo v prihodnosti s pomočjo obsežnejšega govornega korpusa mogoče izde-

lati tudi govorni paremiološki optimum, kar bi bila vsekakor dobrodošla dopolnitev v našem delu predstavljenega pisnega vidika. Slovenski paremiološki optimum navajamo na koncu tega dela skupaj s podatki o poznanosti, pogostnosti, izhodiščnih virih ter varianti, ki glede na jezikovni korpus danes prevladuje v pisni rabi, če smo ugotovili, da se ta razlikuje od izhodiščne podobe.

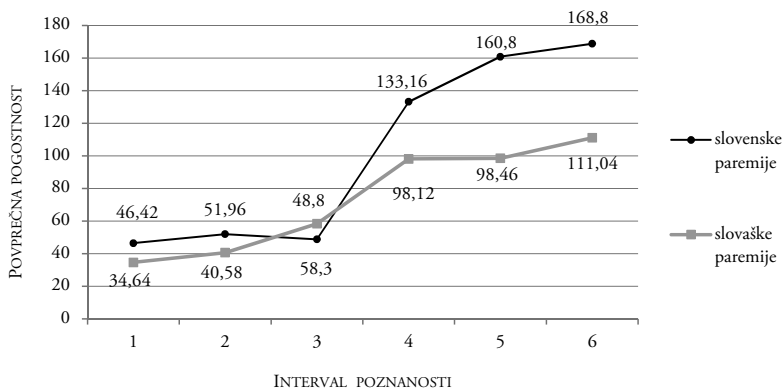
5

PAREMIOLOŠKI OPTIMUM V MEDJEZIKOVNI PRIMERJAVI – SLOVAŠKA IN SLOVENSKA PAREMIOLOGIJA

Paremiološki minimum in optimum omogočata umestitev medjezikovne primerjave v širšo sliko, kot bi jo lahko dosegli le s primerjavo izoliranih in naključno izbranih paremij ter njihovih medjezikovnih ustreznic. Celostnost medjezikovne primerjave slovenske in slovaške paremiologije smo skušali doseči s postopnim prehodom od splošne primerjave k primerjavi na osnovi posameznih fenomenov in primerov. V okviru splošne primerjave nas zanima, v kakšni meri sta si slovenska in slovaška paremiologija podobni v zgradbi in pomenu paremioloških enot. Določili bomo najbolj pogoste konstrukcijske vzorce paremij v obeh jezikih. Pri določanju pomena enot se bomo v obeh jezikih zanašali predvsem na konkretne zglede rabe v jezikovnih korpusih. S pomočjo razvrstitve posameznih slovenskih in slovaških paremij po Đurčevi tipologiji frazeoloških ustreznic (2012, 2013) bomo poleg prikaza pogostih in redkih tipov ustreznic v obeh optimalnih vzorcih paremiološkega gradiva prikazali tudi prekrivnost med sorodnima slovanskima jezikoma na tej jezikovni ravni. Predstavili bomo tudi medjezikovne protipomenke (antonime) ter komplementarne variante, ki jih tipologija ne zajema. Na začetku primerjave si bomo ogledali razmerje med pogostostjo in poznanostjo paremij v obeh jezikih, kasneje pa se bomo k temu vrnili v okviru določanja medjezikovne razlike v govorni in pisni rabi oziroma diamedialne razlike. Podatki o pogostnosti in poznanosti širokega nabora paremij so za nas posebej pomembni pri obravnavi medjezikovnih suprasemantičnih razlik, saj sta diahrona in diafrekvenčna razlika povezani z vsemi preostalimi suprasemantičnimi razlikami.

5.1 RAZMERJE MED POGOSTNOSTJO IN POZNANOSTJO PAREMIJ V OBEH JEZIKIH

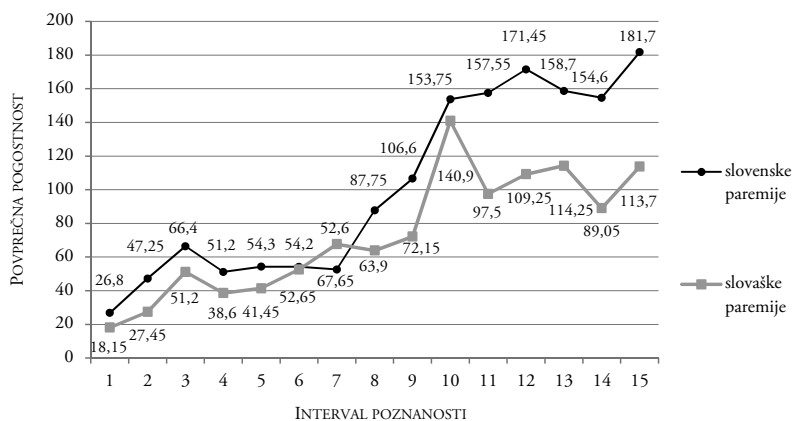
Oglejmo si graf, ki prikazuje naraščanje povprečne pogostnosti po intervalih poznanosti paremij v obeh jezikih. Gre za prikaz šestih intervalov po petdeset paremij:

Graf 11: Naraščanje povprečne pogostnosti po intervalih poznanosti (50 paremij)

Graf s šestimi intervali nam pove le, da povprečna vrednost narašča v intervalih bolj poznanih paremij, naraščanje pa je okrepljeno v sredini obeh paremioloških minimumov (v tretjem in četrtem intervalu). Odločili smo se še za grafični prikaz povprečne pogostnosti v petnajstih intervalih poznanosti. V vsakem se nahaja dvajset paremij.

Ta graf nam pokaže, da je naraščanje povprečne pogostnosti značilno le za območje do desetega intervala pri slovaških in do dvanajstega pri slovenskih paremijah. Tudi pri slovenskih paremijah je po desetem intervalu (od 100. najbolj poznane paremije naprej) naraščanje povprečne pogostnosti veliko manjše kot v nekaj intervalih pred tem. Iz zadnjih petih intervalov slovaškega ter zadnjih treh intervalov slovenskega grafa je razvidno, da najbolj poznane paremije lahko so med najbolj pogostimi, ni pa nujno tako, kar je v skladu z že omenjenimi ugotovitvami paremiologov (Đurčo 2006: 15–16, Grzybek in Chlost 2008: 104).

Graf 12: Naraščanje povprečne pogostnosti po intervalih poznanosti (20 poremij)

Za razmerje med pogostnostjo in poznanostjo v obeh jezikih je značilno tudi, da se naraščanje povprečne pogostnosti prvič zaustavi po tretjem intervalu oziroma od približno 240. najbolj poznane poremije dalje. V prihodnosti bi bilo zanimivo grafične prikaze dopolniti s podatki (o pogostnosti) poremij, ki se niso uvrstile v paremiološki minimum, ker bi tako obsežna korpusna raziskava vzela še veliko več časa od določanja pogostnosti skupaj 600 slovenskih in slovaških poremij iz obeh minimumov.

5.2 POGOSTI KONSTRUKCIJSKI VZORCI V SLOVENSKEM PAREMIOLOŠKEM MINIMUMU

Preden se posvetimo posameznim primerom pogostih konstrukcijskih vzorcev v obeh minimumih, razložimo, kaj razumemo kot pogostnost in kaj kot produktivnost nekega vzorca. Na tem mestu ne govorimo o pogostnosti konstrukcijskih vzorcev v rabi, temveč o njihovi pogostnosti v paremiološkem fondu jezika. Čeprav nas zanima predvsem, kateri konstrukcijski vzorci so posebej pogosti v slovenskem in slovaškem paremiološkem minimumu, si najprej zastavimo vprašanje razločka med pojmom pogostnosti in produktivnosti konstrukcijskega vzorca. Ta

razložek uvajamo zato, ker imamo, ko govorimo o pogostnosti, v mišlih nabor uslovarjenih paremij, ki so se znašle v izhodiščnih korpusih in posledično v obeh minimumih. V širšem merilu bi lahko upoštevali še enote v zbirkah ne glede na njihovo morebitno zastarelost, saj bi nam zadoščalo dejstvo, da so nekoč bile del aktivne paremiologije. Chlebda (2008a: 90) ugotavlja, da fond aktivno rabljenih pregovorov niti ni tako številčno velik, kolikor je produktiven. V nasprotju s pogostnostjo pojem produktivnosti razumemo širše – seveda pa moramo upoštevati, da se skozi čas produktivnost določenih vzorcev spreminja. Nekoč produktiven vzorec postane neproduktiven, ker ne služi več kot osnova za nastanek novih enot. Da je neki konstrukcijski vzorec produktiven, lahko pomeni tudi, da na njegovi osnovi nastajajo številne enote, ki so samo do določene mere ustaljene ali pa sploh niso ustaljene. Iz tega izhaja, da lahko pričakujemo tudi primere konstrukcijskih vzorcev, ki niso pogosti, so pa zelo produktivni. Kot smo opisali v četrtem poglavju, je tako z marsikaterimi tematsko-konstrukcijskimi vzorci, ki so zelo produktivni, a obenem izhajajo iz izhodiščne enote, ki je edina ustaljena enota tega vzorca. Na drugi strani lahko pričakujemo tudi primere konstrukcijskih vzorcev, ki so bili nekoč očitno dovolj produktivni, da je na njihovi osnovi nastala vrsta paremij, s čimer so ti vzorci postali pogosti, njihova produktivnost pa je v današnjem času nizka. Kljub opisanima skrajnostima pa lahko na številnih primerih, ki smo jih našli z iskanjem tipa a), potrdimo, da v najbolj poznanem delu slovaškega in slovenskega paremiološkega fonda ponavadi visoko pogostnost spremlja tudi visoka produktivnost konstrukcijskega vzorca.

Posameznim konstrukcijskim vzorcem paremij je pozornost posvečalo precej frazeologov, le redki med njimi pa so poskusili izdelati celovit sistem konstrukcijskih vzorcev, s katerim bi bilo mogoče opisati pretežen del paremiološkega fonda enega ali več jezikov. Med njimi omenimo Permjakova (1988: 182, 1979: 586), ki je iz številnih primerov evropskih in azijskih pregovorov izdelal podroben in kompleksen sistem vzorcev. Uporaba njegovega sistema na celotnem gradivu obeh paremioloških optimumov bi zahtevala obsežno ločeno študijo. Odločili smo se, da se bomo posvetili le določenim vprašanjem konstrukcijskih vzorcev.

V naslednjem seznamu navajamo konstrukcijske vzorce, ki so se vsaj dvakrat ali večkrat pojavili v slovenskem ali slovaškem minimumu 300 najbolj poznanih paremij. Poleg njih navajamo po en primer iz vsakega jezika. Primere vzorcev, ki so se v enem izmed minimumov pojavili le enkrat ali pa smo jih našli v izhodiščnem korpusu izven optimuma, navajamo v oklepaju. Upoštevali smo tudi primere, v katerih je zgradba obrnjena, npr. *Ni dima brez ognja*. Vzorce, ki se v določenem jeziku ne pojavljajo, navajamo v dobesednem prevodu v oklepaju:

Kdor X, (ta) Y.
Kdor prej pride, prej melje.

Kto X, (ten) Y.
Kto sa dá na vojnu, musí bojovat.

Komur X, temu Y.
*(Komur ni svetovati,
temu ni pomagati.)*

Komu X, tomu Y.
Komu sa nelení, tomu sa zelení.

Kakršen X, takšen Y.
Kakršen oče, takšen sin.

Aký X, taký Y.
Aká matka, taká Katka.

Kakor X, tako Y.
(Kakor ti meni, tako jaz tebi.)

Ako X, tak Y.
*Ako sa do hory volá, tak sa z
hory ozýva.*

Kolikor X, toliko Y.
*Kolikor jezikov znaš,
toliko (mož) veljaš.*

Kolko X, tolko Y.
(Kolko hláv, tolko razgovorov.)

Kjer X, (tam) Y.
Kjer osel leži, dlako pusti.

Kde X, (tam) Y.
*Kde nechodí slnko, tam
chodí lekár.*

Če X, Y.
Če mački na rep stopiš, zacvili.

Ked/Ak X, Y.
*Ked'pánboh dá, aj
motyka vystrelí.*

Brez X (negacija) Y.
Brez dela ni jela.

Bez Y (negacija) Y.
Bez vetra sa ani lístok nepohne.

(Tudi X je/so Y.)

Aj X je/sú Y.
Aj zajtra je deň.

Več X več Y. <i>Več glav več ve.</i>	Viac X viac Y. <i>Viaciej očí viacej vidí.</i>
Kar X, (to) Y. <i>Kar je res, je res.</i>	Čo X, (to) Y. <i>Čo je veda, to je veda.</i>
X je (presežnik) Y. <i>Napad je najboljša obramba.</i>	X je (presežnik) Y. <i>Hlad je najlepši kuchár.</i>
Jaz X, ti/ta Y. <i>Če pravim jaz, da je belo, trdi on, da je črno.</i>	Ja X, ty/ten Y. <i>Ja o Havlovi, ten o Pavlovi.</i>
Ni X brez Y. <i>Brez dela ni jela.</i>	Niet X bez Y. <i>Niet ruže bez trńa.</i>
X dela/delajo Y <i>Obleka dela človeka.</i>	X robí/robia Y. <i>Slovo robí muža.</i>
Bolje X kot Y. <i>Bolje pozno kot nikoli.</i>	Lepšie X ako Y. <i>(Lepšie neskoro ako nikdy.)</i>
Vsak X svoj Y. <i>Vsake oči imajo svojega malarja.</i>	Každý X svoj Y. <i>Každý je vo svojom dome pánom.</i>
Danes X, jutri Y. <i>Danes meni, jutri tebi.</i>	Dnes X, zajtra Y. <i>(Dnes ja tebe, zajtra ty mne.)</i>

Le za enega izmed osemnajstih pogostih slovaških konstrukcijskih vzorcev nismo našli primera niti v minimumu 300 najbolj poznanih slovenskih paremij niti v izhodiščnem korpusu za slovensko raziskavo. V primerjavi s slovaškim minimumom se v slovenščini redkeje pojavljata dva konstrukcijska vzorca, konstrukcijski vzorci, ki so bolje zastopani v slovenskem kot v slovaškem minimumu, pa so trije.

Med gradivom, ki je zamejen v obeh minimumih, smo našli še nekaj vzorcev. Tak je na primer vzorec Drugi X, drugi Y, ki je skupen slovenski enoti *Drugi kraji, druge navade* in njeni slovaški ustreznic *Iný kraj, iný mrav*. Poleg tega je v slovenskem izhodiščnem korpusu še enota

Drugi časi, druge šege. Po primerih, ki jih bomo navedli v nadaljevanju, sklepamo, da so vzorci, ki so najbolj pogosti v minimumu, praviloma tudi dokaj produktivni, hkrati pa to ne pomeni, da ne bi bili precej produktivni tudi nekateri vzorci, ki v minimumu niso pogosti, ali pa v njem celo niso prisotni.

Pogost konstrukcijski vzorec Kolikor X, toliko Y je tudi precej produktiven. Z iskalnim pogojem *kolikor_#2so?mr*_#2gp*_*_toliko* smo poleg pregovora *Kolikor jezikov znaš, toliko (mož) veljaš* v korpusu FidaPLUS našli še naslednje enote: *Kolikor šivov, toliko solz, če si nevesta šiva obleko sama; Kolikor zvonov, toliko pritrkovalcev; Kolikor frizerjev, toliko trendov; Kolikor zvezd, toliko zelencev; Kolikor filmčkov, toliko zgodbic in idej; Kolikor hitov, toliko parodij; Kolikor hribčkov, toliko cerkva na njih.* Marsikatere izmed navedenih oblik niso ustaljene, kljub temu pa dokazujejo produktivnost vzorca.

V okviru konstrukcijskega vzorca Kdor X, (ta) Y smo iskali paremijo *Kdor prej pride, prej melje* s pogojema *kdor_#2Rso_#2gppste*_*_#2Rso_#2gppste** in *kdor_#2Rso_#2gppste*_*_#2Rso_#2gppste**. Z njima v korpusu FidaPLUS najdemo še *Kdor visoko leta, nizko pade*, ki se prav tako nahaja v optimumu in paremije, ki niso v njem: *Kdor dolgo kašlja, dolgo živi in Kdor več zna, več velja; Kdor nazaj gleda, naprej pade; Kdor široko gleda, več vidi; Kdor zgodaj seje, zgodaj žanje; Kdor dolgo seje, obilno žanje in Kdor več ima, več daje.* Pri nekaterih primerih so nas na dejstvo, da gre za pregovore, opozorila uvajalna sredstva kot npr. *stara modrost.* S pogojem za pregovor *Kdor prej pride, prej melje* najdemo tudi *Kdor hitro da, dvakrat da*, ki je sicer uslovarjen kot *Dvakrat da, kdor hitro da.* Tako skladijsko varianto z zaimkom *kdor* na začetku so anketiranci v raziskavi navedli sedemkrat. Včasih se pogost in produktiven vzorec pojavi pri enoti, pri kateri je sicer zastopan drug vzorec. Tak primer je enota *Kolikor krajev, toliko običajev.*

Nekatere konstrukcijske vzorce, ki so pogosti tudi v okviru minimumov 300 najbolj poznanih slovenskih in slovaških paremij, je obravnaval Toporišič. Konstrukcijski vzorec Bolje X kot Y našteva kot značilen vzorec t. i. primerjalnih frazeologemov neenakosti: »V njih je povedano, čemu se daje prednost. To kar ima prednost, je večinoma boljše, boljše, več, bolj, lepše, rajši/raje, laže, slaje ali večje bogastvo /.../«

(Toporišič 1985: 41–42). Večina najpogostejših konstrukcijskih vzorcev v obeh minimumih ustreza dvodelni zgradbi enot, ki jih Toporišič (1996: 269) označuje kot *dvojčiče*. Dvojčiči so lahko samostalniški, pridevniški, prislovni, glagolski, povedkovniški, členkovni, vezniški in medmetni (1996: 269). Lahko so tudi povedni, med katerimi Toporišič (1996: 276–277) loči priredne (npr. *Leta tečejo, nič ne rečejo*) in podredne oblike (*Kdor čaka, dočaka*).³⁹ Nekaj konstrukcijskih vzorcev s podrednim stavkom smo opisali zgoraj.

Med dvojčiče sodijo tudi pregovori s konstrukcijskim vzorcem X je (presežnik) Y. Ta vzorec je tako v slovenščini kot v slovaščini dokaj produktiven. Po njem so poleg pregovora *Napad je najboljša obramba* zgrajene tudi enote *Čas je najboljši/najpravičnejši sodnik*; *Lakota je najboljši kuhar*; *Vest je najboljši sodnik* in *Mirna vest je najboljše zglavje*, ki se nahajajo v izhodiščnem korpusu, ne pa tudi v minimumu najbolj poznanih enot. Navedimo primere udejanjanja dokaj produktivnega konstrukcijskega vzorca, kot ga lahko zasledimo izven minimuma in ostalega gradiva v slovenskem izhodiščnem korpusu. Poleg že naštetih enot smo z iskalnim pogojem #2so?ei*_je_najboljš?_#2so?ei* v korpusu FidaPLUS našli še naslednje enote, ki so neustaljene ali pa ustaljene le do določene mere:

- *Zgodovina je najboljša učiteljica* (2); *Življenje je najboljši učitelj/učiteljica/vzgojitelj* (3); *Zgled je najboljši učitelj* (2); *Lasten zgled je najboljša vzgoja*; *Vzglede/zglede je najboljša šola* (2). V isti niz sodijo tudi enote z leksikalnimi sestavinami: *izkušnja*, *slaba izkušnja*, *praksa*, *previdnost*, *zagnanost*, *lastnik* in *domača kuhinja*;
- *Smeh je najboljša obramba*; *Znanje je najboljša obramba*;
- *Zadovoljen gost je najboljši gost*; *Domači gost je najboljši gost* (2);
- *Zadovoljen gost je najboljša reklama* (2); *Dobro delo je najboljša reklama*; *Dobra izkušnja je najboljša reklama*;
- *Šport je najboljša droga* (2); *Traktor je najboljša droga*; *Glasba je najboljša droga*;
- *Knjiga je najboljše darilo* (2).

³⁹ V korpusni raziskavi pogostnosti slovenskih in slovaških paremij smo več pozornosti namenili podrednim oblikam, ker je bilo zanje (predvsem zaradi zaimek) tudi lažje ustvariti učinkovite iskalne pogoje.

Ugotovili smo, da vsebuje omenjeni konstrukcijski vzorec še ožji vzorec, v katerem prihaja do ponovitve istega samostalnika: *Varna naložba je najboljša naložba; Zadovoljen delavec je najboljši delavec; Izobražen nakupovalec je najboljši nakupovalec; Stari kupec je najboljši kupec; Suha plenica je najboljša plenica*. Med njimi so pogoste paremije, ki imajo funkcijo mota, vodila. Iz navedenih primerov bi lahko izluščili še posamezne tematsko-konstrukcijske vzorce, ki se razraščajo iz skupnega konstrukcijskega vzorca: X je najboljši učitelj, X je najboljša obramba in X je najboljša droga.

Toporišič iz primerjave dvojčičev v slovenščini, nemščini in italijanščini zaključuje, da sta si slovenščina in nemščina s tega vidika blizu, manj skupnih potez pa ima slovenščina z italijanščino. Iz naše primerjave je razvidno, da imata slovenščina in slovaščina med dvodelnimi pregovori vrsto skupnih konstrukcijskih vzorcev. Kot bomo pokazali v nadaljevanju, je med njimi tudi precej enako motiviranih ustreznih (idionimov, sestavinskih variant ipd.).

5.3 TIPI FRAZEOLOŠKIH USTREZNIC MED SLOVENSKO IN SLOVAŠKO PAREMIOLOGIJO

Pri obravnavanju pomenskih odnosov med paremijami moramo upoštevati, da je, kot ugotavlja Čermák (2009: 1253), njihov pomen večplasten ter po svoji naravi primerljiv tako s pomenom leksema, kakor tudi s pomenom tekstema. Čermák poudarja tudi, da se pomenu tekstemov jezikoslovje redko sistematično posveča.

5.3.1 Nekaj pristopov k frazeološkim ustreznicam

Za začetek bi radi predstavili nekaj različnih tipologij ustreznic in razmislili, kaj imajo skupnega. Model s petimi tipi (Rodziewicz 2006: 464) izhaja iz posameznih primerov v paremiološkem gradivu: a) leksikalno-semantični tip: skladna ali do velike mere podobna sestava, leksikalne razlike tu ne vplivajo na razliko v pomenu; b) oblikoslovno-

-skladenjski tip: besedotvorna sestava posameznih sestavin je neskladna, razlike so v skladenjski sestavi, ne prihaja do velikih pomenskih razlik, temveč gre za različne pomenske odtenke; c) mešani tip a + b: gre tako za leksikalne kakor oblikoslovne razlike; d) strukturni in leksikalni tip: popolnoma skladna zgradba, leksikalna sestava in pomen in e) tip navidezni ustreznici: po semantični strani ni skladnosti, čeprav gre za podobno ali identično leksikalno sestavo in oblikoslovno ter skladenjsko obliko. Predlagana tipologija je stopnjevita – večja oblikovna razlika je povezana z večjo pomensko razliko med ustreznicama, pri čemer je treba dopustiti mešane tipe, ki jih ni mogoče zamejiti z drugimi tipi. Nekatere tipologije medjezikovnih ustreznici nastanejo na podlagi že urejenega paremiološkega gradiva, ker je njihov namen vrednotenje leksikografskega dela. Chlebda (2008a: 91–93) izhaja iz analize slovarskih ustreznici v poljsko-ruskem slovarju (Stypuła 1974) in loči tri tipe ustreznici: a) polne ustreznice (pomensko skladne enote, ki so tudi enako motivirane); b) nepolne ustreznice (pomensko skladne enote, ki so različno motivirane) in c) neprave ustreznice. Iz primerov, ki jih navaja, je razvidno, da k prvemu tipu prišteva tako enote s popolnoma identičnimi sestavinami kakor tudi sestavinske variante, v drug tip pa sopomenke, pri katerih dodaja, da imajo pogosto kljub drugačni sestavinski sestavi identičen skladenjski vzorec. K tretjemu tipu prišteva enote, ki so jih leksikografi bodisi ustvarili s kalkiranjem izhodiščnih enot bodisi s prirejanjem enot v ciljnem jeziku.

Navedeni tipologiji sta po svoji strukturi blizu temu, kar Āurčo (2012: 91–93, 2013) imenuje kvalitativna ekvivalenca. Pri njej gre za stopnjo ujemanja glede na vidika pomena in zgradbe, v grobem pa se ustreznice delijo na: a) simetrične, ki imajo enako strukturo sestavin in so enako motivirane; b) simetrično-asimetrične, ki se delno ujemajo v strukturi sestavin in so podobno motivirane in c) asimetrične, ki se ne ujemajo v strukturi sestavin in so različno motivirane. Kvalitativen vidik dopolnjuje vidik kvantitativne ekvivalence, ki ga Āurčo (2012: 93, 2013) povzema po Korhonenu (2007: 574–575) ter Hallsteinsdóttir Farø (2010: 125). Pri kvantitativni ekvivalentnosti na osnovi števila ustreznici razlikujemo štiri tipe: a) monoekvivalenca, ko eni enoti odgovarja ena frazeološka ustreznica v drugem jeziku; b) poliekvivalenca,

ko eni frazeološki enoti odgovarja več sopomenskih enot; c) ničta ekvivalenca, ko v drugem jeziku ne obstaja frazeološka ustreznica za dani pojem ter d) semiekvivalenca, ko variantnim frazeološkim enotam ali sopomenskim frazeološkim variantam v drugem jeziku odgovarja več variantnih enot oz. frazeološke sopomenke, ki pa se po strukturi povsem ne ujemajo. Po Āurĉevi oceni (2012: 94, 2013) gre le za osnovne tipologije, ki ne zadoščajo za prikaz položaja frazeoloških ustreznic v jezikovnem sistemu kot celoti, zato se zavzema za celovit prikaz ustreznic v jezikovnem sistemu ter njihovega delovanja v aktualni govorni rabi oz. v diasistemu.

5.3.2 Prednosti uporabljene tipologije frazeoloških ustreznic

Namesto tipizacije na osnovi naključno izbranih primerov ekvivalentnosti, ki je značilna za dosedanje tipologije frazeoloških ustreznic, temelji Āurĉeva tipologija na osnovnih logičnih odnosih na semantiĉni in oblikovni ravni (Āurĉo 2012: 91). Ta model, ki ga je v leksikologiji preizkusil Dolnĉik (1987: 129–131), je Āurĉu omogoĉil vzpostaviti vnaprej doloĉen, celosten in številĉno zakljuĉen nabor tipov. Tega Āurĉo nadgrajuje s tipi suprasemantiĉnih razlik, ki se jim bomo posvetili v petem poglavju. Odnosi, ki jih tipologija opisuje, so prisotni med frazeološkimi dvojicami razliĉnih jezikov, prav tako pa tudi med enotami v okviru enega jezika. Posamezne tipe je Āurĉo predstavil s primerjavo ruskih, slovaških in nemških frazemov (2012, 2013), pri ĉemer je dal prednost paremijam, s ĉimer je pokazal, da je tipologijo moĉno aplicirati tudi na ravni tekstemov. Nekateri tipi so med frazeološkimi enotami zelo pogosti, drugi pa redkejši ali celo zelo redki.⁴⁰

⁴⁰ Zavedati se moramo, da je iskanje frazeoloških ustreznic med paremijami zaradi veĉje stopnje kompleksnosti zgradbe in pomena tekstemov bolj zahtevno od iskanja ustreznic med besednozveznimi frazemi. Zanimivo bi bilo primerjati pogostnost tipov ekvivalentnosti med paremijami s pogostnostjo teh tipov v primerljivem vzorcu nestavĉnih frazemov. V okviru slovenskega minimuma petdesetih najbolj pogostih slovenskih pregovorov in rekov ter njihovih slovaških ustreznic smo našli polovico tipov (8 od 16) (Āurĉo, Meterc 2013: 25).

5.3.3 Posamezni tipi jezikvosistemske ekvivalentnosti med slovenskimi in slovaškimi paremijami

Za jezikvosistemsko tipologijo ekvivalentnosti so bistvene binarne opozicije oblike in pomena frazeoloških enot. Primerjani enoti sta lahko s formalnega (F) in semantičnega (S) vidika v odnosu identitete (I), privativne oz. izključevalne (P), ekvipolentne oz. enakomerne (E) ali gradualne oz. stopenjske (G) opozicije ter disjunkcije (D) (Đurčo 2012: 93–94). Ta model logičnih odnosov Đurčo uveljavlja po analogiji s prikazom teh odnosov v slovaški leksikologiji (Dolník 1987: 129–131). Gradualno opozicijo Đurčo izloča iz jezikvosistemske tipologije, ker gre pri njej za razlike v meri in intenzivnosti zaznamovanosti.⁴¹ Po izločitvi gradualne oz. stopenjske opozicije Đurčo s kartezičnim produktom razmerij na oblikovni in pomenski ravni ({FI | FP | FE | FD}. {SI | SP | SE | SD}) prikaže vse kombinacije opozicij primerjanih frazeoloških enot:

FI : SI	FI : SP	FI : SE	FI : SD
FP : SI	FP : SP	FP : SE	FP : SD
FE : SI	FE : SP	FE : SE	FE : SD
FD : SI	FD : SP	FD : SE	FD : SD

Preglednica 3: Kombinacije logičnih opozicij

Med pogosteje zastopanimi tipi je največ sestavinske variantnosti (21), sledita idionimija in sinonimija (obe po 18), ekstenzivna in intenzivna hipernimija (4), oblikoslovna variantnost (3) ter ekvipolentna sinonimija (2), z enim primerom pa sta zastopani tudi specifikacija in neprava paronimija.

⁴¹ Namesto med osnovnimi tipi ekvivalentnosti jo uveljavlja v okviru suprasemantičnih razlik med ustreznici. Gre npr. za gradualne opozicije »bolj znane : manj znane«, »v besedilih bolj pogoste : manj pogoste«, »pogostejše v govorni rabi : redkejšje v govorni rabi« ipd. Poudarja, da za dokazovanje gradualnih opozicij primanjkuje relevantnih dvojezikovnih sociolingvističnih raziskav (Đurčo 2012: 93–94).

Pri nekaterih tipih si stojijo nasproti enaki tipi opozicij, pri nekaterih bližnji, pri drugih pa nesorodni. Glede na to Āurčo loči:

1. popolnoma simetrične opozicije: idionimija (FI : SI), idiosinkrazija (FD : SD), formalno-semantična mutacija (FE : SE), formalno-semantična modifikacija (FP : SP);
2. delno simetrične opozicije: ekstenzivna divergenca (FI : SP), oblikoslovna variantnost (FP : SI), formalno-semantična specifikacija (FE : SP), formalno-semantična derivacija (FP : SE);
3. delno asimetrične opozicije: intenzivna divergenca (FI : SE), prava paronimija (FP : SD), sestavinska variantnost (FE : SI), ekvipolentna sinonimija (FD : SE), ekstenzivna ali intenzivna hipernimija (FD : SP), neprava paronimija (FE : SD)
4. asimetrične opozicije: homonimija (FI : SD), prava sinonimija (FD : SI).

Za primerjavo lahko navedemo Rodeta (1975: 439), ki se je med prvimi raziskovalci v slovenskem prostoru posvečal semantičnim odnosom med frazemi: »Med drugim lahko ugotavljamo razmerja med obliko in pomenom frazeologemov. Pri tem nastane pet različnih kombinacij: variantnost, sinonimija, antonimija, polisemija in homonimija.« Nekateri podtipi, ki jih opisuje Rode, si bomo ogledali ob pregledu Āurčeve tipologije, podtipi antonimije pa v ločenem poglavju. V nadaljevanju si bomo ogledali vsak tip ekvivalentnosti posebej ter poskušali najti primere zanj v okviru slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma.

Idionimija (FI : SI)

Binarno opozicijo formalne in semantične identičnosti dveh primerjavnih frazeoloških enot Āurčo (2012: 94) označuje kot idionimijo (prim. Āermák 1983: 210). Gre za pomensko in oblikovno popolnoma skladne izraze. Ob primerjavi slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma smo naleteli npr. na naslednje idionime:⁴²

⁴² Pri vseh tipih navajamo v oklepaju zaporedno število paremije v optimumu obeh jezikov, če se je paremija vanj uvrstila.

Vse poti vodijo v Rim. (71. mesto) – *Všetky cesty vedú do Ríma.* (110. mesto)
Prilika dela tatu. (125. mesto) – *Príležitosť robí zlodēja.* (116. mesto)
Kdor ne dela, naj ne je. (162. mesto) – *Kto nepracuje, nech neje.* (67. mesto)
Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha. (12. mesto) – *Žiadna polievka sa neje taká horúca, ako sa navarí.* (84. mesto)

Pripomnimo, da je poleg navedenega slovaškega pregovora s sestavino *polievka* v rabi močnejše zastopana varianta *Nijaká kaša sa neje taká horúca, ako sa uvarí*, ki je sestavinska varianta tudi v odnosu do navedene slovenske ustreznice.⁴³

Idiosinkrazija (FD : SD)

Pri binarni opoziciji formalne in semantične disjunkcije gre za idiosinkrazijo. Gre za odnos popolne simetrije, ker gre na ravni oblike in pomena za enak tip opozicije in tudi za nasprotje idionimije. V enem jeziku obstaja frazeološki izraz, ki v drugem nima vzporednice in ga lahko interpretiramo le eksplicitno. Oglejmo si enoto *Ja nič, ja muzikant* na primerih iz korpusa SNK:

Z jej slov vidieť, že zaujala veľmi populárnu taktiku typu: ja nič, ja muzikant.

My nič, my politici. Väčšina politických strán oficiálne vyhlasuje, že útoky nepatria do ich volebného arzenálu.

Peter Bílý pichá do hniezda, z ktorého pred časom sám vyletel, no alibisticky sa tvári – ja nič, ja muzikant.

Prestaňme sa hrať na pštrosa s hlavou v piesku v zmysle ja nič, ja muzikant.

Pomen te paremije bi lahko opisali kot kritično vrednotenje situacije, v kateri se nekdo pretvarja, da z neko zadevo nima opravka. Zadnji primer je posebej zanimiv, ker se ob paremiji *Ja nič, ja muzikant* pojavlja besednozvezni frazem *strkat' hlavu do piesku* (KSSJ), ki ima slovenski

⁴³ Z iskalnim pogojem [word=«(?)kaša»][0,5][word=«horúca»][word=«horúca»][0,5][word=«kaša»] smo našli 105 zglede v korpusu SNK, s pogojem[word=«(?)polievka»][0,5][word=«horúca»][word=«horúca»][0,5][word=«polievka»] pa le 11 zglede.

idionim, ki jo SSKJ navaja kot *tišči glavo v pesek (kot noj)* s pomensko razlago noče videti neprijetne resnice, sprijazniti se z njo. Vprašanja medravninskih ustreznice (npr. dvojic besednozveznih frazemov in paremij) Đurčo ne obravnava. Menimo, da je to zanimivo vprašanje, ki bi mu bilo treba posvetiti pozornost, saj kljub razlikam in specifikam rabe besednozveznih frazemov in paremij (kot tekstemov) pogosto najdemo njihova pomenska stičišča. Kljub temu da za omenjeno paremijo nismo našli ustreznice, ni izključeno, da bi z bolj sistematičnim pregledom paremiološkega gradiva (predvsem arhaičnih enot iz zbirk) našli vsaj kakšno delno sopomenko, nadpomenko ali podpomenko.

Pri idiosinkraziji gre pogosto za enote s pomenom, ki je vezan na specifična geografska okolja in zgodovinske okoliščine. Take so naslednje slovenske paremije:

Če greš na Dunaj, pusti trebuh zunaj. (290. mesto)

Doberdob, slovenskih fantov grob. (avtopsija)

V Bohinju ima dež ta mlade. (avtopsija)

Iz Tržiča še veter ni dober. (avtopsija)

Korošec potuje z roncem, Hrvat s torbo, Kranjec z bisago. (Bojc 1987: 143)

Takšen je tudi slovaški pregovor *Zaživa v Bystrici, po smrti v nebi*, ki govori o slovesu nekdanjega bogatega rudarskega mesta Banske Bystrice. Pregovor sicer ni bil uvrščen v izhodiščni korpus. Take primere bi lahko označili za najboljše primere idiosinkrazije, saj je njihova geografska in zgodovinska pogojenost edinstvena. Z njimi lahko oporekamo razmišljanju Chlebde (2008: 96), da bi zaradi invariantnih tipov odnosov, ki jih izražajo pregovori, vsak moral imeti ustreznico v drugem jeziku. Moramo pa se zavedati, da ima tudi množica enot s sestavinami, ki so vezane na specifično geografsko okolje in zgodovinske okoliščine, ustreznice v drugem jeziku. Tak primer sta enoti *Še precej vode bo steklo, preden se bo to uresničilo* (140. mesto) in *Dovtedy mnoho vody ešte pretečie/dolu/Dunajom* (78. mesto). Poleg reke Donave (slovaško: *Dunaj*) v korpusu SNK najdemo še variante in prenovitve s sestavinami *Váh, Hron, Hornád, Turiec* in *Laborec*, slovensko enoto pa v korpusu FIDA-PLUS s sestavinami *Krka, Sava, Mura, Drava, Soča, Ljubljana, Ra-*

ščica, Poljanska Sora, Bohinjka, Bistrica, Pesnica, Globovnica, Polanski potok, pod Prulskim mostom, pod Dravskim mostom, pod Tromostovjem, pod Kapucinskim mostom, Tibera, Laba, Neva, Kongo, Vardar in Roka-ovski preliv.

Ekstenzivna divergenca (FI : SP)

Po ĀurĀevi tipologiji oznaĀujemo binarno opozicijo formalne identitete dveh enot, ki sta s semantiĀnega vidika v odnosu privativne opozicije kot medjezikovno ekstenzivno divergenco.

Ekstenzivna divergenca je odnos med enopomensko in veĀpomensko enoto z enako obliko. Obsega pomenov primerjanih enot se ne pokrивata npr. *Ako ty mne, tak ja tebe* (185. mesto) – *Kakor ti meni, tako jaz tebi* (239. mesto). Slovenska paremija poleg negativnega vrednotenja vedenja tretje osebe in adekvatne reakcije na to obnašanje lahko izraĀa tudi ustrezno reakcijo na pozitivno vrednoteno vedenje. To je razvidno iz naslednjih primerov:

Zásada »Ako ty mne, tak ja tebe« je psí inštinkt, nie ľudský /.../ /.../ zaĀarovaného kruhu – oko za oko, alebo ako ty mne tak ja tebe. (SNK)

Ker v EU veljajo standardi enakopravnosti in vzajemnosti (kakor ti meni, tako jaz tebi), bomo po evropskih mestih kmalu zagledali napise in table /.../

/.../ Āe nekaj dobrega ali slabega damo, enakovredno dobimo povrnjeno – kakor ti meni, tako jaz tebi. (FidaPLUS)

Intenzivna divergenca (FI : SE)

Medjezikovna intenzivna divergenca pomeni opozicijo formalne identitete in ekvipolentne semantiĀne opozicije. Ekvipolentni odnos med pomenom dveh enot je odnos, pri katerem imata dva izraza poleg skupnega pomenskega jedra še razlikovalne pomenske sestavine (seme). Gre za situacijo, v kateri se formalno identični enoti delno razlikujeta v sestavi in naravi semantiĀnih sestavin.

Slovaški pregovor, ki se sicer ni znašel v paremiološkem minimumu, opisuje strahopetnost ljudi v kritiĀni situaciji in opustitev skupnega prizadevanja za rešitev: »KeĀ Benda vo vāzení uvaĀoval o emigrācii, zarazila

tú myšlienku v zárodku: „Potkany opúšťajú loď prvé. Kapitán posledný.“ Dnes hovorí, že aj napriek všetkým ťažkostiam stál život za to.« (SNK) Slovenska ustreznica, ki je bila v izhodiščnem korpusu, v minimum 300 najbolj poznanih paremij pa se ni uvrstila,⁴⁴ poudarja, da gre pri tej strahopetni reakciji za osebe, ki so odgovorne za nastalo situacijo:

Pregovor pravi, da podgane prve zapustijo ladjo, ki se potaplja. Kolikor se navedena liberalna vodila ne bodo trdneje ukoreninila v našem političnem življenju, bodo strankarski politiki, ki se v sedanjih zakulisnih pogajanjih drenjajo h koritu politične oblasti, vse bolj postajali biološki unikat podgan, ki lezejo nazaj na potapljačo se ladjo.

Pazite, to je bilo maja 1988, ko je partija razpadala po dolgem in počez, ko so podgane množično zapuščale potapljačo se državno-partijsko ladjo. (FidaPLUS)

Homonimija (FI: SD)

Pri homonimiji gre za popolno skladnost oblike in neskladnost pomenov. Āurčo (2012: 98) loči pravo in nepravo medjezikovno homonimijo.

Za nepravo medjezikovno homonimijo Āurčo (2012: 98) označuje tako jezikovno vzporednico, ki je dobesedni prevod izhodiščne enote, v drugem jeziku pa nima leksikaliziranega pomena in ji je možno pripisati le potencialni pomen, kakor da bi šlo za aktualno izjavo v konkretni govorni situaciji. Navaja nemški pregovor *Klappern gehört zum Handwerk* in njegov dobesedni prevod v slovaščino. Če ga dobesedno prevedemo v slovenščino, ustvarimo izjavo »Ropot spada k obrti«. Podobno lahko slovaški pregovor *Každý chvílku tahá pilku*, ki sicer delno ustreza slovenski enoti *Sreča je opoteča* dobesedno prevedemo v slovenščino kot »Vsak za hip vleče žagico«. ⁴⁵ Gre sicer za slovnično in pomensko korektno prevode, njihov pomen pa ni ustaljen, v ciljnem jeziku je zato nejasen, če ni konteksta, ki bi ga razložil. Tak je tudi primer prevodnega

⁴⁴ Enoto je poznalo 67,3 % anketirancev.

⁴⁵ Razmerje med tema enotama je po naši oceni nadpomensko. Nadpomenskosti se bomo posvetili v nadaljevanju.

naslova *Slovo nie je kôň* dela Žarka Petana (1969), saj v slovaščini paremije s tako motivacijo ni.

Pravi medjezikovni homonimi so ustaljene jezikovne vzporednice, ki imajo drugačen pomen. Primer prave medjezikovne homonimije je Đurčo našel pri primerjavi nemških in slovaških paremij (2012: 98). Nemška paremija *Mein Name ist Hase* s pomenom 'o tem nič ne vem' v podobi »Ime mi je Zajec« v slovenščini (in tudi slovaščini) predstavlja le ustaljen obrazec pri predstavitvi osebe s priimkom Zajec. Rode (1975: 441) o homonimiji piše:

Homonimi nastanejo, če ista oblika izraža pomene, ki nimajo nobene skupne semantične oznake, kot na primer: krvni davek: 1. 'dajatev, ki so jo pobirali Turki v zasedenih deželah', 2. 'izgubljena življenja, navadno v vojni, v prometnih nesrečah'.

Pravi medjezikovni homonimi so redki. Navedimo primer besednozveznega frazema *osje gnezdo* in nefrazeološke stalne besedne zveze, ki predstavlja oznako za vrsto peciva *osje gnezdo*. V tem primeru ne gre le za medjezikovni temveč tudi za znotrajjezikovni homonim v obeh jezikih:

Kakor koli že, slovenski obrambni minister je dregnil v osje gnezdo mednarodne politike in trgovine z orožjem.

/.../ srebrne so za ocvirkova osja gnezda izročili Turističnemu društvu Šalamenci, za ajdove palačinke z gobami /.../ (FidaPLUS)

Ak sa trochu pozornejšie poobzeráme po svete, neunikne nám prísnosť, s akou štáty dohliadajú na kádre vysokoškolských učiteľov. To sú osie hniezda!

/.../ v kategórii Pečivo firma Dolejší Bratislava za osie hniezda /.../ (SNK)

Pravih medjezikovnih homonimov na ravni paremij med slovenščino in slovaščino zaenkrat nismo našli, prav tako pa primer ni bil najden v raziskavah med slovaško, rusko in nemško paremiologijo (Đurčo 2012, 2013). Znan je primer nemško-slovenske homonimične dvojice *Aller guten Dinge sind drei* in *Vse dobre stvari so tri* (Jesenšek, Ulčnik 2014: 290). Sopomenka te nemške enote je *V tretje gre rado*, pregovor *Vse dobre stvari so tri* pa opisuje kakovost, ki jo določajo trije bistveni elementi.

Oblikoslovna variantnost (FP : SI)

Oblikoslovna variantnost je odnos med pomensko enakima enotama, ki se razlikujeta po obliki sestavin. Tudi Kržišnik (2003a: 119) ugotavlja, da je mogoče v sorodnih jezikih najti primere zelo minimalne razločevalnosti, npr. slov. *biti v škripcih* in hrv. *biti u škripcu*. Primere navajamo z dobesednim prevodom slovaških paremij v slovenščino:

Kar je preveč, je preveč. (60. mesto) – *Čo je velá, to je velá.* (Kar je veliko, je veliko.) (9. mesto)

Drugi kraji, druge navade. (252. mesto) – *Iný kraj iný mrav.* (Drug kraj, druga navada.) (8. mesto)

Kakor si si postlal, tako boš ležal/spal. (102. mesto) – *Ako si usteliš, tak budeš ležati/spati.* (Kakor si postelješ, tako boš ležal/spal.) (178. mesto)

Zadnji primer nazorno kaže, da moramo upoštevati možnost znotraj-jezikovne variantnosti enot – od tega, katero izmed variant izberemo, je odvisno, ali bo v medjezikovni primerjavi šlo za variante tega tipa, sestavinske variante ali idionime.

Formalno-semantična mutacija (FE : SE)

Simetrični odnos formalne in semantične ekvipolentne opozicije označujemo kot formalno-semantično mutacijo. Dve frazeološki enoti imata z vidika zgradbe poleg skupnih sestavin tudi drugačne sestavine, poleg skupnih pomenskih sestavin pa tudi drugačne. Pomen slovaške enote *Keď je somárovi dobre, ide na ľad tancovať* je po slovarju KSSJ 'človek si pogosto sam povzroča težave'. To pomensko jedro ima tudi slovenska enota *Osel gre samo enkrat na led* (83. mesto v optimumu). Poleg tega pa vsebuje slovenski pregovor še pomensko sestavino enkratnega dejanja, dodatna pomenska sestavina v slovaški enoti pa izraža misel, da človek nepremišljeno ravna, ko mu gre dobro:

/.../ in dvakrat padli na isto »finto«. Še osel gre samo enkrat na led ...
/.../ poskusiti nekaj, pri čemer vam je prvič spodletelo. Osel gre sicer samo enkrat na led, ampak če že vztrajate, si prej pač kupite drsalke. (FidaPLUS)

Vyznávali sme zásadu, že ak sa nám má z niečoho obrátiť žalúdok, preči si ho šetriť. Bol to prejav našej životnej filozofie – keď je somárovi dobre, ide na ľad tancovať.

/.../ lebo to bola revolúcia plných žalúdkov, taká, akú v ľudovej reči oddávna charakterizuje príslovie: keď je somárovi dobre, ide na ľad tancovať. (SNK)

Slovenska enota se je po poznanosti uvrstila na 111. mesto, slovaška pa na 363. mesto, s čimer se ni uvrstila v minimum. Formalno-semantična mutacija je redke tip frazeoloških ustrezníc. Ob primerjavi slovaškega in slovenskega paremiološkega optimuma smo našli še dva primera. Skupno semantično jedro pregovorov *Dobro blago se samo hvali* in *Dielo chváli majstra* izraža prepričanje, da izdelek najbolje sam priča o lastni kakovosti. V slovaški enoti dodatna pomenska sestavina poudarja vlogo avtorja izdelka, ki se šele ob končanem izdelku lahko izkaže kot mojster. Slovenski pregovor izraža, da dobrega izdelka ni treba posebej hvaliti: »Z reklamami enostavno pretiravajo, da grejo človeku že na živce. Kaj ne vedo, da se dobro blago tudi samo hvali?« (FidaPLUS) Ta pregovor se je po poznavanju uvrstil na 134. mesto. Kljub temu, da je njegova slovaška ustreznica dokaj poznana in se je v minimumu uvrstila na 268. mesto, je v korpusu SNK ne najdemo.

Zadnji primer formalno-semantične mutacije sta slovenska enota *Drugi časi, druge šege* (Pavlica: 46) in slovaška enota *Iný kraj, iný mrav*, ki ima sicer slovensko oblikoslovno varianto *Drugi kraji, druge navade* (252. mesto). Njuno skupno pomensko jedro izraža nestalnost človeških navad, razlikujeta pa se po tem, da ena to nestalnost veže na prostorske, druga pa na krajevne razlike:

Už naši predkova hovorievali: iný kraj, iný mrav. A to o Pakistane zrejme ani nepočuli /.../

Na juhu USA, v Novom Mexiku sú Vianoce sviatkom obžerstva – jedia mäso, fazuľu, dyne a cibuľu. No čo, iný kraj, iný mrav, aj na Vianoce. (SNK)

/.../ da je to davno leto 1792 in drugi časi, druge navade
Drugi časi, druge navade, je Lamy opravičil mrzlično delovanje komisije v času padca berlinskega zidu, razpada nekdanje Jugoslavije in vzpostavitve skupnega evropskega trga. (FidaPLUS)

Pregovor *Drugi kraji, druge navade* je bil znan 81,1 % anketirancev. Med variantami se pojavljajo le enote s sestavino običaji. Njegova znotrajjezikovna formalno-semantična mutacija *Drugi časi, druge šege* je bila znana manj anketirancem (72,5 %), izmed njih je 13 (4,1 %) dopisalo variante, med katerimi prevladujejo te s sestavinama *navade* (osemkrat) in *običaji* (trikrat), eden anketiranec pa je kot varianto navedel prvi pregovor.

Prava paronimija (FP : SD)

Pri pravi paronimiji gre za odnos privativne opozicije na ravni zgradbe in za neskladnost pomenov (semantično disjunkcijo) dveh izrazov. Frazeološki enoti se z vidika zgradbe razlikujeta le po eni sestavini, obenem pa nimata skupnih pomenskih sestavin. Pravi paronimi so redki. V našem gradivu smo naleteli le na dvojico *Naj ne ve tvoja levica, kaj dela desnica* in *Pravica nevie, čo robí ľavica*. Slovenska enota je izbiblična paremija in izraža poduk, naj se človek ne hvali z dobrimi deli: »Sveto pismo pravi, naj ne ve levica, kaj počne desnica, potemtaka ne govori o zaslužniški ljubezni.« (FidaPLUS) Ta enota ima tudi slovaški idionim *Nech nevie tvoja ľavica, čo robí pravica*. Poleg primera rabe slovaške izbiblične paremije navedimo slovaško enoto s pomenom nepreglednega, kaotičnega delovanja ter njen slovenski idionim:

Kristus povedal: „Nech nevie tvoja ľavica, čo robí tvoja pravica, aby tvoja almužna zostala skrytá. A tvoj otec, ktorý vidí aj to, čo je skryté, ti odplatí“ (Mt 6: 4)

Pri naši vládnej koalícii sme si už na to zvykli, ale človeka nevdojak v prvej chvíli zamrzí, že ani vo vede nevie pravá ruka, čo robí ľavá – alebo možno aj vie a kašle na to. Jeden vedný odbor usilovne pracuje na zdokonaľovaní prístroja, a druhý hneď s rovnakým zápalom a exaktnosťou hľadá dôkazy o jeho škodlivosti. (SNK)

Nimajo koncepta in desnica ne ve, kaj dela levica, napovedujejo več denarja za svoje resorje, a finančni minister govori nasprotno /.../ (FidaPLUS)

Paronimični dvojici sta tudi idionima obeh omenjenih enot (*Desnica ne ve, kaj dela levica – Nech nevie tvoja ľavica, čo robí tvoja pravica*), prav tako pa sta v okviru slovenščine v odnosu paronimije obe slovenski enoti

ter v okviru slovaščine obe slovaški enoti. Posledice paronimije v okviru enega jezika so razvidne iz odgovorov anketirancev v sociolingvističnem vprašalniku. Enota *Desnica ne ve, kaj dela levica* se s 77,8 % ni uvrstila v minimum (321. mesto po poznanosti). Obe enoti, navedeni kot varianti (*Naj ne ve desnica* in *Desnica naj ne ve, kaj dela levica*), kažeta na zamenjavo z *biblično paremijo*. To dejstvo postavlja vsoto odgovorov o poznavanju enote pod vprašaj, saj nismo preverjali, kako si anketiranci enoto razlagajo. V minimum se s 73,7 % poznanostjo prav tako ni uvrstila enota *Naj ne ve tvoja levica, kaj dela desnica* in je pristala na 352. mestu. Vseh šest dopisanih variant je brez členka *naj*, do zamenjave vrstnega reda sestavin pa ne prihaja. Vse se pojavljajo v podobi *Levica ne ve, kaj dela desnica*. Pogosto nerazlikovanje med enotama razberemo tudi iz sobesedila zgledov teh dveh enot v korpusu ter zamenjave vrstnega reda sestavin:

Videti je, kot da Mesto Ljubljana funkcionira po načelu 'Naj ne ve levica, kaj dela desnica'. Kako bi si lahko drugače razlagala, da pusti ulice, kjer se z uradnim dovoljenjem parkira na cestišču, po obeh zadnjih hujših sneženjih popolnoma nesplužene in nedotaknjene, hkrati pa obsoja kot prekršek parkiranje vozila /.../

Pianist, ki sem ga poslušal, bi bil odličen politik, saj je igral po načelu Naj ne ve levica, kaj dela desnica.

Kot da levica ne ve, kaj dela desnica, so predstavniki slovenske oblasti pripovedovali uglednim gostom iz tujine, kako zagreti smo pravzaprav za EU /.../

Levica ne ve, kaj dela desnica, bi lahko komentirali to dvojno ponudbo pod pokroviteljstvom istega organizatorja.

Levica ne ve več, kaj dela desnica, in nasprotno. (FidaPLUS)

Zamenjavo sestavin najdemo že v terensko zbranem gradivu Marije Makarovič (1975: 187): *Naj ne ve desnica, kaj dela levica*. Ob tako pogostih napačnih rabah obeh paremij, se lahko vprašamo, ali sploh še gre za napako. Tudi v slovaščini prihaja do zamenjave med enotama: »Športovci nemajú mať na jednu disciplínu viacerých trénerov. Potom nevie ľavá ruka, čo robí pravá, a lyžiari sa môžu vyčerpať ešte pred závodmi.« (SNK). Zaradi razlike med leksikalnima sestavinama *pravica* ter *pravá ruka* (*desnica* in *desna roka*), ki sta značilni vsaka za svojo paremijo, je teh napak veliko manj kot v slovenščini.

Sestavinska variantnost (FE : SI)

Z binarnim odnosom formalne ekvipolentne opozicije in semantične identitete gre za večjo mero variantnosti med primerjanima frazeološkima enotama. Poleg skupnih (leksikalnih) sestavin imata enoti tudi različne, s semantičnega vidika pa sta identični. Ta tip medjezikovnih ustrezníc spada med najpogostejše. Naštejmo nekaj primerov iz paremioloških optimumov obeh jezikov:

Iz te moke ne bo kruha. (8. mesto) – *Nebudú z tej múky koláče.* (421. mesto po poznanosti)
Ljubezen vse premaga. (160. mesto) – *Láska hory prenáša.* (104. mesto)
Kopriva ne pozebe. (243. mesto) – *Mrcha (zlá) zelina nevyhynie.* (162. mesto)
Za dežjem sonce sije. (30. mesto) – *Po daždi býva pekne.* (296. mesto)

Tudi pri tem tipu variantnosti se moramo zavedati, da lahko zaradi množice variant določenih paremij v okviru enega jezika dvojica medjezikovnih frazeoloških ustrezníc preide iz razmerja sestavinske variantnosti v oblikoslovno variantnost ali celo idionimijo. Pregovor, ki je v SSKJ-ju uslovarjen kot *Stara navada, železna srajca* in je v odnosu do slovaške enote *Zvyk je železná košela* sestavinska varianta, se v rabi veliko pogosteje pojavlja v obliki *Navada je železna srajca*, kar je razvidno iz odgovorov anketirancev ter korpusnih zgledov.⁴⁶ V tem primeru gre za idionim.

Prava sinonimija (sopomenskost) (FD : SI)

Pravi sopomenki imata popolnoma različno strukturo sestavin, semantično pa sta identični. V naslednjih primerih gre za pravo medjezikovno sinonimijo:

Kdor čaka, dočaka. (11. mesto) – *Dočkej času ako (stá) hus klasu.* (86. mesto)
Minuta zamujena ne vrne se nobena. (96. mesto) – *Čo sa stalo, už sa neodstane.* (35. mesto)

⁴⁶ Šest izmed devetih anketirancev, ki so navedli variantno pregovora, je zapisalo obliko *Navada je železna srajca*. Med 180 zgledi, ki smo jih našli v korpusu FidaPLUS z iskalnimi pogoji #1navada/#1srajca, stara/!navada !#1srajca ter #1železen/!#1srajca !#1navada, smo naleteli le na 28 zgledov s pridevnikom *stara*.

Gliha vkup štriba. (216. mesto) – *Vrana k vrane sadá, (rovnej rovného si hladá)* (18. mesto)

Po toči zvoniti je prepozno. (4. mesto) – *Škoda plakat nad rozliatym mliekom.* (58. mesto)

Ekvipolentna sinonimija oziroma delna sopomenskost (FD : SE)

Binarni odnos formalne disjunkcije in semantične ekvipolentne opozicije označuje Āurčo kot ekvipolentno sinonimijo. Enoti imata različno obliko, poleg skupnih pomenskih sestavin pa imata obe tudi sestavine, po katerih se razlikujeta: *Ljubo doma, kdor ga ima* (17. mesto) – *Všade dobre, doma najlepše* (44. mesto). Slovenska enota govori o tem, da je najlepše biti doma, poleg tega pa tematizira dom kot imetje in dejstvo, da se človek tega posebej zave, če je ločen od doma, ali pa ga nima:

Le majhen odstotek milijarde Kitajcev in Indijancev zapusti rojstno vas oziroma mesto. Bogati ljudje se selijo bolj, a je na primer le slaba polovica Britancev že letovala v tujini. John Howard Payne je bil eden manj pomembnih ameriških dramatikov v 19. stoletju, a je zapisal splošno resnico: *Ljubo doma, kdor ga ima*.

Toda ker velja tudi drug pregovor, ki pravi *ljubo doma, kdor ga ima*, Sebastjan pa je ostal v Ljubljani brez nogometnega doma, se je podal s trebuhom za kruhom. (FidaPLUS)

Slovaško ustreznico poznamo tudi v slovenščini (*Povsod lepo, doma najboljšo*). Izraža zadovoljstvo po vrnitvi s potovanja, ko se človek kljub izkušnjam, ki so na tujem lahko pozitivne, najbolje počuti v domačem okolju.

Delni sopomenki sta tudi enoti *Motiti se je človeško* in *I ten najmudrejši može schybiti*. Slovenska enota, ki ima sicer tudi slovaški idionim, poleg prepričanja, da je napake treba vzeti v zakup, govori o splošni človeški lastnosti, slovaška pa poudarja, da napake naredijo tudi najbolj sposobni.

Ekstenzivna ali intenzivna hipernimija (nadpomenskost) (FD : SP)

Pri ekstenzivni in intenzivni hipernimiji oziroma nadpomenskosti se primerjani enoti z vidika zgradbe popolnoma razlikujeta, s pomenskega pa le v eni sestavini. Āurčo (2012: 101–102) opisuje, da je ta razlika

pri ekstenzivni hipernimiji razlika v splošnosti pomenov, pri intenzivni pa v širini pomenov (npr. le negativni ali pozitivni ali oboje hkrati). Slovenska paremija *Kdor z malim zadovoljen ni, velikega vreden ni* (124. mesto) ima v odnosu do slovaške *Kto si groš neváži, na zlatku sa nezáží* (vir: Sprichwort-Plattform) splošnejši pomen, saj se ne tiče le denarja ali lastnine, temveč tudi pozitivnih rezultatov in uspeha na splošno: *!...!* ne smemo računati na velike ribe. *Kdor ni z malim zadovoljen, velikega ni vreden. !...!* (FidaPLUS) Slovenska enota *Jabolko ne pade daleč od drevesa* ima v odnosu do ustrezníc *Aká matka, taká Katka, taká celá jej čeliadka* in *Aký otec, taký syn, aké drevo, taký klin* širši pomen, ker ne zamejuje spola. Pri tej dvojici gre za intenzivno hipernimijo. Podobno razmerje je tudi med dvojico *Lepa beseda lepo mesto najde* in *Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva*. Njuno skupno semantično jedro je sorazmernost v človeških odnosih. Pomen slovenske paremije je v primerjavi s slovaško ožji, saj se omejuje na vljudnost v jezikovnem pristopu:

Lepa beseda lepo mesto najde. Z lepo besedo lahko dosežete več kot pa z grobstvo in nasilnostjo.

Res pa je tudi, da lepa beseda lepo mesto najde. Ob prijaznem opozorilu bodo sedež skoraj zanesljivo odstopili, čeprav morda z negodovanjem.

Lepa beseda lepo mesto najde – potrudite se in se opravičite. (FidaPLUS)

Pomen slovaške paremije ni omejen na govorna dejanja, poleg tega pa lahko opisuje tako pozitiven odziv na vljudno obnašanje kakor tudi negativen odziv na grobst in nevljudnost:

Staré príslovie hovorí: „Ako sa do hory volá, tak sa z nej ozýva.“ Teda vlúdnosť, láskavosť a porozumenie neostane bez odozvy, napomôže utvoriť správny vzťah žiakov k učiteľovi.

Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva. Ak nevieš povedať niččo milé, radšej mlč.

Náš najmúdrejší trvale útočí na médiá. Nuž a médiá na ňom, vďaka zrkadlovému princípu, nenechávajú ani nitku suchú. Akoby nepoznal príslovie: Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva, prípadne trafená hus zagága. (SNK)

Zadnji primer je posebej zanimiv, ker je v njem pregovor izenačen s podpomenco *Trafená hus zagága*. Ta je sicer sopomenka slovenskega pregovora *Če mački stopiš na rep, zamijavka*, prekriva pa se ravno s tem delom pomena paremije *Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva*, ki ga slovenska ustreznica *Lepa beseda lepo mesto najde* ne obsega. Pri slovaški dvojici *Trafená hus zagága* in *Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva* gre torej za razliko v naboru vrednotenjskih predznakov in s tem za znotraj-jezikovno intenzivno hipernimijo.

Neprava paronimija (FE : SD)

Formalna ekvipolentna opozicija in semantična disjunkcija tvorita nepravno paronimijo. Frazeološki enoti sta si z vidika zgradbe podobni po naključju. Poleg identičnih sestavin imata tudi specifične, ob tem pa z vidika pomena nimata ničesar skupnega. Tako kot prava je tudi nepravna paronimija v okviru paremiologije dokaj redek pojav. Nepravna medjezikovna paronima sta slovenski pregovor *Kadar mačke ni doma, miši plešejo* in slovaški *Nemajú myši každý deň bál*. Slovaške enote v korpusu ne najdemo, ker je očitno zastarela, v zbirki Zatureckého (1896: 207) pa se nahaja v tematskem razdelku »nestalnost sreče«. Lahko bi šlo za sopomenko slovenskega pregovora *Ni vsak dan nedelja/praznik*, vendar je to težko z gotovostjo trditi, ker zanjo nismo našli zgleда v konkretnem besedilu.

Nepravna paronimija je tudi med paremijama *Kto hladá, ten nájde* in *Kar je iskal, to je dobil*. Z vidika zgradbe se enoti razlikujeta v glagolu ter tudi po osebi in času glagola, ki se pri drugi enoti prilagajata sobesedilu:

Kar ste iskali, ste tudi dobili. Kdor se igra z ognjem, se na koncu ponavadi pošteno opeče.

Nekateri se sprašujejo, zakaj umirajo motoristi, drugi pa vse mečejo v en koš in grobo pravijo, da so pač dobili, kar so iskali.

/.../ zdaj pa imaš! Kar si iskala, to si dobila /.../

Zdaj si pa dobil, kar si iskal, se mu je režal Miha. (FidaPLUS)

Po pomenu si enoti nista blizu. Prva izraža prepričanje, da se vztrajno iskanje obrestuje: »Predsa vsetko je na webe – tak kto hľadá, tak nájde /.../« (SNK) Kot je razvidno iz navedkov iz korpusa, predstavlja druga enota privoščljiv komentar ob posledici, ki doleti nekoga, ki izziva uso-do, ali pa je storil nekaj, kar komentator negativno vrednoti. Glede na razliko v zaokroženosti pomena in potrebi po dopolnitvi iz sobesedila ocenjujemo, da je prva paremija pregovor, druga pa rek. V primeru nju-nih medjezikovnih idionimov *Kdor išče, ta najde* in *Kto čo hľadá, to aj nájde* je formalna razlika med enotama majhna, zato gre po naši oceni pri njiju za pravo jezikovno paronimijo.

Formalno-semantična specifikacija (FE : SP)

Binarni odnos formalne ekvipolentne in semantične privativne opozicije pomeni, da imata primerjani enoti s formalnega vidika razen skupnih sestavin tudi različne, pomensko pa se razlikujeta le v eni sestavini. V okviru leksikologije govori Dolník (1987: 133) o specifikaciji kot o odnosu med členi besedotvornega tipa, pri katerem je eden izmed členov v rodovnem odnosu do drugih členov, npr. *oddeliti : odlomiti, oddeliti : odtrgati, umazati : zablatiti, umazati : zamastiti* itd. Primera v frazeologiji Āurčo (2012: 102) ni našel. Morda bi za primer lahko šteli enoti *Čas celi srčne rane* (225. mesto) in *Čas vsetko zabojí* (70. mesto). Slovenska paremija v primerjavi s slovaško namreč izraža ožji, bolj specifičen pomen. Res je, da je ta enota, ki je uslovarjena v SSKJ-ju, dokaj redka, saj jo v konkretnem besedilu najdemo šele izven korpusa, v primerjavi z njo pa je enota *Čas zaceli vse rane*, ki bi jo lahko šteli za sestavinsko varianto zgoraj omenjene slovaške paremije, zelo pogosta. Kot primer specifikacije v okviru enega jezika bi lahko obravnavali tudi enoti *Kolikor jezikov znaš, toliko veljaš* (220. mesto) in *Kolikor znaš, toliko veljaš*. Drugo enoto so anketiranci dopisali kot varianto v devetih izmed dvanajstih navedkov. Pomen prve enote je po SSKJ-ju 'znanje več jezikov zelo poveča človekovo pomembnost'. Druga enota ima širši pomen, saj gre za kakršnokoli znanje. Enota *Kolikor jezikov znaš, toliko (mož) veljaš* se je s 87,7-odstotno poznanostjo uvrstila v slovenski paremiološki minimum, v slovaškem izhodiščnem korpusu pa njene

ustreznice nismo našli. V korpusu SNK najdemo z iskalnima pogojema [word=«jazykov»][[]]{0,5}[lemma=«človek»] in [word=«reči»][[]]{0,5}[lemma=«človek»] njeno sestavinsko varianto *Kolko jazykov/reči vieš, toľkokrát si človekom.*

Formalno-semantična modifikacija (FP : SP)

Na binarni odnos formalne in semantične privativne opozicije ob primerjavi slovenskega in slovaškega gradiva nismo naleteli. Primera dvojice enot, ki bi se formalno in semantično razlikovali le po eni specifični sestavini, tudi Āurčo (2012, 2013) ob primerjavi slovaškega, ruskega in nemškega gradiva ni našel. Dolník (1987: 132) v okviru leksikalnih enot opisuje derivacijski odnos, kakršen je prisoten pri ustvarjanju kategorije deminutivnosti in augmentativnosti, poleg tega pa tudi pri določenih predponskih glagolih in pridevnikih, npr. med *drevo* in *drevesce*, *liti* in *preliti*, *krasen* in *prekrasen* ipd.

Formalno-semantična derivacija (FP : SE)

Pri raziskavi odnosov med slovaškim in slovenskim paremiološkim gradivom nismo naleteli na primer, ki bi ustrezal merilom za formalno-semantično derivacijo. Moralo bi iti za frazeološki entoti, ki bi se z vidika oblike razlikovali le po eni sestavini, s semantičnega vidika pa bi poleg skupnih imeli tudi različne sestavine. Tudi Āurčo (2012, 2013) takega primera ni našel.

5.3.4 Nekaj odprtih praktičnih in teoretičnih vprašanj glede tipologije

Ob primerjavi slovenske in slovaške paremiologije smo našli 13 izmed 16 teoretično moţnih tipov ekvivalentnosti. Pokazali smo tudi primere nepravih homonimov, prave homonime pa le na ravni besednozveznih frazemov. Našli smo primere formalno-semantične specifikacije, ki jih Āurčo v raziskavah med slovaško, rusko in nemško paremiologijo ni predstavil. Če k temu prištejemo vse dosedanje (Āurčo 2012, 2013) in odkrite primere medjezikovnih frazeoloških ustreznic, lahko povzame-

mo, da je bilo potrjenih 14 izmed 16 teoretično možnih tipov. Nadaljnje raziskave bodo poskušale dokazati ali ovreči obstoj tipov, za katere zaenkrat nismo našli primerov (formalno-semantična modifikacija in derivacija). Kot bomo videli v nadaljevanju, velja podobno za nekatere tipe diasistemskih opozicij. Zaradi številnih možnih kombinacij jezikov, možnosti uporabe tipologije znotraj vsakega posameznega jezika in tudi zaradi ogromnih fondov tako stavčnih kakor tudi besednozveznih frazemov je možno, da najdemo primere vseh teoretično možnih tipov, pomembno pa je tudi, da se z večanjem števila tovrstnih raziskav večča število primerov redkejših tipov ekvivalentnosti.

V okviru tipologije frazeoloških ustreznici lahko problematiziramo razmerje med enodelnimi in dvodelnimi ustrezniciami. Problem nastopi, ko gre za dvojico paremij z idionimično ali variantno osnovo, ki pa je v enem jeziku dopolnjena z nadaljevanjem:⁴⁷

Roka roko umiva. (118. mesto) – *Ruka ruku umýva, a obe sú biele.* (175. mesto)

Kakršen oče, takšen sin. (190. mesto) – *Aký otec, taký syn, aké drevo, taký klin.* (306. mesto po poznavanju)

Človek se do smrti uči. (230. mesto) – *Človek sa musí do smrti učiť a ešte sa nedoučí.* (391. po poznavanju)

Nova metla dobro pometa. (459. mesto po poznavanju) – *Nová metla dobre metie, a stará necháva smeti.* (106. mesto)

V takih primerih smo se odločili, da bomo dvojice obravnavali kot sestavinske variante. Včasih je uslovarjena enodelna, obstaja pa tudi dvodelna varianta. Tak primer je dvojica *Malé deti, malá starosť, veľké deti, veľká starosť* – *Majhni otroci, majhne skrbi*. Sedem izmed osmih anketirancev je navedlo varianto: *Majhni otroci – majhne skrbi, veľiki otroci – veľike skrbi*. V slovaškem gradivu je bilo v primerjavi s slovenskim nekoliko več ustreznici z dopolnilom, kar pa bolj kaže na izbiro

⁴⁷ Razmerje enodelnih in dvodelnih sopomenk kot npr. *Gliha vkup štriha* – *Vrana k vrane sadá, rovný rovného si hladá* seveda ni problematično. Prav tako ni problematično razmerje dvojic z osnovama, ki sta sestavinski varianti, npr. *Kakršna mati, takšna hči* – *Aká matka, taká Katka, taká celá jej čeliadka*.

slovaropiscev kot na kakšno splošno razliko med paremiologijama.⁴⁸ Zanimiv je primer *Čert nespí, podaj mu prst, nuž ta za celú ruku uchytí*, ki se v Đurčevem izhodiščnem korpusu pojavlja kot varianta pregovora *Čert nikdy nespí*. Prva polovica te paremije ustreza slovenski sestavinski varianti *Nesreča nikoli ne počiva* (18. mesto v optimumu), drugi del pa *Če mu prst pomoliš, pa roko z(a)grabi* (167. mesto v optimumu).

Tema medravninskih frazeoloških ustrezníc, ki smo se je dotaknili v poglavju o idiosinkraziji, je zanimiva z vidika frazeoloških medravninskih pretvorb, o katerih smo že pisali. Vprašamo se lahko, za kakšen tip gre v primeru enako motivirane paremije in besednozveznega frazema, če torej v enem jeziku pride do pretvorbe, v drugem pa ne. Takih primerov sicer ni veliko, saj so pretvorbe enako motiviranih enot v podobni meri prisotne v obeh jezikih. Nekaj takih paremij je v slovaškem izhodiščnem korpusu:

Kohut na svojom smetisku pán. – drži se kot petelin na gnoju (SSKJ)

Žena musí mať posledné slovo. – imeti zadnjo besedo (SSKJ)

Slovo robí muža. – biti mož beseda (SSKJ)

Čím menej rozumu, tým viac štastia. – ima večjo srečo kot pamet (SSKJ)

V mútnej vode je dobre ryby lapať. – ribariti v kalnem/ribarjenje v kalnem (SSKJ)

Đurčo zaenkrat tipologije ekvivalentnosti še ni apliciral na druge paremiološke žanre, recimo na vremenska napotila in uvere ter velerizme in antipregovore. Med vremenskimi uverami in napotili lahko pričakujemo široko zastopanost tipov ekvivalentnosti, saj je tovrstnega gradiva v slovaških in slovenskih zbirkah precej, enote pa kažejo tudi bogato variantnost. Na take medjezikovne ustreznice vpliva tudi to, do kolikšne mere sta si slovensko in slovaško okolje blizu po podnebnih razmerah. Primer je sestavinska variantnost (FE : SI) med paremijama *Sveti Matija led razbija, če ga ni, ga pa naredi* (SSKJ) in *Matej lady láme*. Ker so velerizmi v slovanskih jezikih dokaj redki, lahko pričakujemo, da bomo tudi v prihodnosti našli bolj malo enako motiviranih medjezi-

⁴⁸ Precej slovenskih paremij z dopolnilom smo našli v okviru sekundarnih virov, npr. *Voda ni za v čevlje, kaj šele za želodec* (Makarovič 1975: 192).

kovnih dvojic, kakršni sta sestavinski varianti *Bomo videli, je rekel slepec* in *Uvidíme povedal slepý hluchému a pobrali sa na nemý film*. Po pomenu se navedeni enoti ne razlikujeta, čeprav se njuni dopolnili nekoliko razlikujeta. Domnevamo, da je velerizme z enako izhodiščno enoto in različnim dopolnilom mogoče razlagati kot sestavinske variante, saj dopolnilo pomenu ne dodaja kaj drugega kot ironično distanco.

Bolj zanimivo je še neraziskano polje antipregovorov in njihovih medjezikovnih ustreznic. Posebno zanimivo je vprašanje internacionalno razširjenih antipregovorov (Tóthné Litovkina 2006). Primer je idionimična dvojica *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar* in *Kto druhému jamu kope, je hrobár*. Pri dvojici *Ne delaj danes tega, kar lahko jutri preložiš na pojutrišnjem* ter *Čo môžeš urobiť dnes, (pokojne) odlož na zajtra* gre za sestavinsko variantnost. Zanimivo je tudi vprašanje tipov ekvivalentnosti med izhodiščno enoto in antipregovorom. Menimo, da bi nekatere take dvojice morali obravnavati v okviru navedene tipologije, nekatere druge, npr. *Kto nepracuje, nech neje* ter *Kdor ne dela, naj vsaj je* pa v okviru antonimije, saj se antipregovori med seboj precej razlikujejo v stopnji posega v pomen izhodiščne enote.⁴⁹

Vprašamo se lahko tudi, v kakšnem odnosu so do tipologije frazeoloških ustreznic nekateri drugi tipi semantičnih odnosov, ki jih tipologija ne zajema, recimo antonimija. Različni tipi antonimije, ki si jih bomo ogledali v nadaljevanju, s formalnega vidika sestavljajo niz, pri katerem bi lahko šlo za podobno stopnjevit prehod od formalne identitete preko obeh tipov opozicij do disjunkcije kot pri nizu idionimičnih, variantnih in sopomenskih dvojic. Komplementarne variante paremij, ki jih bomo prav tako obravnavali v nadaljevanju, lahko razumemo kot poseben podtip sestavinskih variant.

⁴⁹ Ta antipregovor se je med odgovori anketirancev na dodatna vprašanja pojavil trikrat.

5.4 SUPRASEMANTIČNA EKVIVALENTNOST IN TIPI DIASISTEMSKIH RAZLIK MED SLOVENSKO IN SLOVAŠKO PAREMILOGIJO

Primerjalno raziskovanje frazeologije je po Āurĉevem mnenju (2012a: 358) treba razširiti tudi na t. i. suprasemantiĉno ekvivalentnost in upoštevatı princip gradualne (stopenjske) opozicije, ker gre za razlike v meri in intenzivnosti zaznamovanosti. S tem nadgrajuje osnovne tipe ekvivalentnosti, ki temeljijo na preostalih opozicijah. Gre za mero ekvivalentnosti primerjanih frazeoloških enot v diasistemu jezika. Źe ob predstavitvi prvih petih suprasemantiĉnih razlik je Āurĉo (2006a: 515) poudaril, da si v primerjalnem opisu frazeoloških enot lahko Źele na suprasemantiĉni ravni ustvarimo realno podobo, ki bi jo slovaropisci morali upoŹevati pri izdelavi slovarskih gesel. Ker gre za primerjanje frazemov v aktualni rabi, v kontrastivni opis vkljuĉi (Āurĉo 2012: 358) ĉasovne, arealne, nacionalne, medialne, sociokulturne, formalne, besedilne, tehniĉne, kvantitativne, evalvativne in normativne vidike. Po teh vidikih se lahko razlikujejo dvojice vseh tipov jezikovnosistemske ekvivalentnosti razen idiosinkrazije, pri kateri gre za odsotnost ustreznice. Nekateri izmed teh vidikov (npr. diasituativni) v doloĉeni meri zahtevajo tudi kulturoloŹki pristop k frazemom. Prav v okviru suprasemantiĉnih razlik se lahko strinjamo z Dobrovoljskim (2012: 25), da za prouĉevanje kulturnosemiotične specifiĉnosti doloĉenih frazemov ne zadoŹča le ugotavljanje, ali neka kulturno pogojena motivacija v frazeologiji doloĉenega jezika obstaja v primerjavi z drugim jezikom, temveĉ kako se frazeologija kot del jezikovnega sistema prevezuje z drugimi semiotičnimi sistemi.

Nekaterim izmed enajstih suprasemantiĉnih razlik se bomo posvetili le na podlagi posameznih primerov, obenem pa razmislili, kakŹne raziskave bi bile potrebne, da bi jih lahko bolj sistematiĉno opisali. Āurĉo na podlagi dosedanjih raziskav ocenjuje (2012a: 379), da so pogostejŹi tipi suprasemantiĉnih razlik diahrona, diamedialna, diatekstovna in diafrekvenĉna razlika, manj pogoste pa dianormativna, diaintegra-

tivna, diasituativna in diafazična razlika.⁵⁰ O diatopični razliki pravi, da je posebej zanimiva za pluricentrične jezikovne situacije, kakršna je recimo nemška. Ugotavlja, da za diatehnične in diastratične razlike še nimamo dovolj širokih raziskav. Ker smo z vprašalniško in korpusno raziskavo največ podatkov pridobili za diahrono in diafrekvenčno razliko, ta dva tipa obravnavamo na začetku in na koncu, s čimer bomo skušali zaokrožiti razmišljanje o medsebojnem vplivanju suprasemantičnih dejavnikov. V tem razmišljanju upoštevamo predstavo o krožnem vplivanju med pogostnostjo in poznanostjo frazemov (Grzybek, Chlost 2008: 102–103). Domnevamo, da je podobna vzročnost prisotna tudi med preostalimi suprasemantičnimi razlikami, ne le med diahrono in diafrekvenčno, zanima pa nas, med katerimi in v kakšni meri. Pri posameznih primerih suprasemantičnih razlik bomo zato poskusili iskati razloge v drugih suprasemantičnih razlikah. Ravno s tem vodilom argumentiramo tudi potrebo po uvajanju novih tipov suprasemantičnih razlik z vpeljavo vidikov figurativnosti in anomalčnosti.

5.4.1 Diahrona razlika

Diahrona razlika je razlika med enoto, ki je prisotna v sodobni rabi, ter enoto, ki je v rabi ne najdemo več ali pa nanjo redko naletimo. Ugotavljamo jo lahko tudi na podlagi poznanosti frazemov. Pogosto pa naletimo na enako motivirane enote, ki so v enem jeziku zastarele, v drugem pa spadajo v aktivni del paremiološkega fonda. Domnevamo lahko, da so se mnoge medjezikovne ustreznice v jezikih iste jezikovne skupine, kakršna sta slovenščina in slovaščina, nahajale v delu paremiologije, ki je danes neznan.

Kržišnik (2004a: 112) ugotavlja, da časovna (ne)zaznamovanost frazemov ni predvidljiva iz časovne (ne)zaznamovanosti njihovih sestavin. Pokazali smo že, da je 373 izmed 918 paremij iz izhodiščnega korpusa več kot polovici slovenskih anketirancev nepoznanih oziroma bolj ali manj

⁵⁰ Diafazična razlika se naprej deli na diaevalvativno in diasituativno.

zastarelih.⁵¹ Izmed njih jih je 158 iz SSKJ-ja ali iz obeh slovarjev, ostale pa so iz FSVPJ-ja. O zastarelih enotah v SSKJ-ju pričata kvalifikatorja *starinsko* in *zastarelo*, s katerima pa je označeno le sedem enot:

Krpež in trpež pol sveta držita. (star.)
Marca trava ne raste, če bi jo iz zemlje vlekel. (star.)
Od vola se uči orati volič. (star.)
Šparovec cerovca najde. (star.)
Vsaka doba ima svoje rabe. (zastar.)
Vse skupaj je pet krav za en groš. (star.)
Ženitev je uganitev. (star.)

Slovaška paremija *Ja pán, ty pán, kto bude kozy (kravy, svine) pásť* se je po poznavanju uvrstila na 316. mesto. Slovar KSSJ navaja dve semantični jedri te enote in sicer: 1. tudi enostavno delo ima svojo vrednost ter 2. poudarjanje enakosti govorcev. Njene ustreznice v virih za slovenski vprašalnik nismo našli, prav tako je nismo zasledili v zbirkah pregovorov in rekov, našli pa smo njeno sestavinsko varianto v prozi *Popotovanje od Litije do Čateža*:

Radivoj reče: »Vendar je greh, da niste v šolah ostali! Vi bi bili modrec, da malo takih!« »Jaz tudi pravim, da,« odgovori Mrtoláz. »Posebno zvezde, to je moje veselje! Tako bi jim bil prišel na konec, da bi se čudili vsi malovedneži na zemlji, zlasti pa kar jih je tod okoli Svetega Križa in Čateža. Kaj se pa če? Saj veste, kako pravijo: Ti župan, jaz župan, kdo bo pa konja sedlal?« (Levstik 1858)

Čeprav slovaška paremija ni med najbolj poznanimi, se od slovenske ustreznice v diahronem smislu občutno razlikuje. Njenemu mestu v sodobni slovaški paremiologiji se bomo posvetili tudi z vidika diafrenčne razlike. Osredotočili smo se na enote, ki so v slovenščini zastarele, v slovaščini pa danes žive, o čemer priča njihova uvrstitev v

⁵¹ Če pasivnega znanja in znanja variante ne bi upoštevali, bi zaključili, da v aktivni paremiološki fond iz izhodiščnega korpusa spada le 224 enot, ki jih je več kot 50 % anketirancev označilo z odgovorom št. 1 (poznam in uporabljam).

minimum. Pri naslednjih dvojicah enako motiviranih paremij navajamo vir, če ne gre za enoto, ki je bila prisotna v izhodiščnem korpusu. Večinoma gre za medjezikovne sestavinske variante. Enotam, ki so se uvrstile v optimum določenega jezika, v oklepaju dodajamo zaporedno število v njem:

S jedlom raste chuč. (12. mesto) – *Tek prinese tudi dobra jed.* (Bojc 1987: 176)

Dva razy meraj, raz strihaj! (22. mesto) – *Petkrat meri, enkrat reži!* (Bojc 1987: 57)

Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva. (47. mesto) – *Kakor se v gozd kliče, tako odmeva.* (Bojc 1987: 339, Prek 1982: 80)

Dobrá rada nad zlato. (62. mesto) – *Dober nasvet je vreden zlata.* (Bojc 1987: 58, Hečko 2005: 113)

Čo ía nepáli, nehas. (76. mesto) – *Kar ne gori, ne gasi!* (Bojc 1987: 56)

Keď neprší (netečie), aspoň kvapká. (89. mesto) – *Rokodelstvo, če ne teče, pa kaplja.* (Bojc 1987: 82)

Padla, trafila kosa na kameň. (95. mesto) – *Kosa tudi kamen zadene.* (Bojc 1987: 159) in *Kosa je zadela ob kamen (na kamen).* (Bojc 1987: 131)

Vyklúlo sa šidlo z vreca. (128. mesto) – *Se ne zлага, kakor ne rogovje v vreči.* (Bojc 1987: 135)

Kto do teba kameňom, ty do neho chlebotom. (161. mesto) – *Kdor tebe s kamenjem, ti njega s kruhom.* (Bojc 1987: 68)

Pýcha predchádza pád. (165. mesto) – *Napuh hodi pred padcem.* (Prek 1982: 101)

Čeprav gre pri razlikah v pogostnosti že za diafrekvenčno razliko, smo pri teh paremijah z naslednjimi iskalnimi pogoji preverili, ali so v korpusu sploh prisotne: #1rogovje//#1vreča, #1kosa//#1kamen, #1nasvet//#1zlato, #1goretí//#1gasiti, #1tek//#1jed in #1gozd//#1odmevati. Našli smo le pet zgledov pregovora *Dober nasvet je vreden zlata* in po en zgled pregovorov *Po jedi se tek zbudi* ter *Kakor pokličeš v gozd, tako odmeva*. Slovenske enote iz naslednjih dvojic so bile vključene v izhodiščni korpus za sociolingvistično raziskavo poznavanja slovenskih paremij, vendar se v minimum in optimum niso uvrstile. Posebej smo označili zastarele slovenske ustreznice, ki jih je Hečko (2005) uvrstil v svojo zbirko pre-

govorov v enajstih jezikih. Hečko (2005: 29) je v Bojčevi zbirki našel veliko ustreznic, ki nedvomno pričajo o jezikovni sorodnosti, vendar je te sledi treba razumeti v diahronem smislu:

Trpezljivost ruže prináša. (4. mesto) – *Kdor potrpi, si rožice sadi.* (Pavlica 1960: 378) *Potrpežljivost rožice sadi.* (Hečko 2005: 247) *Kdor rad potrpi, si rože sadi.* (Prek 1982: 37)

Bližšia košela ako kabát. (25. mesto v optimumu) – *Srajca je bližja od suknje.* (Pavlica 1960: 26, Hečko 2005: 18) *Prej je srajca kakor suknja.* (Bojc 1987: 161)

Komu niet rady, tomu niet pomoci. (36. mesto) – *Komur ni svetovati, temu ni pomagati.* (SSKJ) *Komur se ne more svetovati, temu ni pomagati.* (Bojc 1987: 310, Hečko 2005: 101)

Kto sa boji, nesmie do lesa. (90. mesto) – *Kdor se šuma boji, naj v listje ne hodi.* (Pavlica 1960: 12)

Kto chce psa biť, palico nájde. (107. mesto) – *Kdor hoče psa tepsti, lahko mu je palico dobiti.* (Pavlica 1960: 334, Bojc 1987: 256, Hečko 2005: 113) *Kdor hoče udariti psa, prime za palico.* (Bojc 1987: 256).

Kôň ma štyri nohy a predsa sa potkne. (136. mesto) – *Še konj se spotika četveronog.* (Pavlica 1960: 186, Hečko 2005: 104)

Čo sa vleče, neuteče. (157. mesto) – *Kar se vleče, ne uteče.* (Pavlica 1960: 610, Bojc 1987: 147, Hečko 2005: 40)

Oglejmo si podatke o poznanosti zgoraj navedenih enot glede na strukture odgovorov v sociolingvističnem vprašalniku. Enoto *Srajca je bližje od suknje* pozna 16,1 % anketirancev (840. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	5 1,6 %
2. poznam, a ne uporabljam:	45 14,2 %
3. ne poznam, a razumem:	183 57,9 %
4. ne poznam in ne razumem:	82 25,9 %
5. poznam varianto:	1 0,3 %

Enoto *Kar se vleče, ne uteče* pozna 14,9 % anketirancev (851. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	7 2,2 %
2. poznam, a ne uporabljam:	40 12,7 %
3. ne poznam, a razumem:	209 66,1 %

4. ne poznam in ne razumem:	60 19 %
5. poznam varianto:	0 0 %

Enoto *Komur ni svetovati, temu ni pomagati* pozna 20,9 % anketirancev (788. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	13 4,1 %
2. poznam, a ne uporabljam:	53 16,8 %
3. ne poznam, a razumem:	238 75,3 %
4. ne poznam in ne razumem:	12 3,8 %
5. poznam varianto:	0 0 %

Enoto *Kdor potrpi, si rožice sadi* pozna 28,8 % anketirancev (715. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	14 4,4 %
2. poznam, a ne uporabljam:	73 23,1 %
3. ne poznam, a razumem:	209 66,1 %
4. ne poznam in ne razumem:	16 5,1 %
5. poznam varianto:	4 1,3 %

Enoto *Še konj se spotika četveronog* pozna 6,3 % anketirancev (917. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	5 1,6 %
2. poznam, a ne uporabljam:	15 4,7 %
3. ne poznam, a razumem:	216 68,4 %
4. ne poznam in ne razumem:	80 25,3 %
5. poznam varianto:	0 0 %

Enoto *Kdor boče psa tepsti, lahko mu je palico dobiti* pozna 11 % anketirancev (893. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	7 2,2 %
2. poznam, a ne uporabljam:	27 8,5 %
3. ne poznam, a razumem:	243 76,9 %
4. ne poznam in ne razumem:	38 12 %
5. poznam varianto:	1 0,3 %

Enoto *Kdor se šuma boji, naj v listje ne hodi* pozna 19,6 % anketirancev (807. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	12 3,8 %
2. poznam, a ne uporabljam:	49 15,5 %
3. ne poznam, a razumem:	241 76,3 %
4. ne poznam in ne razumem:	13 4,1 %
5. poznam varianto:	1 0,3 %

Navedimo še primer diahronne razlike v dvojici z zastarelo slovaško paremijo: *Hodina ranná zlato doháňa* (Hečko 2005: 65) – *Rana ura, zlata ura*. V delu Zátуреckega (1896: 164) najdemo varianto *Ranná hodina, zlatá hodina* tega slovaškega pregovora. Izsledki slovenskega vprašalnika kažejo, da slovenski pregovor pozna in uporablja 80,7 % govorcev, pozna, ampak ne uporablja 18 %, eden (0,3 %) pa je navedel varianto. Slovaška enota se ni uvrstila v paremiološki optimum, njena raba pa je zanemarljiva. Zanimivo je vprašanje večdelnih ustreznice, ki smo ga že izpostavili. K dvojici *Kakršen oče, takšen sin* – *Akój otec, takój syn, aké drevo, takój klin* lahko dodamo zastarelo slovensko varianto *Kakršen je les, takšen je klin, kakršen je oče, tak je sin* (Makarovič 1975: 189). Med variantami in med dodatnimi odgovori je ni navedel nihče.

Uvrščanje enot z izrazito diahrono razliko v slovarje in medjezikovne zbirke je neprimerno, če niso posebej označene. Posebno pozornost je treba posvetiti fenomenu obstanka enote v aktivni paremiologiji v enem jeziku in zastarevanju v drugem. Nanj lahko gledamo kot na vir podatkov o pomenu (in morda tudi izvoru) enot, ki so v enem izmed jezikov zastarele, v drugem pa še del aktivnega paremiološkega fonda, kar pomeni, da si jih lahko ogledamo v konkretnih sobesedilih in ne le kot izolirane navedke v določeni zbirki, kar je pri zastarelih paremijah pogosta situacija. S tega vidika bi bili za proučevanje rabe danes zastarelih enot zelo koristni tudi obsežni historični korpusi.

5.4.2 Diatopična (teritorialna in dialektna) razlika

Pri diatopični razliki gre za mero teritorialne razširjenosti, lahko pa tudi narečnosti primerjanih frazemov, kar pomeni, da raziskujemo dihotomijo vsenarodno : regionalno. Take razlike sta na primeru angleških paremij v Kanadi in ZDA z vprašalnikom tipa PTP opisala Grzybek in Chlosta (1995: 76). Āurčo prikazuje diatopične razlike med nemškimi pregovori v Nemčiji in Avstriji (2012: 359). Znotrajjezikovne diatopične razlike med frazemi na slovenskem govornem območju v Sloveniji s frazemi slovenskih izseljencev v Argentini je raziskovala Erika Kržišnik (2003a: 107). Poleg frazeoloških kalkov in napačne rabe frazemov obravnava primere vzporednega razvoja, kakršen je potekel pri stalnih besednih zvezah *bladna vojna* in *mrzla vojna* (2003a: 119) in primere zastarelih frazemov, npr. (*kdo/kaj*) *biti v mislih (komu)* (2003a: 120), zaradi česar lahko razmislimo o vzročni povezavi med diatopično in diahrono razliko.

Slovenščina in slovaščina nista pluricentrična jezika, sta pa narečno dokaj razvejani. Splošno razširjenemu slovaškemu pregovoru *Nemému di-eťatů ani vlastná mať nerozumie*, ki se je v slovaškem optimumu znašel na 177. mestu, na primer odgovarja pregovor *Mati molčecemu detetu niš ne veruje* v belokranjskem narečju, ki ga najdemo v Šašljevi zbirki *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada* (1902). Pregovor se med dodatnimi odgovori v slovenskem vprašalniku ne pojavlja. V korpusu ga s pogojema *lastna_mati_ne* ter *#1nem_#1otrok* nismo našli. Diatopična razlika se zagotovo odraža v diafrekvenčni razliki, zaznavanje tega vpliva pa bi bilo nedvomno odvisno od strukture besedil v jezikovnem korpusu.

Ker nam spletno orodje vprašalnika o poznavanju slovenskih paremij omogoča vključiti demografske filtre in med njimi tudi narečno skupino, v kateri je anketiranec odraščal, ter skupino, v kateri živi v času reševanja, bo v prihodnosti, kljub temu, da anketiranci večinoma niso navajali narečnih variant, vsaj do določene mere možno raziskati znotrajjezikovno diatopično razliko. Oglejmo si primer pregovora *Najbolj neumen kmet ima najdebelejši krompir*, o katerem anketni podatki kažejo, da je po različnih narečnih skupinah poznan v dokaj različni meri. Za prikaz smo uporabili podatke iz junija 2016, ko je vprašalnik v celoti rešilo 442 ljudi, s prikazom odgovorov vseh anketirancev

ne glede na to, kolikšen del vprašalnika so izpolnili. V prvem stolpcu prikazujemo poznanost paremije med govorci, ki so odrasčali in živijo v določeni narečni skupini, v drugem pa med vsemi govorci, ki so odrasčali v določeni skupini, ne glede na to, ali so se morda preselili v drugo. V oklepaju navajamo najprej delež aktivne rabe, za njim delež pasivnega poznavanja enote in na koncu število govorcev v vzorcu. Rezultate ankete smo v prvem stolpcu razvrstili po aktivni rabi, v drugem pa smo vrstni red ohranili:

gorenjska – gorenjska (58 %, 27,2 %, 162)
 dolenska – dolenska (49 %, 36,7 %, 49)
 primorska – primorska (45,3 %, 34,4 %, 64)
 koroška – koroška (42,9 %, 28,6 %, 14)
 rovtarska – rovtarska (38,7 %, 25,8 %, 31)
 štajerska – štajerska (35,6 %, 38,9 %, 90)
 panonska – panonska (26,1 %, 52,2 %, 23)

gorenjska – vseeno (57 %, 27,5 %, 200)
 dolenska – vseeno (49,3 %, 37,3 %, 75)
 primorska – vseeno (47,2 %, 37,1 %, 89)
 koroška – vseeno (50 %, 23,1 %, 26)
 rovtarska – vseeno (50,9 %, 23,6 %, 55)
 štajerska – vseeno (44,1 %, 34,6 %, 127)
 panonska – vseeno (30 %, 45 %, 40)

Pregovor je očitno veliko bolj prisoten v narečnih skupinah v zahodnem in osrednjem delu slovenskega govornega prostora. V gorenjski narečni skupini pregovor aktivno uporablja več kot polovica govorcev, v štajerski okoli tretjina, v panonski pa komaj malo več kot četrтина govorcev. V štajerski in panonski narečni skupini je delež pasivnega poznavanja višji od deleža aktivne rabe. Poleg tega je poznavanje pregovora v gorenjski in dolenski narečni skupini najmanj odvisno od dejavnika selitev na območje druge narečne skupine. Delež aktivne rabe se za malenkost zmanjša samo v gorenjski narečni skupini, v dolenski in primorski se poveča za manj kot dve odstotni točki, v preostalih pa se občutno poveča, če upoštevamo še govorce, ki so se preselili na območje druge narečne skupine.

5.4.3 Diaintegrativna razlika

Čeprav je predmet proučevanja pri tej razliki dihotomija domače : tuje, Đurčo poudarja (2012: 359), da ne gre za delitev na enote domačega in tujega izvora, temveč na delitev na domače ali pa kvazidomače (prevzete in popolnoma integrirane v jezik) na eni strani ter enote, ki niso v polni meri integrirane v jeziku, na drugi strani. S »tujo enoto« imamo torej v mislih stanje, ko govorci čutijo, da integracija v jezik ni potekla. O tem razločku razmišlja tudi Földes (2012: 95). Vprašanje, kaj je izvorno slovensko, je težavno, saj so mnoge enote, ki so v slovenščini prisotne že dolgo časa, tujega izvora. K izvoru dela paremiološkega fonda etimologija pristopa lažje, k izvoru nekaterih paremij pa zaradi pomanjkanja virov težje. V razmislek o razsežnosti števila prevzetih paremij lahko omenimo razlago nemškega izvora pregovora *Jabolko ne pade daleč od drevesa* (Mieder 2004: 52). Vprašanje je, kako določiti mero integracije frazema v jezik. Razmerje med frazemoma *babje leto* in *indijansko poletje* bi težko šteli za primer znotrajjezikovne diaintegrativne razlike. Boljši primer bi bil odnos med kalkiranim angleškim frazemom *voda pod mostom* (*water under the bridge*) ter slovensko enoto *kakor za lanski sneg* (SSKJ). Dokler ne izdelamo posebnih vprašalnikov, v katerih bi govorci ocenjevali integriranost enote v jeziku, si lahko pomagamo z metajezikovnimi pripombami in uvajalnimi sredstvi: »V drugi polovici meseca nas morda le čaka nekaj dni lepega vremena, tistega namreč, ki mu pravimo »indijansko poletje«, ponekod pa ga imenujejo »babje poletje«.« (FidaPLUS)

Oglejmo si medjezikovno diaintegrativno razliko med paremijami. Enoto *Len raz je ako nikdy* smo v korpusu SNK našli le enkrat kot prevod ob nemškem pregovoru: Njeno slovensko ustreznico *Enkrat ni nobenkrat* pozna in uporablja 98,8 % govorcev. Z 49 zgledi, ki jih v korpusu FidaPLUS najdemo z iskalnim pogojem enkrat//nobenkrat, gre tudi za diafrekvenčno razliko. Slovaški paremiji *Darmo plakat nad rozliatym mliekom* ustreza sopomenka *Po toči zvoniti je prepozno*. Izraz *Kaj bi žalovali za razlitim mlekom*, ki ga najdemo v romanu *Grenka roža* (Bračič 1944) je kalk, ki se v slovenščino ni integriral, kar bi verjetno potrdila anketa med govorci, slovaška enota pa je v slovaščino

integrirana v polni meri. Med dodatnimi odgovori v vprašalniku ni nihče navedel te enote v slovenskem prevodu in tudi ne med odgovori o tujih paremijah.

Navedimo še primer delnih sopomenk z diaintegrativno razliko: *Iný kraj, iný mrav – Ko si v Rimu, se obnašaj kot Rimljan*. Slovenska enota je kalk angleškega pregovora *When in Rome, do as Romans do*. V korpusu FidaPLUS smo z iskalnim pogojem Rimu//Rimljan našli le devet zgledov, izmed katerih je ena sopostavljena z izhodiščnim pregovorom: »/.../ da se mora ne glede na način, na katerega človek potuje, ravnati po načelu: 'When in Rome, act like a Roman.' 'Ko si v Rimu, se obnašaj kot Rimljan.'« Med odgovori anketirancev se v kalkirani obliki ne pojavi, v angleški pa se pojavi dvakrat.

Zaenkrat v zvezi z diaintegrativno razliko še ni povsem jasen status paremij iz tujih jezikov, ki se v kontekstu določenega jezika pojavljajo citatno. Ďurčo se temu problemu v okviru tipologije ne posveča. Posebej zanimivi so primeri paremij iz hrvaščine in srbsčine v okviru slovenščine ter številne češke paremije, ki jih slovaški govorniki uporabljajo »kot svoje«, čeprav se zavedajo, da niso del njihovega jezika. V to problematiko sodi primer ustreznic *Sanja svinja kukuruz* in *Sanja svinja o koruzi* (Gantar 2013: 5). Navedimo še primer enote *Sto ljudi, sto čudi* (Prek 1982: 177), ki je sopomenka slovaške enote *Kolko hláv, tolko rozumov* (268. mesto).⁵² V govorni rabi zasledimo tako tuje naglaševanje sestavin *ljudi* in *čudi* na prvem kakor tudi slovensko naglaševanje na drugem zlogu. Številni primeri uporabe te enote v korpusu pričajo o delnem prevzemu s sestavinama *čudes* in *nravi* ter uvajalnimi sredstvi:

Skratka, kot bi rekli naši južni sosedi: sto ljudi, sto čudi.

»Sto ljudi, sto čudi,« so rekli včasih.

Že star pregovor pravi: »Sto ljudi, sto čudi.«

Sto ljudi, sto čudi, pravi lep slovenski pregovor.

⁵² Pregovor *Sto ljudi, sto čudi* so anketiranci štirikrat navedli med odgovori na vprašanje o paremijah, ki se jih poleg paremij v jedru vprašalnika še spomnijo in trinajstkrat med odgovori na vprašanje o tujih enotah, ki jih uporabljajo v kontekstu slovenščine. Poleg osnovne oblike so navedli še obliki *Kolko ljudi, tolko čudi* in *Tristo ljudi, tristo čudi*.

Sto ljudi, sto čudes.
 Bo že držala tista »sto ljudi, sto nravi«.
 In spet je »sto ljudi – sto nravi« razreševalo skrivnostno uganko.
 (FidaPLUS)

Obenem enoto v obliki *Sto ljudij, sto čudi* najdemo med pregovori iz belokranjskega narečja v Šašljevi zbirki (1906), s čimer se v sami slovenščini vzpostavlja diatopična razlika med prevzeto in narečno varianto. Prav zaradi takih prehodnih oblik bi se bilo treba posvetiti tudi temu tipu diaintegrativne razlike. Paremija *Kto neumí, učí* je v slovaščini citatna paremija, izposojena iz češčine, zato je med njo in slovensko krilatico *Če ne znam, bom pa druge učil* prisotna tudi diaintegrativna razlika. Enoti sta medjezikovni sestavinski varianti. Slovaško enoto najdemo tako s slovaškim vprašalnim zaimkom *kto*, kakor tudi s češko obliko *kdo*. Z iskalnim pogojem [word=«(?)kdo»][word=«neumí»] smo v korpusu SNK našli dva zglede, z iskalnim pogojem [word=«(?)kto»][word=«neumí»] pa štiri:

Ono sa hovorilo: Kto neumí, ten učí! Ak to správně preložíme, tak nám vyjde, že kto nevie, ten sa učí. V praxi to nie raz dopadne tak, že kto nie je schopný prežiť v každodennom pracovnom procese, ten zostáva na škole a učí druhých.

Foto nech vám pošle ten típek, ja to zatiaľ neviem, ale naučím sa, lebo kto neumí – ten učí!

Kto umí, umí. Kto neumí, učí. Kto neučí, řídí MŠ SR. (SNK)

V češčini gre pri tem pregovoru pogosto za verigo, ki jo sestavljata dve enoti (*Kdo umí, umí; Kdo neumí, učí.*), včasih pa celo tri enote (*Kdo umí, umí; Kdo neumí, učí; Kdo neumí učít, učí tělocvík.*). Primer trodelne verige je tudi med navedenimi korpusnimi zgledi. Z iskalnim pogojem pa_druge_#lučiti smo našli šest zgledev krilatice *Če ne znam, bom pa druge učil*. Poleg tega, da njena pogostnost ni zanemarljiva, jo slovenski govorniki dojemajo kot domačo enoto, saj imajo predstavo o njenem izvornem besedilu, o čemer bomo na podlagi uvajalnih sredstev spregovorili še v poglavju o diasituativni razliki.

Slovaška ustreznica pregovora *Vaja dela mojstra je Cvik robi majstra*. Gre za redko rabljeno enoto. V korpusu SNK smo jo z iskalnim pogojem [lemma=«cvik»][0,5][lemma=«majster»][lemma=«majster»][0,5][lemma=«cvik»] našli le petkrat. V korpusu FidaPLUS smo z iskalnimi pogoji *vaja#1//#1majster*, *vaja_dela!#1majster* in *dela_mojstra!#1vaja* našli 386 zgledov. Slovaška enota je verjetno kalk iz nemščine.

5.4.4 Diamedialna razlika

Pri tej razliki raziskujemo, v kakšni meri frazema prevladujeta v pisni ali govorni rabi. Da bi lahko določili enote z opazno diamedialno razliko, je najprej treba oceniti, katere paremije prevladujejo v govoru. Naloga ni enostavna, saj tega, kar lahko iz korpusov izvemo o pisni rabi paremij, o njihovi govorni rabi še ne moremo preveriti na zadovoljivem vzorcu. Govorni korpus slovenščine GOS je zaenkrat premajhen za tako obravnavo paremij. Trenutno obsega okrog 120 ur posnetkov oziroma približno milijon besed. Z enostavnimi iskalnimi pogoji smo npr. pregovor *Rana ura, zlata ura* našli šestkrat, pri čemer gre v vseh primerih za naslov jutranje radijske rubrike, pregovor *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade* pa smo našli le enkrat (Meterc 2015a: 4).

Odločili smo se, da bomo k diamedialni razliki pristopili s primerjavo podatkov iz sociolingvistične in korpusne raziskave. Izkoristili bomo razliko med intuitivno oceno govorcev ter stanjem v korpusu FidaPLUS. Domnevamo, da lahko s sopostavitvijo seznama enot, ki se v korpusu pojavljajo podpovprečno pogosto, s seznamom enot, ki jih je 50 % (158 od 316) in več anketirancev označilo za aktiven del njihove frazeologije, dobimo presečišče paremij, ki verjetno prevladujejo v govorni rabi. To presečišče bomo natančneje predstavili v šestem poglavju. V precej primerih imajo paremije iz omenjenega seznama enako motivirane slovaške ustreznice, ki očitno prav tako prevladujejo v govorni rabi, saj je njihova pogostnost v korpusu SNK nizka. Pri vseh slovensko-slovaških medjezikovnih ustreznica takega ujemanja ni. Domnevamo, da gre med naslednjimi enotami z opazno razliko

v pogostnosti tudi za diamedialno razliko. Število korpusnih zgledov navajamo v oklepajih:

Kar si je skuhal, naj sam poje. (3) – *Čo si kdo navaril, nech aj zje.* (66)
Kakršen oče, takšen sin. (16) in *Kakršna mati, takšna hči.* (4) – *Aká matka, taká Katka.* (82)
Kdor riskira, profitira. (32) – *Risk je zisk.* (150)
Čas ozdravi vse bolečine. (12) – *Čas vsetko zahojí/vylieči.* (89)
Stene imajo ušesa. (25) – *Aj steny majú uši.* (85)

V prihodnosti bomo verjetno naleteli na več primerov diamedialne razlike. Posebno, če bomo primerjali tudi frazeme, ki niso bili uslovarjeni. Primer diamedialne razlike sta enoti *Ista pašta* in *Jeden za osemnást' (devätnást')*, *druhý bez dvoch (bez jedného) za dvadsať*, saj se slovenska enota večinoma pojavlja v govoru, slovaška pa je pogosta tudi v pisni rabi. Med enotama je tudi dianormativna razlika, ker je slovaška knjižna, slovenska pa pogovorna. Med dodatnimi odgovori se pojavi dvakrat, v korpusu FidaPLUS (iskalni pogoj #listi_pašt*) pa le petkrat. Domnevamo, da je poleg dianormativne vzročno povezana z diamedialno razliko tudi diaevalvativna razlika. Diamedialna razlika je bila ob določanju nemškega paremiološkega optimuma (Đurčo 2006: 15–16) močno opazna pri 18 enotah, ki so splošno znane (od 86,07 % do 100 % anketirancem), hkrati pa nepogoste (0 do 14 zgledov) v jezikovnem korpusu.

5.4.5 Diastratična (zvrstna) razlika

Pri diastratični razliki gre za različno mero ekvivalentnosti z vidika socialne pogojenosti in razmerja primerjanih frazeoloških enot do sociolekta. Širše analize paremij z vidika zvrstnosti predstavljajo izziv za prihodnost.

Zanimivo analizo 42 frazemov je z vprašalnikom, ki ga je izpolnilo 52 anketirancev, opravila Erika Kržišnik (1998: 53, 2004a: 109–110). Ugotavljala je, kako rojeni govorci izbirajo ekspresivne in zvrstne ozna-

ke in v kakšnem odnosu je ta izbira do izbire pri uslovarjenju v SSKJ-ju. Med njimi prevladujejo nestavčni frazemi. Paremiji *Kamor je šel bik, naj gre še štrik*, ki je v SSKJ-ju označena z zvrstno oznako *pogovorno*, je večina anketirancev (40) prisodila zvrstni oznaki (25 *pogovorno*, 15 *nizko pogovorno*), štirje anketiranci so enoto ocenili kot nezaznamovano, eden pa jo je označil z ekspresivno oznako *nizko*.

Dodajmo, da primerjava frazemov glede na zvrstnost v prvi vrsti zahteva odločitve za enega izmed modelov stratifikacije. Teh modelov je veliko že v okviru enega jezika. Pallay (2013: 295–296) po pregledu stratifikacijskih modelov v slovaščini zaključuje, da je mogoče govoriti o nenehni prestratifikaciji ali restratifikaciji jezikov in premikanju težišča na nižje oblike, ki se utrjujejo, medtem ko se knjižna oblika vse bolj omejuje na uradni stik. Trdi (Pallay 2010: 145–146), da je v primerjavi s slovaščino situacija v slovenščini še bolj zaostrena in da je knjižni zborni jezik v vsakdanji slovenski govorjeni komunikaciji fikcija, vprašljiva pa je tudi splošna raba splošnega pogovornega jezika, saj se ta tudi v javni rabi pogosto umika pokrajinskim pogovornim jezikom in narečjem. Kot opozarja Kržišnik (2004a: 119), pa je »raba frazema tesneje povezana z intenco besedila kakor z njegovo pripadnostjo določeni zvrsti.«

Pogovorna enota *Ista pašta* se po zvrstnosti razlikuje od njene knjižne slovaške ustreznice *Jeden za osemnást (devätňást), druhý bez dvoch (bez jedného) za dvadsať*. Domnevamo, da je taka razlika prisotna tudi v primeru naslednjih dvojic, ki jih bomo posebej obravnavali v okviru diaevalvativne razlike: *Ne čohaj se, kjer te ne srbi – Nehas, čo ta nepáli* in *Ni mogoče scati proti vetru – Proti vetru sa nedá dúchať*. Kržišnik (2004a: 104, 2009: 53) poudarja, da kljub različnim teoretičnim umestitvam ekspresivne in zvrstne zaznamovanosti (v sam pomen ali izven le-tega), ostaja očitna njuna medsebojna povezava, ki se kaže tudi v mešanju njunih kvalifikatorskih oznak v slovarjih. Na podlagi anketne ugotavlja (Kržišnik 2004a: 110), da tudi rojeni govorniki zamenjujejo ekspresivno in zvrstno zaznamovanost, ob tem pa je razvidna smer od ekspresivne oznake k zvrstni. To pomeni, da se z večanjem ekspresivne zaznamovanosti večja tudi zvrstna zaznamovanost frazema. Negativna ekspresivnost je povezana z neknjižnostjo (*vulgarno* je *pogovorno*), pozitivna (kvalifikator *vzneseno*) pa s knjižnostjo. Dodaja (Kržišnik 2004a:

111), da se predvidljivost socialnozvrstne označenosti kaže v tem, da so frazemi, ki izvirajo iz Biblije, starogrške in starorimske književnosti ter mitologij, pa tudi iz drugih literarnih del, praviloma knjižni. Prav tako so knjižno zaznamovani frazemi, ki vsebujejo enako zaznamovano besedo, če obstaja nezaznamovana sestavinska varianta (npr. *kupiti mačka v vreči*) ali nezaznamovana oblikoslovna varianta. Poleg tega razmišlja o odnosu med socialnozvrstno zaznamovanostjo sestavine frazema in frazema kot celote:

Frazem kot celovita enota ima predvidljivo eno stopnjo višji socialnozvrstni status kot socialnozvrstno zaznamovana beseda v vlogi njegove sestavine, prim. dohtar v SSKJ nižje pog., frazem *govoriti kot raztrgan/strgan dohtar* z oznako pog., enako še npr. *kufre gor, kufre dol; izmučen kot turška fana, datil/zabiti komu kajlo* itd.; za premik nar. → nižje pog. prim. *šajba in vreči koga na šajbo*. (Kržišnik 2004a: 111)

Domnevamo, da se diastrična razlika odraža tudi na diafrekvenčni in diamedialni razliki. To lahko navežemo na opažanje iz korpusne raziskave (Kržišnik 2004a: 119), da so manj zaznamovani tisti frazemi, ki jih je več in so bolj enakomerno razporejeni po vrstah besedil. Če je pogostnost nižja, je zaznamovanost večja.

5.4.6 Diatekstovna razlika

Raziskujemo prevladovanje primerjanih frazemov v različnih tipih besedil. Taka razlike je med značilno heterosituativno slovensko paremijo *Beseda je meso postala* in njeno slovaško ustreznico, ki se pojavlja skoraj izključno v svetopisemskem kontekstu:

Žal beseda ni meso postala, tako da so bili lastniki xboxov deležni le /.../ /.../ le v Sloveniji lahko beseda postane meso na tako birokratski, mehaničen in rutinski način. (FidaPLUS)
/.../ na začetku Jánovho evanjelija, kde sa hovori: „A slovo sa stalo telom“ Boh sa stal človekom, slovo sa stalo telom. (SNK)

Tudi paremija *Duh je voljan, ali meso je slabo* se po svoji heterosituativnosti razlikuje od slovaške ustreznice *Duch je síce ochotný, ale telo je slabé*, kar potrjuje stanje v korpusih:

Bdejte a modlite sa, aby ste neprišli do pokušenia. Duch je síce ochotný, ale telo slabé.

/.../ lebo duch je síce bdely, ale telo je slabé (porov. Mt 26 , 49) /.../ Vieš však, že Boh sa ti prihovára skrze vnútorný hlas a že pokoj a radosť najdeš len vtedy, ak ho budeš počúvať. Áno, duch je síce ochotný poslúchať, ale telo je slabé. (SNK)

Podobne razlike med slovenskimi in ruskimi izbibličnimi frazemi ugotavlja Konickaja (2012) z raziskavo širokega vzorca (okoli 350 ruskih in 280 slovenskih) frazemov. Razumljivo je, da je diatekstovna razlika povezana z diafrekvenčno razliko, saj omejevanje rabe paremije na določen tip besedila niža njeno pogostnost.

5.4.7 Diafazična razlika

Razlike v diafazični ekvivalentnosti se lahko tičejo razlik v ekspresivnosti (diaevalvativne razlike) ali stilističnem uveljavljanju frazemov (di-asituativne razlike).

Diaevalvativna razlika

Razlike z vidika ekspresivnosti frazemov najpogosteje izvirajo iz različne motivacije, ki jo pogojuje njihova sestavinska zgradba. Primer za to sta sopomenki *Ne čohaj se, kjer te ne srbi* in *Nehas, čo ta nepáli*, ker je ena peyorativna, druga pa nevtralna. Slovenska ustreznica je edini pregovor v SSKJ-ju s kvalifikatorjem *nizko*. V vprašalniku smo navedli varianto *Ne praskaj se, kjer te ne srbi*. Ta je bila znana 78,5 % anketirancev, med dvema navedkoma pa ni bilo enote s peyorativno konotacijo. Diaevalvativna razlika je tudi med sestavinskima variantama *Proti vetru sa nedá dúchať* in *Ni mogoče scati proti vetru*. Ob slovaškem primeru se lahko vprašamo tudi o razkoraku med ničto varianto in dejansko

rabo, ki je morda posledica cenzure pri uslovarjanju – med 15 zgledi za iskalni pogoj [word=«vetru»][0,5]{[word=«nedá»][word=«nedá»][0,5]} [word=«vetru»] nismo našli niti ene variante s sestavino *dúchat' (pibati)*, prevladujejo (8 zgledov) pa ustreznice z glagoli, ki v večji ali manjši meri odgovarjajo pomenu in ekspresivnosti slovenskega *scati*. Glede na kvalifikatorje, s katerimi so glagoli opremljeni v KSSJ, jih navajamo po vrsti od najbolj grobe variante do variante z zamolkom ter aluzijo:

/.../ proti vetru sa nedá štát, keď horí dom, nemožno ho /.../ (kvalifikator: *grobo*)

Proti vetru sa nedá síkat', je tak? (kvalifikator: *ekspresívno*)

Čo si myslím? Že proti vetru sa čúrat' nedá (kvalifikator: *narečno*)

Nemalo význam riešiť to tam, proti vetru sa cikat' nedá. (kvalifikator: *otroško*)

Proti vetru sa – viete čo nedá ... (SNK)

Tudi med slovenskimi primeri v korpusu najdemo primere samocenzure govorcev z blažjimi sestavinskimi variantami, zamolki ter aluzijami, npr:

/.../ plašče obračali po vetru. Drugi bodo – oprostite – lulali proti vetru.

Pri nas pa bomo raje lulali proti vetru in se borili proti stvarim, ki so se drugod /.../

Omenjeni novinar je namreč zaključil, da je za vse kriv južni veter.

Proti vetru pa se na da ... saj veste kaj. (FidaPLUS)

Govorci paremijo prilagajajo govornim situacijam, ker varianta s *scati* ne ustreza komunikacijski normi. Zato je diaevalvativna razlika v navedenem primeru in verjetno še v mnogih primerih povezana z dianormativno razliko, ki se ji bomo posvetili v nadaljevanju.

Diasituativna razlika

Pri določanju diasituativne razlike raziskujemo ujemanje frazemov z vidika situacijske in funkcijske stilistične obarvanosti. Slovaška paremija *Šuster, drž sa svojho kopyta* ima v slovenščini dve ustreznici: *Čevljar ostani pri svojem kopitu!* (Pavlica 1960: 50) in *Le čevlje sodi naj Kopitar!* (SSKJ). Pri prvi gre za diahrono razliko v odnosu do slovaške paremije. Pozna jo le 42,5 % anketirancev:

1. poznam in uporabljam:	26 8,2 %
2. poznam, a ne uporabljam:	81 25,6 %
3. ne poznam, a razumem:	168 53,2 %
4. ne poznam in ne razumem:	14 4,4 %
5. poznam varianto:	27 8,5 %

Anketiranci so navedli 27 variant. Vsi navedki so oblike *Le čevlje sodi naj Kopitar/kopitar*. Razlikujejo se le po veliki in mali začetnici zadnje sestavine.⁵³ Domnevamo, da so v veliki meri odgovori številka 1. pri tej enoti posledica njenega razumevanja kot variante druge enote, ki je zaradi Prešernove pesmi *Apel in čevljar* veliko bolj znana (97,7 % anketirancem):

1. poznam in uporabljam:	213 67,4 %
2. poznam, a ne uporabljam:	94 29,7 %
3. ne poznam, a razumem:	6 1,9 %
4. ne poznam in ne razumem:	1 0,3 %
5. poznam varianto:	2 0,6 %

Dva govorca sta navedla varianto z malo začetnico. Na rabo te enote pri slovenskih govoricah vpliva poznavanje leposlovnega sobesedila in pesnika Franceta Prešerna. Vez tega izraza s citatnostjo potrjujejo številna uvaljna sredstva ob njegovih zgledih v korpusu FidaPLUS: »naj velja Prešernova misel«, »bi rekel kot nekoč Prešeren«, »lahko rečemo s Prešernom«, »izrek znanega slovenskega pesnika«, »slavni pesnik je nekoč zapisal«, »že Prešeren je napisal«, »tista Prešernova«, »znan Prešernov rek« itd.. Slovaška enota se ni uvrstila v izhodiščni korpus, v korpusu SNK pa smo našli 50 zgledov z iskalnima pogojema:

```
[lemma=«šuster»][[]]{0,5}[lemma=«kopyto»][lemma=«kopyto»][[]]{0,5}[lemma=«šuster»][lemma=«obuvnik»][[]]{0,5}[lemma=«kopyto»][lemma=«kopyto»][[]]{0,5}[lemma=«šuster»].
```

⁵³ 21 navedkov ima sestavino *kopitar* z malo začetnico, pet z veliko začetnico, en navedek pa vsebuje tako malo kot veliko začetnico.

Slovensko enoto *Le čevlje sodi naj Kopitar* smo z iskalnima pogojema *čevlje//#1kopitar* in *#1soditi//#1kopitar* !čevlje našli 166-krat. Med njo in slovaško enoto je tako poleg diasituativne tudi diafrekvenčna razlika. Slovensko enoto lahko obravnavamo kot krilatico, čeprav je verjetno v slovenščini v navezavi na zgodbo iz Plinijevega dela *Naturalis historia* na osnovi latinske oblike *Ne sutor supra crepidam* obstajala že pred Prešernovo pesmijo v obliki *Čevljar ostani pri svojem kopitu* ali kakšni njeni varianti. Pesem je opravila vlogo popularizatorja. Z iskalnima pogojema *#1čevljar//#1kopito* in *#1čevljar//#1ostati* !#1kopito v korpusu FidaPLUS tega pregovora nismo našli. Na spletu smo ga našli v nekaj virih iz prve polovice 20. stoletja:

Star pregovor pravi: Čevljar ostani pri svojem kopitu! Podoba je, da bi ti bil moral ostati pri šivanki, sicer nisi zaslužil moje milosti /.../ (Hauff, Nedeljko 1907)

Če mi rečete: »Ostani čevljar pri svojem kopitu, poznanje zelišč je zdravnikova in ne župnikova stvar«, vam odgovarjam, da sem izvlekel kopito na dan, po katerem je nabijal prejšnje čase skoraj vsak selski župnik. (Künzle 1914)

/.../ ne mečejo v obraz znanega izreka: Ne sutor ullra crepidani. Čevljar ostani pri svojem kopitu. (Bučar 1919: 5)

Kmet ostani pri svojem plugu, čevljar pri svojem kopitu. (Štampar 1925)

Diasituativna razlika je tudi med slovaško enoto *Dobrá vôľa všetko zdolá* (309. mesto po poznanosti) in slovensko *Dobra volja je najbolja* (Bojc 1987: 244), ki sicer ni bila vključena v izhodiščni korpus. Slovenska enota je v zavesti govorcev povezana z delom Josipa Vandota in filmi o Kekcu, predvsem pa s pesmijo *Dobra volja je najbolja*, ki jo je za film *Kekec* (1951) napisal Frane Milčinski:

Da je dobra volja najbolja, je vedel že Kekec. Če bi znal slovensko /.../ Dobra volja je najbolja, je prepeval Kekec, dobre volje pa so tudi /.../ Nekako tako je v enem najbolj priljubljenih slovenskih filmov pel tudi Kekec: »Dobra volja je najbolja.« (FidaPLUS)

Slovensko enoto najdemo z iskalnima pogojema *dobra//najbolja* in *dobra_volja_je* !najbolja v korpusu štiridesetkrat, slovaško ustreznico pa v korpusu SNK osemindvajsetkrat z iskalnim pogojem [lemma=«vôľa»][0,5][lemma

=«zdolať»][lemma=«zdolať»][{0,5}[lemma=«vôľa»]. Zaradi tesne povezanosti slovenske paremije *Če ne znam, bom pa druge učil* z izvorno prozo *Butalci* (1949) Frana Milčinskega,⁵⁴ je diasituativna razlika prisotna med njo in enoto *Kto neumi, uči*. Enoti smo obravnavali že v okviru diaintegrativne razlike. Slovenske enote med viri za izhodiščni korpus nismo našli, slovaška pa prav tako ni prisotna v slovaškem minimumu. Navezava na omenjeno prozo je razvidna iz uvajalnih sredstev pri korpusnih zgledih:

Ker butalska sam ne znam, bom pa druge učil pri njih ne sme veljati, so hodili v šolo /.../

Na Prešernovo misel, da le čevlje sodi naj kopitar, pa so čisto pozabili in se raje držijo modrosti butalskega župana, ki je svojemu sinu dejal: 'Če ne boš znal, boš pa druge učil.' /.../

/.../ vendar menim, da zadevo lahko zadovoljivo pojasni le znamenita slovenska prilika, kako so Butalci kovača v uk poslali, rekši: Nič ne de, če sam ne boš znal, boš pa druge učil.

/.../ se ravna po butalski modrosti, ki pravi: Če ne znaš, boš pa druge učil. (FidaPLUS)

Razvidno je, da se enota pojavlja v pestrem naboru variant, govorniki pa jo umeščajo v sobesedilo tudi s spreminjanjem podrobnosti izvirne zgodbe. Zanimivo je, da iz izvorne oblike izpada srednji del izjave: »Če ne znam, *sem pa tja*, bom pa druge učil.«

Posvetimo se še primeru odnosa med slovaško enoto *Aj zajtra je deň* in slovensko *Jutri je še en dan*. Domnevamo, da je na poznanost enote *Jutri je še en dan* vplivala krilatica Milana Kučana *Nocoj so dovoljene sanje, jutri pa je nov dan*, ki opisuje prelomno situacijo. Slovensko enoto pozna 95,6 % anketirancev:

1. poznam in uporabljam:	224 70,9 %
2. poznam, a ne uporabljam:	71 22,5 %
3. ne poznam, a razumem:	13 4,1 %
4. ne poznam in ne razumem:	1 0,3 %
5. poznam varianto:	7 2,2 %

⁵⁴ Iz humoreske *Butalski kovač* se je frazeologiziral tudi citat *Če bo špičasto, bodo vile, če okroglo, pa lopata*.

Šest izmed sedmih navedenih variant ima obliko *Jutri je nov dan*, ki je skladna s krilatico iz obdobja osamosvojitve. Tudi njena slovaška ustreznica je med najbolj poznanimi pregovori. Je četrta po poznavanju, zanj pa smo z iskalnim pogojem [word=«(?)aj»][tag=«Dx»][lemma=«byť»][tag=«SSis1»] v SNK našli 73 enot. V slovenskem korpusu smo našli 308 zgledov z naslednjimi iskalnimi pogoji:

```
jutri_#1biti_*_*_dan
jutri_#1biti_*_dan
#1biti_jutri_*_*_dan
#1biti_jutri_*_dan
```

Nekaj korpusnih zgledov priča o navezavi na omenjeno krilatico, npr.: »Bo sploh dovoljeno sanjati? Bo jutri nov dan ali bo odpadel zaradi slabega vremena?« (FidaPLUS)

5.4.8 Dianormativna razlika

Frazemi se lahko razlikujejo z vidika veljavnosti jezikovne norme. V frazeologiji je dihotomija med knjižnim in neknjižnim oslABLJENA in zato moramo razmišljati o t. i. družbeni normi, kar pomeni, da se osredotočamo na primernost enote v dani govorni situaciji. Glede umeščanja frazemov v normo Kržišnik (1996: 138) ugotavlja, da sta za drugo polovico 20. stoletja značilna velik prodor pisnih publicističnih besedil ter prodor govornega jezika, ki je prav tako povezan z razvojem in širitvijo dosega medijev. Dianormativno razliko opazimo med idionimoma *Istota je istota* in *Ziber je ziber*. Slovenske enote ni v SSKJ-ju, njene knjižne ustreznice pa nismo zasledili. V slovaščini gre za pogosto rabljeno knjižno paremijo (168 zgledov), slovenska pa je vsaj v pisnih besedilih sodeč po korpusu FidaPLUS manj pogosta (26 zgledov). Dianormativna razlika je tudi med sopomenkama *Gliha vkup štriba* in *Vrana k vrane sadá*. Vse leksikalne sestavine slovenske paremije so neknjižne. Slovenska enota se v FidaPLUS pojavi 43-krat, slovaška pa v SNK 118-krat. Kaže, da moramo biti poleg diafrekvenčne razlike v povezavi z dianormativno pozorni predvsem na diamedialno razliko.

5.4.9 Diatehnična razlika

Ekvivalentnost primerjanih frazeoloških enot proučujemo z vidika njihovega uveljavljanja v splošnem ali strokovnem jeziku. Domnevamo, da bi se zaradi športnega žargona lahko enota *Žoga je okrogla* diatehnično razlikovala od nadpomenke *Sreča je opoteča* in njene slovaške ustreznice *Štastie je vrtkavé*. Paremija *Kdor ga ne da, ga dobi*, ki je v spletnih virih opisana kot »nogometni pregovor«, je s pregovorom *Napad je najboljša obramba*, ki ima splošnejši pomen, v razmerju hipernimije.⁵⁵ Slovaška ustreznica *Najlepšia obrana je útok* ni bila vključena v izhodiščni korpus. Veliko žargonskih frazemov ostaja izven dosega jezikovnih korpusov, še posebej to najbrž velja za poklicne in obrtniške žargonske izraze, med katerimi bi gotovo našli tudi kakšno paremijo. Walter in Moki-jenko v spremni študiji k slovarju antipregovorov (2005: 5–6) navajata sodobne ruske pregovore iz letalskega in glasbeniškega žargona. Športni žargon, iz katerega smo navedli nekaj primerov, ima drugačen status, saj se v veliki meri pojavlja tudi v pisnih novinarskih žanrih. Diatehnična razlika se, podobno kot diatekstovna, odraža na diafrekvenčni razliki. Raziskave tega tipa diasistemske razlike trenutno za posamezne jezike še nimamo na razpolago.

5.4.10 Diafrekvenčna razlika

Ekvivalentnost proučujemo tudi z vidika pogostnosti frazemov v pisnih in govornih besedilih. Primerjavo lahko zaenkrat opremo na podatke o pogostnosti enot v korpusih. Diafrekvenčna razlika je prisotna med vsemi enotami, pri katerih se pojavlja diahrona razlika. Zastarele enote se v jezikovnih korpusih, kakršna sta FidaPLUS in SNK, ne pojavljajo, ali pa se pojavljajo v zanemarljivem številu. Pogosto gre pri takih zgle-dih za prepis seznama pregovorov iz zbirke. V nadaljevanju se bomo posvetili drugačnim primerom. Zanima nas namreč, kako je z diafrekvenčno razliko pri dvojicah enot, ki niso zastarele. Sprejmemo lahko

⁵⁵ <http://www.primorske.si/Mnenja/Pod-milim-nebom/-Kdor-gola-ne-da,-ga-dobi->

merilo, da o občutni diafrekvenčni razliki še lahko govorimo, če je en izmed frazemov podpovprečno, drug pa nadpovprečno pogost. Primer diafrekvenčne razlike sta paremiji *Každý si je (sám) kováčom svojho štastia* (23 zgledov) in *Vsak je svoje sreče kovač* (176 zgledov). V slovaščini je veliko bolj pogosta sestavinska varianta *Každý si je strojcom svojho štastia* (170 zgledov).

Vprašamo se lahko, kateri dejavniki poleg zastarelosti enot še vplivajo na občutne diafrekvenčne razlike. Domnevamo, da je v mnogih primerih diafrekvenčna razlika posledica diamedialne razlike zaradi strukture jezikovnih korpusov, ki temeljijo na pisnih virih. Nadalje se lahko vprašamo, ali v takem primeru lahko sploh govorimo o pravi diafrekvenčni razliki, če obstaja možnost, da sta enoti v splošnem merilu primerljivo pogosti, vendar nimamo primerljivih pisnih in govornih korpusov, da bi to lahko dokazali. Mogoče je odgovor v ločenem obravnavanju dveh podtipov diafrekvenčne razlike (govornega in pisnega). Kot smo povedali že na začetku, je ob razlagi, ki pojmuje eno diasistemsko razliko kot možen dejavnik za drugo, mogoče, da argumentaciji ne bo zadoščala le razlaga vpliva dejavnika (pisnega ali govornega) medija, ampak bomo morali poiskati še dejavnik, ki je vplival nanj. Predpostavimo lahko, da bi se vulgarna leksikalna sestavina zaradi samocenzure in žanrske strukture korpusov odrazila na diamedialni razliki paremije v odnosu do njene tujejezične ustreznice brez take sestavine, s tem pa posledično tudi na (pisni) diafrekvenčni razliki. Veriga suprasemantičnih dejavnikov bi v tem primeru izgledala takole: diaevalvativna in/ali dianormativna razlika → diamedialna razlika → (pisna) diafrekvenčna razlika. Verigo lahko še podaljšamo, če predpostavimo še nekaj različnih izhodišč: a) paremija ima varianto s sestavino, ki ni vulgarna; b) paremija nima take variante, vendar njena zgradba omogoča tako prenovitev; c) sestavinska prenovitev paremije ni verjetna, ker je vulgarna sestavina bistvena za figuro. V zadnjem primeru je možen kvečjemu zamolk ali pa namig na paremijo z občutno redukcijo sestavin. Možnost c) je povezana z diafigurativno razliko, ki se ji bomo posvetili v nadaljevanju.

5.4.11 Diafigurativna razlika

Diafigurativno razliko uvajamo, ker figurativnost vpliva na zapomnljivost frazeološke enote in s tem povečuje njeno reprodukcijo ter vpliva na diafrekvenčno in diahrono razliko. Rima, aliteracija in asonanca so tvorne v frazeologiji nasploh in tudi v pregovorih (Toporišič 1996: 276–277). To razmišljanje lahko navežemo na ugotovitve Claudie Aurich (2012: 208–209), ki spremlja porast takih sprememb v sestavi angleških pregovorov od obdobja stare angleščine preko srednjega veka do danes, ki omogočajo vzpostavitev rime in podobnih figur. Trdi, da je slog v nadrejenem položaju v razmerju do ostalih sprožilcev sprememb – kompenzacije, konvergence, divergence in učinkov izposojanja iz drugih jezikov.⁵⁶ Ko eden izmed sprožilcev povzroči spremembo, jo stilistični principi in omejitve prevzamejo in začnejo oblikovati po svoje. Opažamo, da je figurativnost medjezikovnih ustreznic med slovenščino in slovaščino pogosto na zelo podobni ravni, tudi če gre za sestavinske variante npr. aliteracija pri enoti *Človek mieni, Pán Boh mení* ter *Človek obrača, bog obrne*. Pogosto se tudi dvojica sopomenk ne razlikuje po meri figurativnosti, npr. pri rimanih enotah *Kto sa hanbí, má prázdne gamby* in *Kdor jezika špara, kruha strada*. Diafigurativna razlika se ne pojavlja le med sopomenkami, temveč tudi med enako motiviranimi ustreznicami. Ob pregledu slovenskega in slovaškega paremiološkega gradiva smo ugotovili, da se po meri figurativnosti razlikujejo naslednje paremije:⁵⁷

SK>SI:

Aká práca, taká pláca. (87.) – *Kakršna služba, taka plača.* (Bojc 1987: 79) FISI

Ja o voze, ty o koze. (100.) – *Če pravim jaz, da je belo, trdi on, da je črno.* (izhodiščni korpus) FDSI

Kto mlčí, ten svedčí, (kto svedčí, pes vāčší). (88.) – *Molk je znak priznanja.* (izhodiščni korpus) FDSI

⁵⁶ Aurich uporablja izraz *trigger*.

⁵⁷ Enote navajamo s tipom ekvivalentnosti ter vrstnim redom v optimumu, če so se vanj uvrstile.

Najprv práca, potom pláca. (195.) – *Po delu plačilo.* (izhodiščni korpus) FDSI

Kto chce s vlky žít, musí s nimi vyť. (156.) – *Kdor se z volkovi druží, mora z njimi tuliti.* (izhodiščni korpus) FESI

SI>SK:

Denar je sveta vladar. (1.) – *Peniaze vladnu svetom.* (Sprichwort Plattform) FDSE

Obleka dela človeka. (37.) – *Šaty robia človeka.* (112) FPSI

Sreča je opoteča. (78.) – *Šťastie je vrtkavé.* (152) FISI

Lastna hvala se pod mizo valja. (186.) – *Samochvala smrdí.* (93) FDSI

Lastna hvala, cena mala. (261.) – *Samochvala smrdí.* (93) FDSI

Kdor se zadnji smeje, se najlepše smeje. (82.) – *Ten sa smeje najlepšie, kto sa smeje naposledy.* (102) FESI

Kamor je šel bik, naj gre še štrik. (168.) – *Keď čert vzal kravu, nech vezme aj tela.* (Habovštiakova, Krošlákova 1996: 74) FDSI

Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha. (12.) – *Nijaká kaša sa neje taká horúca, ako sa uvarí.* (84) FESI

Paralelizmi so v paremijah zelo pogosti. Obe enoti v dvojici *Ja o voze, ty o koze* ter *Če pravim jaz, da je belo, trdi on, da je črno* sta zasnovani na paralelizmu, vendar je mera figurativnosti v slovaški enoti zaradi rime višja. Kot je razvidno iz navedenih primerov, najbolj pogosto na diafigurativno razliko vpliva rima, najdemo pa tudi primere drugačnega zvočnega ujemanja ali ponovitve sestavin (npr. anafore v *Kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje*). Pregledali smo celotno gradivo slovaškega in slovenskega optimuma. Iz navedenega gradiva je razvidno, da so v veliki večini primerov enote s figurami bolj znane od njihovih enako motiviranih ustreznic in tudi sopomenk brez figur. Razmeroma pogosto naletimo na dvojice z diahrono in diafrekvenčno razliko, ki se po stopnji figurativnosti ne razlikujejo.⁵⁸ Našli pa smo le dva primera sopomenk, v katerih je enota z rimo manj poznana in pogosta kot njena nerimana ustreznica. Taki sta npr. sopomenki *Z cudzieho krv netečie* in *Tuje gorje ne sega v srce*. Slovenska enota je znana skupaj le 26,2 % anketirancev. Oglejmo si primer enote *Ljubezen je bolezen*, ki v slovaščini nima enako motivirane ustaljene

⁵⁸ Primera za to sta slovenski paremiji *Starost – slabost* in *Starost ni radost*, ki ustrezata pomenu slovaške enote *Staroba – choroba*.

ustreznice. Obenem se v slovenščini na to enoto navezuje antipregovor *Ljubezem je bolezen, ki se jo lahko ozdravi samo v postelji*, ki pa ga kot samostojen (morda prevodni) aforizem najdemo tudi v slovaščini, npr. *Láska je choroba, pri ktorej obaja pacienti musia íst do poste.* (SNK) Kljub temu, da sta se antipregovora v obeh jezikih dokaj razširila, v slovaščini enota brez humornega dopolnila ni zaživela. V korpusu SNK najdemo z iskalnim pogojem [lemma=«láska»][[]]{0,5}[lemma=«choroba»][lemma=«c horoba»][[]]{0,5}[lemma=«láska»] 324 konkordanc, med katerimi so le štiri izrazi podobni slovenskemu pregovoru, zato domnevamo, da se metafora ni frazeologizirala. Figure, ki so tvorne v paremiologiji, izkoriščajo ustvarjalci reklamnih sloganov. Razlog take načrtne tvorbe je zapomnljivost. Navedimo nekaj primerov: *Lačen si ful drugačen* (rima), *Ni zime za Eskime* (rima) in *Les je lep* (delno zvočno ujemanje).

5.4.12 Diaanomalična razlika

To diasistemsko razliko uvajamo, ker smo prepričani, da je treba ločevati med anomaličnimi pojavnostmi, ki vplivajo na komunikativno normo, ter temi anomaličnimi pojavnostmi, ki na normo bistveno ne vplivajo. Ker je anomaličnost ena izmed osnovnih lastnosti frazemov (Čermák 1993: 48–49), tudi pri tem tipu govorimo le o razliki v njeni stopnji. Pri paremijah bomo te razlike prikazali s primeri anomaličnih oblik sestavin ter arhaizmov in nekrotizmov.

Po stopnji anomaličnosti se slovenska paremija *Mi o volku, volk iz gozda* razlikuje od slovaških variant *My o vlku a vlk za humny* ter *My o vlkovi a vlk za humny* zaradi arhaičnih mestniških oblik *o vlku* ter *humny*, ne pa tudi od variante *My o vlkovi a vlk za humnami*. Varianta brez anomaličnih sestavin je v rabi že začela nadomeščati preostali varianti (Mlacek 1997: 229, 2004: 74–75). Mlacek (1997: 229, 2004: 75) prav v zvezi z variantnostjo te paremije poudarja, da se paremije v variantah znebijo anomaličnih oblik le v primeru, da zgradba take enote ni ritmično organizirana in navaja, da se to v rimani enoti *Babka k babce, budú kapce*, ni zgodilo. Diaanomalična razlika je med slovensko paremijo *Pomagaj si sam in bog ti pomore*, ki vsebuje anomalično glagolsko

obliko in slovaško *Pomôž si, aj pánbob ti pomôže*. Stopnja anomalčnosti se izravna, če slovensko enoto sopostavimo s slovaško varianto *Pomôž si človeče, aj pánbob ti pomôže*, ker je zvalnik v slovaščini omejen le na določene označevalce in kontekste ter s tem zaznamovan. Zanimiva razlika v stopnji anomalčnosti se pokaže tudi ob primerjavi slovaške enote *Niet ruže bez trňa* in slovenske *Vsaka roža ima trnje*. V slovenski enoti je označevalec *roža* ostal na mestu, ki ga v sodobni slovenščini zastopa *vrtnica*, saj je bil to njen izhodiščni pomen (Snoj 2015: 654). Beseda *vrtnica* je nastala po nemškem vzoru *Gartenrose* (Snoj 2015: 859). Slovaška sestavina *ruža* je sopomenka slovenske *vrtnica*.

Anomalične zgradbe pogosto omogočijo nastanek novih frazemov. Tak je primer frazeologiziranih reklamnih sloganov *Ti imaš domišljija* in *Kam pa pridemo brez domišljija*, v katerem ne gre za izrabo retorične figure, temveč za načrtno vpeljavo imenovalniške oblike namesto roditeljske, ki skupaj s podobno nenavadno oblikovanim sobesedilom v reklami ustvarja predstavo o jeziku koliščarjev. Da je ta enota razširjena med govorce, lahko preverimo na spletu, njeno polifunkcionalnost in heterosituativnost pa nam dokazuje naslednja razlaga pomena:

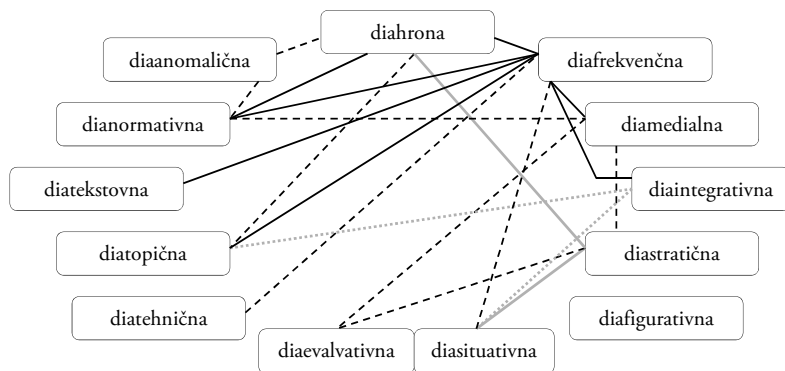
»Uporabimo v situaciji, ko želimo nekomu na lep način sporočiti, da so njegovo delo ali besede zelo drugačne od resnične situacije. V pozitivni ali negativni smeri. Npr. če nekdo naredi kaj zelo domiselnega ali reče kaj zelo neuresničljivega.« (Razvezani jezik)

Podobnega nastanka je tudi precej besednozveznih frazemov, med katerimi omenimo *jesti mamile*, čigar raba je na portalu Razvezani jezik razložena takole: »Največkrat se uporabi, ko se hočemo ponorčevati iz staršev ali iz neinformiranih, ki nimajo prave predstave o uživanju drog, čeprav nenehno govorijo o tem«.

5.4.13 Soobstajanje in sovplivanje diasistemskih razlik

Za zaključek bi radi s pomočjo grafičnega prikaza strnili opažanja glede medsebojnega vplivanja diasistemskih dejavnikov. Gotovo nismo odkrili vseh možnih vzročnih povezav med suprasemantičnimi razlika-

mi. Nekatere izmed njih smo prikazali na konkretnih primerih, druge samo predpostavili, nismo pa se jim podrobneje posvetili, ker bi bile za to potrebne dodatne raziskave. Prikaz dopolnjujemo z vzročnimi povezavami, ki jih je ob primerjavi slovaškega in nemškega paremiološkega gradiva ugotovil Đurčo (2012a):

Slika 2: Vzročne povezave med tipi suprasemantične razlike

S temnima črtama (polno in prekinjeno) smo označili 20 primerov vplivanja med različnimi diasistemskimi razlikami, ki smo jih navedli v razmerju med slovenščino in slovaščino. Sedem izmed njih, ki jih je navedel tudi Đurčo (2012a), smo označili s polno črto. S svetlo polno črto ponazarjamo še dve dodatni vplivanji med suprasemantičnimi razlikama, ki ju je navedel Đurčo, s svetlo pikčasto pa sta povezani suprasemantični razliki, ki smo ju odkrili pri isti dvojici paremij, a med njima ne vidimo vzročne povezave.

5.5 DRUGI SEMANTIČNI ODNOSI MED SLOVENSKIMI IN SLOVAŠKIMI PAREMIJAMI

Že v okviru tipologije ekvivalentnosti smo poudarili, da nas v medjezikovni primerjavi ne zanimajo le frazeološke ustreznice. Pri določenih tipih ekvivalentnosti ne moremo govoriti o ustreznica v pravem po-

menu besede, ker gre za neskladnost pomena enot oz. za le »navidezne« ustreznice (homonimija in paronimija) ali pa za odsotnost kakršnekoli ustreznice (idiosinkrazija). Zanihanje in sprememba iz nikalne v tridilno obliko sta eksplicitni sredstvi za izražanje nasprotnega pomena. Dolník (2007: 97) glede na prisotnost tega eksplicitnega sredstva na primeru slovaških leksemov ločuje formalno-semantične in semantične antonime. Antonimična sestavina v paremiji pa ne pomeni tudi nujno nasprotnega pomena paremije kot celote v odnosu do druge (četudi enako motivirane) paremije. Zato se bomo v naslednjih poglavjih posvetili tako različnim tipom frazeoloških antonimov oz. protipomenk kakor tudi vprašanju komplementarnih variant paremij.

5.5.1 Protipomenske paremije znotraj enega jezika in v medjezikovni primerjavi

Nasprotje, ki ga izražajo antonimi oz. protipomenke, je v slovenskem jezikoslovju po Vidovič Muhi (2000: 169–174) osnovano na skupnem pojmovnem polju njihovih denotatov, ključen za vzpostavitev protipomenskosti pa je vpliv protipomenk na aktantske vloge v stavčni povedi. Protipomenke deli na zamenjavne ali konverzivne, skrajnostne ali polarne, dopolnjevalne ali komplementarne in usmerjene ali vektorske. Med dopolnjevalnimi antonimi loči še podskupino razmerne svojilnosti ter med skrajnostnimi podskupino stopnjevitostnih (gradualnih) protipomenk. Podoben je koncept protipomenskosti v slovaškem jezikoslovju. Po Dolníkovem mnenju (2007: 99) je človekovo mišljenje v svojem razvoju prešlo od kontrarnih (skrajnih) polov v večdelnem razredu k uzaveščanju komplementarnih nasprotij. Komplementarna nasprotja predstavljajo binarno členitev pojma, zato so po Dolníkovi oceni prava osnova antonimije. Tako za Vidovič Muho (2000: 169–174) kakor tudi za Dolníka, termin komplementarnost označuje odnos pojmov brez vmesnih stopenj (npr. *mrtve* in *živ*). Odnos med pojmomoma, med katerima ni skrajnih polov (npr. *velik* in *majhen*), Vidovič Muha imenuje polarnost, Dolník pa gradualnost. Oba razlagata, da gre pri vektorskih antonimih za izražanje nasprotno usmerjenega delovanja.

Kot smo že omenili, se je osnovnim semantičnim odnosom v slovenski frazeologiji med prvimi posvetil Rode (1975). Navaja, da so antonimi semantično razmerje izrazov z nasprotnim pomenom in loči popolne ter variantne antonime:

Popolni antonimi so tisti, pri katerih so strukture oblik različne: *biti na zeleni veji : biti na psu, figa mož : mož beseda, fant od fare : dvanajst na ducat, zasukati rokave : sedeti križem rok, živeti na veliko nogo : živeti iz rok v usta*. Variantni antonimi nastanejo, če spremenimo samo eno od komponent frazeologema, navadno z njenim antonimom: *biti rojen pod srečno/nesrečno zvezdo, imeti dober/slab dan, imeti prostel/vezane roke, greben raste/se povesi*. (Rode 1975: 441)

Poleg primerov za prvi tip, ki ga omenja Rode, poznamo tudi dvojice protipomenskih frazemov z antonimičnimi, a brez skupnih sestavin (*trezen kot riba : pijan kot čep*). Na tem merilu je osnovana razlika med pojmom *antonimične vrste* (rusko *rjad'*, slovaško *rad*) ter *antonimične skupine* (rusko *gruppa*, slovaško *skupina*), ki ju po delitvi Kunina iz leta 1986 navaja *Slovar ruske frazeološke terminologije* (1993: 2–3), po njem pa tudi slovaška *Frazeologická terminológia* (1995). Če je antonimična vrsta dvojica protipomenskih frazemov z antonimičnimi, a brez skupnih sestavin, gre pri antonimični skupini za zvezo antonimičnih frazemov brez skupnih in tudi brez antonimičnih sestavin (npr. *zasukati rokave : sedeti križem rok*). Po Dolníkovih merilih gre pri antonimični vrsti in antonimični skupini za zvezi čisto semantičnih antonimov. V slovenskem in slovaškem paremiološkem gradivu (tako znotraj enega jezika kakor tudi v medjezikovnem razmerju) zaenkrat nismo našli primera antonimične vrste. Za medjezikovne antonimične skupine lahko označimo naslednje dvojice paremij:

Po smiechu býva plač. (147. mesto v optimumu) – *Za dežjem sonce sije*. (30. mesto v optimumu);
Kdor se v petek smeje, se v nedeljo joka. (SSKJ) – *Po daždi býva pekne*. (298. mesto v optimumu);

Ruska in slovaška frazeološka terminologija ločujeta še pojem *antonimičnega gnezda*, ki je skladno z Rodetovim tipom variantnih antonimov (npr. *imeti dober/slab dan*), saj frazemi v njem vsebujejo tako antonimične kot tudi skupne sestavine. V redkih primerih lahko govorimo o antonimičnih gnezdih tudi na strukturni ravni paremiologije. Pri enako motiviranih paremijah, ki izražajo nasprotni pomen, je pomembno vprašanje izvirne enote in enote, ki je drugotnega nastanka. Kot bomo videli v nadaljevanju, odgovori anketirancev in korpusni zgledi kažejo, da je to diahrono razmerje pri govorcih pogosto uzaveščeno. Naslednje dvojice enako motiviranih paremij z nasprotnim pomenom iz slovenščine najdemo šele z uporabo sekundarnih virov: *Dobrota je sirota* (23. mesto v optimumu) – *Dobrota ni sirota* (Bojc 1987: 145) in *Dober glas seže v deveto vas* (20. mesto v optimumu) – *En slab glas gre v deveto vas, dober pa še čez prag ne* (Makarovič 1975: 187). V sekundarnih virih lahko najdemo še nekaj antonimičnih gnezd, npr: *Bolje je dobro hoditi kot se slabo peljati* (Makarovič 1975: 192) – *Bolje se slabo voziti kot dobro hoditi* (Makarovič 1975: 192). Slovensko-slovaško medjezikovno antonimično gnezdo smo našli v razmerju enote *Čo na srdci to na jazyku* iz slovaškega optimuma (24. mesto) do paremije *Na jeziku med, v srcu led*, ki se je znašla izven slovenskega optimuma (583. mesto po poznanosti). Slovenska enota ima tudi slovaški idionim *Na jazyku med, v srdci je* z opazno diahrono razliko, saj se je slovaška uvrstila na 202. mesto v optimumu.

Medjezikovno primerjavo lahko v okviru slovenskega in slovaškega optimuma izpeljemo le na primeru antonimične dvojice *Obleka dela človeka* (SSKJ) in *Obleka ne dela človeka* (Pavlica 1960: 302) ter njunih slovaških oblikoslovnih variant *Šaty robia človeka* in *Šaty nerobia človeka*. V primerih, ki nam jih ponujajo jezikovni korpusi, moramo glede na sobesedilo ločiti ustaljene antonime od primerov neustaljenih prenovitev z nasprotnim pomenom, npr. »Šaty nerobia človeka ale dievča« (SNK). Poznavanje izhodiščne enote iz SSKJ-ja je bilo med slovenskimi govorcii sledeče:

1. poznam in uporabljam:	165 52,2 %
2. poznam, a ne uporabljam:	97 30,7 %

3. ne poznam, a razumem:	8 2,5 %
4. ne poznam in ne razumem:	0 0 %
5. poznam varianto:	46 14,6 %

Pregovor pozna 97,5 % anketirancev, s čimer se je uvrstil na 87. mesto po poznanosti. V korpusu FidaPLUS smo našli 298 zgledov (22. mesto po pogostnosti). V optimumu se je glede na obe merili uvrstila na 37. mesto. Med 46 navedki variant je šest navedkov protipomenske enote z glagolom *narediti*, to sestavino pa vsebujejo tudi vse preostale navedene variante. Poznanost paremije *Obleka ne dela človeka* je nekoliko manjša:

1. poznam in uporabljam:	112 35,4 %
2. poznam, a ne uporabljam:	100 31,6 %
3. ne poznam, a razumem:	63 19,9 %
4. ne poznam in ne razumem:	4 1,3 %
5. poznam varianto:	37 11,7 %

Paremijo pozna 78,7 % anketirancev, s čimer se je po poznanosti uvrstila na 325. mesto ter ostala izven paremiološkega minimuma ter tudi optimuma. Od izhodiščne enote se razlikuje predvsem po aktivni rabi. Korpus FidaPLUS prikaže 298 izhodiščnih oblik in 41 oblik z zanikanjem za naslednje iskalne pogoje:

obleka//človeka
 naredi//človeka !obleka
 dela//človeka !obleka
 obleka//naredi !človeka
 obleka//dela !človeka

Izmed 37 enot, ki so jih anketiranci pripisali kot variante, je 13 oblik brez zanikanja, tudi tu pa prevladujejo variante z glagolom *narediti*. O tem, da se mnogi govorci zavedajo sekundarnosti te paremije, govori pripomba v enem izmed navedkov: »Obleka naredi človeka. Tako je bilo nekoč.« Antonimično gnezdo, ki smo se mu podrobneje posvetili, je v slovenščini prisotno že dlje časa, o čemer pričata tudi navedka v terenski raziskavi *Obleka ne naredi človeka* (Makarovič 1975: 203) in

Bojčevi zbirki *Obleka (še ne) naredi človeka* (1987: 36).⁵⁹ Sestavina *še* eksplicitno izraža pomensko jedro, ki govori o zahtevah, ki jih je treba izpolnjevati, da nekemu lahko rečemo človek.⁶⁰ Poleg zanikanja ta enota prinaša še pomenski odtenek moraliziranja. Enota *Šaty robia človeka* je s 165 zgledi pristala na 38. mestu po pogostnosti, *Šaty nerobia človeka* pa s 24 zgledi na 198. mestu. Prva se je uvrstila na 188. mesto po poznavanju ter 112. mesto v optimumu, druga pa na 283. in 252. mesto.

Tudi pri protipomenskih paremijah opažamo suprasemantične razlike. Poleg diahrona in diafrekvečne razlike, ki sta razvidni pri primerih, ki smo jih navedli iz sekundarnih virov, najdemo tudi druge, manj pogoste. Diaevalvativna in tudi dianormativna razlika sta npr. opazni med slovenskima protipomenkama *Muhe gredo na med* (Bojc, 216) in *Muhe grejo na drek* (FidaPLUS).⁶¹

5.5.2 Komplementarne variante paremij znotraj enega jezika in v medjezikovni primerjavi

Pojav komplementarnih variant je pogosto povezan z dvojnimi zanikanjem pri dvodelnih paremijah (*Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna – Kar se Janezek nauči, to Janez zna*), Redkeje komplementarne variante nastajajo tudi s protipomenskimi sestavinami, ki pomena frazema kot celote ne spremenijo. Tak je primer dvojice *Vsak je svoje sreče kovač* in *Vsak je svoje nesreče kovač*. Pomena variant sta skladna. Prva enota s tem, da izraža človekov vpliv na pozitiven potek dogajanja, implicitno vsebuje tudi vpliv na njegov negativen potek. Na primere komplementarnih variant naletimo že v okviru izhodiščnih korpusov obeh jezikov ter obeh optimumov, saj smo sklenili, da tudi v primeru enako motiviranih paremij komplementarnih variant ne bomo poenotili.

⁵⁹ Isti anketiranec je navedel obe protipomenski paremiji.

⁶⁰ Med navedki variant so pri prvi enoti štiri oblike s to sestavino, pri drugi enoti pa šest.

⁶¹ Pripomnimo, da med primerjalnima frazemoma *kot muhe na med* in *kot muhe na drek* ni vzpostavljenega protipomenskega odnosa, diaevalvativna in dianormativna razlika pa ostajata.

Enota *Vsak je svoje nesreče kovač* je znana iz istoimenske pesmi Nece Falk. Obstoj takega popularizatorja je gotovo vsaj do določene mere vplival na razširjanje te variante, enota pa se vseeno ni povsem ustalila, kar lahko sklepamo po njeni nizki pogostnosti v jezikovnem korpusu. Če odštejemo zglede, ki so vezani na omenjeni popularizator, se enota z zanikanjem pojavi osemnajstkrat. Pogosti so zgledi kot *Vsak je pač svoje (ne)sreče kovač*. V korpusu SNK smo našli šest zglédov s sestavino *nešťastie*, vedno pa se pojavlja v prenovitvi skupaj s sestavino *šťastie*, npr. »'Každý je strojcom svojho šťastia alebo nešťastia,' povedal podpredseda /.../«. V jezikovnih korpusih pogosto najdemo primere komplementarnih variant, ki niso uslovarjene in večinoma (če sodimo po njihovi nizki pogostnosti) tudi niso ustaljene, npr.:

/.../ ľudové příslovie hovorí, že kam nechodí slnko, tam chodí lékař«
(32 zglédov v SNK)

Nikdy nezapúdate na heslo, že »kam chodí slnko, tam nechodí lékař« (5 zglédov v SNK)

Nenadarmo platí 'Sýty hladnému neverí' a zároveň neexistuje žiadne porekadlo /.../ (58 zglédov v SNK)

Čo na to povedat? Hladný sýtemu neverí, košeľa je bližšia než kožuch a /.../ (9 zglédov v SNK)

Zanimiva je dvojica *Kar se Janezek nauči, to Janez zna* (47. mesto v optimumu) in *Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna* (269. mesto v optimumu). Prvi enoti v slovaščini odgovarja sestavinska varianta *Čo sa za mladi naučiš, na starost akoby si našiel* (97. mesto v optimumu), drugi pa oblikoslovna varianta *Čo sa Janko nenauči, to sa Jano nedouči* izven optimuma (Sprichwort-Plattform). Enota *Kar se Janezek nauči, to Janez zna* je znana 99 % govorcev in se je uvrstila na 47. mesto v optimumu:

1. poznam in uporabljam:	243 76,9 %
2. poznam, a ne uporabljam:	68 21,5 %
3. ne poznam, a razumem:	1 0,3 %
4. ne poznam in ne razumem:	2 0,6 %
5. poznam varianto:	2 0,6 %

Med navedenimi variantami ni variante *Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna*. Ta je slovenskim govorcem manj znana (88,3 %):

1. poznam in uporabljam:	127 40,2 %
2. poznam, a ne uporabljam:	97 30,7 %
3. ne poznam, a razumem:	35 11,1 %
4. ne poznam in ne razumem:	2 0,6 %
5. poznam varianto:	55 17,4 %

Med 55 navedenimi variantami gre v 54 primerih za trdilno enoto *Kar se Janezek nauči, to Janez zna*.⁶² Navedki se razlikujejo še po sestavinah *karlčesar* ter *Janez/Janezek*. Razlika v aktivni rabi ene in druge enote je razvidna že iz odgovorov, stanje v jezikovnem korpusu FidaPLUS pa je še bolj izostreno. Prva paremija se je s 106 zgledi uvrstila na 109. mesto po pogostnosti in 47. v optimumu, druga pa s komaj dvema zgledoma na 287. mesto po pogostnosti ter 269. v optimumu.

Oglejmo si še nekaj medjezikovnih primerov komplementarnih variant:

Pes, ktorý breše, nehryzie. (139. mesto v optimumu) – *Pes, ki ne laja, zobe zasaja.* (Bojc, 119) in *Pes, ki le molči in nič ne laja, globoko zobe zasaja.* (Bojc, 119).

Kto neriskuje, nevyhrá. (SNK) – *Kdor riskira, profitira.* (156. mesto v optimumu)

Risk je zisk. (45. mesto v optimumu) – *Kdor ne rizikira, ne profitira.* (FidaPLUS)

Zadnja navedena paremija je zanimiva z diafrekvenčnega vidika, saj je oblika z dvojnimi zanikanjem v slovenščini izenačena s pogostnostjo trdilne, slovaška oblika z dvojnimi zanikanjem pa se v korpusu pojavlja veliko redkeje od trdilne oblike.

Zamenjava sestavin, ki označujejo akterje, pogosto vzpostavlja nasprotni pomen, v naslednjem primeru pa številni primeri iz korpusa tega ne potrjujejo. V slovenski paremiološki optimum (na 134. mesto) se je uvrstila enota *Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori*, v

⁶² Eden izmed navedkov je sopomenska enota *Vaja dela mojstra, če mojster dela vajo*.

slovaški (na 153. mesto) pa enota z obratno zgradbo *Ked'nejde Mohamed k hore, musí íst hora k Mohamedovi*. Tudi v Bojčevi zbirki (1987: 156) najdemo le izvorno obliko *Če ne pride gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori*. Presenetljivi so rezultati raziskave v korpusih, saj drugotna oblika v obeh jezikih močno prevladuje nad izvorno. V FidaPLUS je izvornih oblik le 15, oblik z zamenjavo pa kar 41. V šestih primerih je vrstni red sestavin težko določljiv. Uporabili smo naslednje iskalne pogoje:

Mohamedu/9gori
 Mohamed/9gori !Mohamedu
 gora/9Mohamedu !gori
 Mohamed/9gora !gori !Mohamedu
 Mohamed/9Mohamedu !gori !gora
 gori/9gora !Mohamed !Mohameda

V korpusu SNK smo našli 49 zgledov pregovora z iskalnim pogojem [word=«hore»][[]]{0,5}[word=«Mohamed»][word=«Mohamed»][[]]{0,5}[word=«hore»]. Izvornih oblik je le šest. Po naši oceni gre pri zamenjavi sestavin za posledico nejasne motivacije, glede na korpusne zglede pa ugotavljamo, da gre pogosto za namerno rabo enote z obratno zgradbo: »Toda ne, oni spet kot Mohamed v pisarni, gore ljudi pa naj gomazijo k njim.« Domnevamo, da govorci pogosto med enotama ne razlikujejo, oziroma če pride do razlikovanja, mora to biti oprto na dodatnih konotacijah, kakršna je v navedenem primeru množičnost, ki jo tudi zastopa označevalec gora. Ambisemija je po Dolníku (2007: 67) eden izmed znakov iracionalnega pola jezika, ki se v frazeologiji kaže bolj izrazito kot v drugih plasteh. V slovenski frazeologiji so bili primeri ustaljevanja pogostih oblikovnih napak že obravnavani, npr. *ločiti zrno od plev/plevela* (Kržišnik 1996: 134). Domnevamo, da se ambisemija pojavlja tudi pri enoti *Zaradi dreves ne vidi gozda* (SSKJ) in njeni varianti *Zaradi gozda ne vidi dreves*, ki jo izpričuje korpus. Zbirka (Bojc 1987: 165) poleg nje navaja tudi *Gre skozi les, ne vidi dreves* (Bojc 1987: 264).

5.6 DISTRIBUCIJA TIPOV EKVIVALENTNOSTI MED SLOVENSKIM IN SLOVAŠKIM PAREMIOLOŠKIM OPTIMUMOM

Proučevanje posameznih primerov medjezikovne ekvivalentnosti nam še ne pove dovolj o bližini primerjanih jezikov. Manjka nam recimo predstava o obsegu enako motiviranih frazemov (v našem primeru paremij). Z določitvijo paremiološkega minimuma ter optimuma smo ustvarili z metodološkega vidika dovolj obsežen in reprezentativen vzorec tristoletnih najbolj poznanih in najbolj pogostih enot za raziskavo distribucije posameznih tipov ekvivalentnosti. Distribucijo posameznih tipov želimo prikazati tako v razmerju optimuma v enem jeziku do optimuma v drugem jeziku kakor tudi v razmerju optimuma do paremioloških ustreznic vključno z enotami, ki se niso uvrstile v paremiološki optimum v drugem jeziku. Pri tem drugem prikazu bomo upoštevali sekundarne vire v obeh jezikih.

Paremiji ponavadi v drugem jeziku ustreza več enot, ki so lahko ustreznice enega ali več tipov. Pri določanju bližine slovenske in slovaške paremiologije uvajamo med tipi ekvivalentnosti merilo, po katerem imajo prednost enote, ki so enako motivirane, med njimi pa take, ki so po obliki bližje. Idionimi so tako imeli prednost pred obema tipoma variant. Če take ustreznice nismo našli, smo v optimumu drugega jezika poiskali drugače motivirane sopomenke, za njimi pa so prišli na vrsto preostali tipi. Če ustreznice nismo našli v okviru optimuma drugega jezika, smo jo najprej poskušali najti v preostalem gradivu izhodiščnega korpusa za paremiološki minimum, nato pa v sekundarnih virih. Ob tem smo uveljavili enako hierarhično merilo kot pri iskanju ustreznic znotraj optimumov. Med sekundarnimi viri smo upoštevali tiskane zbirke, ki so izšle od druge polovice dvajsetega stoletja do zdaj (Makarovič 1975, Prek 1982, Bojc 1987, Habovštiaková, Krošláková 1996), spletne zbirke (Sprichwort-Plattform, Razvezani jezik), ter korpusa obeh jezikov (FidaPLUS in SNK).⁶³

⁶³ Izjemoma smo starejši vir (Šašelj 1906) upoštevali pri ustreznici slovaške paremije *Nemému (dieťaťu) ani vlastná mať nerozumie*.

Že iz obravnave posameznih tipov sistemske ekvivalentnosti lahko pričakujemo, da bodo določeni tipi (idionimija, oba tipa variantnosti ter sinonimija) močno prevladovali, drugi pa se bodo pojavljali redkeje. Zaradi hierarhično organiziranega iskanja in prednosti, ki jo dajemo enako motiviranim medjezikovnim ustreznicam, lahko pričakujemo, da nekateri izmed tipov ne bodo prikazani. Da primeri teh tipov obstajajo, smo se že prepričali. Pričakujemo lahko tudi, da bodo med enotami, najdenimi izven optimuma, močno prevladovale ustreznice z opaznimi suprasemantičnimi razlikami (predvsem diahrono in diafrekvenčno), primerom brez opaznih suprasemantičnih razlik pa bomo posvetili posebno pozornost.

O bližini aktivne slovenske in slovaške paremiologije govori že dejstvo, da smo približno polovici enot iz obeh optimumov (154 v slovenskem in 138 v slovaškem) našli ustreznice v optimumu drugega jezika. Razlika med številoma je povezana s tem, da se v okviru vsakega optimuma nahaja različno število enot, ki si delijo isto ustreznico iz optimuma drugega jezika. Skupaj z ustreznicami izven optimumov (v preostanku izhodiščnega korpusa ter drugih, že naštetih virih) smo našli paremiološke ustreznice kar 274 (91,3 %) slovenskim in 261 (87 %) slovaškim enotam.

Pomemben je podatek o enako motiviranih oziroma sorodnih enotah. Enako motivirane paremiološke ustreznice smo v okviru optimuma drugega jezika našli 97 enotam (32,3 %) iz slovenskega paremiološkega optimuma ter 96 enotam (32 %) iz slovaškega optimuma. Z upoštevanjem vseh najdenih ustreznic se število enako motiviranih ustreznic za izhodiščne paremije iz slovenščine poveča na 180 (60 %), za izhodiščne paremije iz slovaščine pa na 156 (52 %). Če nekoliko posplošimo, tretjini enot iz slovenskega in slovaškega optimuma ustrezajo sorodne paremije v optimumu drugega jezika, več kot polovici pa ustrezajo sorodne paremije ne glede na vir v drugem jeziku.

Upoštevati smo morali dejstvo, da včasih paremiji v drugem jeziku ustreza le besednozvezni frazem. Take medravninske ustreznice imajo poseben status, zanemariti pa jih ne bi smeli že zaradi množice enako motiviranih neparemioloških ustreznic, zato smo, ko nismo našli nobene paremiološke ustreznice (v optimumu ali izven njega), upoštevali tudi besednozvezne frazeme, ki so bili po pomenu blizu paremijam. O stopnji

idiosinkrazije lahko namreč govorimo šele, ko izključimo obstoj ustaljene ustreznice v drugem jeziku. Idiosinkrazija je dokaj nizka,⁶⁴ saj v nobenem izmed izhodišč ne presega 10 %. Tako v razmerju slovenskega optimuma do slovaščine kakor tudi v razmerju slovaškega optimuma do slovenščine znaša 16 paremij (5,3 %). Morda bi nekaterim izmed paremij, ki smo jih uvrstili v ta tip, našli ustreznice, če bi uporabili še starejše sekundarne vire.

154 enotam iz slovenskega paremiološkega optimuma smo našli ustreznice v okviru slovaškega optimuma. Izmed 146 enot, ki jim nismo našli ustreznic v slovaškem optimumu, smo desetim našli le ustreznice, ki so besednozvezni frazemi, 16 pa nismo našli nobene ustreznic oz. smo pri 16 primerih naleteli na idiosinkrazijo. 120 enotam smo našli (paremiološke) ustreznice izven slovaškega optimuma. Med njimi je 19 enot iz izhodiščnega korpusa za vprašalnik, ki se niso uvrstile med 300 najbolj poznanih paremij, ter 101 enota iz sekundarnih virov.

138 paremijam iz slovaškega paremiološkega optimuma smo našli ustreznice že v slovenskem optimumu. Izmed 162 enot, ki jim nismo našli ustreznic v slovenskem optimumu, je 23 takih, ki smo jim ustreznice našli med slovenskimi besednozveznimi frazemi, 16 pa takih, ki jim v slovenščini nismo našli nobene ustreznic. 123 slovaškim enotam smo našli paremiološke ustreznice izven slovenskega optimuma. Med njimi je 69 enot iz izhodiščnega korpusa za vprašalnik, ki se niso uvrstile v slovenski minimum, ter 54 enot iz sekundarnih virov.

V naboru ustreznic med optimoma ni diahronih razlik, med ustrezniciami, ki smo jih našli izven paremioloških optimumov, pa je pogosto občutna diahrona razlika in to širšo primerjavo moramo razumeti v diahronem smislu, o bližini paremiologij obeh jezikov pa nam govori z vidika sistemske ekvivalentnosti oz. z vidika sorodnega razvoja iz-

⁶⁴ Zaenkrat nimamo podatkov o stopnji idiosinkrazije slovenskih paremij v odnosu do drugih jezikov. Na podlagi lastne jezikovne intuicije, pa tudi glede na rezultate sorodnih raziskav (Fojtů 2013) domnevamo, da bi npr. primerjava slovaškega in ruskega paremiološkega optimuma pokazala višjo stopnjo idiosinkrazije. Zanimivo bi bilo to stopnjo primerjati tudi s stopnjo idiosinkrazije med slovensko in rusko paremiologijo. Delež ruskih besednozveznih frazemov brez slovaških ustreznic je bil v omenjeni raziskavi (Fojtů 2013) 20 %, delež brez hrvaških ustreznic pa je znašal le 2 %. Slovenščina ni bila vključena v raziskavo.

raznih sredstev, ne glede na to, ali gre za uporabo teh enot v aktualni govorni rabi oz. v sinhronem prerezu, ki ga zamejujeta optimuma. Obenem se moramo zavedati, da je v sekundarnih virih mogoče najti še veliko ustrezníc. Ker smo dali prednost ustreznícami iz optimuma, smo namesto marsikatere zastarele enako motivirane ustreznice zapisali sopomenko; npr. *Vyčkaj času ako hus klasu* (86. mesto v slovaškem optimumu) namesto *Kto si počká, ten sa dočká* (Sprichwort-Plattform) za slovensko izhodiščno paremijo *Kdor čaka, dočaka*. Kljub temu je delež (večinoma zastarelih) idionimov med enotami iz sekundarnih virov visok. Med slovenskimi ustreznícami paremij iz slovaškega optimuma je takih enot 14, med slovaškimi ustreznícami paremij iz slovenskega optimuma pa kar 38 (12,7 % vseh ustrezníc).

Med ustreznícami slovenskih paremij iz slovaškega optimuma prevladujejo sopomenke (48), sledijo sestavinske variante (42), idionimi (33) in oblikoslovne variante (20). Podobna je distribucija tipov med ustreznícami slovaških paremij iz slovenskega optimuma, le da je sestavinskih variant več (43) kot sopomenk (36). Števili oblikoslovnih variant sta identični, število idionimov v slovenskem optimumu pa je manjše le za eno enoto. Med slovaškimi ustreznícami izven optimuma prevladujejo sestavinske variante (40), idionimi (38) in sopomenke (28), med slovenskimi ustreznícami izven optimuma pa je največ sopomenk (54), sledijo primeri sestavinskih variant (39) in idionimov (13).

Naleteli smo še na pet manj pogostih tipov ekvivalentnosti. Med njimi sta bili v obeh jezikih najbolj pogosti hipernimija in ekvipolentna sinonimija, našli pa smo tudi štiri primere formalno-semantične mutacije, dva primera neprave medjezikovne paronimije ter en primer formalno-semantične specifikacije.

Struktura ustrezníc iz optimuma drugega jezika se od strukture ustrezníc izven optimuma razlikuje z vidika aktualne govorne rabe. Razumljivo je, da med ustreznícami v razmerju med optimuma ni zastarelih enot z diahrono razliko, o določeni stopnji diafrekvenčne razlike znotraj optimuma pa smo že spregovorili. Med temi ustreznícami je nekaj drugih suprase-mantičnih razlik, ki smo jih na posameznih primerih že obravnavali. Tako med slovenskimi kakor tudi med slovaškimi ustreznícami izven optimuma po pričakovanjih prevladujeta diahrona in diafrekvenčna razlika. O manjši

poznanosti, v mnogih primerih pa tudi zanemarljivi pogostnosti in s tem zastarelosti ustreznice iz sekundarnih virov smo se lahko prepričali v poglavju o suprasemantičnih razlikah. Slovenske ustreznice brez opaznih diasistemskih razlik iz sekundarnih virov so: *Ne moreš z glavo skozi zid* (Makarovič, 198), *Če bi ne bilo če, bi bila čebula bula* (FidaPLUS), *Nemogoče je mogoče* (Razvezani jezik), *Če bi pogledi ubijali ...* (FidaPLUS) in *Jutro je modrejše od večera* (FidaPLUS). Slovaške ustreznice brez opaznih diasistemskih razlik, ki niso bile vključene v optimum, so *Zdanie klame* (SprichwortPlattform), *Nikdy nehovor nikdy* (SprichwortPlattform), *Spolu sme silnejši* (SNK), *Teraz alebo nikdy* (SNK), *Pomsta je sladká* (SprichwortPlattform) in *Všetko alebo nič* (SNK).

5.7 BLIŽINA PAREMIOLOGIJ V ŠIRŠEM OKVIRU – INDICI IN PERSPEKTIVE

Za medjezikovno frazeološko primerjavo slovenščine in slovaščine na ravni paremiologije je poleg obsežne primerjave po tipih ekvivalentnosti in suprasemantičnih razlik pomembno vprašanje nadaljnjih možnosti umeščanja teh razmerij v širše medjezikovne primerjave. Take primerjave bi glede na trenutno stanje lahko oprli na vrsto že vzpostavljenih paremioloških minimumov v različnih jezikih po svetu. Glede na to, da je naloga vzpostavitve paremioloških minimumov v svetovni frazeologiji še vedno aktualna, pričakujemo, da se bo število minimumov in tudi optimumov še večalo.

Menimo, da je smiselno primerjati tako deleže enako motiviranih paremij v minimumih in optimumih posameznih jezikov kakor tudi deleže posameznih tipov ekvivalentnosti. Celostna primerjava razmerja slovenske in slovaške paremiologije do razmerij obeh s paremiologijami drugih jezikov bi presegala okvir tega dela. Vseeno pa želimo predstaviti vsaj zasnovo umestitve razmerja med slovensko in slovaško paremiologijo v širši slovanski kontekst. Sopostavimo lahko mero enako motiviranih medjezikovnih ustreznice v slovenščini in slovaščini s 50 najbolj poznanimi enotami v ruskem (Пермяков 1989) in poljskem (Szpila 2014, 2014a) paremiološkem minimumu najbolj poznanih enot, s 50 najbolj poznani-

mi enotami v pilotnem hrvaškem minimumu (Matovac, Varga 2016) ter v češkem minimumu najbolj pogostih enot (Čermák 2003).

50 najbolj poznanim in obenem pogostim enotam slovenskega paremiološkega optimuma smo našli kar 36 (72 %) enako motiviranih ustreznic v slovaščini (izmed njih 25 iz slovaškega optimuma), 50 enotam iz slovaškega optimuma pa 35 (70 %) enako motiviranih slovenskih ustreznic (26 iz slovenskega optimuma). V ločenem prispevku (Đurčo, Meterc 2013: 23–25) smo 50 najbolj poznanim enotam slovenskega paremiološkega minimuma našli 39 (78 %) enako motiviranih ustreznic, izmed katerih jih je 9 iz nabora 50 najbolj poznanih slovaških paremij, naslednjih 20 iz preostalega dela slovaškega minimuma, 10 pa izven njega. Da gre za precej visok delež tudi v okviru slovanskih jezikov, se lahko prepričamo, če ta dva izsledka primerjamo z odnosom slovenske paremiologije do vrha poljskega, hrvaškega in ruskega paremiološkega minimuma. Ocenjujemo, da lahko enako motivirane ustreznice najdemo 24 paremijam izmed prvih 50 enot poljskega paremiološkega minimuma (Szpila 2014: 96–100), npr. *Ni dima brez ognja* za *Nie ma dymu bez ognia* ter *Kadar mačke ni doma, miši plešejo* za *Kiedy kota nie ma, myszi harcują*. Med 50 najbolj poznanimi enotami v hrvaškem pilotnem minimumu (Matovac, Varga 2016: 24–25) ima takih slovenskih ustreznic po naši oceni 36 paremij, kar je primerljivo z razmerjem slovenske paremiologije do vrhov slovaškega in češkega minimuma. Izmed 50 najbolj poznanih ruskih paremij (Пермяков 1989: 92–96) ima po naši oceni le 10 paremij (20 %) enako motivirane ustreznice v slovenščini.⁶⁵ Oglejmo si še odnos 50 najbolj pogostih čeških paremij (Čermák 2003: 27–30) do slovenske paremiologije. Ocenjujemo, da je med njimi vsaj 37 (74 %) takih, ki imajo enako motivirano slovensko ustreznico. Med njimi je 12 takih, ki se nahajajo tudi med 50 najbolj pogostimi paremijami v slovenskem minimumu, 14 iz preostalega dela

⁶⁵ To so paremije *Бумага всё терпим* (4. mesto v ruskem minimumu), *Запретный плод сладок* (15.); *Как аукнется, так и откликнется* (19.); *Кто не работает, тот не есть* (22.); *Лучше синица в руках, чем журавль в небе* (25.); *Нашла коса на камень* (33.); *Не всё золото, что блестит* (34.); *Нет дыма без огня* (39.); *Не хлебом единым жив человек* (40.) in *Один за всех, все за одного* (42.).

minimuma ter 11 izven minimuma. Domnevamo, da je prekrivnost slovaškega seznama 50 najbolj pogostih paremij s češkim seznamom še večja. Prekrivnost slovanskih minimumov in optimumov je zanimivo sopostaviti s prekrivnostjo seznamov v drugih jezikih (Meterc 2016a: 333), kot smo pokazali na primeru angleških ustreznih prvih petdesetih enot slovenskega optimuma (Meterc 2016a: 327–331).

Zanimivo je tudi vprašanje stopnje idiosinkrazije med paremiologijami različnih jezikov. 16 primerov idiosinkrazije predstavlja nizek delež (5,3 %) v okviru 300 najbolj poznanih in pogostih paremij v slovaščini in slovenščini, za umestitev tega podatka v širši kontekst pa imamo zaenkrat le nekaj opornih točk. Že na podlagi lastne jezikovne intuicije in bežnega pregleda vrha ruskega paremiološkega minimuma, pa tudi glede na rezultate sorodnih, čeprav ne povsem enakih raziskav (Kotova 2003, Fojtů 2012, Földes 2012), domnevamo, da bi npr. primerjava slovenskega in ruskega paremiološkega minimuma (ter optimuma) pokazala višjo stopnjo idiosinkrazije. Zanimivo bi bilo to stopnjo primerjati tudi s stopnjo idiosinkrazije med slovaško in rusko paremiologijo. Delež ruskih besednozveznih frazemov brez slovaških ustreznih je bil v omenjeni raziskavi (Fojtů, 2013) 20 %, delež brez hrvaških ustreznih pa je npr. znašal le 2 %. Slovenščina v raziskavo ni bila vključena. Večanje števila medjezikovnih primerjav na širokih vzorcih gradiva lahko prinese ugotovitve glede bližine frazeologije (in paremiologije) jezikov v razmerju do njihove pripadnosti posameznim jezikovnim skupinam in območjem vpliva.⁶⁶ Poleg tega se lahko vprašamo, v kolikšni meri se podobnosti in razlike med sorodnimi ter tudi sosednjimi oz. kontaktnimi jeziki kažejo na ravni besednozveznih frazemov ter v kolikšni meri na ravni stavčnih frazemov, katere sestavni del je tudi paremiologija (Meterc 2016a: 334).

⁶⁶ Petra Fojtů ugotavlja (2012: 15), da v frazeologiji delitev na vzhodne, zahodne in južne slovanske jezike ne zadošča. Primer za to sta poljščina in beloruščina, ki po njenem mnenju sestavljata posebno podskupino. Z raziskavo okoli 1000 medjezikovnih ustreznih prikazuje močan vpliv nemščine na frazeologijo zahodnoslovanskih jezikov, posebej lužiške srbsčine. Frazeologija nekaterih slovanskih jezikov je po njeni oceni (Fojtů 2012: 15) bližje nemščini kot frazeologiji drugih slovanskih jezikov.

6

PAREMIOLOŠKI OPTIMUM V ŠIRŠI FRAZEOLOŠKI SLIKI IN SLOVAROPISJU

Z raziskavami v okviru določanja slovenskega paremiološkega minimuma ter optimuma smo zamejili aktivno jedro slovenske paremiologije. Vprašali se bomo, kakšno je mesto tega paremiološkega jedra med preostalimi, do sedaj v slovenskem prostoru še manj raziskanimi paremiološkimi žanri ter med neparemiološkimi tipi stavčnih frazemov. Zanimalo nas bo, kako podatki iz dodatnih odgovorov v vprašalniku dopolnjujejo to frazeološko sliko ter kako jo lahko še dopolnimo z dodatnimi raziskavami. V nadaljevanju bomo predstavili uporabnost sociolingvističnih in korpusnih podatkov za frazeografijo in slovaropisje na splošno. Prikazali bomo tudi, kako smo s pomočjo teh podatkov posodobili slovenski paremiološki optimum.

6.1 MESTO OPTIMUMA V ŠIRŠEM POLJU SLOVENSKE STAVČNE FRAZELOGIJE

Slovenski paremiološki optimum smo iz paremiološkega minimuma oblikovali z upoštevanjem pogostnosti paremij v pisnem jezikovnem korpusu, zato se na začetku sprašujemo, kako lahko pridobimo predstavo o zastopanosti enot paremiološkega minimuma v govorni rabi. Ker je obseg paremij v izhodiščnem korpusu omejen, želimo z dodatnimi vprašanji v zaključnem obrazcu vprašalnika najti enote, ki jih slovarska vira za izhodiščni korpus vprašalnika nista zajela. S tem želimo paremiološko jedro (minimum oziroma optimum) dopolniti s podatki o preostali živi slovenski paremiologiji ter do neke mere tudi o frazeologiji širše. Obenem želimo z odgovori na prvo vprašanje preveriti, kako dober je bil izhodiščni korpus. Izpostaviti želimo tudi problem manj uzaveščenega in raziskanega dela paremiologije v odnosu do žanra pre-

govorov, ki predstavljajo jedro. Poleg paremiološkega dela stavčne frazeologije pa se moramo zavedati še širokega polja neparemiološke stavčne frazeologije, katerega jedro predstavljajo pragmatični frazemi. Prikazali bomo tudi, kako lahko predstavljene sociolingvistične podatke dopolnimo s korpusnim odkrivanjem novih frazemov s pomočjo tipičnih paremioloških uvajalnih sredstev.

6.1.1 Razmerje med zastopanostjo enot slovenskega paremiološkega minimuma v pisni in govorni rabi

O označevanju frazemov glede rabe v pisnih ali govornih besedilih Kržišnik (2004a: 112–113, 2009: 53) ugotavlja, da *Slovenski pravopis* in SSKJ rabo frazemov v govornih besedilih označujeta vsaj delno z zvrstnima kvalifikatorjema *knjižno pogovorno* in *pogovorno*. Z oznako *pogovorno* ali *nizko pogovorno* je v SSKJ-ju označenih 18 paremij, med njimi npr. *Všpanoviji še pes crka* (pog.); *Včasih mu rata, največkrat ga pa frata* (pog. šalj.); *Vsak ima kaj nad seboj* (pog.) in *Vsake oči imajo svojega malarja* (pog. ekspr.).⁶⁷

Kot smo že omenili, ni enostavno oceniti, katere paremije iz slovenskega paremiološkega minimuma so močnejše zastopane v govoru kot v pisni rabi. Tega, kar lahko iz korpusov izvemo o pisni rabi, o govorni rabi slovenskih paremij še ne moremo preveriti v dovolj velikem korpusu. Šele primerjava približno enako velikih pisnih in govornih korpusov bi prinesla dovolj dobro oceno zastopanosti posameznih paremij v govornem in pisnem mediju, s katero bi tudi lahko primerjali rezultate našega poskusa, ki je v določeni meri špekulativne narave, kljub temu, da smo ga oprli na empirične podatke. Na strani administratorja strani vprašalnika smo ustvarili seznam z razporeditvijo enot glede na delež odgovorov št. 1 (poznam in uporabljam). S tem se, v primerjavi s seznamom poznanosti, ki upošteva tudi odgovora št. 2 (poznam, a ne uporabljam) in 5. (navedek variante), opiramo na intuitivno oceno

⁶⁷ Kvalifikatorje navajamo skupaj z drugimi kvalifikatorji, s katerimi je enota opremljena.

govorcev, ali je enota del njihovega aktivnega besedišča. Za primer navedimo prvih dvajset enot z vrha lestvice po aktivni rabi in pokažimo, kako se to zaporedje razlikuje od zaporedja v lestvici najbolj pogostih enot (število v oklepaju):

- V tretje gre rado.* (4.)
Počasi se daleč pride. (36.)
Vaja dela mojstra. (11.)
Nikoli ni prepozno. (63.)
Mi o volku, volk iz gozda. (246.)
Zarečenega kruha se največ poje. (48.)
Kdor prej pride, prej melje. (47.)
Bolje pozno kot nikoli. (50.)
Kdor čaka, dočaka. (36.)
Jabolko ne pade daleč od drevesa. (18.)
Pametnejši odneha. (142.)
Več glav več ve. (79.)
Videz vara. (66.)
Vse ob svojem času. (101.)
Obljuba dela dolg. (29.)
Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima. (102.)
Osel gre samo enkrat na led. (110.)
Po toči zvoniti je prepozno. (34.)
Tiha voda bregove dere. (87.)
Na napakah se učimo. (49.)

Kot smo delno že opisali v petem poglavju, smo razliko med intuitivno oceno govorcev ter stanjem, ki ga prikazuje korpus FidaPLUS, izkoristili pri določanju diamedialne razlike. Tako smo ustvarili presečišče 229 aktivno rabljenih enot ter 185 podpovprečno pogostih enot,⁶⁸ v katerem se je znašlo vsega 181 enot, o katerih domnevamo, da so močnejše zastopane v govorni rabi kot v pisni. Razvrščene so glede na razliko v vrstnih redih po obeh merilih. Ocenjujemo, da je razlika med govorno in pisno rabo posebej očitna pri 75 enotah z vrha te preglednice, ki so se v korpusu pojavile 50-krat in manj, obenem pa jih je več kot polovica

⁶⁸ Povprečno število korpusnih zgledov v slovenskem paremiološkem minimumu je bilo 101,54.

anketirancev označila za aktivno rabljene. Navajamo jih v seznamu, kjer so razvrščene tako, da so na vrhu tiste, pri katerih je največji razkorak med nizko pogostostjo in visoko aktivno rabo. Opremljene so z vrstnim redom po pogostnosti (prva številka) ter vrstnim redom po aktivni rabi (druga številka), po katerem so razvrščene, nekatere, ki smo jih našli tudi v govornem korpusu GOS pa še s številom zgledov v tem korpusu. Z zvezdico smo označili število zgledov v GOS, pri katerih je šlo za neprototipne zglede:

- Mi o volku, volk iz gozda.* (246., 5.)
Vsak naj pometa pred svojim pragom. (229., 25.)
Pes, ki laja, ne grize. (201., 34.)
Zmeraj ista pesem. (220., 49.)
Enkrat ni nobenkrat. (171., 51.)
Kdor z malim ni zadovoljen, velikega vreden ni. (214., 54.)
Ura teče, nič ne reče. (179., 63.)
Hočeš, nočeš, moraš. (215., 64., GOS: 1)
Ne hvali dneva pred večerom. (193., 66.)
Tudi slepa kura včasih zrno najde. (174., 70.)
Kar danes lahko storiš, ne odlašaj na jutri. (173., 73., GOS: 1)
Eden ni nobeden. (207., 75.)
Vsako tele ima svoje veselje. (263., 78.)
Saj nisva skupaj krav pasla. (256., 80.)
Še pes ima rad pri jedi mir. (254., 85.)
Kdor nima v glavi, ima v petah. (236., 108.)
Nihče ni brez napake. (240., 112.)
Enkrat je treba začeti. (226., 115., GOS: 1)
Kdor riskira, profitira. (194., 126.)
Misliti se pravi nič vedeti. (257., 128.)
Kjer osel leži, dlako pusti. (197., 129.)
Iz nič ni nič. (235., 130.)
Pomagaj si kakor veš in znaš! (196., 132., GOS: 1)
Kar je iskal, to je dobil. (224., 135.)
Kdor ne uboga, ga tepe nadloga. (260., 139.)
Kakršen oče, takšen sin. (239., 140.)
Če mu prst pomoliš, pa roko z(a)grabi. (176., 141.)
Maščevanje je sladko. (186., 142.)
Bolje zlepa kakor zgrda. (295., 145.)
Vse pride na dan. (227., 148.)

- Človek se do smrti uči. (284., 149.)
 Od zraka se ne da živeti. (204., 152.)
 Ne hiti, saj ne gori voda. (232., 153.)
 Nič ne pride samo od sebe. (213., 155.)
 Ponoči je vsaka krava črna. (261., 156.)
 Kaj bo ta dež, saj nisem iz cukra. (269., 160.)
 Vsakemu svoje! (185., 163.)
 Ne vemo, kaj imamo, dokler ne izgubimo. (275., 166.)
 Saj ostane vse v familiji. (198., 168.)
 Čez komod ga ni. (211., 169.)
 Stene imajo ušesa. (208., 171.)
 Samo oči so lačne. (291., 172.)
 Karte na mizo! (247., 173.)
 Kdor ne dela, naj ne je. (183., 174.)
 Oči so bile bolj lačne kot želodec. (268., 175.)
 Kopriva ne pozebe. (200., 176.)
 Tudi vse lepo mine. (190., 178.)
 Kar si je skuhal, naj sam poje. (279., 179.)
 Nič ni tako nujnega, da ne bi moglo počakati. (296., 180.)
 Gliha vkup štriha. (177., 181.)
 Gora ni nora, tisti je nor, ki gre gor. (195., 184., GOS: 4*)
 Vsak zakaj ima svoj zato. (221., 186.)
 Pamet je boljša kot žamet. (255., 187.)
 Babe se zbirajo, dež bo. (280., 190.)
 Prepovedani sad je najslajši. (189., 191.)
 Čas celi srčne rane. (294., 192.)
 Kdor jezika špara, kruha strada. (241., 197., GOS: 1)
 Ni dima brez ognja. (192., 198., GOS: 1)
 Čas ozdravi vse bolečine. (253., 202.)
 Previdnosti ni nikoli preveč. (225., 205.)
 Vsaka stvar ima svojo mero. (251., 206.)
 Kakršna mati, takšna hči. (273., 207.)
 Skoraj ni še nikoli zajca ujel, komaj pa ga je. (234., 208.)
 Pride pa mine. (276., 211.)
 Lastna hvala se pod mizo valja. (199., 212.)
 Le povrsti, kakor so hiše v Trsti. (242., 213.)
 Človek se vsemu privadi. (180., 216.)
 Kakršni starši, takšni otroci. (272., 217.)
 Kakršen začetek, takšen konec. (288., 218.)
 Ne izzivaj nesreče! (285., 220.)

To se zgodi (tudi) v najboljših familijah. (237., 221.)

Ni treba soditi po videzu. (244., 224.)

Vsak po svojem okusu. (278., 225.)

Ljubezen je bolezen. (212., 226.)

Žlahta je strgana plahta. (217., 227.)

Sedem izmed naštetih enot smo našli tudi v korpusu govornjene slovensčine GOS, ko smo v njem izvedli raziskavo pogostnosti vseh enot slovenskega paremiološkega minimuma (Meterc 2015a). Izmed 300 enot slovenskega paremiološkega optimuma smo sicer le 37 enotam našli zgled; skupaj 55 zgledov, povprečje pa je bilo 1,49 zgleda na paremijo. Potrdilo se je pričakovanje, da v govornem korpusu ne bomo našli le enot, ki so med najbolj pogostimi v pisnem korpusu, temveč tudi take, ki so med manj pogostimi. Zanimivo je tudi vprašanje, na koliko besed se v govornem in pisnem korpusu v povprečju pojavi paremija iz slovenskega paremiološkega minimuma. S podatkom o številu besed v korpusu GOS (1.035.101) lahko izračunamo, da se paremija iz minimuma v njem pojavi na okoli 22.502 besed. To je povsem primerljivo s podatkom iz korpusa FidaPLUS, saj smo v njem za 300 paremij našli skupno 30.462 zgledov v šestomilijonskem korpusu FidaPLUS, kar znese okoli 19.696 besed na eno paremijo iz minimuma.

Tri izmed enot, za katere menimo, da so bolj pogoste v govorni kot v pisni rabi, imajo v SSKJ-ju oznako pogovorno (*Čez komod ga ni; Gliha vkup štriha in Zmeraj ista pesem*). Med njimi je še nekaj paremij s pogovornimi sestavinami: *Žlahta je strgana plahta; Saj ostane vse v familiji; To se zgodi (tudi) v najboljših familijah* in *Kdor riskira, profitira*. V seznamu najdemo tudi paremije, ki zvočno ujemanje v izgovoru ohranjajo z redukcijo (*vesele, vala*): *Vsako tele ima svoje veselje in Lastna hvala se pod mizo valja*.⁶⁹ Med paremijami v presečišču se nahaja tudi 22 enot, ki jih spremljajo pogoste pretvorbe na ravni besednozveznih frazemov, npr. glagolske *stopiti na rep (komu), imeti krompir* in *podpirati tri vogale* ali pa samostalniške *zrno resnice* in *trnova pot do slave*. Tudi pretvorbe so verjetno delni vzrok za razkorak med aktivno rabo paremij in njihovo nizko pogostnostjo.

⁶⁹ Tak je tudi pregovor *Zaston se še mačka ne gon*, ki ga v izhodiščnem korpusu ni, navedla pa sta ga dva anketiranca v odgovorih na dodatna vprašanja.

6.1.2 Delna analiza odgovorov na vprašanja v zaključnem delu vprašalnika

Posvetili se bomo odgovorom na vprašanja po jedru vprašalnika. S prvim smo anketirance spodbudili, naj navedejo pregovore, o katerih se jim zdi, da jih v vprašalniku niso zasledili. V petem smo jih pozvali, naj napišejo kakšen humorno preoblikovan pregovor, šalo ali pa besedno igro, ki je izšla iz pregovora. Domnevamo, da bodo navedki anketirancev z žanrskega vidika pestri, ker se predstave posameznih govorcev o tem, kako široko množico pojavnosti predstavlja tradicionalna oznaka pregovor, dokaj razlikujejo. Pričakujemo lahko tako tradicionalne kakor tudi novejšje enote, ki so v slovenščini nastale in se ustalile nedavno, morda tudi s kalkiranjem tujih enot, frazeologizacijo reklamnih sloganov, filmskih citatov in podobno. Med odgovori na obe vprašanji pričakujemo tudi antipregovore, vremenska napotila in uvere, velerizme, vraže in najrazličnejše slogane. V zadnjem izmed obravnavanih vprašanj smo anketirance pozvali, da naštejejo tuje enote, ki jih uporabljajo, medtem ko govorijo ali pišejo po slovensko. Pričakujemo precej latinskih enot, med živimi jeziki pa predvsem močno zastopanost nemških, italijanskih, hrvaških in srbskih enot. V slovenskem prostoru je na pomen registracije novih enot v spremni študiji k svoji terenski raziskavi opozarjala že Marija Makarovič (1975: 207), ki je menila, da bi bilo: »/.../ mikavno ugotoviti, koliko novih posvojenih ali priličenih pregovorov smo pridobili v zadnjem času«. Navajamo stanje, ki je bilo zamrznjeno 13. oktobra 2012 za izdelavo paremiološkega minimuma in paremiološkega optimuma. Podatkovne baze odgovorov na zaključna vprašanja se bodo z večanjem števila anketirancev še povečevale, ker je spletni vprašalnik namenjen večletnemu raziskovanju.

Med navedki je velik delež enot, ki so sicer v izhodiščni korpus bile vključene, vendar so anketiranci pozabili, da so nanje naleteli. V številnih komentarjih anketiranci poročajo, da se po izpolnjevanju v etapah ne spomnijo več z gotovostjo, katere enote so bile v jedru vprašalnika. Preveriti želimo, kakšen delež teh enot je predstavljen v jedru vprašalnika in kakšne so enote, ki jih anketiranci najpogosteje dopisujejo. Na prvo vprašanje je odgovorilo 191 anketirancev od 316. Navedli so 551

različnih enot. Med njimi je kar 126 besednozveznih frazemov.⁷⁰ 200 izmed 426 preostalih enot (tekstemov) so paremije, ki so bile tudi del izhodiščnega korpusa. Pretežen del tekstemov (292) se pojavi le enkrat, dvakrat pa že znatno manjši del (48). Anketiranci so našli precej enot sodobnejšega nastanka, ki niso registrirane v slovarskih virih, npr. *Če ne z leti, pa s tableti*; *Cesar je nag*; *Dva sta družba, trije so gužva*; *Fantje ne jočejo in Eno jabolko na dan prežene zdravnika stran*. Ne manjkajo niti navedki vulgarnih paremij npr. *Baba pijana, rit prodana*. Anketiranci so dopisali tudi nekaj tradicionalnih paremij, ki niso bile vključene v jedro vprašalnika, so pa registrirane v zbirkah, npr. *Boljša domača gruda, kot na tujem zlata ruda* (Prek 1982: 40, Bojc 1987: 61). Domnevamo, da gre za enote, ki so znane le manjšemu delu govorcev. Merilo pogostnosti navedkov določene enote v vzorcu nam bo sicer pomagalo ustvariti okvirno predstavo, vsekakor pa ne bo zadostovalo za širšo analizo. Za analizo neregistriranih, a dokaj poznanih paremij bi bile potrebne nadaljnje raziskave, med drugim na primer analiza s pomočjo uvajalnih sredstev, ki jo bomo predstavili v naslednjem poglavju. Dva navedka tujih enot *Amor magister est optimus* in *Nulla dies sine linea*, smo izločili iz vzorca. V nadaljnjih prikazih bi ju lahko uvrstili v vzorec tujejezičnih enot, ki so jih anketiranci navajali v odgovorih na drugo vprašanje.

Med 24 paremijami, ki se med odgovori pojavljajo več kot petkrat, so bile v izhodiščni korpus 918 paremij vključene vse razen ene (*Po jutru se dan poznal Dan se po jutru pozna*).⁷¹ Vse so tudi med 300 najbolj poznanimi enotami in polovica (12 izmed njih) med prvimi 50. S tem se vsaj do določene mere potrjuje kakovost izhodiščnega korpusa, saj je očitno zajel dovolj obsežno množico poznanih paremij. Navedimo enote, ki so se med odgovori na 1. vprašanje pojavile več kot petkrat:⁷²

⁷⁰ Besednozvezne frazeme pogosto realizirajo v povedih (npr. *Zakadil se je kot bik v maline*). Nekatere navajajo v slovarski obliki, npr. v nedoločniku (*žejnega čez vodo peljati*).

⁷¹ Enoto v podobi *Dan se po jutru pozna* navaja Prek (1982: 29).

⁷² V oklepaju navajamo njihovo zaporedno število v minimumu 300 najbolj poznanih enot ter zaporedno število v slovenskem paremiološkem optimumu.

18 navedkov:

Rana ura, zlata ura. (22. mesto v minimumu, 77. v optimumu)

16 navedkov:

Kdor drugim jamo koplje, sam vanjo pade. (19., 46.)

11 navedkov:

Brez muje se še čevelj ne obuže. (33., 72.)

Laž ima kratke noge. (46., 44.)

Kdor molči, desetim odgovori. (101., 130.)

Kdor jezika špara kruha strada. (191., 227.)

10 navedkov:

Vsak je svoje sreče kovač. (27., 44.)

9 navedkov:

Jabolko ne pade daleč od drevesa. (12., 2.)

Kdor visoko leta, nizko pade. (55., 110.)

Ni vse zlato, kar se sveti. (29., 14.)

Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha. (13., 12.)

Vrana vrani ne izključe oči. (116., 101.)

8 navedkov:

Kjer osel leži, tam dlako pusti. (93., 141.)

Po jutru se dan pozna. (izven izhodiščnega korpusa)

7 navedkov:

Po toči zvoniti je prepozno. (2., 4.)

Ne hvali dneva pred večerom. (35., 115.)

Ena lastovka še ne prinese pomladi. (57., 40.)

Roka roko umiva. (99., 118.)

Daleč od oči, daleč od srca. (167., 136.)

6 navedkov:

Bolje vrabec v roki kot golob na strehi. (16., 3.)

V sili hudič še muhe žre. (50., 81.)

Osel gre samo enkrat na led. (65., 83.)

Dober glas seže v deveto vas. (67., 20.)

Sreča opoteča. (77., 78.)

Enoto *Po jutru se dan pozna* in njeno skladijsko varianto *Dan se po jutru pozna* smo v korpusu iskali z iskalnima pogojema *po_#2so**m_se_#2so*_#2gppste** in *#2so*_se_po_#2so**m_#2gppste**. Našli smo 32 zgledov, poleg tega pa 18 primerov, ki kažejo, da gre za razmeroma produktiven tematsko-konstruktivski vzorec:

Kruh se po peku prepozna.
Mesto se po taksijih pozna.
Po dnevu se glasba pozna.
Po skorji se mojster spozna.
Po vratih se gospodar pozna.
Po rokah se moški spozna.
Po stolu se program spozna.
Po oknih se stanovanje pozna.
Po naročnini se politik pozna.
Po šali se zvezda spozna.
Po prodaji se letnik pozna.
Že po ročajih se avto pozna.
Po letalu se avto pozna.
Po plesu se minister pozna.
Po lojalnosti se tovarna pozna.

Dodajmo še primera dveh podobnih paremij, ki sta po naši oceni starejši: *Drevo se po sadu pozna* in *Po dvorišču se gospodar pozna*.

Težko je oceniti, koliko izmed navedenih 225 tekstov, ki se ne pojavljajo v izhodiščnem korpusu, je paremij. Ocenjujemo, da je frazeološkost pri okoli desetih izmed njih vprašljiva, pri vsaj petih pa je vprašljivo, ali ne gre morda le za eno izmed morfoloških oblik besednozveznih frazemov (npr. *Ne kiti se s tujim perjem*). Poleg tega med njimi niso samo pregovori in reki, temveč tudi vremenska napotila, velerizmi, vraže, antipregovori in slogani. Med njimi so tudi enote, ki jih govorniki pripisujejo določenemu avtorju. Če se je katera izmed njih pojavila več kot enkrat, to navajamo v oklepaju:

- 8 vremenskih napotil, npr. *Zelen božič – bela velika noč* (3 zgledi) in *Matija led razbija* (3);
- velerizmi: *Kar je bolj, je bolj, je rekel tisti, ki je z oljem špeh zabelil, Znajt se je treba! je rekel tisti, ki je z glisto čizme (čevlje) vezal in Bolje je le bolje, je rekel tisti, ki je špeh na maslu cvrl;*

- vraži: *Če dežuje, ko žena obeša perilo, je mož nezvest in Ne se na stolu klecat (gugat), bo krava šepala;*
- slogana: *Od poraza do poraza h končni zmagi in Vsi drugačni, vsi enakopravni;*
- krilatica: *Ne kar mora, kar more – to mož je storiti dolžan.*⁷³

Navedki anketirancev služijo za registriranje novih enot. Med odgovori je okoli 200 paremij, ki se ne nahajajo v nobenem izmed slovarjev, ki smo ju uporabili za izhodiščni korpus. Nekaj je enot, ki se najbrž v rabi pojavljajo razmeroma redko ali pa le na delu slovenskega govornega območja, nekaj pa enot, ki so nastale v zadnjem času. Označevalca pregovor in rek anketiranca lahko odvrneta od navajanja enot, ki po njegovem mnenju niso dovolj tradicionalne. Obenem pa govorci tudi t. i. tradicionalne pregovore in reke pogosto uvajamo z uvajalnimi sredstvi kot so: »pravilo«, »geslo«, »princip« ipd. (Meterc 2016: 186–187). Eden izmed anketirancev je ob navedku enot pripisal, da ne ve, »ali gre za uradne pregovore«. Lahko se strinjamo z Natalijo Ulčnik (2011: 67), ki ocenjuje, da je prepoznavanje stavčnih frazemov pri govorcih omejeno. Med enotami, ki po njeni oceni niso uzaveščene kot pregovori, našteva npr. *Red mora biti, Ziher je ziher* in *Številke ne lažejo*. Menimo, da je to še bolj očitno pri enotah, ki so se frazeologizirale iz sloganov in filmskih citatov. O postmodernistični medbesedilnosti v frazeologiji in paremiologiji piše Burger (1991), ki spremlja frazeologizacijo citatov iz najrazličnejših vrst besedil. Možno je, da so naslednje enote začele delovati kot paremije, možno pa je tudi, da gre le za enote, ki jih le posamezni govorci doživljajo kot paremije, vendar njihove frazeologizacije na tem mestu ne bomo analizirali. Ostali bomo pri dejstvu, da so nekateri anketiranci po lastni intuiciji naslednje enote predstavili kot pregovore ali reke:

- enote, ki izvirajo iz reklam: *Jože požen, mi smo prpravljen* (reklama za smučišče) in *Potem pa svizec zavije čokolado...* (reklama za čokolado);

⁷³ Izbiblična paremija se je v tej podobi popularizirala kot citat iz pesmi *Življenje ni praznik* Simona Gregorčiča.

- enoti, ki izvirata iz pesmi: *Pil bi vsak hudič, plačal pa nič* in *Ne čakaj na maj* (trije navedki, med njimi varianta *Ne čakaj na maj, če lahko že zdaj*);
- enota, ki izvira iz popularnega medijskega prispevka: *Kaj ti bo torba, če imaš kolo*.

Raziskavo citatne rabe reklamnih sloganov v vsakdanji komunikaciji srednješolskih dijakov, je na Češkem izvedla Čapková (2010, Holanová 2011) na vzorcu 245 dijakov. V anketi je od njih zahtevala, da zapišejo citate iz reklam, ki jih uporabljajo v svojem govoru, in opišejo primer govorne situacije, v katerih bi jih uporabili. Ugotavljala je, kateri izmed reklamnih citatov so bili posebej pogosti (Čapková 2010: 7–8, Holanová 2011: 129). Osamosvajanje reklamnih sloganov v slovenščini raziskuje Polajnar (2013). Med drugimi obravnava slogan iz reklame za čokolado, ki so ga navedli tudi naši anketiranci (Polajnar 2013: 13). Moniko Kalin Golob (2013: 204) je zanimalo, kateri reklamni slogani se zdijo študentom posebej učinkoviti in zakaj. 10 izmed 31 anketiranih študentov je navedlo reklamni slogan *Lačen si ful drugačen*: »Kot argument za to, da je izbrani slogan učinkovit, so poudarili dejstvo, da se je osamosvojil in da ga uporabljamo tudi v drugih vsakdanjih okoliščinah.« (Kalin Golob 2013: 204) Frazeologizacija sloganov poteka stopenjsko, predpogoj zanjo pa je potreba po izrazu, ki bi opisal situacijo, za katero še ni ustaljenega označevalca (Дядечко 2008: 52). Ko reklamni citat izgubi zvezo s prvotnim kontekstom, se lahko frazeologizira kot paremija ali pa se njegove sestavine frazeologizirajo kot besednozvezni frazem. Da je prve frazeologizacije reklamnih sloganov v ruščini moč zaslediti že na začetku 20. stoletja, prikaže na primeru slogana za kolonjsko vodo, ki ga je kot citatno paremijo v vsakdanjem govoru uporabljal pesnik Majakovski (Дядечко 2008: 53–54).

Šest antipregovorov, ki so jih anketiranci našli v odgovorih na prvo vprašanje, bomo komentirali v nadaljevanju, v katerem se bomo posvetili humorim prenovitvam paremij oziroma antipregovorom. Ta spekter paremiologije smo želeli zajeti s petim vprašanjem o humorih posegih v pregovore, na katerega je odgovorilo 109 od 316 anketirancev. Navedli so 115 enot in njihove variante (skupaj 179 navedkov), izmed katerih je 71 enot, ki bi jih lahko šteli za antipregovore ali vsaj

humorne prenovitve. Pri nekaterih navajajo avtorstvo, npr. *Kdor prej pride, ga prej zmeljejo* (Žarko Petan) in *Ne odlašaj na jutri, kar lahko storiš pojutrišnjem* (Oscar Wilde). Večino preostalih navedkov (32) predstavljajo tekstemi, ki so paremije ali pa enote, za katere bo treba še ugotoviti, ali so ustaljene. V nadaljnjih raziskavah bi jih lahko priključili k odgovorom na 1. vprašanje.⁷⁴ Preostale navedene enote so tuje paremije in antipregovori (6), anekdote (4) in besednozvezni frazemi (3). Več kot enkrat se pojavi le 13 antipregovorov od 71. Najpogostejši so:

Kdor drugemu jamo koplje, je grobar. (17 + 2 iz odgovorov na vprašanje 1.);

Rana ura, slovenskih fantov grob. (11 + 1 iz odgovorov na vprašanje 1.);

Kdor visoko leta, je pilot. (11);

Ne odlašaj na jutri, kar lahko storiš pojutrišnjem. (11) in

Kdor z malim ni zadovoljen, mu večji ne bo zrasel. (5).

Antipregovor *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar* je pogost tudi v slovaščini, omenja ga že Mlacek (2009: 136): *Kto drugému jamu kope, je hrobár*. Slovaško ustreznico ima tudi predzadnji antipregovor: *Čo môžeš urobiť dnes, (pokojne) odlož na zajtra a máš dva dni voľna* (Sprichwort-Plattform). V prihodnosti bi se morali posvetiti vprašanju internacionalnih antipregovorov. Nekateri pregovori očitno pogosteje služijo kot izhodišče za antipregovore kot drugi. Med 71 različnimi antipregovori smo našli 45 izhodiščnih pregovorov. Med odgovori na 1. vprašanje se je pojavil tudi antipregovor *Kdor ne dela, naj vsaj je*,⁷⁵ ki se skupaj pojavlja trikrat in *Vaja dela mojstra, če mojster dela vajo*, ki ga med odgovori na 5. vprašanje ne najdemo.

Antipregovori so bili v jeziku zaradi njegovih strukturnih možnosti verjetno vedno prisotni. Domnevamo, da so zapisovalci paremij bodisi zaradi moralistične in didaktične težnje bodisi zaradi tega, ker je izbiro resnejših naukov in napotkov zahteval tip besedil, ki so jih pisali, dajali prednost »ljudski modrosti«, »ljudsko hudomušnost« pa prepustili ustnemu izročilu in so zato najverjetneje v veliki meri ostale izven

⁷⁴ Le tri izmed navedenih enot se nahajajo v jedru vprašalnika.

⁷⁵ Ta antipregovor najdemo tudi v gradivu iz terenske raziskave (Makarovič 1975: 202).

dometa pisnih zbirk, ki so nam na voljo danes (Meterc 2016). Pogosto pa je tudi to, kar je v rabi danes, težko uzavestiti ne le govorcem, ampak tudi jezikoslovcem. Potrebne bodo podrobnejše analize novega paremiološkega gradiva v slovenskem jeziku, njegovega izvora in žanrske strukture, pa tudi jezikovnih avtostereotipov, povezanih z njim (Meterc 2015).

6.1.3 Paremiološki optimum v razmerju do širšega polja stavčne frazeologije skozi prizmo uvajalnih sredstev

Najprej bomo pokazali, kaj uvajalna sredstva so, nato pa bomo prikazali, iz kakšnih vidikov lahko ta fenomen proučujemo. Predstavili bomo različna uvajalna sredstva, ki smo jih zasledili med korpusnimi raziskavami za slovenski paremiološki optimum, in navedli nekaj primerov enot, ki se ob njih pojavljajo. V naslednjem poglavju bomo opravili podrobnejšo analizo vzorca 300 paremij, ki se v korpusu Gigafida pojavijo ob uvajalnem sredstvu »rek«.

Uvajalna sredstva je v češčini in angleščini podrobno raziskal Čermák (2004, 2005a). Drugi raziskovalci (Đurčo 2002, Mieder 2004) zanje uporabljajo različne oznake. Čermák v angleščini uporablja termin *introducer*, v češčini *introduktor*, v slovenskem prevodu pa imamo za to izraz uvajalno sredstvo. Đurčo v nemščini uporablja izraz *Konnektor*. Uvajalno sredstvo je po Čermáku vsako jezikovno sredstvo, ki ima funkcijo uvajanja drugega jezikovnega sredstva, v nekaterih primerih zaradi negotovosti govorca, v največji meri pa spremljajo frazeme (2004: 71–72, 2005a: 57–58). Čermákova analiza kaže, da so najbolj pogosta v paremiologiji, čeprav se njihova funkcija pri uvajanju besednozveznih in stavčnih frazemov ne razlikuje. V vlogi uvajalnih sredstev najpogosteje nastopajo samostalniki, glagoli, prislovi, vezniki ter besedne zveze (Čermák 2004: 75, Čermák 2005a: 63).

Na kratko si oglejmo samostalnike in besedne zveze v vlogi uvajalnih sredstev slovenskih paremij. Raba samostalnikov nas zanima zaradi navezave na jezikoslovne termine, raba večbesednih uvajalnih sredstev pa zaradi njihovega ustaljevanja. Čermák ocenjuje (2004: 72), da je raba uvajalnih sredstev v metajezikovnem smislu podobna rabi jezikoslovnih

terminov, obenem pa njegova analiza kaže, da izraza »pregovor« in »rek« še zdaleč nista edini in tudi ne prevladujoči sredstvi niti v češčini niti v angleščini (2005: 66). Nabor samostalniških uvajalnih sredstev v slovenščini je podobno pester in večinoma tudi prekriven tako s češčino kakor tudi slovaščino: »geslo«, »princip«, »modrost«, »pregovor«, »rek«, »reklo«, »pravilo«, »načelo« itd.. Domnevamo, da našteti izrazi spadajo med standardna uvajalna sredstva, kot jih opisuje Čermák (2004: 84. 2005: 71). Mednje spadajo tudi večbesedni izrazi, ki so v veliki meri ustaljeni, npr. »ne pravijo zastoj«, »pri nas pravimo«, »kot pravi znan pregovor«, »včasih so rekli«, »kako že gre tista«. Naša raziskava kaže, da je v primerjavi s številnimi primeri frazeologiziranih uvajalnih sredstev raba frazema kot uvajalnega sredstva redkejša: »Rek, da ženska podpira tri hišne vogale, nikakor ni za lase privlečen.«

Čeprav so bila uvajalna sredstva v Čermákovem članku iz leta 2004 predstavljena tudi slovenski jezikoslovni javnosti, ocenjujemo, da njihov raziskovalni potencial v okviru slovenske frazeologije še zdaleč ni izčrpan. Raziskujemo lahko sama uvajalna sredstva, preko njih pa še vrsto drugih vidikov. Uvajalna sredstva paremioloških in širše frazeoloških enot v nekem jeziku je smiselno zbirati, pa naj bo to na klasičen oz. »terenski« način, ali pa s pomočjo spleta, posebej pa z jezikovnimi korpusi. V tem trenutku je tudi glede te tematike najbolj plodno delo s pisnimi jezikovnimi korpusi, v prihodnosti pa lahko pričakujemo tudi vse bolj obsežne in natančno označene govorne jezikovne korpuse. V majhnem obsegu smo se tako uvajalnim sredstvom lahko posvetili tudi v okviru raziskave zgledov enot slovenskega paremiološkega minimuma v govornem korpusu GOS (Meterc 2015a: 10–11), ki pa na žalost zaenkrat obsega samo okoli 120 ur posnetkov. Ena izmed možnih poti je, da uvajalno sredstvo, npr. »kako že gre tista« opazimo ob frazemu med konkordancami, nato pa v istem jezikovnem korpusu uvajalno sredstvo uporabimo kot iskalni pogoj. Koristno je zabeležiti njegove variante in jih zgoščeno zapisati v strnjeni obliki npr. »kako gre (že)/ (že) gre tista/ tisto/tisti«, nato pa se osredotočiti na tip (npr. besednozvezni ali stavčni, žanrski ali nežanrski) ali pa žanr (npr. pregovor, velerizem, antipregovor) ter mero ustaljenosti in (ne)frazeološkost sopojavnic. Že po kratkem pregledu zgledov zadnjega navedenega uvajalnega sredstva v Giga-

fidi ugotovimo, da ga je zaradi oblik kot sta »kako že gre tisti pregovor« in »kako že gre tisti rek« težko shematično uvrstiti le med samostalniška žanrska uvajalna sredstva ali ustaljena večbesedna uvajalna sredstva.

S pomočjo uvajalnih sredstev lahko ugotavljamo tudi, v kakšni meri in kako govorci izražajo zavest o določljivem, pogosto pa le pripisovanem avtorstvu paremij. Navedimo primer sredstev, ki razkrivajo nepoznavanje avtorstva paremije, ki je, kot opisuje češki frazeološki slovar (2007: 293–294) nastala na osnovi citata iz dela *Eseji* Francisa Bacona (1597):

Star arabski pregovor pravi: Če ne gre gora k Mohamedu, gre Mohamed k njej.

Star muslimanski rek: če ne gre Mohamed h gori, gre gora k Mohamedu.

Stara modrost govori, da gora ne bo prišla k Mohamedu, zato smo pač mi prišli h gori. (FidaPLUS)

Ako govori staré porekadlo, keď nepríde Mohamed k hore, príde hora k Mohamedovi.

Ako govori naše príslovie, nepôjde Mohamed k hore, ale hora k Mohamedovi. (SNK)

Poseben odnos do avtorstva v paremiologiji lahko navežemo na Dolníkov (2007: 60) koncept iracionalnega pola jezika, ki se v frazeologiji kaže v intuitivnem in zdravorazumskem vzpostavljanju odnosov med znaki.

Dvosmerno preverjanje uvajalnih sredstev smo uporabili v raziskavah izrazov za stavčne frazeme v slovenščini (Meterc 2016). Opazovali smo razmerje med naborom laičnih oznak za stavčne frazeme, ki so hkrati tudi njihova uvajalna sredstva, ter naborom frazeoloških terminov. V istem prispevku smo za vpogled v uvajalna sredstva slovenskih stavčnih frazemov v tisku 19. in prve polovice 20. stoletja lahko uporabili portal *Digitalne knjižnice Slovenije* (dLib.si). Samostalniška uvajalna sredstva lahko razumemo kot indice o žanrski uzaveščenosti frazemov.

Oglejmo si pestrost enot, ki se pojavljajo ob glavnih slovenskih uvajalnih sredstvih. Najprej naštevamo samostalniška uvajalna sredstva, nato pa večbesedna ustaljena uvajalna sredstva. Za vsako izmed njih navajamo po tri primere; prvi primer je iz izhodiščnega korpusa in/ali iz paremiološkega optimuma, drugi je primer paremije, ki je izhodiščni korpus ni zajel, na koncu pa navajamo še primer uvajanja nečesa, kar ni paremija:

»PREGOVOR« (Gigafida: 15095, Nova beseda: 1804)

Primer 1: »Kogar je pičila kača, pravijo, da se boji zvite vrvi. Ta pregovor v Vladovem primeru ni držal. Ko je za silo ozdravel, se je ogibal naše družčine in krenil k svojim pajdašem.« (Nova beseda) (248. mesto v optimumu: *Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi*)

Primer 2: »Eden izmed ljudskih pregovorov pravi: Če sneg na drevju vztraja sedem dni, bo še sedem tednov tako.« (Gigafida)

Primer 3: »Pregovor, da se pri nas cedita med in mleko, je treba korigirati!«

»REK« (oblika »rekom«: Gigafida: 408, Nova beseda: 110)

Primer 1: »/.../ da pa se končajo po reku Konec dober, vse dobro, da bo torej tudi tokrat vendarle prevladal skupni, celjski interes.« (Gigafida) (15. mesto v optimumu: *Konec dober, vse dobro*)

Primer 2: »Se bo slovenski hokej res zadovoljil z rekom: bolje prvi na vasi kot zadnji v mestu?« (Nova beseda)

Primer 3: »Slovinci bi se zadovoljili z rekom o boju za oslovo senco, v ozadju pa je vendarle, povsem jasno, boj za zakonitost, pa naj bodo razlogi zanj takšni ali drugačni.«

»REKLO« (oblika »reklu«: Gigafida 181, Nova beseda: 52)

Primer 1: »Vsak po svoje, Bohinj pa s svedrom, pravi staro reklo.« (Gigafida)

Primer 2: »/.../ v skladu z reklom Primoža Trubarja 'stati in obstati', obstanek na celotnem ozemlju, ki ga Slovenija ima, zato sem prepričan, da bo tudi današnja razprava vodila v tej smeri« (Nova beseda)

Primer 3: »Propagirati turistični razvoj z reklom »dolina adrenalina« gotovo ni modro. Adrenalin se namreč v človeku sprošča takrat, ko doživlja strah in občutek ogroženosti.« (Nova beseda)

»KRILATICA« (Gigafida: 1107, Nova beseda: 457):

Primer 1: »Vse se konča pri denarju, je krilatica, ki jo v vrhunskem športu niti po naključju ni mogoče obiti.« (Nova beseda) (145. mesto v optimumu: *Pri denarju se vse neha*)

Primer 2: »/.../ ki rad uporablja krilatico, kako tatovi kričijo: 'Primate tatu!'« (Gigafida)

Primer 3: »Prav pri procesorjih se jasno vidi, da krilatica o čedalje cenejših računalnikih nima nobene zveze z resničnostjo.« (Nova beseda)

»PRINCIP« (Gigafida: 22778, Nova beseda: 8571)

Primer 1: »Lahko da so po principu slepe kure našli zrno ali pa kljunili v prazno.« (Nova beseda) (107. mesto v optimumu: *Tudi slepa kura včasih zrno najde*)

Primer 2: »Notranjost hiše bi uredila po principu 'manj je več'.« (Gigafida)

Primer 3: »Dogodek Gverila darila za božič brez nakupov je namenjen izmenjavi lično zavitih daril po principu kar se praši v omari, se lahko podari naprej.« (Gigafida)

»GESLO« (Gigafida: 62053, Nova beseda: 10048):

Primer 1: »Znamenito polžarsko geslo Hiti počasi! oziroma latinsko Festina lente poznajo tudi Italijani, Francozi, Španci, Nemci (Eile mit Weile) in Rusi (Tiše jedeš, daljše budeš).« (Gigafida) (79. mesto v optimumu: *Hiti počasi*)

Primer 2: »Petelin Pepi je živel na kmetiji v mali dolenski vasi. Njegovo geslo je bilo; »Rana ura, slovenskih fantov grob.« (Gigafida)

Primer 3: Jadralna zveza Slovenije in pokrovitelji so celo napovedovali njen nastop z geslom – 'V Sydney po kolajno'.« (Nova beseda)

»PUHLICA« (Gigafida: 1173, Nova beseda: 409)

Primer 1: »Na živce mi gre ta puhlica, o mrtvem vse lepo.« (Nova beseda) (244. mesto v optimumu: *O mrtvih govori le dobro*)

Primer 2: »/.../ do puhlice pripeljani stavek, ki govori o 'operaciji, ki je uspela' in o 'pacientu, ki je umrl'« (Gigafida)

Primer 3: »/.../ brez vsake puhlice v slogu »Ali imajo vaše trepalnice premalo osebnosti?« (Gigafida)

»MODROST« (Gigafida: 20009, Nova beseda: 5540)

Primer 1: »Držite se modrosti reka, po katerem desetim odgovori tisti, ki molči.« (Gigafida) (130. mesto v optimumu: *Kdor molči, desetim odgovori*)

Primer 2: »Vodilni motiv Moulin Rougea je stara modrost iz sveta zabavištvu 'The show must go on', in to za vsako ceno.« (Nova beseda)

Primer 3: »Stara ekonomska modrost nas uči, da se lahko cene blaga znižajo le takrat, ko ponudba močno presega povpraševanje.« (Gigafida)

Oglejmo si še nekaj ustaljenih večbesednih uvajalnih sredstev:

»SAJ VESTE/VEŠ, KAKO/KAJ PRAVI/PRAVIJO« (Gigafida: 335)

Primer 1: »/.../ tudi z igranjem računalniških iger ne gre pretiravati. Saj veste, kako pravijo, preveč še s kruhom ni dobro.« (Gigafida)

Primer 2: »A saj veste, kaj pravijo. Nikoli ne reci nikoli.« (Gigafida)

Primer 3: »Saj veste, kako pravijo Švedi: 'Ni neprimernega vremena, so le neprimerna oblačila.'« (Gigafida)

»NEKOČ JE VELJAL/VELJALA/VELJALO« (Gigafida: 196, Nova beseda: 59)

Primer 1: »Nekoč je veljalo načelo Važno je sodelovati in ne zmagati danes pa imamo novo. Važno je imeti pravo informacijo in staviti.« (Gigafida) (53. mesto v optimumu: *Važno je sodelovati, ne zmagati*)

Primer 2: »Nekoč je veljalo, da je lastnina tatvina, saj si še s tako trdim delom človek ni mogel prislužiti premoženja, kot si ga je veliko Slovencev npr. v zadnjih desetih letih.«

Primer 3: »Nekoč je veljalo, da so študentske stranke podmladki parlamentarnih strank.« (Nova beseda)

»NE PRAVIJO/PRAVIMO/REČEJO/REČEMO ZAMAN/ZASTONJ« (Gigafida: 267, Nova beseda 39)

Primer 1: »Neizpodbitno sicer ostaja, da je veliko pomembnih ljudi v zgodovini nosilo brado: Marx jo je imel, lepo in košato, Freud, Tolstoj in celo Vsemogočni, če gre verjeti upodobitvam na freskah in vitražih, saj ne rečemo zaman, da je bog najprej sam sebi brado ustvaril.« (Gigafida) (182. mesto v optimumu: *Bog je najprej sam sebi brado ustvaril*)

Primer 2: »Verjemite, dovolj je, da pogledam v oči. Ne rečemo zaman, da so oči ogledalo duše, in če je ta ranjena ...« (Nova beseda)

Primer 3: »Italija se je ob napadu na newyorškega dvojčka in washingtonski Pentagon bolj kot kdajkoli zavedla dejstva, da ji ne rečejo zaman največja ameriška letalonosilka na svetu.« (Gigafida)

Navedeni izrazi ne nastopajo vedno v vlogi uvajalnih sredstev. Že na prvi pogled v korpusu opazimo, da je ta delež veliko manjši npr. pri izrazu »geslo«, kot pri izrazu »reklo«, največji pa je pri ustaljenih večbesednih uvajalnih sredstvih. Ob iskanju uvajalnih sredstev »rek« in

»reklo« naletimo na močan korpusni šum zaradi besed *reka in reči*. S pomočjo korpusnih orodij ga na žalost lahko odpravimo le do določene mere. Pri iskanju izraza »puhlica« poleg poimenovanja v vlogi uvajalnega sredstva najdemo še njegov homonim s pomenom vrste prsti. V navezavi na izraz »puhlica« se vrnimo še k izrazu »splošnica«. Zanj smo našli le en zgled v korpusu Gigafida. Kot smo že navedli, je v SSKJ-ju izraz pojasnjen s sopomenko »puhlica« in opremljen s kvalifikatorjem *redko*. Med 386 zgledi za splošnico *Kar je preveč, je preveč* najdemo le tri samostalniška uvajalna sredstva (»slogan«, »borbena geslo« in »s tezo«).

Med navedki »puhlic« je precej enobesednih in neustaljenih večbesednih izrazov. Med ustaljenimi večbesednimi izrazi so enote različnih tipov, npr. slogan (*Delu čast in oblast*), klasičen pregovor (*Kri ni voda*), sodoben rek (*Operacija uspela, pacient umrl*), splošnica (*To ni konec sveta*), pragmatični stavčni frazem (*Želim vse dobro*), besednozvezni frazemi z obliko dvojčičev (»Tako ali tako, tu in tam, kdaj pa kdaj«) in kolokacija (*kulturni dialog*). Žanrske enotnosti ali vsaj prevladujočega žanra ni, enotam je skupno le negativno vrednotenje. Uporablja se v podobnih kontekstih kot »frazza«, »kliše« in »floskula«, vendar pa se pojavlja tudi ob povsem tipičnih pregovorih (Meterc 2016).

6.1.4 Razmerje vzorca tritotih naključnih paremij, ki jih v korpusu uvaja uvajalno sredstvo »rek«, do paremiološkega optimuma

Zanima nas vzorec prvih tritotih paremij, ki jih v korpusu Gigafida najdemo ob uvajalnem sredstvu »rek«. Določiti želimo, v kakšni meri so v njem prisotne paremije, ki smo jih iz dveh slovarjev izpisali za izhodiščni korpus za sociolingvistično raziskavo, še posebej pa te izmed njih, ki so se uvrstile v slovenski paremiološki minimum ter optimum. Glavni namen te pilotne korpusne raziskave je določiti, katere paremije se v omejenem vzorcu korpusnega gradiva še pojavljajo poleg teh izhodiščnega korpusa, saj s tem lahko pridobimo približno predstavbo, koliko slovenskih enot še čaka na slovaropisno obravnavo. Pričakujemo lahko tako zglede dokaj ali povsem zastarelih paremij kakor tudi pa-

remij, ki so del aktivno rabljene slovenske paremiologije, a do sedaj v slovarje še niso bile vključene – bodisi zato, ker gre za enote novejšega nastanka, bodisi zato, ker slovaropisci v preteklosti niso imeli na voljo tako obsežnih in metodološko obvladljivih virov, kakršni so sodobni jezikovni korpusi. Na koncu bomo na podlagi korpusne pogostnosti ocenili, katere izmed najdenih paremij, ki niso bile uslovarjene niti v FSVPJ-ju, niti v SSKJ-ju, so do te mere prisotne v sodobnem knjižnem jeziku, da bi najverjetneje dosegle prag za vključitev v splošni slovar.

Iskanje po lemi »rek« spremlja močan korpusni šum zaradi samostalnika »reka« ter glagola »reči«. To je bil glavni dejavnik, zaradi katerega smo morali za vzorec tritotih slovenskih paremij pregledati kar okoli 1690 konkordanc od vsega 12072 konkordanc za iskalni pogoj »rek«, kljub temu, da smo ga dodatno zamejili na samostalnike moškega spola. Precej je bilo tudi zgledov rabe leksema »rek«, ki ni uvajal nobene paremije, npr.: »/.../ da so Egipčani zdravili s čarovniškimi reki in da so šele Grki izumili moderno medicino.« Zavedati se moramo, da govorci enaka uvajalna sredstva, kakršna uporabljajo za uvajanje paremij, uporabljajo tudi za druge neparemiološke, npr. primerjalne besednozvezne frazeme, npr.: »o reku 'zdrav kot dren'«. Take zglede smo predhodno izločili iz vzorca. Izločili smo tudi zglede citatnih frazemov iz drugih jezikov. Citatnih paremij je bilo v množici gradiva, ki smo ga pregledali za seznam 300 slovenskih paremij, približno dvajset. V vzorec pa smo vključili primere sopojavitve citatne paremije in slovenske ustreznice, npr.: »Glede na to, da prebivalci Besnice kljub zanimivemu imenu, ki ga nosi njihov kraj, niso znani po izgredih, lahko zaključimo, da gre prej za naključni dogodek kot za pojav, ki bi ga lahko strnili v latinskem reku *Nomen est omen* (ime vse pove).« Včasih smo na paremijo naleteli tudi v konkordancah, ki se prikažejo kot posledica korpusnega šuma, npr. »Sem že enkrat reku – če bi foušija gorela, bi zgorela že cela Slovenija«. Paremijo smo v takem primeru zabeležili, a je nismo vključili v vzorec. Ob iskanju smo upoštevali različne pojavitve iste paremije (tudi, če je šlo za identične variante) kot ob določanju pogostnosti enot paremiološkega minimuma. Upoštevali smo tudi neprototipne zglede paremij – vendar le enkrat, brez podvojitve – ter zglede očitnih slovenskih prevodov tujih paremij. Da je bila ta odločitev pravilna, se lahko

prepričamo v primeru paremije, ki je v rabi dokaj pogosta in bi se verjetno lahko uvrstila v slovar: »/.../ sam pa se ravna po francoskem reku, da je treba »živeti z mladostjo svojega časa in ne v času svoje mladosti«. V dokaj redkih primerih nam korpus prikaže tako kratek izsek besedila, da nismo mogli razbrati, za katero paremijo gre, npr. »al kako je že prešern reku«.

V seznamu prvih 300 paremij, ki smo jih našli ob uvajalnem sredstvu »rek« je 95 zgledov s paremijami, ki so se uvrstile v paremiološki minimum ter optimum. Nekatere paremije iz optimuma se v gradivu večkrat ponovijo. Največkrat (šestkrat) smo naleteli na paremijo *Bolje/boljše vrabec v roki kot golob na strehi*. Zgledov rabe paremije, ki se ni uvrstila v optimum, a je bila prisotna v izhodiščnem korpusu za njegovo izdelavo, je 27. Med njimi se dvakrat ponovi *Človek obrača, Bog (pa) obrne* (enkrat s prenovitvijo *Slovenija obrača, Bruselj pa obrne*) in trikrat *Psi lajajo, karavana (pa) gre dalje*. Kar 178 zgledov vsebuje paremije, ki jih ni bilo v izhodiščnem korpusu za paremiološki minimum oziroma v slovarjih SSKJ in FSVPJ. Tudi med njimi je nekaj paremij, ki nastopajo v več različnih zgledih. Največkrat (trikrat) se pojavita enoti (*Eno jabolko na dan prežene zdravnika stran* in *Za dobrim konjem se zmeraj kadi / se dviguje / dviga prah*, dvakrat pa *Kruha in iger (ljudstvu)*, *Kdor ne da, dobi*, *Če čebula ne bi imela če, bi bila bula*, *Naj sosedu krava crkne*, *Prišel, videl, zmagal* in *Kolikor znaš, toliko veljaš*.

Po pričakovanju je v vzorcu največ pregovorov (npr. *Kar te ne ubije, te utrdi*) in rekov (npr. *Prišel, videl, zmagal*), če upoštevamo že omenjeno Mlackovo pomensko delitev 1983: 131, 1984: 127). Precej je tudi frazeologiziranih sloganov, npr. *Seks, droge in rokenrol*, *Hitreje, višje, močnejše* in *Iz poraza v poraz do končne zmage*. V celotnem vzorcu 300 paremij smo našli le eno vremensko napotilo kot dobessedni prevod italijanske enote, vraže pa ni bilo nobene. Zavzemamo se (Meterc 2016) za ločeno upoštevanje merila pripisovanega avtorstva. Med najdenimi paremijami je precej enot, ki jih v rabi spremlja zavest o avtorju (npr. *Stati inu obstat*). Pripomnimo, da je takih enot precej tudi med temi, ki po naši oceni ne zadoščajo frekvenčnim in drugim merilom za vključitev v slovar (npr. *Hrbet je upognjen, biča voljan in željan*). Posebno pri enotah, za katere drugod ne najdemo potrditve, moramo biti previdni,

saj jih ne moremo označiti za paremije samo zato, ker se ob njih pojavlja paremiološko uvajalno sredstvo – to je sicer dober indic, da lahko gre za paremiološko enoto, vendar pa je treba s prototipnimi primeri rabe njeno frazeologizacijo potrditi ali ovreči. Poudarimo še, da pogosto ne gre za zavest o avtorstvu, temveč bolj za zavest o izvornem besedilu (npr. o *Butalcih*). Dodajmo, da je zavest o avtorstvu lahko sicer močno prisotna, vendar ne nujno v vsakem zgledu rabe; ob Wittgensteinovi krilatici tako najdemo uvajalno sredstvo »po onem prastarem reku«, čeprav gre za enoto, ki je nastala v dvajsetem stoletju.

Poleg krilatic novejšega nastanka je tudi precej klasičnih krilatic npr. *Prišel, videl, zmagal, Mislim, torej sem in Vem, da nič ne vem* ter izbiblična paremija *Blagor ubogim na duhu, kajti njih je nebeško kraljestvo*. O nekaterih enotah lahko z veliko gotovostjo trdimo, da so nastale s prevzemanjem iz drugih jezikov, npr. *Vse se vrača, vse se plača* iz hrvaščine in srbsčine ter *Denar govori* iz angleščine. V vzorcu vseh 300 najdenih paremij se pojavi tudi enota z lokalno tematiko *Na Blokah je devet mesecev zima*. O njeni prisotnosti v sodobnem jeziku pričajo trije zgledi v korpusu Gigafida, kar pa je po naši oceni premalo za uvrstitev v slovar. Take enote so v jeziku še kako prisotne, vendar so po virih zelo neenakomerno razpršene. Redkokatera takšna enota postane znana večjemu številu govorcev. Določeno izjemo v tem smislu po našem mnenju predstavlja npr. enota *V Bohinju ima dež mlade*, o kateri domnevamo, da se je med govorce močno razširila tako zaradi skladbe v vlogi popularizatorja kakor tudi zato, ker je Bohinj močno obiskan turistični kraj. Drugače je z enotami, ki so značilne za športna besedila, npr. *Kdor ne da, dobi* in *Veliko prometa, malo zaslužka*, ker so novinarska besedila s športno tematiko v jezikovnem korpusu močno zastopana.

Pogosto smo samostalniško uvajalno sredstvo »rek« našli v okviru širših uvajalnih sredstev npr.: »če verjamemo reku«, »po tistem znanem reku«, »se ravna po reku«, »prosto po kitajskem reku«, »po ljudskem reku« in »je v reku X mnogo resnice«. Zanimivi in redkejši so primeri rabe dveh samostalniških uvajalnih sredstev: »po reku ali geslu 'hiti počasi'«. Ne le, da se po naših dosedanjih ugotovitvah izraz »rek« (Meterc 2016: 186) pogosto rabi za oznako nečesa, kar naj ne bi bilo dovolj »pregovorno«, temveč izraza celo hkrati uvajata določeno paremijo: »/.../ se

glasi starodavni angleški pregovor in tudi v tem reku se tako kot v vseh drugih skriva kar precej resnice.« V prihodnosti bi bilo zanimivo primerjati strukturo najdenih in v jeziku dokaj pogostih paremij z enako raziskavo z uvajalnima sredstvoma »krilatica« in »pregovor«. Kot smo pokazali (Meterc 2016), se tudi ob njiju pojavljajo najrazličnejše enote, vendar bi primerjava večjih vzorcev morda lahko vseeno pokazala, da je enot določenega paremiološkega žanra ob določenem uvajalnem sredstvu več kot ob drugem. Tak podatek je za nas zanimiv z metajezikovnega vidika, nasprotujemo pa terminologizaciji določenih uvajalnih sredstev po tem merilu (Meterc 2016).

Za ožji izbor enot je bilo pomembno merilo ustaljene variante. Variante navajamo, kakor smo jih našli v korpusu ob uvajalnem sredstvu »rek«. Variantnost upoštevamo le v manjši meri in jo navajamo v strnjem zapisu – predvsem v primerih, ko gre za več navedkov iste enote (npr. *Za dobrim konjem se zmeraj kadi / se dviguje / dviga prah*) ter v primerih enot z veliko pogostejšo varianto od najdene (*Kdor ni z nami, je proti nam* namesto *Kdor ni z nami, je naš sovražnik*), enote pa bi si v prihodnosti zaslužile še podrobnejšo raziskavo variantnosti. V primerih zgledov, pri katerih je prišlo do razgradnje paremije ali pa le aluzije nanjo, smo poiskali varianto, ki je v jezikovnem korpusu dobro zastopana. Navedimo primer zelo variantne enote. Prvi izmed zgledov je zgled, ki smo ga našli z uvajalnim sredstvom:

Pregovor pravi, da lačnega ne nasitimo, če mu damo ribo, pač pa ga nasitimo, če ga naučimo loviti ribe.

In veliko pomembneje je, da človeka, ki je lačen, naučiš loviti ribo, kot pa da mu jo daš.

Za trajnostni razvoj potrebujemo infrastrukturo, znanje in vrednote. Ljudi je namreč bolj koristno naučiti loviti ribe kot pa jim dati hrano. Višek energije podarite tistemu, ki pomoč potrebuje. Naučite loviti ribe, ne delite rib.

Če daš lačnemu ribo, ga nasitiš danes; če ga naučiš loviti ribe, ga nasitiš za vse življenje. (Gigafida)

Precej zgledov nas napeljuje na misel, da bi frazem lahko zaživel tudi kot pretvorba na besednozvezni ravni (*naučiti koga loviti ribe*). Upoštevali smo tudi prenovitve, npr. »po dobri kavi se dan pozna« po že omenjenem tematsko-konstruktivskem vzorcu Po X se Y pozna. Poleg tematsko-konstruktivskih vzorcev moramo biti ob registraciji novega paremiološkega gradiva pozorni tudi na manjše, a bistvene pomenske razlike kakršna je specifikacija v odnosu med enotama *Kolikor jezikov znaš, toliko veljaš* iz optimuma in *Kolikor znaš, toliko veljaš*, ki smo jo obravnavali že v petem poglavju. Opozorimo še na enoto *Martinovo je jesenski pust*, ob kateri smo naleteli na problematiko osamosvajanja samostalniškega frazema *jesenski pust*. Enota spada v skupino paremij z vzorcem X je (pridevnik) Y, kamor spadajo tudi številne paremije ožjega vzorca X je (presežnik) Y, ki smo ga obravnavali v poglavju o pogostih konstruktivskih vzorcih.

Navajamo 66 paremij, ki bi se po naši oceni najverjetneje uvrstile v splošni slovar slovenskega jezika. V oklepaju navajamo, ali je enoto kdo navedel tudi v anketi za slovenski paremiološki optimum (in v kateri obliki):

Baba pijana, rit prodana. (enako, *Baba pijana, kikle prodana.*)

Blagor ubogim na duhu, kajti njih je nebeško kraljestvo.

Bolje kot podarjati ribe je naučiti ljudi ribe loviti.

Cilj je pot.

Če bo okroglo, bo lopata, če bo špičasto, pa vile.

Če čebula ne bi imela če, bi bila bula. (enako)

Če kruh pade ti na tla, poberi in poljubi ga. (Če kruhek pade ti na tla, poberi in poljubi ga.)

Če ni pokvarjeno, ne popravlja.

Dan ima štiriindvajset ur.

Denar govori.

Denar ljudi kviri.

Denar ne smrdi.

Dogovorov se je treba držati.

(Eno) jabolko na dan prežene zdravnika stran. (enako, *Eno jabolko na dan odžene zdravnika stran.*)

Ime vse pove.

Iz poraza v poraz do končne zmage.

Kar te ne ubije, te utrdi. (*Kar (te) ne ubije, (te) krepi/okrepi.*)

Kdor dela, dela tudi napake.

Kdor ne da, dobi.

Kdor ni z nami, je proti nam.

Kolikor znaš, toliko veljaš. (enako, Kar znaš, to veljaš / Več (ko) znaš, več veljaš.)

Kruha in iger.

Laž je nesmrtna duša komunizma.

Lažeš, kradeš, bolhe ješ.

Lepota je relativna.

Manj je več.

Martinovo je jesenski pust.

Meje mojega jezika so meje mojega sveta.

Mislím, torej sem. (enako)

Na mladih svet stoji.

Naj sosedu krava crkne.

Nihče me ne more tako malo plačati, kot lahko slabo delam. (Nihče me ne more plačati tako malo, kot lahko ne naredim.)

Nikoli ne reci nikoli. (enako)

O okusih se ne razpravlja. (O okusih ne razpravljamo.)

Pivce za živce.

Po jutru se dan pozna. (enako, Dan se po jutru pozna.)

Prišel, videl, zmagal. (enako)

Prve ne pozabiš nikoli.

Samo enkrat se živi.

Seks, droge in rokenrol.

Slab začetek, dober konec. (enako)

Spustite zastor, komedija je končana.

Star si toliko, kolikor se počutiš.

Stati inu obstati. (Stati ino obstati.)

Stokrat ponovljena laž postane resnica. (Večkrat ponovljena laž postane resnica.)

Strup je v majhnih stekleničkah. (Strup je v majhnih flaškah.)

Svinje se menjajo, korito ostane.

Treba je živeti z mladostjo svojega časa in ne s časom svoje mladosti.

Upokojenci nikoli nimajo časa.

Varčevati je treba, pa naj stane, kar boče.

Veliko prometa, malo zaslužka.

Vem, da nič ne vem.

Vino ni rado samo.

Vsak sodi po sebi.

Vsaka reklama je dobra.

Vsaka stvar je za nekaj dobra. / V vsaki stvari je nekaj dobrega. (Vse je za nekaj dobro.)

Vsakomur svoje. (Vsakemu svoje.)

Vse se vrača, vse se plača. (enako)

Za dobrim konjem se zmeraj kadi / se dvigujel/dviga prah. (Za dobrim konjem se prah dviguje.)

Za lepoto je treba potrpeti. (enako)

Za vsako bolezen rožca raste. (Za vsako bolezen rožica raste / zraste roža.)

Zdravje je v naših rokah.

Zgodovina je učiteljica življenja.

Zgodovina se ponavlja.

Ženske so z Venere, moški pa z Marsa.

Pred korpusno poizvedbo smo pričakovali, da bomo našli paremije novejšega nastanka ter tudi enote, ki so v našem jeziku prisotne že dolgo, a so ostale izven dosega dosedanega slovaropisnega dela. Število takih enot (178) v našem vzorcu 300 paremij, ki se v naključnem vzorcu pojavijo ob uvajalnem sredstvu »rek«, je preseglo pričakovanja. Veliko pove tudi naša ocena, da približno vsaka tretja taka enota oz. približno vsaka peta enota v celotnem vzorcu 300 paremij izpolnjuje pogoje za uvrstitev v slovar. Tretjino izmed 66 navedenih enot (22) so navedli tudi anketiranci v naši raziskavi. Pregledali smo komaj malo več kot desetino konkordanc ob lemi »rek«. Kljub dejavniku ponavljanja enot v zgledih zato lahko ob tem uvajalnem sredstvu pričakujemo še na stotine enot, ki bi si zaslužile uvrstitev v slovar, še več pa v sodobno paremiološko zbirko (zaradi njegovega korpusnega šuma pa ob drugih uvajalnih sredstvih še toliko več). Poleg naštetega se je potrdilo pričakovanje, da bodo med najdenimi enotami v veliki meri prisotne te, ki so se uvrstile v paremiološki minimum ter optimum. V vzorcu 300 naključnih paremij smo našli približno tretjino (95) enot slovenskega paremiološkega optimuma.

Poudarimo, da je poleg določanja pragu za uvrstitev v slovar pomembno tudi določanje enot, ki so v sodobnem jeziku prisotne, čeprav morda v manjši meri. Naštejmo nekaj enot, ki jih v ožji izbor nismo uvrstili zaradi splošno nizkega števila korpusnih zgledov ali pa dejstva, da nobena izmed variant ni bila v korpusu dovolj pogosta, so pa, sodeč po preostalih spletnih virih v sodobni slovenščini, dokaj pogoste in razširjene:

*Princi so že davno/zdavnaj izumrli.
 Kar se pa Kartagine tiče, mora pasti.
 Kdor nima tistega, kar bi rad, mora imeti rad tisto, kar ima.
 Življenja ne smemo jemati preveč resno/preresno.
 Vzemite si toliko suverenosti, kolikor je lahko pogoltnete.
 Kdor ne gre na Triglav, ni pravi Slovenec.
 Žalost enega – veselje drugega.
 Ne pije več – manj pa tudi ne.*

Take enote bi bilo smiselno uvrstiti v sodobno paremiološko zbirko. Poizvedba v korpusu seveda ne zadošča za razmejitev v rabi manj pogostih a aktivno rabljenih paremij od povsem zastarelih enot. Lahko gre celo za zavajajoč podatek, ker je možno, da se enota, ki je v rabi dokaj prisotna, zaradi omejenosti na govorni medij, krajevne vezanosti ali kakšnega drugega dejavnika v korpusu pojavi le enkrat, po drugi strani pa se, kot smo že pokazali, lahko v pisni rabi namnožijo navedki povsem arhaičnih enot kot posledica prepisovanja iz zbirk. Enoto *Konja se čuvaj od zadaj, psa od spredaj, človeka pa od vseh strani* najdemo v korpusu le enkrat, v drugih spletnih virih pa ne. Koristna je že širša poizvedba po spletu, najbolje pa bi bilo opraviti anketiranje glede poznavanja enot med govorniki iz različnih delov slovenskega govornega območja.

6.2 UPORABNOST PAREMIOLOŠKEGA OPTIMUMA V FRAZEOGRAFIJI IN SLOVAROPISJU NASPLOH

Paremiološki minimum in optimum sta nam omogočila umestitev medjezikovne primerjave v širšo sliko, kot bi jo lahko dosegli le s primerjavo izoliranih in naključno izbranih paremij in njihovih medjezikovnih ustreznih. Ta širša slika pa je pomembna tudi za sodobno slovaropisje. Izpostaviti želimo še nekaj možnosti za nadaljnje raziskovanje in vključevanje spoznanj v frazeografijo in paremiografijo. Posvetili se bomo vprašanju variantnosti ter pomenskega opisa paremioloških enot v slovarju in možnosti upoštevanja sociolingvističnih in korpusnih podatkov v ta dva namena.

6.2.1 Vprašanje izbire paremiološkega gradiva za prikaz v slovarjih

Opravljenе empirične raziskave so pomembne tako z vidika izdelave splošnih razlagalnih slovarjev kakor tudi z vidika izdelave različnih specializiranih in večjezičnih slovarjev. Iz naše medjezikovne primerjave je razvidno, da frazemom v enem jeziku pogosto ustrezajo tudi enako motivirani a zastareli frazemi v drugem jeziku, zato bi bilo pri dvojezični leksikografski obravnavi treba upoštevati, ali se ustreznica nahaja v optimumu drugega jezika, ali ne (in zakaj).

Kar se tiče širine paremiološkega gradiva, predstavljenega v določenem slovarju, stojita pred sodobno slovensko frazeografijo dve bistveni nalogi. Prva naloga je preveriti, do kakšne mere je govorcem še poznana tradicionalna in v dosedanjih slovarjih registrirana frazeologija.⁷⁶ To zamejitev smo na paremiološki ravni opravili z vzpostavitvijo slovenskega paremiološkega minimuma. Pridobili smo védenje o tem, kolikšen del paremiologije iz slovarjev SSKJ in FSVPJ je v sedanjem času aktivno rabljen in kolikšen del spada v njen pasivni fond. V minimum se je uvrstilo 27 paremij, ki se nahajajo le v FSVPJ-ju, 114 enot, ki se nahajajo v obeh slovarjih in 159 enot, ki se nahajajo le v SSKJ-ju. Skupno se je vanj uvrstilo 273 izmed 599 paremij, ki smo jih našli v SSKJ-ju. Uvrstitev v minimum, v katerem je bila spodnja meja 79,7-odstotna poznanost enote, seveda ne more biti edino merilo, zato smo si v tretjem poglavju ogledali tudi, koliko enot iz posameznih slovarjev je ostalo pod pragom 50-odstotne poznanosti med govorci. Izmed 599 paremij iz SSKJ-ja je bilo takih 158 oziroma več kot četrtnina (26,4 %), kar je za tako pomemben slovar vsekakor veliko. Ker se je 27 izmed 506 paremij iz FSVPJ-ja uvrstilo med 300 najbolj poznanih enot, smo ob izdelavi minimuma zaključili, da je bila uporaba tega slovarja ob pomanjkanju drugih virov smiselna. Vseeno pa je bilo največ zastarelih enot (253), ki niso dosegle praga 50-odstotne poznanosti prav iz tega vira.

⁷⁶ Glede gradiva v pretežnem delu slovenskih paremioloških zbirk lahko pričakujemo majhno stopnjo aktualnosti. Med zbirkami bi izjemo lahko predstavljalo paremiološko gradivo, ki je bilo zbrano na terenu (Makarovič 1975), čeprav je od njegovega zbiranja preteklo že 40 let.

Druga naloga sodobne frazeografije obsega anketno, terensko, korpusno idr. zbiranje čim večjega deleža preostale žive paremiologije in v širšem smislu tudi stavčne frazeologije ter frazeologije nasploh. V okviru paremiologije in v manjši meri tudi v širšem okviru stavčne frazeologije smo k tej nalogi pristopili s podatkovno zbirko, ki nastaja na osnovi dodatnih odgovorov anketirancev. Z delno analizo dveh izmed petih dodatnih vprašanj smo pokazali, kako lahko dopolnimo sliko, ki smo jo ustvarili z določitvijo paremiološkega jedra. Govorci so se odzvali v skladu s pričakovanji in navedli bolj žanrsko pester nabor paremij, kot ga prikazujejo sodobni slovenski slovarski viri.⁷⁷ Anketiranci so poleg pregovorov in rekov naštevati še antipregovore, splošnice, vremenska napotila, vraže, frazeologizirane slogane in celo velerizme, ki so sicer v slovenščini redkost. Z analizo preostalih enot smo vzpostavili dodatno sliko, ki kaže, iz kako različnih virov črpa sodobna slovenska frazeologija in kaj vse lahko vstopi v proces frazeologizacije. Ali je v posameznih primerih frazeologizacija potekla v polni meri, se bomo morali v prihodnosti prepričati na podlagi dodatnih korpusnih in sociolingvističnih raziskav. Med množico antipregovorov smo zaradi ponovljivosti lahko določili maloštevilno jedro ustaljenih enot tega paremiološkega žanra v slovenščini. Ker imajo nekateri ustreznice v drugih jezikih, smo se dotaknili tudi vprašanja internacionalnih antipregovorov. Pokazali smo tudi, kako lahko s pomočjo uvajalnih sredstev pridobimo do sedaj še neregistrirane, a v sodobnem jeziku prisotne paremije, ki bi jih bilo prav tako treba vključevati v sodobne splošne in frazeološke slovarje ter frazeološke ali paremiološke zbirke. Kržišnik (2009: 54) poudarja, da količina paremiološkega gradiva že v SSKJ-ju ni bila velika. Pomembna je njena pobuda, da bi o vključevanju tega dela frazeologije in obsegu uslovarjene paremiologije v novem slovarju lahko presojali na podlagi rabe v korpusih. Menimo, da bi pri uvrščanju paremiologije v slovar morala poleg pogostnosti paremij igrati pomembno vlogo tudi njihova

⁷⁷ V mislih imamo tako SSKJ kakor tudi *Slovar slovenskih frazemov* (2013), v katerem je paremiologija slabo zastopana.

poznanost, ki predstavlja ločen in samosvoj fenomen. Pokazali smo, kako lahko k njej pristopimo z vprašalnikom, ki zajame pester in obsežen vzorec paremij in tudi govorcev. Poleg tega je ocena pogostnosti paremij, kakršno kaže korpus, pogojena s tipom medija, žanrsko strukturo korpusa in drugimi dejavniki, o katerih smo razmišljali na koncu četrtega poglavja.

Opozoriti moramo še na široko polje preostale (nežanrske) stavčne frazeologije, ki v slovenščini še ni dovolj raziskano. Ker je enote, kakršne so npr. *Saj ni res, pa je*, *Ostalo je zgodovina* in *Fertig, Lojze*, že frazeologom težko uzavestiti, bi za ta del stavčne frazeologije morali izdelati tip vprašalnika, ki bi govorce vzpodbudil k čim bolj sproščnemu in plodnemu navajanju takih enot. Za množično zbiranje nežanrskih stavčnih frazemov bi morali razviti posebne strategije iskanja po jezikovnih korpusih, ker si pri njih ne moremo dosti pomagati z uvajalnimi sredstvi. Zato se sistematična registracija takih enot kaže kot poseben metodološki in klasifikacijski izziv. Pomembno delo na področju pragmatične frazeologije je opravila Nataša Jakop (2006). Že v teoretskih izhodiščih smo v okviru slovenske frazeološke terminologije opozorili na strukturno mesto Toporišičevega termina rečenica, ki odgovarja morda bolj jasni in z vidika neterminološke rabe žanrsko neobremenjeni oznaki stavčni frazem (tudi v številnih svetovnih frazeologijah prim. Čermák 2001, 2007, 2009). Slovenska frazeologija bi po našem mnenju veliko pridobila, če bi pregovor prenehala dojemati in raziskovati kot glavno ali celo edino pojavnost nad mejo stavka, saj ima središčni položaj morda v paremiologiji, v širšem okviru stavčne frazeologije pa vsekakor ne. Kot glavni problem v zvezi z zajemanjem še neregistrirane frazeologije in paremiologije bi radi izpostavili vprašanje refleksije govorcev in odnosa do tradicionalnih žanrskih oznak, na katerega smo v našem delu pogosto naleteli. Zato bi bilo potrebno rezultate raziskav z anketiranjem kritično ovrednotiti s sopostavitvijo strukture enot iz navedkov anketirancev s strukturo novih paremij, ki bi jih pridobili s posebnimi korpusnimi raziskavami.

6.2.2 Variantnost paremij v empiričnih raziskavah in slovaropisju

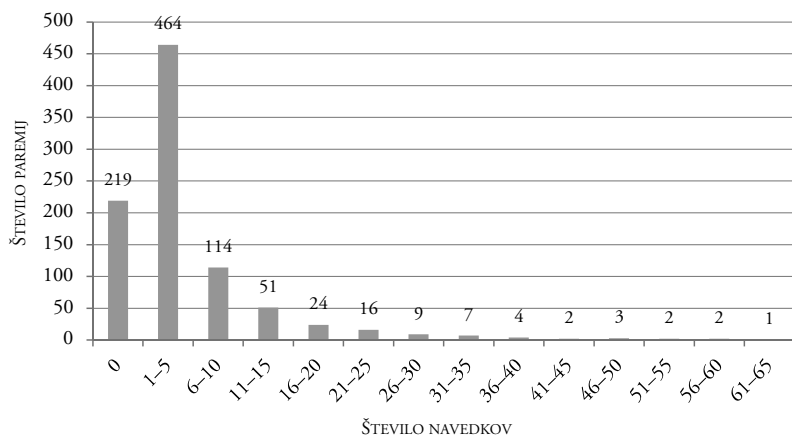
Variante paremij iz obeh slovarskih virov smo najprej poenotili za potrebe spletnega vprašalnika. Odločilno merilo za razmejevanje variant od sopomenk je bilo, ali enoti izhajata iz skupne motivacije. Izjemo smo naredili le z vključitvijo dvojic komplementarnih variant. V vprašalniku smo anketirancem omogočili vpis variante. Variantnost je razvidna iz petega med možnimi odgovori v jedru vprašalnika, poleg tega pa se kaže tudi v naboru paremij, ki so jih anketiranci dopisali med odgovori na dodatna vprašanja po zaključku ocenjevanja jedra vprašalnika. Poleg tega smo variantnost enot morali v čim večji meri upoštevati pri iskanju slovenskih in slovaških paremij v jezikovnih korpusih. Tako raziskava z vprašalnikom kakor tudi korpusna raziskava sta prinesli vpogled v variantnost uslovarjenih paremioloških enot in tudi odnos uslovarjene (ničte) variante do variant(e), ki prevladuje(jo) v rabi.

Že ob izdelavi paremiološkega minimuma se je izkazalo, da marsikatera ničta varianta ne odraža stanja v rabi. Med njimi so tudi nekatere najbolj poznane enote slovenskega paremiološkega minimuma. Približno pri četrtini paremij (235 enot, 25,6 %) iz izhodiščnega korpusa lahko pričakujemo, da se slovarska oblika občutno razlikuje od oblike, ki prevladuje v rabi, saj je delež navedenih variant pri njih višji od povprečja (1,6 %). Ostale tri četrtine paremij iz izhodiščnega korpusa (683 enot, 74,4 %) so prejele od nič do pet vnosov variant. Delež odgovorov št. 5 tako v naši kakor tudi Đurčevi raziskavi (2002) znaša okoli 2 % vseh odgovorov demografskega vzorca. V širši raziskavi te problematike pri posodobitvi paremiološkega optimuma, ki jo bomo predstavili v naslednjem poglavju, se bomo oprli na podatke iz jezikovnih korpusov. Zaradi možnosti vpisa variantnih podob paremij ter predvsem zaradi dodatnih vprašanj, ki jih zastavljamo anketirancem po tem, ko izpolnijo jedro vprašalnika, lahko projekt razumemo ne le kot orodje empirične raziskave temveč v širšem smislu tudi kot projekt zbiranja paremiološkega gradiva, ki je z vidika variantnosti pogosto zelo bogato.

Pred začetkom reševanja nismo želeli vplivati na intuicijo govorcev glede variantnosti enot. Hoteli smo pridobiti čim bolj spontane odzive. Različni anketiranci imajo različno mnenje, kaj je varianta in kaj

ne. Nekateri so verjetno sprejeli navedeno ničto varianto, tudi če se je nekoliko razlikovala od variante, ki jo sami uporabljajo, drugi pa so variante dopisovali bolj dosledno, o čemer pričajo tudi navedki pravopisnih variant. Poleg manka navodil moramo upoštevati, da smo anketirancem prikazali knjižne variante paremij. Anketiranci so se nanje nareč večinoma odzivali z variantami, kakršne uporabljajo v knjižnem sporazumevanju, za kar nam je po eni strani zaradi okrnjene sonde v pestrost pogovornih in narečnih variant lahko žal, po drugi strani pa je to z vidika uporabnosti sociolingvističnih podatkov v okviru splošnega slovarja koristno. Zelo redki so vpisi variant z izrazito pogovornimi ali pa narečnimi prvina npr. *Kolkr znaš, tuk velaš*.

Zanima nas, kaj vse lahko pomeni visok delež vpisanih variant, še pred tem pa, kakšen delež vpisanih variant lahko označimo za visok? Oglejmo si distribucijo pregovorov po intervalih, ki štejejo štiri odstotne točke, v času nastanka minimuma:

Graf 13: Število navedkov variant

Najvišji delež dodanih variant ima enota *Izpred oči, iz srca* (19,6 %). 219 enotam ni bila dodana nobena varianta. Okoli tri četrtine enot izhodiščnega korpusa (683 enot, 74,7 %) ima od nič do pet vnosov variant (1,6 % vseh odgovorov). Povprečno število variant na pregovor je 4,88. Ničta varianta paremij iz te skupine je očitno tudi varianta, ki prevla-

duje v rabi. Med 235 enotami v vseh nadaljnjih intervalih, ki obsegajo od 6 do 62 vnosov variant, lahko pričakujemo enote, katerih ničta varianta se razlikuje od prevladujoče enote v rabi, ali pa gre za soobstajanje primerljivo pogostih variant. Poudariti moramo, da samo število navedkov še ne pove veliko, saj si moramo pri vsaki enoti podrobno ogledati njihovo strukturo. Tudi enote v treh intervalih z najvišjim deležem dodanih variant (od 15 do 20 %) ne predstavljajo homogene množice, saj gre za:

- a) enote, pri katerih gre za občutno razhajanje med ničto varianto in (eno samo) varianto, ki prevladuje v rabi, npr. *Izpred oči, iz srca* (*Daleč od oči, daleč od srca*);
- b) enote, pri katerih gre za več variant, ki soobstajajo v rabi, npr. *Povsod dobro, doma pa najboljše* (*Povsod lepo, a doma najboljše*);
- c) enote, pri katerih so anketiranci v veliki meri dopisali sopomenke, npr. zastarela enota *Kragulj kragulja ne uje* (*Vrana vrani ne izkljuje oči*).

Distribucijo enot po intervalih smo si ogledali tudi zato, ker so med enotami z največ zapisanimi variantami tudi nekatere enote, ki smo jih obravnavali v zvezi s tematsko-konstruktivskimi vzorci, z dovolj velikim vzorcem pa lahko o njih povemo kaj več. Po merilih, ki smo jih določili glede teh vzorcev, smo v korpus vključili tako enoto *Minuta izgubljena ne vrne se nobena* kot tudi *Ura zamujena je za vedno izgubljena*. Druga je med anketiranci veliko manj poznana, namesto nje so navajali prvo ali pa varianto prve z leksikalnima sestavinama *ura* ali *priložnost*. Kljub temu in še nekaj podobnim primerom, v katerih so anketiranci očitno v veliki meri prepoznali eno enoto kot varianto prve, smo se odločili, da zaradi tega enot ne bomo izključevali.

Paremija *Kjer ni nič, tudi vojska ne vzame* je znana 73,4 % anketirancev. Med petimi dodanimi variantami je v treh ohranjena leksikalna sestavina *vojska* (npr. *Če nimaš nič, ti še vojska ne vzame*), pri eni se pojavita *vojska* in *voda* (*Če ni, še vojska/voda ne vzame*), pri eni pa *zlodej* (*Če ni, še zlodej ne vzame*). Bolj zanimivi so odgovori pri manj znani (38,6 %) paremiji istega tematsko-konstruktivskega vzorca *Kjer nič ni, še cesar pravico izgubi*. Med 33 dopisanimi enotami se je poleg 19 sopomenk (*Kjer ni nič, tudi vojska ne vzame*) znašlo 10 variant z nekakšno vmesno obliko med

paremijama, ki ohranja sestavino cesar in zgradbo druge paremije (npr. *Kjer ni nič, še cesar ne more vzeti*; *Kjer ni nič, še cesar ne vzame* in *Kjer ni nič, še cesar nima kaj vzeti*). Poleg tega so anketiranci našli še: *Kjer nič ni, še cesar ne dobi*; *Če nič ni, še voda ne vzame*; *Kjer ni nič, se nič vzeti ne more* in *Če nimaš, ti še država ne vzame*.

Šele z upoštevanjem celotnega spektra možnih variant in korpusnim preverjanjem indecev o variantnosti, ki smo jih pridobili s sociolingvistično metodo, najbolj zanesljivo določimo to, kar Đurčo (2014) imenuje »paremiološka lema«. Razmislimo lahko tudi o širšem pojmu »frazološke leme«, saj je variantnost značilna tudi za besednozvezno raven in za nekatere povsem pragmatične stavčne frazeme, ki spadajo v neparemiološki spekter slovenske stavčne frazeologije, npr. *Kaj češ/hočeš lepšega/boljšega*. Za določanje najbolj pogoste in s tem v slovarskem prikazu ničte variante lahko uporabimo pestro paletu pristopov, ki smo jih že prikazali. Menimo, da bi bilo tako v sodobnem frazeološkem slovarju kakor tudi v splošnem slovarju knjižnega jezika smiselno poleg ničte variante prikazati še nekaj najbolj pogostih variant – recimo tri ali štiri – ter jih v frazeološkem gnezdu hierarhično razvrstiti po pogostnosti v jezikovnem korpusu. Tudi *koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Gliha Komac idr. 2015: 60–61, Gliha Komac idr. 2016: 26–27, Jakop, Meterc 2016: 55–56) predvideva prikaz frazeoloških variant, ki so razvrščene po pogostnosti.

6.2.3 Sodobne oblike najbolj poznanih in pogostih slovenskih paremij – posodobitev paremiološkega optimuma v skladu s trenutno jezikovno rabo

Paremiološki optimum, ki je objavljen na koncu tega dela, smo posodobili, tako da odraža današnjo jezikovno rabo. V krepkem tisku so navedene variante, ki sodeč po podatkih iz jezikovnega korpusa Gigafida danes prevladujejo v rabi. Če se variante, v kakršnih so paremije zapisane v izhodiščnih virih, od njih razlikujejo, te navajamo v oklepaju v običajnem tisku. Nekaj več kot eni tretjini paremij v optimumu (106 enotam) smo spremenili podobo – izmed tega pri štirih samo zaradi

končnega ločila. Ob tem smo uporabili podatke iz navedkov govorcev v vprašalniku ter korpusne podatke, ki smo jih pridobili (leta 2016) v korpusu Gigafida.⁷⁸ V veliki večini primerov so bili korpusni podatki odločilni, kar pomeni, da se varianta, ki je navedena ob izhodiščni (iz SSKJ-ja, slovarja FSVPJ ali obeh virov) v jezikovnem korpusu najpogosteje pojavlja. Zelo pogosto je bila to varianta, ki je prevladovala med navedki govorcev v anketi, vendar ne vedno; tudi o razlogih za to razhajanje bomo spregovorili v nadaljevanju. Le pri nekaterih primerih izredno nizke pogostnosti v jezikovnem korpusu (manj kot 10 zgledov) ter posebno zahtevnih primerih, ki jim bomo nekaj pozornosti posvetili kasneje, smo se odločili, da se bomo pri izbiri variante za optimum ravnali le po njeni pogostnosti med navedki anketirancev. Posodobitev paremioloških enot lahko služi tudi kot vpogled v razkorak med slovarskim stanjem in sedanjo rabo ter kot spodbuda za frazeografijo in paremiografijo, v prvi vrsti v okviru Novega slovarja slovenskega knjižnega jezika, pa tudi v morebitnih frazeoloških slovarjih.

Oglejmo si različne tipe variant, s katerimi smo posodobili optimum. Najbolj pogosto (v 50 primerih) gre v odnosu do oblike izhodiščnega korpusa za sestavinsko variantnost (npr. *Važno je sodelovati, ne zmagati* namesto *Pomembno je sodelovati, ne zmagati*) ter (v 24 primerih) za kombinacijo sestavinske in skladske variantnosti (npr. *Vsega lepega je enkrat konec* namesto *Tudi vse lepo mine*). Redkejše so skladske variante (npr. *Papir prenese vse* namesto *Papir vse prenese*) pri desetih, oblikoslovne (npr. *Nihče ni brez napak* namesto *Nihče ni brez napake*) pri šestih in pravopisne variante (npr. *Čez komot ga ni* namesto *Čez komod ga ni*) pri štirih paremijah. Pojavljata se tudi kombinacija sestavinske in oblikoslovne variante v petih ter kombinacija sestavinske, oblikoslovne in skladske variantnosti v treh primerih. K problemu pravopisne variantnosti se bomo vrnili v nadaljevanju. Spreminjali smo tudi končna ločila,

⁷⁸ V tem poglavju poleg uporabe korpusa Gigafida namesto korpusa FidaPLUS uporabljamo novejši sociolingvistični podatke. Gre za stanje iz marca leta 2016, ko je vprašalnik v celoti izpolnilo 440 oseb, zaradi čim večjega vzorca navedkov pa upoštevamo tudi delno izpolnjene anketne pole oziroma odgovore vseh 1973 do takrat v raziskavo vključenih anketirancev. Ena paremija je bila v tem obdobju deležna v povprečju 688 odgovorov.

saj se paremije, ki so bile uslovarjene s klicajem, rabijo tudi s piko, zato smo primerom, kakršni so *Karte na mizo*, *Deli in vladaj*, *Vsakemu svoje in Besede*, *besede*, *besede* raje spremenili končno ločilo v piko, kar bi bila verjetno najboljša rešitev tudi v okviru slovarskega zapisa. Ponekod se je zapis končnega ločila razlikoval že pri obeh slovarskih virih za izhodiščni korpus. Paremija *Kuj železo, dokler je vroče* je bila v FSVPJ-ju zapisana s klicajem, v SSKJ-ju pa brez.

Pri približno dveh tretjinah enot smo ohranili podobo, v kakršni so bile uslovarjene. Med njimi gre tako za enote, ki nimajo ustaljenih variant (npr. *Kdor ne uboga, ga tepe nadloga* in *Videz vara*), kakor tudi za enote, ki imajo variante, a so manj pogoste od izhodiščne oblike (npr. *Dober glas seže v deveto vas*, *slab pa še dlje* pri izhodiščni *Dober glas seže v deveto vas*). V optimumu smo naleteli tudi na variante, ki danes v rabi skorajda niso prisotne, smo pa s pomočjo korpusa lahko poiskali njihove najbolj pogoste sodobne variante, npr. *Nasprotja se privlačijo* (ok. 100 zgledov v Gigafidi) namesto *Nasprotja se privlačujejo* (en zgled) in *Za dežjem posije sonce* (ok. 40 zgledov) namesto *Za dežjem sonce sije* (en zgled). V nekaterih primerih je varianta, ki je bila uslovarjena v preteklosti, danes v rabi še prisotna, vendar v veliko manjši meri kot druga (glavna, ničta) varianta, ki jo navajamo v posodobljenem optimumu. Take variante so npr. *Čas je zlato*, *Podarjenemu konju se ne gleda na zobe* in *Dvakrat da, kdor hitro da*, ki so v sodobni rabi veliko redkejše od variant *Čas je denar*, *Podarjenemu konju se ne gleda v zobe* ter *Kdor hitro da, dvakrat da*. Pri mnogih primerih gre za enote, ki imajo v rabi nekaj močno zastopanih variant. V primerih, kakršni so *Kolkadar mačke ni doma*, *miši plešejo*, *Obleka dela/naredi človeka* in *Kjer osel leži, (tam) dlako pusti* je v primerjavi z zgoraj naštetimi primeri z večjimi razlikami v pogostnosti bolj očitno, da si je treba pomagati z jezikovnim korpusom. Menimo pa, da se jezikoslovec pri določanju osnovne (ničte) variante in drugih najpogostejših variant pri nobeni paremiološki enoti ne more opreti le na lastno intuicijo. Kot bomo videli, tudi sociolingvistična raziskava pogosto ne zajame vseh najbolj pogostih variant, zato je ob delu z jezikovnim korpusom treba razmisliti o mnogih hipotetično možnih variantah. Frazeograf torej svoje jezikovne intuicije ne ignorira, temveč jo upošteva v pravem trenutku,

saj z njeno pomočjo lahko korpusna orodja uporabi v največji možni meri ter rezultate analize kritično ovrednoti.

Zlasti z zadnjimi naštetimi primeri lahko utemeljimo, zakaj je po naši oceni v slovarjih (ne le v frazeoloških, temveč tudi splošnih) treba prikazati variantnost frazemov tudi v okviru paremiologije. Verjetno bi bilo najbolj optimalno poleg osnovne (ničte) variante prikazati še tri najbolj pogoste variante, če le vsaka izmed njih doseže pogostnostni prag za vključitev v slovar. Ob tem je treba upoštevati najrazličnejše tipe variantnosti. Že ta naloga ni enostavna, pojavlja pa se tudi vprašanje, ali je pri relativno nizkih razlikah v pogostnosti zgledov v korpusu smiselno vztrajati pri pogostnosti kot odločujočem merilu ali pa je bolj pomembno v slovar uvrstiti čim bolj različne variante. Drugo odločitev bi lahko argumentirali z željo, da slovarskemu uporabniku posredujemo čim več jezikovnega bogastva, vendar domnevamo, da bi se s takim pristopom ujeli v past, kajti še vedno bi bilo treba določiti, kaj je dovolj »pestro« in obenem še vedno dovolj reprezentativno. Zato se zdi, da bi bilo ob prizadevanju za enoten pristop k vsem frazemom treba ostati pri merilu pogostnosti in sicer tudi pri enotah, pri katerih se število variant v korpusu razlikuje komaj v enem ali nekaj zgledih. Ob tem seveda moramo biti pozorni še na neprototipne zglede, ki smo jih v našem delu že obravnavali. Navedimo primer poizvedbe glede pogostnosti pestre množice obstoječih in potencialnih variant v korpusu Gigafida:

Ko mački stopiš na rep, zacvili. (20 zgledov)

Če mački stopiš na rep, zacvili. (19)

Če mački stopiš na rep, zamijavka. (7)

Če mačku stopiš na rep, zacvili. (6)

Če mački na rep stopiš, zacvili. (6)

Ko mački stopiš na rep, zamijavka. (5)

Če mačku na rep stopiš, zacvili. (5)

Ko mačku stopiš na rep, zacvili. (4)

Ko mački na rep stopiš, zacvili. (4)

Ko mačku na rep stopiš, zacvili. (3)

Če mački na rep stopiš, zamijavka. (1)

Če mačku na rep stopiš, zamijavka. (1)

Ko mačku na rep stopiš, zamijavka. (0)

Ko mački na rep stopiš, zamijavka. (0)

Če slovaropisec na prvo mesto postavi pestrost, se v danem primeru znajde v zadregi, ker se mora odločiti, ali je bolj pomembno, da prikaže variantnost nepolnopomenskih sestavin *kolče*, polnopomenskih sestavin *zacvilil/zamijavka* ter *mačkal/maček* ali skladdenjsko variantnost. Če slovaropisec za glavno merilo izbere pogostnost, pa se mora soočiti s problemom majhnih razlik oz. celo variant z enako pogostnostjo v korpusu, kot je razvidno iz zgornjega primera. Ker je še tako velik jezikovni korpus še vedno samo približen odraz jezikovne rabe, pa je pravzaprav problem razlik v pogostnosti veliko širši in tako tudi večje razlike v pogostnosti ne moremo razlagati kot absolutne dokaze temveč kot indice, ki nam pomagajo, da prikažemo to, kar je v jeziku najbolj reprezentativno. Na ta način je treba gledati tudi na glavne oz. ničte variante, saj ne gre za oblike, ki bi jih frazeograf hotel prikazati kot bolj priporočljive od preostalih uslovarjenih variant iste enote, temveč le kot najbolj značilne. Zato bi bilo kljub primerom, kakršen je zgornji, dobro namesto subjektivnega merila pestrosti v največji možni meri slediti merilu pogostnosti, za hierarhijo med tipi variantnosti pa se odločiti šele pri primerih z izenačeno pogostnostjo na koncu seznama najbolj pogostih variant, kakršni sta *Če mačku stopiš na rep, zacvili* in *Če mački na rep stopiš, zacvili*. V prid sestavinski variantnosti se lahko odločimo zaradi želje po povezavi tega frazema s slovarsko iztočnico *maček*.

Oglejmo si še skrajn primer variantnosti. Med odgovori je najbolj pogosta oblika *Ponudiš prst, vzame roko* s petimi zgledi, poleg nje pa sta bili več kot enkrat – obe le dvakrat – navedeni le še varianti *Ponudiš prst, pa vzame roko* in *Ponudiš prst, zagrabi roko*. Da gre za res skrajn primer variantnosti, se lahko prepričamo, če si ogledamo preostale navedke. Najprej navedimo variante z glagolom ponuditi:

Ponudiš prst, vzamejo celo roko.

Ponudiš prst, vzame pa roko.

Ponudiš prst, pa zagrabi roko.

Ponudiš prst, te zgrabi za roko.

Ponudiš prst, pograbijo roko.

Ponudiš prst, pa ti odtrga roko.

Ponudiš prst, odgrizne roko.

Ponudiš prst, a odgrizne roko.

Ponudiš prst, pa ti vzame celo roko.
Ponudiš prst, vzame celo roko.
Ponudiš prst, prime te za roko.
Ponudiš prst, on vzame celo roko.
Ponudiš prst, pa zgrabi celo roko.
Ponudiš prst pa ti odtrga roko.
Ponudiš mu prst, vzame pa roko.
Ponudiš mu prst pa vzame roko.
Ponudiš mu prst pa vzame celo roko.
Ponudiš mu prst, on te zgrabi za roko.
Ponudiš mu prst, zgrabi pa roko.
Ponudiš mu prst, pa zgrabi roko.
Ponudiš mu prst, pa zagrabi roko.
Ponudiš mu prst, vzame pa celo roko.
Ponudiš mu prst, pa ti odgrizne roko.
Ponudiš mu prst a on hoče roko.
Ponudu si prst, vzel ti je roko.
Ponudil sem mu prst, on pa je zagrabil celo roko.
Če mu ponudiš prst, zgrabi celo roko.
Če mu ponudiš prst, bo hotel roko.
Če mu ponudiš prst, bo roko prijel.
Če mu ponudiš dlan, bo roko vzel.
Če mu ponudiš prst, hoče celo roko.
Če ponudiš prst, bo hotel roko.
Mu ponudiš prst, pa te bo za roko prijel.
Mu ponudiš prst, hoče roko.
Ti ponudiš prst, on zagrabi celo roko.
Ti mu ponudiš prst, pa hoče celo roko.
Nekomu ponudiš prst, in bo vzel celo pest.
Prst mu ponudiš, pa ti roko vzame.

Med navedki najdemo še variante z glagoli *dati*, *pokazati*, *podati*, *pomoliti* in *vreči* ter brez prvega glagola:

Daš mu prst, vzame roko.
Daš mu prst, pa ti roko vzame.
Daš prst, pa ti vzame celo roko.
Daš prst, ti odtrga roko.
Daš prst, on prime za roko.
Daš mu prst, pa ti vzame roko.

Daš mu prst, vzame roko.
 Če mu prst daš, ti roko vzame.
 (Če) mu daš prst, pa ti še roko (ramo) vzame.
 Če mu daš prst, ti vzame roko.
 Če mu daš prst, ti bo odgriznil roko.
 Ti mu daš prst, on ti odgrizne roko.
 Ti mu daš prst, on pa bi celo roko.
 Ti mu pokažeš prst, on pa zgrabi celo roko.
 Pokažeš mu prst, pa te zgrabi za roko.
 Pokažeš mu prst, pa zgrabi celo roko.
 Pokažem ti prst, ti hočeš roko.
 Če mu prst pokažeš, te bo za roko zgrabil.
 Če mu pokažeš prst, te bo zgrabil za roko.
 Če mu pokažeš prst, bo hotel celo roko.
 Če mu prst pokažeš, ti bo roko vzel.
 Pokažeš mu prst, pa ti roko poje.
 Če mu prst podaš, te bo za roko prijel.
 Človeku pomoliš prst, on pa zgrabi celo roko.
 Vržeš mu kost, pa te zgrabi za roko.
 Ti njemu prst, on tebi roko.
 Ti njemu prst, on hoče celo roko.
 Prst – roka.

Situacija v jezikovnem korpusu je podobna, v njem pa najdemo tudi mnoge variante, ki jih med navedki v anketi ni, npr. *Če ponudiš prst, ti gre roka*. Presenetljivo pa je, da v korpusu Gigafida ne najdemo oblike, ki je bila najbolj pogosta med navedki anketirancev. Najbolj pogosta oblika v korpusu Gigafida je z vsega štirimi zgledi *Ponudiš prst, zagrabi roko*. Sociolingvistično določena paremiološka lema se torej lahko tudi ob močnem odzivu anketirancev precej razlikuje od korpusno določene leme.

Na prevlado ene izmed variant lahko vplivajo popularizatorji. Zdi se, da je tako v primeru enote *Lahko je biti poveljnik po bitki* (ničta varianta iz SSKJ-ja) in pesmi *Po bitki so generali vsi* skupine Pepel in kri (1976). Že ob ustvarjanju paremiološkega optimuma v korpusu FIDAPLUS med 114 zgledi nismo našli niti ene enote z leksikalno sestavo *poveljnik*. Enota je znana 82,3 % anketirancev in je po poznavanju na 276. mestu:

1. poznam in uporabljam:	114 36,1 %
2. poznam, a ne uporabljam:	105 33,2 %
3. ne poznam, a razumem:	54 17,1 %
4. ne poznam in ne razumem:	2 0,6 %
5. poznam varianto:	41 13 %

Razen ene sopomenke, ki je bila dodana kot varianta, ima vseh 40 preostalih variant sestavino *general*. Da bi potrdili tezo o vplivu popularizatorja, bi si seveda morali ogledati vire iz časa pred izidom pesmi leta 1976. Kot povzema Michelizza (2015: 199–200), iz listkovnega kataloga za SSKJ izvemo, da se je na začetku sedemdesetih let enota v SSKJ komaj uvrstila in da so redaktorji izvedli manjšo anketo, ki je pokazala, da enoto poznata samo dva izmed enajstih anketirancev.

Da je najbolje primerjati anketno in korpusno pridobljene podatke je razvidno iz primerov, v katerih anketiranci niso navedli določene variante, ki je glede na korpusno gradivo sicer dokaj pogosta (*Še slepa kura najde* poleg *Tudi slepa kura zrno najde*). Pri takih primerih gre pogosto za nepolnopomenske sestavine, treba pa je poudariti, da se tudi na manjkajoče nepolnopomenske sestavine anketiranci močno odzovejo, če te vplivajo na ritem paremije. Frazeologi ugotavljajo, da paremije v svojem razvoju težijo k izenačitvi števila zlogov na levi in desni strani oz. k harmoniji zlogov (Lückert 2014: 187). Variante z enakim številom zlogov na obeh straneh so pogosto najbolj številčne. Oglejmo si odziv anketirancev na varianto najbolj poznane enote v našem vprašalniku, ki načela harmonije zlogov ne izpolnjuje. V levem stolpcu predstavljamo varianto iz SSKJ-ja brez zaimka *ta* s podatki o njeni poznanosti med govorce ter navedeno varianto s številom navedkov, v drugem stolpcu pa pogostnost obeh variant v jezikovnem korpusu Gigafida. Vse enote so zaradi večje preglednosti opremljene tudi s številom zlogov v drugem oklepaju:

Kdor išče, najde. (3 : 2) (99,3 %)

Kdor išče, ta najde. (3 : 3) (53)

Kdor išče, ta najde. (3 : 3) (ok. 130)

Kdor išče, najde. (3 : 2) (ok. 20)

Varianta, ki so jo dopisali številni anketiranci, v rabi sodeč po korpusu močno prevladuje. V naslednjem primeru gre za paremijo z več variantami s harmonijo zloga:

<i>Kdor zna, pa zna.</i> (2 : 2) (96,3 %)	<i>Kdor zna, pač zna.</i> (2 : 2) (188)
<i>Kdor zna, pač zna.</i> (2 : 2) (8)	<i>Kdor zna, pa zna.</i> (2 : 2) (55)
<i>Kdor zna, zna.</i> (2 : 1) (5)	<i>Kdor zna, zna.</i> (2 : 1) (40)
<i>Kdor zna, ta zna.</i> (2 : 2) (4)	<i>Kdor zna, ta zna.</i> (2 : 2) (11)

Opazimo lahko, da v rabi prevladuje drugačna varianta od te, ki je bila uslovarjena v SSKJ-ju. Odziv anketirancev odgovarja rabi, ki jo potrjuje korpus, in je tudi v tem primeru kar močan, čeprav ne tako kot v prejšnjem primeru, ko jim je bila predstavljena varianta brez harmonije zlogov. Naslednji primer pa kaže, kako se na izhodiščno enoto s harmonijo zlogov anketiranci sploh niso odzvali z navedki, čeprav v rabi najdemo tudi (veliko manj pogoste) variante brez harmonije zlogov:

<i>Kdor čaka, dočaka.</i> (3 : 3)	<i>Kdor čaka, dočaka.</i> (3 : 3) (290)
/	<i>Kdor čaka, tudi dočaka.</i> (3 : 5) (9)
/	<i>Kdor čaka, ta dočaka.</i> (3 : 4) (7)
/	<i>Kdor čaka, ta tudi dočaka.</i> (3 : 6) (1)

S pomočjo navedkov anketirancev ter korpusnega gradiva se vrnimo še k problemu pravopisnih variant. Najprej se posvetimo vprašanju zapisa lastnoimenskih sestavin z veliko ali malo začetnico. Stramljič Breznik in Novak ugotavljata, da glede tega besednozvezni frazemi kažejo »veliko stopnjo variabilnosti« ter s primerjavo korpusnega gradiva in opisov v *Slovarju slovenskih frazemov* opazata težnjo po zapisu z veliko začetnico:

Tak zaključek omogočajo rezultati opravljene analize: (a) visoko število frazemov, ki v korpusno potrjeni rabi sledi v SSF predvideni veliki začetnici; (b) pri dvojničnih možnostih v SSF je v korpusu višji odstotek zapisov z veliko začetnico; (c) delež zapisov z malo začetnico je v korpusu pri tistih frazemih, v katerih SSF predvideva veliko začetnico, opazno manjši. (Stramljič Breznik, Novak 2015: 45)

Poudarimo, da gre v omenjeni raziskavi predvsem za besednozvezne frazeme. Oglejmo si nekaj primerov iz našega paremiološkega gradiva. Prešernova krilatica je v SSKJ-ju zapisana v obliki *Le čevlje sodi naj Kopitar!*. Znana je bila 86 % govorcev, vključenih v anketo. Pravopisno varianto z malo začetnico so navedli samo trije izmed njih, kar je presenetljivo, glede na to, da ta (neoriginalna) varianta v pisni rabi, kot kaže, močno prevladuje. *Kopitar* z veliko začetnico se kot sestavina te paremije v korpusu pojavi 59-krat, z malo začetnico pa kar 230-krat. Preostalih 20 korpusnih zgledov je v celoti zapisanih z velikimi tiskanimi črkami. Razmerje med variantama, kakršno potrjuje korpus, pa se zrcali v navedkih anketirancev, ki jim je bila predstavljena zastarela paremija z enako motivacijo *Čevljar ostani pri svojem kopitu*. Enoto z malo začetnico je navedlo 44 anketirancev, varianto z veliko le 11. Menimo, da bi bilo v slovarju treba uslovariti obe varianti. Na pravopisno variantnost naletimo tudi pri paremijah s sestavino *bog*. Pri enotah *bog/Bog je dal*, *bog/Bog je tudi vzel* ter *Dajte cesarju, kar je cesarjevega*, in *bogu/Bogu, kar je božjega* prevladuje zapis z veliko začetnico. Pri enoti *Čez komod ga ni* so se anketiranci močno odzvali z navedki pravopisne variante, ki tudi sodeč po korpusnih podatkih v rabi prevladuje nad ničto varianto iz SSKJ-ja:

0 Čez komod ga ni. (78,5 %)	0 Čez komot ga ni. (6)
1 Čez komot ga ni. (17)	1 Čez komod ga ni. (3)
2 Ni ga čez komot. (2)	1 Ni ga čez komot. (3)
3 Čez kamot ga ni. (1)	/
3 Čez na komod ga ni. (1)	/

Šibka točka vprašalnika je v tem, da se je okoli pet enot (npr. *Bolje zlepa kakor zgrda* ter *Brez setve ni žetve*), kot smo omenili v četrtem poglavju, verjetno prebilo v paremiološki minimum ter optimum samo zato, ker so anketiranci ocenili, da jih poznajo, glede na izredno nizko pogostnost teh enot in njihovih variant v jezikovnem korpusu pa sklepamo, da gre le za poznavanje zelo podobnih enot (npr. *Kdor noče zlepa, mora zgrda* ter *Kar kdo seje, to bo tudi žel*). Ta dejavnik je verjetno vplival tudi na poznanost enot *Kar je storjeno, je storjeno*

ter *Čas je najboljši učitelj*, ki ju v jezikovnem korpusu ne najdemo. Na predzadnje mesto paremiološkega optimuma smo namesto prve izmed njiju vključili paremijo *Ti očeta do praga, sin tebe čez prag*, ki je bila pred tem na 301. mestu po poznanosti. Zanj na žalost nimamo podatkov o pogostnosti v korpusu FIDAPLUS, v korpusu Gigafida pa najdemo 15 zgledov. Tudi enoto *Čas je najboljši učitelj*, ki se je nahajala na koncu optimuma, smo iz njega izločili in namesto nje na konec seznama dodali *Po jutru se dan pozna*, edino paremijo izven izhodiščnega korpusa, ki se je med odgovori na zaključna vprašanja vprašalnika pojavila več kot petkrat. Omenimo pa, da enote *Brez setve ni žetve* v korpusu FIDAPLUS nismo našli, v Gigafidi pa smo zanj že našli en zgled. Prav tako smo našli dva zgleda paremije *Enako se z enakim druží*, ki je v FIDAPLUS nismo zasledili.

Kot smo že omenili, anketiranci razen redkih izjem niso navajali narečnih variant in med navedki prevladujejo knjižne variante. Glede na to, da smo pri posodobitvi seznama tristotih najbolj poznanih in pogostih slovenskih paremij izhajali iz jezikovnega korpusa, so variante, ki so prikazane v njem, v veliki večini v knjižni podobi. Poudarimo, da je za vključitev frazeološke enote v splošni slovar bistveno, da lahko s pomočjo korpusnih zgledov dokažemo, da enota deluje v knjižnem so-besedilu, pa čeprav gre za enoto s sestavinami, ki niso knjižne, npr. *Gliha vkup štríha*. Primer neknjižnih prvin v variantah, ki bi se po našem mnenju lahko uvrstile v slovar, so neknjižne sestavine, ki so za določeno paremijo bistvene zaradi glasovnega ujemanja, npr. glagol v paremiji *Lastna hvala se pod mizo vala*. Korpus kaže, da kljub neznamenljivemu številu zgledov rabe s sestavino v oblikah *vala* (12) in *val'a* (6) v pisni rabi prevladuje poknjižena oblika *valja* (16 zgledov), pri čemer je treba upoštevati možnost hiperkorekcije pisca ali pa lektorskega posega. Podobno velja za varianto z neknjižno sestavino *biznis* (97 zgledov), ki kljub prevladi variante *Posel je posel* (148) prav tako deluje v knjižnem besedilu, kar je razvidno iz korpusnih zgledov:

Najprej je bilo treba pošteno napojiti kupca, nato so zadeve tekle kot po maslu. Pa četudi z goljufijo: domačini so srkali borovničev sok, gostje pa metliško črnino. Biznis je bisnis.

Tako se nekatere banke z občinami dogovarjajo o subvencioniranju posojil, kar pomeni, da bodo najemniki kreditov realno odplačali toliko, kot so kredita dobili, zaslužek pa bodo bankam kriale občine. Banke tako ne bodo nič izgubile in ob tem reklama z nepovratnimi sredstvi precej zbledi. Ja, biznis je biznis, pa čeprav potresni. (Gigafida)

Če izhajamo iz korpusa, sledimo odločitvam piscev ter s tem včasih tudi hiperkorekciji. Po drugi strani pa enot ne prirejamo, tako da bi se nam v okviru sodobnega korpusnega pristopa k izdelavi slovarja na drugi strani npr. ne bi privoščili samovoljnega spreminjanja frazema *imeti (česa) poln kufer v imeti (česa) poln kovček*. O moči reklame v vlogi popularizatorja smo v tem delu govorili; tudi v navezavi na paremijo, ki smo jo v paremiološkem optimumu navedli v obliki *Najprej štalca, potem pa kravca*, kar je danes reprezentativna podoba paremije poleg variante *Najprej kravca, pol pa kravca*, v preteklosti pa je bila uslovarjena kot *Najprej štalica, potem kravica*.

6.2.4 Pomenska razsežnost paremij v empiričnih raziskavah in slovaropisju

Razmišljanje o pomenskem opisu paremij v slovarju lahko navežemo na to, kar smo zapisali ob pregledu teoretičnih izhodišč. Paremije predstavljajo »orodja za soočanje s ponovljivimi vzorci situacij« (Burke 1941: 256), besedilne enote, ki posredujejo »bolj ali manj zaključeno misel« in imajo lahko »didaktično poslanstvo« (Mlacek 1983: 131) oziroma gre za »moralno-etične obrazce« ter »tradicionalne stereotipe samozavedanja in samoidentifikacije določene skupnosti« (Kržišnik 2008: 38).

Pomenski opis paremij je po sodobnih frazeografskih smernicah najbolje opreti na korpusne (Steyer 2014: 216, Đurčo, Steyer, Hein 2015: 43–45) ter druge empirične raziskave. Intuitivna presoja frazeografa s tem ni več osrednje merilo, je pa pomembna pri kritični oceni empirično pridobljenih podatkov. Ponekod, čeprav redko, so anketi-

ranci v rubriki za variante navedli tudi kakšen komentar glede pomena enote. Zanimiv je navedek ob enoti *Lastna hvala se pod mizo vala*: »Hvala se pod mizo val(j)a – vendar smo pregovorno enoto uporabili v kontekstu, ko se je pričakovalo, da se boš zahvalil in se tega sam nisi spomnil.« Zgledi rabe v jezikovnem korpusu Gigafida sicer rabe pregovora v taki situaciji ne potrjujejo, ni pa izključeno, da je pri enoti z izgubo sestavine *lastna* prišlo tudi do rabe v tej funkciji. Ob tem lahko pritrdimo Kathrin Steyer (2014: 208), ki pravi, da podatek o pregovoru v jezikovnem korpusu lahko predstavimo kot dokaz, obratno pa odsotnost nekega podatka v njem zaradi specifične (predvsem publicistične) strukture korpusa ni dokaz, da nekaj v rabi ne obstaja. Do tako izrazitih sprememb funkcije paremije sicer prihaja redkeje, vseeno pa nas primer opozarja, da moramo biti pozorni na spekter situacij, v katerih se neka paremija lahko uporabi.

Frazeologi opozarjajo na pragmatične vidike rabe pregovorov (Kržišnik 2006, Jesenšek 2011, 2014: 144, Steyer 2014: 216–217), ki so sicer bistveni za neparemiološki pol frazeologije (Jakop 2006: 64, Kržišnik 2007: 141), npr. izražanje spodbude s pragmatičnim frazemom *Glavo pokonci*. Tudi koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika poudarja pomensko in pragmatično razsežnost pomena paremij (Gliha Komac idr. 2015, Gliha Komac idr. 2016, Jakop, Meterc 2016). Nekatere paremije bi bilo v slovarju dobro opremiti tako s pomenskim kakor tudi s pragmatičnim opisom:

Beseda ni konj izraža, da je za doseg cilja treba hotenje izraziti; izraža spodbudo h govornemu dejanju;

Lastna hvala – cena mala izraža, da po hvaljenju ne moremo soditi o dejanski kakovosti nečesa; izraža prezir.

Čas teče izraža, da čas hitro mineva; izraža spodbudo, da se kaj opravi hitreje;

Čas je denar izraža, da je čas veliko vreden; izraža spodbudo, da se kaj opravi hitreje.

Zadnja dva primera kažeta, kako sta si enoti lahko po pragmatični funkciji enaki, čeprav s strogo semantičnega vidika nosita drugačno sporočilo. S pomočjo jezikovnih korpusov lahko preverimo semantične in pragmatične prvine paremij v dejanski rabi. Trenutno gre predvsem za možnost dovolj natančnega preverjanja pisne rabe. Jezikoslovec se pri zgolj intuitivnem določanju pomena paremije zanaša na lasten jezikovni čut, s katerim sicer težko popolnoma zgreši dejanski pomen enote, je pa zelo možno, da ga zoži le na del pomena ali le na določen del spektra situacij, ki ga paremija opisuje. Po naši oceni je do tega pogosto prihajalo v dosedanjih paremiografiji, slovenska pa v tem smislu ni izjema. Preveč konkretizirane pomenske razlage frazemov v SSKJ-ju je kritizirala že Kržišnikova (1988: 160–161). Pregovor *Boljši je vrabec v roki, kakor golob na strehi* je v SSKJ-ju na primer opremljen s pomenski opisom »koristneje je imeti malo, a zares, kakor pa veliko pričakovati, a ne dobiti«, ki poudarja predvsem količino, podobno pa je v novem slovaškem splošnem slovarju SSSJ (Slovník súčasného slovenského jazyka): »radšej mať menšiu vec, ale istú«. Zgledi v korpusu nazorno kažejo, da gre pogosto za vprašanje kakovosti, zato bi bil verjetno bolj primeren splošnejši opis »izraža, da se je treba sprijazniti s slabšo izmed dveh možnosti, če je lažje dosegljiva ali edina dosegljiva«.

Oblika *izraža* je primerna za uvajanje opisa pomena pregovorov, pri katerih gre ponavadi za mnenje, prepričanje oziroma nauk. Vseeno se zdi, da bi bilo odveč eksplicitno navajati tako kategorijo v pomenskem opisu npr. »izraža prepričanje, da se je treba sprijazniti s slabšo izmed dveh možnosti, če je lažje dosegljiva ali edina dosegljiva«. Za opredelitev pomena paremiološkega fonda v slovarju bi verjetno zadoščale tri oblike pomenskega opisa. Poleg oblike *izraža*, ki lahko služi tako za opis pragmatične funkcije paremij ter pragmatičnih stavčnih frazemov, kakor tudi za opis večine enot, ki jih označujemo kot pregovore, se izkaže, da za del paremiologije potrebujemo posebno formulacijo. Gre za enote, ki bi jih glede na merila, ki smo jih v našem delu že izpostavili, večinoma najlažje opredelili za reke, saj nastopajo bolj v vlogi označevalcev situacij kot njihovega interpretiranja ali vrednotenja:

Beseda je dalalda besedo opisuje situacijo, ko pogovor pripelje do neke odločitve;

Kdor nima v glavi, ima v petah opisuje situacijo, ko nekdo zaradi nepremišljenega dejanja, zlasti, če na kaj pozabi, mora opraviti dodatno pot;

Kocka je padla opisuje situacijo, ko pride do ključnega dogodka ali odločitve;

Operacija uspela, pacient umrl opisuje situacijo, ko pozitivno vrednotenje ne odraža dejanskosti.

Oznako lahko v pomenskem opisu dopolnujemo z opisom pragmatične funkcije:

Nič novega pod soncem opisuje situacijo, ko se kaj dlje časa ne spremeni, izraža, da govorec ni presenečen.

Slab začetek, dober konec opisuje situacijo, ko se dogajanje, ki se je začelo težavno, konča ugodno; izraža olajšanje.

Svet je majhen opisuje situacijo, ko v nekem okolju, zlasti v tujini, govorec naleti na nekoga ali nekaj iz povsem drugega, zlasti domačega okolja; izraža presenečenje.

Upanje umira zadnje opisuje situacijo, ko človek dolgo goji upanje; izraža spodbudo.

Kot smo opozorili že v uvodnih razmišljanjih tega dela, meje med paremiološkimi žanri niso ostre in nekatere enote lahko ustrezajo tako merilom enega kot tudi drugega paremiološkega žanra. Zato je pri nekaterih enotah za bolj celosten pomenski opis koristno kombinirati formulaciji *izraža in opisuje situacijo*:

Iz malega raste veliko izraža, da po določenih znamenjih lahko presodimo, v kaj se bo nekaj razvilo; opisuje situacijo, ko se kaj stopnjuje;

Še slepa kura zrno najde izraža, da se je včasih treba zanesti na srečo; opisuje situacijo, ko se nekomu nekaj posreči kljub nasprotnim pričakovanjem;

V tretje gre rado izraža prepričanje, da nekaj mora uspeti v tretjem poskusu; opisuje situacijo, ko nekaj uspe v tretjem poskusu.

V ustvarjanju teh pomenskih opisov smo izhajali iz zgledov rabe paremij v jezikovnem korpusu. Iz korpusnih zgledov so izhajali tudi avtorji pomenskih opisov na portalu Sprichwort-Plattform (Jesenšek 2011), zato je ta projekt primer sodobnega pristopa k pomenskemu opisu paremij. Portal večinoma uporablja drugačno uvodno formulacijo (*rečemo*), ki poudarja situativnost paremije, ponekod pa tudi *izrazimo prepričanje* ali *poudarimo*. Pomenski opisi so daljši kot v klasičnih slovarjih, kakršen je SSKJ, in povečini tudi od zgoraj navedenih pomenskih razlag, v katerih smo se trudili ohraniti kar se da strnjen slog. Obenem pa so pomenski opisi zaradi upoštevanja ne le semantičnih, temveč tudi pragmatičnih prvin dokaj podobni tem, ki smo jih navedli zgoraj:

Čas je denar. S pregovorom izrazimo prepričanje, da ima čas denarno vrednost in da je z njim treba gospodarno ravnati. Poimenuje načelo ravnjanja ali poslovanja, ki vodi v poslovni oziroma finančni uspeh.

Kdor nima v glavi, ima v petah rečemo, kadar je kdo pozabljiv ali premalo zbran in mora zato opraviti več poti ali kaj ponoviti. S pregovorom na splošno izrazimo prepričanje, da je za pozabljivost, raztresenost, malomarnost potrebno plačati, včasih tudi z denarjem.

Še slepa kura zrno najde rečemo, kadar kdo nepričakovano, po naključju uspe ali kaj doseže. S pregovorom lahko izražamo tolažbo.

Upanje umre zadnje rečemo, kadar kdo ne obupa niti po številnih slabih izkušnjah in do konca, neomajno verjame v uspeh ali dober izid česa.

Za slovaropisje so zanimiva tudi pomenska razmerja med paremijami. Zanje lahko tudi v okviru enega jezika uporabimo tipologijo frazeoloških ustreznih, ki smo jo podrobno predstavili v okviru medjezikovne primerjave. O nekaterih pomenskih razmerjih med slovenskimi paremijami se lahko prepričamo že iz rezultatov sociolingvistične raziskave. Anketiranci so med variantami včasih zapisali sopomenke, delne sopomenke, pa tudi nadpomenke in podpomenke. Takih navedkov je v naši podatkovni bazi tako malo, da si upamo trditi, da na velik vzorec, kakršen imamo, bistveno ne vplivajo. Vseeno pa je tudi to dragoceno

frazeološko gradivo. Tudi to podatkovno zbirko lahko uporabimo za iskanje frazemov, ki morda ustrezajo merilom za uslovarjenje.

Za ugotavljanje pomenskih razmerij je uporaben jezikovni korpus. Ne le, da lahko na velikem številu primerov rabe opazujemo, kako se dve paremiji obnašata v množici sobesedil in situacij oziroma v kakšnem razmerju sta njuni heterosituativnosti. V ta namen je koristno beležiti sopojavitve oziroma veriženje tako sopomenskih kot tudi nadpomenskih, protipomenskih ipd. paremij, kakršnega smo na številnih primerih pokazali v četrtem poglavju.

7

SEZNAM NAJBOLJ POZNANIH IN POGOSTIH SLOVENSКИH PREGOVOROV IN SORODNIH PAREMIJ (PAREMIOLOŠKI OPTIMUM)

	Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
1.	Denar je sveta vladar.	SSKJ in FSVPJ	99,3	439
2.	Jabolko ne pade daleč od drevesa.	SSKJ in FSVPJ	99,1	313
3.	Bolje vrabec v roki kot golob na strehi. (Boljši je vrabec v roki kakor golob na strehi.)	SSKJ in FSVPJ	99	323
4.	Po toči zvoniti je prepozno.	SSKJ in FSVPJ	99,4	237
5.	Vaja dela mojstra.	SSKJ in FSVPJ	98,7	386
6.	Počasi se daleč pride.	SSKJ in FSVPJ	99,4	217
7.	V tretje gre rado.	SSKJ	98,4	573
8.	Iz te moke ne bo kruha.	SSKJ	99	261
9.	Pustimo času čas.	SSKJ	98,4	393
10.	Vsi za enega, eden za vse.	SSKJ	98,8	243
11.	Kdor čaka, dočaka.	SSKJ in FSVPJ	99	207
12.	Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha.	SSKJ	99,1	196
13.	Zarečenega kruha se največ poje.	SSKJ in FSVPJ	99,3	185
14.	Ni vse zlato, kar se sveti.	SSKJ in FSVPJ	98,7	245
15.	Konec dober, vse dobro.	SSKJ in FSVPJ	98,4	312
16.	O tem čivkajo že vrabci na strehah.	SSKJ	98,1	617
17.	Ljubo doma, kdor ga ima.	SSKJ in FSVPJ	98,7	240
18.	Nesreča nikoli ne počiva.	SSKJ in FSVPJ	98,4	253
19.	Čas celi rane.	SSKJ	99,4	150

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
20. Dober glas seže v deveto vas.	SSKJ in FSVPJ	98	397
21. Malo denarja, malo muzike. (Za malo denarja malo muzike.)	SSKJ in FSVPJ	99,1	160
22. Bolje pozno kot nikoli.	SSKJ	98,7	181
23. Dobrota je sirota.	SSKJ in FSVPJ	98,4	203
24. Oko za oko, zob za zob.	SSKJ in FSVPJ	97,8	327
25. Več glav več ve.	SSKJ	99,4	138
26. Zdrav duh v zdravem telesu.	SSKJ in FSVPJ	98,1	255
27. Vsak je svoje sreče kovač.	SSKJ	98,4	196
28. Obljuba dela dolg.	SSKJ in FSVPJ	98,1	251
29. Zrno na zrno pogača, kamen na kamen palača. (Zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača.)	SSKJ in FSVPJ	99,3	138
30. Za dežjem posije sonce. (Za dežjem sonce sije.)	SSKJ in FSVPJ	98	295
31. Kdor prej pride, prej melje.	SSKJ in FSVPJ	98,4	190
32. To je pa druga pesem.	SSKJ	97,7	373
33. Ljubezen gre skozi želodec.	SSKJ in FSVPJ	98,1	227
34. Lepa beseda lepo mesto najde.	SSKJ in FSVPJ	99,4	127
35. V slogi je moč.	SSKJ in FSVPJ	97,5	316
36. Kuj železo, dokler je vroče.	SSKJ	98,5	144
37. Obleka naredi človeka. (Obleka dela človeka.)	SSKJ in FSVPJ	97,5	298
38. Kovačeva kobila je vedno bosa. (Kovačeva kobila je zmeraj bosa.)	SSKJ	97,8	204
39. Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima.	SSKJ in FSVPJ	99,4	114
40. Ena lastovka še ne prinese pomladi. (Ena lastovka ne naredi pomladi.)	SSKJ in FSVPJ	98,2	173
41. Na napakah se učimo.	SSKJ in FSVPJ	98,1	183
42. V tem grmu tiči zajec.	SSKJ in FSVPJ	96,8	396

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
43. Podarjenemu konju se ne gleda v zobe. (Podarjenemu konju se ne gleda na zobe.)	SSKJ in FSVPJ	97,8	195
44. Laž ima kratke noge.	SSKJ	98,4	141
45. Rečeno – storjeno.	SSKJ	97,1	300
46. Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade. (Kdor drugim jamo koplje, sam vanjo pade.)	SSKJ in FSVPJ	99	113
47. Kar se Janezek nauči, to Janez zna.	SSKJ	99	106
48. Klin se s klinom izbija.	SSKJ	99,3	96
49. Kdor išče, ta najde. (Kdor išče, najde.)	SSKJ in FSVPJ	99,7	86
50. Okusi so različni.	SSKJ	96,8	263
51. Volk sit in koza cela. (Naredi tako, da bo volk sit in koza cela.)	SSKJ in FSVPJ	95,6	619
52. Vsake oči imajo svojega malarja.	SSKJ	97,5	195
53. Važno je sodelovati, ne zmagati. (Pomembno je sodelovati, ne zmagati.)	SSKJ	97,8	161
54. Navada je železna srajca. (Stara navada, železna srajca.)	SSKJ in FSVPJ	97,7	180
55. Vsak začetek je težak.	SSKJ in FSVPJ	97,4	202
56. Čas je denar. (Čas je zlato.)	SSKJ in FSVPJ	96,5	270
57. Nikoli ni prepozno.	SSKJ	97,8	159
58. Le čevlje sodi naj kopitar. (Le čevlje sodi naj Kopitar!)	SSKJ	97,7	166
59. Noč ima svojo moč.	SSKJ	98,1	140
60. Kar je preveč, je preveč.	SSKJ in FSVPJ	96,5	242
61. Kocka je padla.	SSKJ	96,9	202
62. Časi se spreminjajo.	FSVPJ	94,6	691
63. Vse ob svojem času.	SSKJ	98,4	116
64. Pri enem ušesu noter, pri drugem ven. (Pri enem ušesu mu gre noter, pri drugem pa ven.)	SSKJ in FSVPJ	98,7	101

Paremiija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
65. Kri ni voda.	SSKJ	97,8	142
66. Kar bo, pa bo. (Bo, kar bo.)	SSKJ	95,2	416
67. Kar je res, je res.	SSKJ	97,7	152
68. Jutri je nov dan. (Jutri je še en dan.)	SSKJ in FSVPJ	95,6	308
69. Zdaj ali nikoli.	SSKJ in FSVPJ	97,2	170
70. Prijatelja spoznaš v nesreči.	SSKJ in FSVPJ	99	84
71. Vse poti vodijo v Rim.	SSKJ in FSVPJ	97,8	139
72. Brez muje se še čevljev ne obuže.	SSKJ	98,7	95
73. Videz vara.	SSKJ in FSVPJ	97,5	157
74. Vsi smo krvavi pod kožo. (Vsi smo pod kožo krvavi.)	FSVPJ	98,4	109
75. Tiha voda bregove dere.	SSKJ in FSVPJ	98	130
76. Motiti se je človeško.	SSKJ in FSVPJ	97,7	143
77. Rana ura, zlata ura. (Rana ura – zlata ura.)	SSKJ	99	81
78. Sreča je opoteča.	SSKJ in FSVPJ	97,8	130
79. Hiti počasi.	SSKJ in FSVPJ	98,4	99
80. Poskusiti ni greh. (Poskusiti še ni greh.)	SSKJ	97,1	146
81. V sili še hudič muhe žre.	SSKJ	98,4	95
82. Kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje. (Kdor se zadnji smeje, se najslajše.)	SSKJ in FSVPJ	99	63
83. Osel gre samo enkrat na led.	SSKJ in FSVPJ	98,1	106
84. Veliko hrupa za nič. (Mnogo hrupa za prazen nič.)	SSKJ in FSVPJ	97,4	136
85. Kadar mačke ni doma, miši plešejo.	SSKJ in FSVPJ	98,4	90
86. Iz malega raste veliko.	SSKJ in FSVPJ	97,2	132
87. Zdravje je naše največje bogastvo. (Zdravje je največje bogastvo.)	SSKJ in FSVPJ	97,8	114
88. Najprej štalca, potem pa kravca. (Najprej štalica, potem kravica.)	SSKJ	98,8	58
89. Beseda je dala besedo.	SSKJ	92,1	377

	Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
90.	Vse ali nič. (Vse ali pa nič.)	FSVPJ	95,6	162
91.	Mladost je norost. (Mladost – norost.)	SSKJ in FSVPJ	97,5	115
92.	Pametnejši odneha.	SSKJ in FSVPJ	98,4	73
93.	Strah ima velike oči.	SSKJ in FSVPJ	95,9	144
94.	Previdnost je mati modrosti.	SSKJ	96,5	136
95.	Kdor zna, pač zna. (Kdor zna, pa zna.)	SSKJ	96,9	127
96.	Priložnost zamujena ne vrne se nobena. (Minuta zamujena ne vrne se nobena.)	SSKJ	95,6	158
97.	Kar lahko storiš danes, ne odlašaj na jutri. (Kar danes lahko storiš, ne odlašaj na jutri.)	SSKJ in FSVPJ	99	48
98.	Brez dela ni jela.	SSKJ in FSVPJ	98,4	68
99.	Enkrat ni nobenkrat.	SSKJ	98,8	49
100.	Napad je najboljša obramba.	SSKJ	96,8	121
101.	Vrana vrani ne izključe oči. (Vrana vrani oči ne izključe.)	SSKJ in FSVPJ	96,5	128
102.	Kakor si boš postlal, tako boš spal. (Kakor si si postlal, tako boš ležal.)	SSKJ in FSVPJ	98,4	63
103.	Nasprotja se privlačejo. (Nasprotja se privlačejejo.)	SSKJ	96,6	121
104.	Čisti računi, dobri prijatelji.	SSKJ in FSVPJ	96,8	118
105.	Žalostno, a resnično.	SSKJ	96,2	128
106.	Na dan z besedo. (Kar na dan z besedo.)	SSKJ	97,5	101
107.	Tudi slepa kura zrno najde. (Tudi slepa kura včasih zrno najde.)	SSKJ in FSVPJ	98,7	45
108.	Pomagaj si sam in bog ti bo pomagal.	FSVPJ	97,5	100
109.	Vse je relativno.	SSKJ	94,3	168
110.	Kdor visoko leta, nizko pade.	SSKJ in FSVPJ	98,4	60
111.	Dobro blago se samo hvali.	SSKJ in FSVPJ	97,8	84
112.	Pes, ki laja, ne grize.	SSKJ in FSVPJ	99,1	28

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
113. Izjeme potrjujejo pravilo. (Izjema potrjuje pravilo.)	SSKJ in FSVPJ	95,5	133
114. Zapihal je nov veter. (Nov veter je zapihal.)	SSKJ	88,6	323
115. Ne hvali dneva pred večerom.	SSKJ	98,7	32
116. Skromnost je lepa čednost.	SSKJ	96,2	103
117. Korajža velja.	SSKJ	94,6	131
118. Roka roko umije. (Roka roko umiva.)	SSKJ in FSVPJ	97,2	84
119. Bolje preventiva kot kurativa. (Bolje je preprečevati, kakor zdraviti.)	SSKJ	91,5	181
120. Ura teče, nič ne reče.	SSKJ	98,4	42
121. Vsaka šola nekaj stane.	SSKJ in FSVPJ	95,9	106
122. Ljubezen je slepa.	SSKJ in FSVPJ	97,2	75
123. Beseda ni konj.	SSKJ	95,8	103
124. Kdor z malim ni zadovoljen, velikega vreden ni.	SSKJ in FSVPJ	98,7	22
125. Priložnost dela tatu. (Prilika dela tatu.)	SSKJ in FSVPJ	91,7	142
126. Kar je, je. (Kar je, to je.)	SSKJ	84,8	459
127. Tresla se je gora, rodila se je miš.	SSKJ	87,3	211
128. Kar seješ, to žanješ. (Kar kdo seje, to bo tudi žel.)	SSKJ	93,3	119
129. V vinu je resnica.	SSKJ	96,8	60
130. Kdor molči, desetim odgovori.	SSKJ in FSVPJ	97,2	53
131. Ženska podpira tri vogale hiše. (Žena podpira tri vogle hiše, mož pa enega.)	SSKJ	95,3	87
132. Prazna vreča ne stoji pokonci.	SSKJ in FSVPJ	96,5	63
133. Zaradi tega ti ne bo krona z glave padla.	SSKJ	95,9	71
134. Če ne gre Mohamed h gori, gre gora k Mohamedu. (Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori.)	SSKJ	96,2	62
135. Pomagaj si, kakor veš in znaš!	SSKJ in FSVPJ	97,8	30
136. Daleč od oči, daleč od srca.	SSKJ	93	105

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
137. Prah si in v prah se povrneš.	SSKJ	96,2	59
138. V znanju je moč.	SSKJ in FSVPJ	94,6	78
139. Najprej pometi pred svojim pragom. (Vsak naj pometa pred svojim pragom.)	SSKJ	98,2	19
140. Še veliko vode bo preteklo. / Že veliko vode je preteklo. (Še precej vode bo steklo, preden se bo to uresničilo.)	SSKJ in FSVPJ	87,7	145
141. Kjer osel leži, tam dlako pusti. (Kjer osel leži, dlako pusti.)	SSKJ	97,5	30
142. Saj nisva skupaj krav pasla.	SSKJ	98,5	9
143. Če ne zlepa, pa zgrda. (Kdor noče zlepa, mora zgrda.)	SSKJ	93,3	85
144. Ta je pa bosa.	SSKJ	95,6	58
145. Pri denarju se vse neha.	SSKJ	85,7	168
146. Beseda je meso postala.	SSKJ	86,4	158
147. Vse ima svoje meje. (Vsaka stvar ima svoje meje.)	SSKJ	89,5	120
148. Maščevanje je sladko.	SSKJ	96,8	36
149. Eden ni nobeden.	SSKJ in FSVPJ	97,5	26
150. Papir prenese vse. (Papir vse prenese.)	SSKJ in FSVPJ	88,3	127
151. Deli in vladaj!	SSKJ	84,2	181
152. Povsod je lepo, a doma je najlepše. (Povsod dobro, doma pa najboljše.)	SSKJ	91,2	93
153. Mi o volku, volk iz gozda.	SSKJ in FSVPJ	98,1	15
154. Živeti in pustiti živeti.	FSVPJ	91,4	88
155. Vsi smo samo ljudje. (Vsi smo pač ljudje.)	SSKJ	86,7	131
156. Kdor riskira, profitira.	SSKJ	96,2	32
157. Prepovedan sadež je najslajši. (Prepovedani sad je najslajši.)	SSKJ	95,9	35
158. Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega. (Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in bogu, kar je božjega.)	SSKJ	90,4	92

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
159. Volk dlako menja, nravi pa nikoli. (Volk dlako menja, a narave nikdar.)	SSKJ in FSVPJ	90,2	90
160. Ljubezen premaga vse. (Ljubezen vse premaga.)	FSVPJ	91,7	75
161. Kar je iskal, to je dobil.	SSKJ	93	63
162. Kdor ne dela, naj ne je.	SSKJ in FSVPJ	95,5	37
163. Posel je posel.	SSKJ	83,8	162
164. Ko ima hudič mlade, jih ima veliko. (Kadar ima vrag mlade, nima nikoli samo enega.)	SSKJ	87,7	107
165. Strah je votel, okrog ga pa nič ni. (Strah je na sredi votel, okrog kraja ga pa nič ni.)	SSKJ	92,7	59
166. Stene imajo ušesa.	FSVPJ	96,2	25
167. Če mu ponudiš prst, zagradi roko. (Če mu prst pomoliš, pa roko z(a)grabi.)	SSKJ	93,9	43
168. Kamor je šel bik, naj gre še štrik.	SSKJ	92	54
169. Družba je družba, služba pa služba.	SSKJ	89,9	69
170. Od zraka se ne da živeti.	SSKJ	95,5	27
171. Vedno ista pesem. (Zmeraj ista pesem.)	SSKJ	95,9	21
172. Hočeš, nočeš, moraš.	SSKJ in FSVPJ	95,6	22
173. Človek človeku volk.	SSKJ in FSVPJ	86	102
174. Kjer je dim, je tudi ogenj. (Ni dima brez ognja.)	SSKJ	93,9	33
175. Bolje nekaj kot nič. (Boljše nekaj kakor nič.)	SSKJ	90,5	50
176. Vse ostane v družini. (Saj ostane vse v familiji.)	SSKJ	92,7	30
177. Ljubezen je bolezen.	SSKJ in FSVPJ	93,7	23
178. Palica ima dva konca.	SSKJ	86,4	74
179. Čas pozdravi vse. (Čas ozdravi vse bolečine.)	FSVPJ	96,2	12

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
180. Sezam, odpri se.	SSKJ	90,5	37
181. Po bitki je lahko biti general. (Lahko je biti poveljnik po bitki.)	SSKJ	82,3	114
182. Bog je najprej sebi brado ustvaril. (Bog je sam sebi najprej brado ustvaril.)	SSKJ in FSVPJ	85,4	80
183. Ko mački stopiš na rep, zacvili. (Če mački na rep stopiš, zacvili.)	SSKJ	88,5	50
184. Vsakemu svoje. (Vsakemu svoje!)	FSVPJ	90,2	37
185. Nič ne pride samo od sebe.	SSKJ	93	23
186. Lastna hvala se pod mizo valja.	SSKJ	91,5	30
187. Neumen kmet ima debel krompir. (Najbolj neumen kmet ima najdebelejši krompir.)	SSKJ in FSVPJ	86,1	65
188. Povej mi, s kom se družiš, in povem ti, kdo si. (Povej mi, s kom hodiš, in povem ti, kdo si.)	SSKJ in FSVPJ	89,2	38
189. Zakon je za vse enak.	SSKJ	85,5	68
190. Kakršen oče, takšen sin.	SSKJ in FSVPJ	94,6	16
191. Karte na mizo. (Karte na mizo!)	SSKJ	94,9	15
192. Molk je zlato. (Govoriti je srebro, molčati pa zlato.)	SSKJ in FSVPJ	80,7	118
193. Gora ni nora, nor je tisti, ki gre gor. (Gora ni nora, tisti je nor, ki gre gor.)	SSKJ	90,2	32
194. Ne gori voda. (Ne hiti, saj ne gori voda.)	SSKJ	93,6	18
195. Previdnost ni odveč. (Previdnosti ni nikoli preveč.)	SSKJ	92,8	20
196. Človek se vsega navadi. (Človek se vsemu privadi.)	SSKJ	88	39
197. Riba smrdi pri glavi. (Riba pri glavi smrdi.)	SSKJ	82,6	93
198. Vsak zakaj ima svoj zato.	SSKJ	92,4	21

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
199. Nihče ni brez napak. (Nihče ni brez napake.)	FSVPJ	94,1	16
200. Brez nič ni nič. (Iz nič ni nič.)	SSKJ	93,4	17
201. Seme je padlo na plodna tla. (Seme je padlo na rodovitna tla.)	SSKJ	86,7	51
202. Misliti se pravi nič vedeti.	SSKJ	95,3	9
203. Eno je reči, drugo storiti. (Reči in narediti je dvoje.)	SSKJ	79,7	117
204. Nesreča nikoli ne pride sama. (Nesreča ne pride nikoli sama.)	SSKJ in FSVPJ	85,5	60
205. Kdor ne uboga, ga tepe nadloga.	SSKJ in FSVPJ	95,3	8
206. Kdor hitro da, dvakrat da. (Dvakrat da, kdor hitro da.)	SSKJ in FSVPJ	83,2	82
207. Še pes ima rad pri jedi mir.	SSKJ	94,6	12
208. V vsaki šali je nekaj resnice. (V šali se dostikrat skriva resnica.)	FSVPJ	87,1	38
209. Naj se zgodi, kar se mora.	SSKJ in FSVPJ	83,5	72
210. Pamet je boljša kot žamet.	SSKJ in FSVPJ	94	12
211. Ponoči je vsaka krava črna.	SSKJ in FSVPJ	94,6	8
212. Čas bo prinesel svoje. (Čas prinese svoje.)	SSKJ	84,9	57
213. Nekje je treba začeti. (Enkrat je treba začeti.)	SSKJ	91,4	20
214. Kdor nima v glavi, ima v nogah. (Kdor nima v glavi, ima v petah.)	SSKJ in FSVPJ	92	17
215. Vsako tele ima svoje veselje.	SSKJ	94,6	7
216. Gliha vkup štriha.	SSKJ	86	43
217. Danes tu, jutri tam. (Danes tukaj, jutri tam.)	SSKJ	88,9	24
218. Vsak nosi svoj križ. (Vsak ima svoj križ.)	SSKJ in FSVPJ	89,5	22
219. Vsega lepega je enkrat konec. (Tudi vse lepo mine.)	FSVPJ	86,7	35

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
220. Več jezikov znaš, več veljaš. (Kolikor jezikov znaš, toliko (mož) veljaš.)	SSKJ	87,7	28
221. Ne stori drugemu, kar ne želiš, da drugi stori tebi. (Kar tebi ni drago, ne stori drugemu!)	FSVPJ	82	66
222. Nihče ni nenadomestljiv. (Nihče ni nezamenljiv.)	SSKJ	84,7	50
223. Vse pride na dan.	SSKJ	90,2	20
224. Čez sedem let vse prav pride.	SSKJ	81,9	66
225. Čas celi srčne rane.	SSKJ in FSVPJ	95,6	0
226. Življenje je boj.	SSKJ in FSVPJ	83,8	54
227. Kdor jezika špara, kruha strada.	SSKJ	91,1	16
228. Kar si je skuhal, naj sam poje.	SSKJ in FSVPJ	94,3	3
229. S silo nič ne dosežeš.	SSKJ	85,4	35
230. Človek se vse življenje uči. (Človek se do smrti uči.)	SSKJ in FSVPJ	94,5	2
231. Kakršna mati, takšna hči.	SSKJ in FSVPJ	93,3	4
232. Kolikor ljudi, toliko okusov.	SSKJ	88,6	19
233. Kakršna setev, takšna žetev. (Kakršna žetev, taka setev)	SSKJ	92,5	6
234. Bolje zlepa kakor zgrda.	SSKJ	94,9	0
235. Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen. (Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo.)	SSKJ	82,9	49
236. Ne kliči hudiča. (Nikar ne kliči vraga v hišo!)	SSKJ	86	27
237. Nisem s hruške padel. (Saj nisem s hruške padel.)	SSKJ	91,8	6
238. Kakor ti meni, tako jaz tebi.	SSKJ	92,4	5
239. Kdor laže, ta krade.	SSKJ in FSVPJ	87,7	20
240. Kakor dobljeno, tako izgubljeno.	SSKJ	89,6	15
241. Stara ljubezen ne zarjavi.	SSKJ in FSVPJ	81,1	52

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
242. Kopriva ne pozebe.	SSKJ in FSVPJ	84,5	29
243. O mrtvih samo dobro. (O mrtvih govóri le dobro.)	SSKJ	87	19
244. Lepo po vrsti, kot so hiše v Trsti. (Le povrsti, kakor so hiše v Trsti.)	SSKJ	87,9	16
245. Zdravje je več vredno kot največje bogastvo.	FSVPJ	91,5	4
246. Voda še za v čevelj ni dobra. (Voda še za v čevlje ni dobra.)	SSKJ	84,5	27
247. Kogar je pičila kača, se boji zvite vrvi. (Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi.)	SSKJ in FSVPJ	81,4	43
248. Žlahta je strgana plahta.	SSKJ	85,4	22
249. Vsak človek je svet zase.	SSKJ	84,1	28
250. Ne veš, kaj imaš, dokler tega ne izgubiš. (Ne vemo, kaj imamo, dokler ne izgubimo.)	FSVPJ	91,2	4
251. Drugi kraji, drugi običaji. (Drugi kraji, druge navade.)	SSKJ in FSVPJ	81,1	44
252. Dež bo. (Babe se zbirajo, dež bo.)	SSKJ	91,5	3
253. Vsako delo je častno. (Vsako pošteno delo je častno.)	SSKJ	81,9	36
254. Nič ni tako nujnega, da ne bi moglo počakati.	SSKJ	92,7	0
255. Stvari gredo svojo pot.	SSKJ	84,1	24
256. Riba mora plavati trikrat: v vodi, v olju in v vinu.	SSKJ	85,1	21
257. Oči so bile bolj lačne kot želodec.	SSKJ	88,9	6
258. Čez komot ga ni. (Čez komod ga ni.)	SSKJ	82,9	24
259. Se zgodi tudi v najboljših družinah. (To se zgodi (tudi) v najboljših familijah.)	SSKJ	85,4	17
260. Lastna hvala, cena mala.	SSKJ in FSVPJ	79,8	36
261. Ne izzivajmo nesreče. (Ne izzivaj nesreče!)	SSKJ	89,3	2

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
262. Vino utopi vse skrbi.	FSVPJ	90,2	1
263. Dvakrat premislite, preden kaj rečete. (Petkrat premisli, preden rečeš.)	SSKJ	84,2	18
264. Treba je plavati s tokom.	FSVPJ	87	7
265. V vsaki stvari je jedro (zrno) resnice.	SSKJ	89	2
266. Nisem iz cukra. (Kaj bo ta dež, saj nisem iz cukra.)	SSKJ	87,3	6
267. Vsak je nadomestljiv. (Vsak človek je nadomestljiv.)	SSKJ	85,4	15
268. Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna.	FSVPJ	88,3	2
269. Bog je dal, bog je vzel. (Bog je dal, Bog je tudi vzel.)	SSKJ	81,3	22
270. Pride in gre. (Pride pa mine.)	SSKJ in FSVPJ	86,9	4
271. Ni vsak dan nedelja. (Ni vsak dan praznik.)	SSKJ in FSVPJ	84,1	16
272. Denar ne leži na cesti.	SSKJ	86,1	6
273. Kakršni starši, takšni otroci.	SSKJ	86,4	5
274. Samo oči so lačne.	SSKJ	87,9	1
275. Skoraj ni še nikoli zajca ujel. (Skoraj ni še nikoli zajca ujel, komaj pa ga je.)	SSKJ	82,3	18
276. Vsega je enkrat konec. (Vsaka stvar se kdaj neha.)	SSKJ	81	22
277. Za vse težave se najde zdravilo.	SSKJ	84,8	9
278. Kdor ne seje, ne bo žel. (Brez setve ni žetve.)	SSKJ	88,3	0
279. Ura zamujena ne vrne se nobena. (Ura zamujena je za vselej izgubljena.)	FSVPJ	87,6	1
280. Vse ima svojo mero. (Vsaka stvar ima svojo mero.)	FSVPJ	83,9	13
281. Več oči več vidi.	SSKJ in FSVPJ	84,3	7

Paremija	Vir	Pozna- nost v %	Pogost- nost
282. Majhni otroci – majhne skrbi, veliki otroci – velike skrbi. (Majhni otroci – majhne skrbi.)	SSKJ	81,3	17
283. Ni pravila brez izjeme.	FSVPJ	82,5	13
284. Ne sodi po videzu. (Ni treba soditi po videzu.)	FSVPJ	81,3	16
285. Ni mogoče scati proti vetru.	SSKJ	82,9	8
286. Kakršen začetek, takšen konec.	FSVPJ	85,1	2
287. Od trnja do zvezd. (Trnova je pot do slave.)	FSVPJ	84,2	3
288. Bolje drži ga kot lovi ga.	SSKJ in FSVPJ	80,3	16
289. Kdor gre na Dunaj, naj pusti trebuh zunaj. (Kdor hoče na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj.)	SSKJ	80,7	14
290. Čas vse izbríše.	SSKJ	84,1	3
291. Jeza škoduje lepoti.	SSKJ	80,7	9
292. Danes jaz tebi, jutri ti meni. (Danes meni, jutri tebi.)	SSKJ in FSVPJ	81,9	4
293. Srce ne laže.	SSKJ	81,7	3
294. Treba je slišati še drugo plat zgodbe. (Treba je slišati še drugo plat zvona.)	SSKJ in FSVPJ	81,9	2
295. Kakor komu paše. (Vsak po svojem okusu.)	FSVPJ	80,4	4
296. Nisem od včeraj. (Saj nisem šele danes na svet prišel, da ti bom verjel.)	SSKJ	81,9	0
297. Enako se z enakim druží.	SSKJ in FSVPJ	81,9	0
298. Ti očeta do praga, sin tebe čez prag.	SSKJ	79,9	3
299. Enaki ptiči skupaj letajo.	SSKJ	79,5	2
300. Po jutru se dan pozna.	/	/	32

8

LITERATURA IN VIRI

8.1 LITERATURA V LATINICI

- ARHAR, Špela, 2007: *Kaj početi z referenčnim korpusom FidaPLUS*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- ASHIPU, K. B. C., AMENDE, Charles, 2013: Proverbs as Circumstantial Speech Acts. *Research on Humanities and Social Sciences* 3/7. Dostopno prek: <http://www.iiste.org/Journals/index.php/RHSS/article/view/5576>.
- AURICH, Claudia, 2012: *Proverb Structure in the History of English: Stability and Change. A Corpus-Based Study*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren.
- BABIČ, Saša, 2008: Minimalni frazemi v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 53/2. 49–63.
- , 2010: Sodobne modifikacije pregovorov, frazemov in drugih folklornih obrazcev. *Slavica Slovaca* 45/2. 154–161.
- , 2011: Paremiologija na križišču. V: Kranjc, Simona (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 27–31.
- , 2012: *Estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev v časovnem preseku z vidika slovstvene folkloristike*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- BAUR, Rupprecht S., GRZYBEK, Peter; CHLOSTA, Christoph, 1996: Das Projekt Sprichwörter-Minima im Deutschen und Kroatischen: What is worth doing – do it well! *Muttersprache* 2. 162–179.
- BIRIH, Aleksander, VOLKOV, Sergej, NIKITINA Tatjana, 1993: *Словарь русской фразеологической терминологии*. München: Otto Sagner.
- BLATNÁ, Renata, 1998: Czech proverbs vanishing in the black hole. Elaborated on the material of the Czech National Corpus. V: Ďurčo, Peter (ur.): *EUROPHRAS '97 phraseology and paremiology International symposium*. Bratislava: Akadémia PZ. 24–29.
- BLAŽIČ, Milena Mileva, 2002: *Zgodovinski oris prostega spisja na Slovenskem*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

- BURGER, Harald, 1991: Phraseologie und Intertextualität. V: Palm, Christine (ur.): *Europhras 90: Akten der internationalen Tagung der germanistischen Phraseologieforschung in Aske (Schweden)*. Stockholm: Almqvist & Wiksel. 13–27.
- , 2005: 30 Jahre germanistische Phraseologieforschung. *Journal of Linguistics* 35. 17–43.
- BURKE, Kenneth, 1941: Literature as equipment for living. V: Burke, Kenneth (ur.): *The philosophy of literary form: studies in symbolic action*. Baton Rouge: Louisiana state university press. 253–262.
- COX, Heinrich L., 1997: Beobachtungen zur standardsprachlichen Sprichwortkompetenz deutscher Universitätsstudent(inn)en. V: Mohrmann, Ruth E., Rodekamp, Volker, Saueremann, Dietmar (ur.): *Volkskunde im Spannungsfeld zwischen Universität und Museum – Festschrift zum 65. Geburtstag von Hinrich Siuts*. Münster: Waxmann Verlag. 43–65.
- ČAPKOVÁ, Radka, 2010: Reklama jako potencialni zdroj frazeologie ve vyjadřování SŠ studentů. V: Hladký, Juraj, Rendár, Lubomír (ur.): *VARIATA XIX Zborník abstraktov z XIX. Kolokvia mladých jazykovedcov (Trnava-Modra-Harmonia 15.-17. 11. 2009)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity. 7–9.
- ČEJKA, Mirek, 1992: *Česká lexikologie a lexikografie*. Brno: Masarykova univerzita.
- ČERMÁK, František, 1993: Povaha univerzálního ve frazeologii a idiomatice. V: Krošláková, Eva (ur.): *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Phraseology in Education, Science and Culture: Zborník materiálov z II. medzinárodnej frazeologickej konferencie, Nitra 14-16 september 1992*. Nitra: Fakulta humanitných vied. 45–52.
- , 2001: Propoziční frázeémy a idiomy v češtině. V: Balowski, Mieczysław, Chlebda, Wojciech (ur.): *Frazeografia słowiańska*. Opole: Uniwersytet Opolski. 93–101.
- , 2003: Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence. V: Burger, Harald, Häcki Buhofer, Annelies, Greciano, Gertrud (ur.): *Flut von Texten – Vielvalt der Kulturen. Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phraseologie*. Hohengehren: Schneider Verlag. 15–31.
- , 2004: Besedilna uvajalna sredstva rečenic in drugih stalnih besednih zvez. *Slavistična revija* 52/1. 71–88.
- , 2005: Jezikovni korpus: sredstvo in vir spoznanj. V: Gorjanc, Vojko, Krek, Simon (ur.): *Študije o korpusnem jezikoslovju*. Ljubljana: Krtina. 137–171.
- , 2005a: Text introducers of proverbs and other idioms. Introdutory prísloví a jejich idiomů. *Jezikoslovlje* 6/1–2. 57–77.

- , 2007: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum.
- ČERMÁK, František, FILIPEC, Josef, 1985: *Česká lexikologie*. Praga: Academia.
- DOBROVOLJSKIJ, Dmitrij, 2012: Kultursemiotik und Phraseologie. V: Jesenšek, Vida (ur.): *EUROPHRAS (Maribor 2012). Povzetki. Abstracts*. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- DOBROVOLJSKIJ, Dmitrij, PIIRAINEN, Elisabeth, 2005: Cognitive theory of metaphor and idiom analysis. *Jezikoslovlje* 6/1. 7–35.
- DOLNÍK, Juraj 1987: Logické princípy organizácie slovnej zásoby. *Slovenská reč*. 52/3. 129–138.
- , 2007: *Lexikológia*. Bratislava: UK Bratislava.
- , 2007a: Princíp iracionality vo frazéme. V: Baláková, Dana, Ďurčo, Peter (ur.): *Frazeologické štúdie 5. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta. 58–69.
- ĎURČO, Peter, 1990: O vzťahu frazeológie a lingvistiky univerzálií: Úvaha nad knihou D. Dobrovoľského: Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik. *Jazykovedný časopis* 41/2. 160–168.
- , 1994: *Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie am Beispiel Deutsch und Slowakisch*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- , 1996: Metodologické problémy všeobecnej frazeológie. V: Ďurčo, Peter, Mlacek, Jozef (ur.): *Frazeologické štúdie 1*. Bratislava. 91–113.
- , 2002: K výskumu súčasnej živej slovenskej paremiológie. V: Mlacek, Jozef (ur.): *Prednášky XXXVIII. letnej školy a kultúry. Studia Academica Slovaca* 31. Bratislava: Stimul. 51–60.
- , 2002a: Unterschiede in der (Un)kenntnis von Sprichwörtern in verschiedenen Lebensaltern. V: Häcki Buhofer, Annelies (ur.): *Spracherwerb und Lebensalter*. Tübingen in Basel: Francke Verlag. 293–304.
- , 2004: Slovak Proverbial Minimum: The Empirical Evidence. V: Földes, Csaba (ur.): *Res humanae proverbiorum et sententiarum. Ad honorem Wolfgangi Mieder*. Tübingen: Gunter Narr. 59–69.
- , 2006: Methoden der Sprichwortanalysen oder Auf dem Weg zum Sprichwörteroptimum, V: Häcki Buhofer, Annelies, Burger, Harold (ur.): *Phraseology in Motion. Methoden und Kritik. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie (Basel, 2004)*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren. 3–20.
- , 2006a: Zu den Aufgaben der kontrastiven Parämiologie. V: Bierich, Alexander, Volodina, Tatjana: *Слово в словаре и дискурсе, Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальтера*. Москва: Эльпис. 508–519.

- , 2012: Typológia ekvivalentnosti vo frazeológii. Na príklade ruských, slovenských a nemeckých parémií. V: Buzássyová, Klára, Chocholová, Bronislava, Janočková, Nicol (ur.): *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Bratislava: Veda. 91–102.
- , 2012a: Diasystematische Differenzen von Sprichwörtern aus der Sicht der kontrastiven Parömiografie. V: Steyer, Kathrin (ur.): *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie*. Tübingen: Narr. 357–379.
- , 2013: Extensionale und intensionale Äquivalenz in der Phraseologie am Beispiel von Deutschen und Slowakischen Sprichwörtern. V: Kübler, Natalie, Benayoun, Jean-Michel, Zouogbo, Jean-Philippe (ur.): *Parémiologie. Proverbes et formes voisines*. Tome 2. Sainte Gemme: Presses universitaires de Sainte Gemme. 49–64.
- , 2014: Empirical research and paremiological minimum. V: Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina, Varga, Melita Aleksa (ur.): *Introduction to Paremiology. A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Varšava: Versita. 183–205.
- ĐURČO, Peter, METERC, Matej, 2013: Empirične paremiološke raziskave tipov ekvivalentnosti in suprasemantičnih razlik v slovenščini in slovaščini. *Slavia centralis* 6/2. 20–37.
- ĐURČO, Peter, METERC, Matej, 2014: Ekvivalentnost slovaških in slovenskih pregovorov. Pristop k tipologiji ekvivalentnosti. V: Jesenšek, Vida, Babič, Saša (ur.): *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 80–98.
- ĐURČO, Peter, STEYER, Kathrin, HEIN Katrin, 2015: *Sprichwörter im Gebrauch*. Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave.
- FOJTŮ, Petra, 2013: *Фразеологические интернационализмы в русском языке*. Doktorska disertacija. Olomouc: Filozofická fakulta. Univerzita Palackého v Olomouci.
- FÖLDES, Csaba, 2010: Auswirkungen des Deutschen auf die Phraseologie seiner östlichen Nachbarsprachen. V: Korhonen, Jarmo, Mieder, Wolfgang, Piirainen, Elisabeth, Piñel, Rosa (ur.): *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*. Tübingen: Narr. 91–107.
- GANTAR, Polona, 2004: *Frazem in njegovo besedilno okolje*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofsbvbc ka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- , 2006: Korpusni pristop v frazeologiji in slovarske aplikacije. *Slavistična revija. Posebna št. Slovensko jezikoslovje danes*. 151–163.
- , 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

- , 2007a: Korpusni pristop k prepoznavanju in analizi stalnih besednih zvez v slovenščini. V: Kržišnik, Erika, Eismann, Wolfgang (ur.): *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah, Europhras Slovenija 2005, Strunjan, 12. –14. september 2005*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 79–88.
- , 2013: Slovar slovenskih frazemov in sodobna slovenska frazeologija: sanna svinja o koruzi, koruze pa nikjer. V: Jakop, Nataša, Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Frazeološka simfonija: Zidaki frazeološke zgradbe*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 1–12.
- GLIHA KOMAC, Nataša, JAKOP, Nataša, JEŽOVNIK, Janoš, KLEMENČIČ, Simona, KRVINA, Domen, LEDINEK, Nina, MIRTIC, Tanja, PERDIH, Andrej, PETRIC, Špela, SNOJ, Marko, ŽELE, Andreja, 2015: *Osnutek koncepta novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- GLIHA KOMAC, Nataša, JAKOP, Nataša, JEŽOVNIK, Janoš, KLEMENČIČ, Simona, KRVINA, Domen, LEDINEK, Nina, METERC, Matej, MICHELIZZA Mija, MIRTIC, Tanja, PERDIH, Andrej, PETRIC, Špela, SNOJ, Marko, ŽELE, Andreja (2016): *Novi slovar slovenskega knjižnega jezika – predstavitev temeljnih konceptualnih izhodišč. Zbornik prispevkov s simpozija 2015. Škrabčevi dnevi 9*. Ur. F. Marušič, P. Mišmaš, R. Žaucer, Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici. 16–33.
- GROTJAHN, Rüdiger, GRZYBEK, Peter, 2000: Methodological Remarks on Statistical Analyses in Empirical Paremiology. *Proverbium* 17. 121–132.
- GRZYBEK, Peter, CHLOSTA, Christoph, 1995: Empirical and Folkloristic Paremiology: Two to Quarrel or to Tango? *Proverbium* 12. 67–85.
- , 2008: Some Essentials on the Popularity of (American) Proverbs. V: McKenna, Kevin J. (ur.): *Festschrift on the Occasion of Wolfgang Mieder's 65th Birthday*. Burlington: University of Vermont. 95–110.
- GRZYBEK, Peter, CHLOSTA, Christoph, ROOS, Undine, 1994: Wer kennt denn heute noch den Simrock? Ergebnisse einer empirischen Untersuchung zur Bekanntheit deutscher Sprichwörter in traditionellen Sammlungen. V: Chlosta, Christoph, Grzybek, Peter, Piirainen, Elisabeth (ur.): *Sprachbilder zwischen Theorie und Praxis. Akten des Westfälischen Arbeitskreises »Phraseologie/Parömiologie« (1991/1992)*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer. 31–60.
- GRZYBEK, Peter, 1984: How to Do Things With Some Proverbs: Zur Frage eines parömischen Minimums. V: Grzybek, Peter, Eismann, Wolfgang (ur.): *Semiotische Studien zum Sprichwort. Simple Forms Reconsidered*. Tübingen: Narr. 351–358.

- , 1994: Wellerism. V: Koch, Walter A. (ur.): *Simple Forms. An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature [Bochum Publications in Evolutionary Cultural Semiotics 4]*. Bochum: Brockmeyer. 286–292.
- , 1994a: Winged Word. V: Koch, Walter A. (ur.): *Simple Forms. An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature [Bochum Publications in Evolutionary Cultural Semiotics 4]*. Bochum: Brockmeyer. 286–292.
- , 2008: Fundamentals of slovenian paremiology. *Traditiones* 37/1. 23–46.
- , 2009: The Popularity of Proverbs. A Case Study of the Frequency-Familiarity Relation for German. V: Soares Rui, Lauhakangas, Outi (ur.): *Proceedings of the Second Interdisciplinary Colloquium on Proverbs*. Tavira: IAP. 214–229.
- , 2012: Facetten des parömiologischen Rubik-Würfels. Kenntnis ≡ Bekanntheit [⇔ Verwendung ≈ Frequenz]?!? V: Steyer, Kathrin (ur.): *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie*. Tübingen: Narr. 99–138.
- CHLEBDA, Wojciech, 2008: Польский паремический минимум в зеркале русского языка. V: Kuznesova, Irina (ur.): *Sbornik příspěvku z mezinárodní konference XIX Olomoucké dny rusistů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 417–421.
- , 2008a: О чем думает русский индюк или Об эквивалентах пословиц в двуязычном словаре. *Przegląd Rusystyczny* 4. 90–104.
- HALLSTEINSDÓTTIR, Erla, FARØ, Ken, 2010: Interlinguale Phraseologie: Theorie, Praxis und Perspektiven. *Yearbook of Phraseology*. 125–158.
- HIRSCH, Eric Donald, 1987: *Cultural literacy. What every American needs to know*. Charlottesville: University of Virginia.
- HOLANOVÁ, Radka, 2011: Jak reklamní texty ovlivňují vyjadřování středoškolských studentů. *Český jazyk a literatura* 61/ 3. 118–124.
- HOSE, Susanne, 1995: Příslovný minimum w serbščinje. V: Fasske, Helmut (ur.): *Sorabistiske přednoški II: mjezynarodny léčný ferialny kurs za serbsku rěč a kulturu 1994*. Budyšin: Ludowe nakladnistwo Domowina. 78–89.
- JAKOP, Nataša, 2006: *Pragmاتیčna frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- JAKOP, Nataša, 2011: Stičišča jezikovne pragmatike in frazeologije. V: Kranjc, Simona (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 205–211.
- JAKOP, Nataša, METERC, Matej 2016: Lexikografické spracovanie frazeologických variantov v novom slovníku slovinského spisovného jazyka, v: *Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století. Sborník abstraktů z workshopu*. Ur. M. Lišková, V. Vodrážková, Z. Děngeová, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. 55–56.

- JESENŠEK, Vida, 2007: Lehr und Lehr-Gegenstand Phraseologie. V: Jesenšek, Vida, Fabčič, Melanija (ur.): *Phraseologie kontrastiv und didaktisch. Zora 47*. Maribor: Slavistično društvo: Filozofska fakulteta. 17–27.
- –, 2007a: Kontrastive, lexikographische und fremdsprachendidaktische Dimensionen der Phraseologie. V: Jesenšek, Marko, Cossutta, Rada, Karničar, Ludvik (ur.): *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi prostor in čas. Zora 49*. Maribor: Dravska tiskarna. 475–542.
- –, 2009: Ponazarjalni primer in slovaropisna obravnava frazeologije. *Annales. Series historia et sociologia* 19/2. 389–398.
- –, 2009a: Phraseologische Wörterbücher auf dem Weg zu Phraseologiedatenbanken. V: Mellado Blanco, Carmen (ur.): *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher*. Tübingen: Niemeyer. 65–81.
- –, 2010: Sprichwörter im Netz – eine Internet-Lernplattform für das Sprachenlernen. V: Mellado Blanco, Carmen (ur.): *La fraseografía del S. XXI. Nuevas propuestas para el español y el alemán*. Berlin: Frank & Timme. 125–148.
- –, 2011: Sprichwörter im Wörterbuch. *Linguistik Online* 47/3. Dostopno prek: <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/361/555>.
- –, 2014: Pragmatic and Stylistic Aspects of Proverbs. V: Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina, Varga, Melita Aleksa (ur.): *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Varšava: Versita. 133–161.
- JESENŠEK, Vida, ULČNIK, Natalija 2014: Spletni frazeološko-paremiološki portal. Redakcijska vprašanja ob slovenskem jezikovnem gradivu. V: Jesenšek, Vida, Babič, Saša (ur.): *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 80–98.
- KALIN GOLOB, Monika, 2013: Lačen si ful drugačen: v iskanju naslovnikovega jezika. V: Žele, Andreja (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. *Obdobja* 32. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 201–206.
- KEBER, Janez, 1995: Pomen etnografskih in zgodovinskih podatkov za raziskovanje leksike in frazeologije. V: Muršič, Rajko, Ramšak, Mojca, Kropelj Telban, Monika. *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 85–90.
- –, 2001: Razlaganje izvora slovenskih frazemov. V: Kržišnik, Erika (ur.): *Skripta 5*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 35–50.
- KOCHMAN-HAŁADYJ, Bożena, 2008: Negative portrayal of a woman as emerging from English proverbs. V: Komorowska, Ewa, Dziadosz, Dorota (ur.): *Świat Słowian w Języku i Kulturze*. Szczecin: Print Group. 106–110.

- KRŽIŠNIK, Erika, 1987: Prenovitev kot inovacijski postopek. *Slava* 1/1. 49–56.
- , 1987a: Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. Let. V: Zadavec, Fran, Koruza, Jože, Skaza, Aleksander, Toporišič, Jože (ur.): *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: mednarodni simpozij v Ljubljani od 26.do 28.junija 1985. Obdobja 7*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 517–532.
- , 1988: Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava* 2/2. 143–162.
- , 1990: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih besedilih. *Slavistična revija* 38/4. 399–421.
- , 1991: Frazeologija v slovenskem časopisu 1991. V: Počaj-Rus, Darinka, Jug-Kranjec, ermina, Kržišnik, Erika, Kranjec, Marko, Stabej, Marko (ur.): *XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 24. 6. - 13. 7. 1991. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 89–98.
- , 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru glagolov govorjenja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- , 1994a: Frazeologija kot izražanje v »podobah«. V: *Pouk slovenščine malo drugače*. Ur.: Križaj-Ortar, Martina, Bešter, Marja, Kržišnik, Erika. Trzin: Different. 91–140.
- , 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/2. 133–154.
- , 1998: Socialna zvrstnost in frazeologija. V: Kržišnik, Erika (ur.): *34. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana. 53–69.
- , 2000. Normativno v frazeologiji. V: Badurina, Lara, Pritchard, Boris, Stolac, Diana (ur.): *Jezična norma i varijeteti: zbornik*. Zagreb; Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 283–295.
- , 2001: Vsebina (slovenskega) frazeološkega slovarja za tujce – določitev in preizkus meril. V: Kržišnik, Erika (ur.): *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika, Skripta 5*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 7–21.
- , 2003: Frazeologija v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 221–237.
- , 2003a: Frazeologija in njena funkcija v časopisu slovenskih izseljencev v Argentini. V: Vidovič-Muha, Ada (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige. Obdobja 20*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 107–126.

- , 2004: »Fehler« beim Gebrauch von Phrasemen – Gründe für Entstehung und (Nicht)Erkennen: eine empirische Untersuchung. V: Palm-Meister, Christine (ur.): *EUROPHRAS 2000: Internationale Tagung zur Phraseologie vom 15.-18. Juni 2000 in Aske/Schweden, (Stauffenburg Linguistik 25)*. Tübingen: Stauffenburg. 245–256.
- , 2004a. Določanje jezikovno- in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji. V: Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 103–120.
- , 2004b: Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 52/2. 199–208.
- , 2005: Frazeologija v luči kulture. V: Stabej, Marko (ur.): *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Zbornik predavanj 41. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 67–81.
- , 2006. Meja med semantičnim in pragmatičnim opisom frazeološke enote. Ur. Fink-Arsovski, Željka, Hrnjak, Anita (ur.): *Međunarodni znanstveni skup »Slavenska frazeologija i pragmatika« Rab, 17-19. rujna 2006. Sažeci referata*. Zagreb: Filozofski fakultet. 139–145.
- , 2008. Kulturološka interpretacija frazema. V: Kalin Golob, Monika, Logar Berginc, Nataša, Grizold, Anton (ur.): *Jezikovna prepletanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 149–165.
- , 2008a. Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* 53/1. 33–47.
- , 2010: Idiomska beseda ali frazeološka enota. *Slavistična revija* 58/1. 83–94.
- , 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. V: Jakop, Nataša, Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Frazeološka simfonija: Zidaki frazeološke zgradbe*. Ljubljana: Založba ZRC. 15–26.
- KUUSI, Matti, 1985: *Proverbia septentrionalia. 900 Balto-Finnic Proverb Types with Russian, Baltic, German and Scandinavian Parallels*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- LIPAVIC OŠTIR, Alja, 2014: Poznavanje in raba slovenskih pregovorov. Študija iz vzhodnega dela slovenskega jezikovnega prostora. V: Jesenšek, Vida, Babič, Saša (ur.): *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 80–98.
- LOGAR, Tine, 1966: Slovenska narečja. *Jezik in slovstvo* 11. 134–140.
- LOGAR BERGINC, Nataša, 2001. Kvalifikator ekspr. v Slovarju slovenskega knjižnega jezika na ravni frazeologije. *Jezik in slovstvo* 46/4. 137–148.

- LÜCKERT, Claudia, 2014: Prosodic aspects of proverb change in english: Panini's principle. V: Jesenšek, Vida, Grzybek, Peter (ur.): *Phraseologie im Wörterbuch und Korpus. Phraseology in Dictionaries and Corpora. Zora 97*. Maribor: Univerza v Mariboru. 205–216.
- MARC BRATINA, Karin, 2009: Etape zbiranja narečnega frazemskega gradiva. *Annales. Series historia et sociologia* 19/2. 399–410.
- MATIČETOV, Milko, 1952: Slovenski pregovori v starih štajerskih rokopisih. *Slovenski etnograf* 5. 160–168.
- , 1956: Pregovori in uganke. V: Legiša, Lino, Gspan, Alfonz, Slodnjak, Anton (ur.): *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ljubljana: Slovenska matica. 115–118.
- , 1968: Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji. Referat za VI. mednarodni slavistični kongres v Pragi. *Slavistična revija* 16. 203–229.
- MATOVAC, Darko, VARGA, Melita, Aleksa, 2016: Kroatische Sprichwörter im Test. *Proverbium* 33. 1–28.
- METERC, Matej, 2012: Transformacije frazeoloških enot in prepoznavanje transformacij v drugem slovanskem jeziku med slovenskimi in slovaškimi govorniki. V: Stankovska, Petra, Wtorkowska, Maria, Pallay, Jozef (ur.): *Individualna in kolektivna dvojezičnost. Slavica Slovenica*. Ljubljana, Filozofska fakulteta. 323–330.
- , 2013: Antonimija enako motiviranih paremioloških enot (primeri iz slovenščine in slovaščine), *Slavistična revija* 61, št 2, 361–376.
- , 2015: Online questionnaire providing information on most well-known and well-understood proverbs in Slovene language. Vida Jesenšek, Peter Grzybek (ur.): *Zora 97. Phraseologie im Wörterbuch und Korpus. Phraseology in Dictionaries and Corpora*. Maribor: Univerza v Mariboru. 205–216.
- , 2015a: Enote slovenskega paremiološkega minimuma v govornem korpusu GOS. *Slavistična revija* 63/ 1. 1–16.
- , 2016: Izrazi za stavčne frazeme v slovenskem govornem in raziskovalnem prostoru skozi čas. Kržišnik, Erika, Jakop, Nataša, Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Prostor in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Založba ZRC. 181–191.
- , 2016a: The Slovene Paremiological Optimum – New Empirical Research Tools and the Augmentation of the Field of Minimum-oriented Research. *Proverbium* 33. 319–338.
- MIEDER, Wolfgang, 1985: A proverb a day keeps no chauvinism away. *Proverbium* 2. 273–277.
- , 1997: Modern paremiology in retrospect and prospect. *Paremia* 6. 399–416.
- , 1997a: *The Politics of Proverbs: From Traditional Wisdom to Proverbial Stereotypes*. Madison: University of Wisconsin press.

- , 2004: *Proverbs: A handbook*. Westport: Greenwood Press.
- MIEDER, Wolfgang, TÓTHNÉ LITOVKINA, Anna, 1999: *Twisted wisdom: Modern anti-proverbs*. Burlington: The University of Vermont.
- MIEDER, Wolfgang, RÖHRICH, Lutz, 1977: *Sprichwort*. Stuttgart: Metzler.
- MICHELIZZA, Mija, 2015: *Spletna besedila in jezik na spletu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MLACEK, Jozef, 1981: Pranostiky a frazeológia. *Slovenská reč* 46/4. 206–212.
- , 1983: Problémy komplexného rozboru prísloví a porekadiel. *Slovenská reč* 48/2. 129–140.
- , 1984: *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- , 1986: Wellerizmy, problematika ich vymedzenia a prekladania. *Jazykovedný časopis* 32/2. 157–166.
- , 1997: Príspevky k jazykovej charakteristike Slovenských prísloví, porekadiel a úsloví A. P. Zátureckého. V: Mlacek, Jozef (ur.): *Studia Academica Slovaca*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského. 72–82.
- , 2001: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava: Edícia Studia Academica Slovaca.
- , 2003: Premeny súčasnej slovenskej frazeológie. V: Keníž, Alojz (ur.): *Letná škola prekladu. Prednášky z XXIV. Letnej školy prekladu v Budmericiach 18. 9. – 21. 9. 2002*. Bratislava: Stimul. 146–157.
- , 2004: Breviár slovenských prísloví a porekadiel. Slovenské príslovie a frazémy v novom výbere. *Slovenská reč* 69/1. 43–51.
- , 2004a. K tvarovým zvláštnostiam slov v slovenských frazémach. V: Mlacek, Jozef, Vojtech, Miloslav (ur.): *Studia Academica Slovaca 33. Prednášky XL. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul. 132–153.
- , 2005. Ako sa uplatňuje slovo vo frazeológii. V: Mlacek, Jozef, Vojtech, Miloslav (ur.): *Studia Academica Slovaca 34. Prednášky XLI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul. 43–65.
- , 2007: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku.
- , 2009: Antipríslovie a príbuzné útvary: K niektorým súčasným premenám v paremiológii a jej pojmosloví. *Slovenská reč* 74/3. 135–148.
- MLACEK, Jozef, ĎURČO, Peter, 1995: *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul.
- MOKIJENKO, Valerij, 2012: Russisches parömiologisches Minimum: Theorie oder Praxis? V: Steyer, Kathrin (ur.): *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie*. Tübingen: Narr. 79–99.

- MUKAŘOVSKÝ, Jan, 1971: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha: Československý spisovatel.
- PALLAY, Jozef, 1996: Linguistische Dimensionen des Emotionalitätsbegriffes. V: Dagmar Košťálová (ur.): *Philologica XLVII. Zborník*. Bratislava: Univerzita Komenského. 69–79.
- , 1998: *Jazyk a emocia*. Doktorska disertacija. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.
- , 2010: Spisovná slovinčina a jej miesto v sociálnej stratifikácii národného jazyka. V: ojtechová Poklač, Saša, Vojtech, Miloslav (ur.): *90. Vročie vzniku Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzity v Lublane*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 135–147.
- , 2013: Stratifikacija (zvrstnost) v slovaškem jezikoslovju – razvoj in stanje. V: Žele, Andreja (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. *Obdobja* 32. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 291–297.
- PETERMAN, Jürgen, 1988: Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I-V). V: Paternu, Boris, Jakopin, Franc (ur.): *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. *Obdobja* 8. Ljubljana 301–310.
- POKLAČ, Saša, 2004: Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih. *Jezikoslovni zapiski* 10/2. 137–145.
- POLAJNAR, Janja, 2013: Neprodani in trdni. Ja, seveda, potem pa svizec ..., *Jezik in slovstvo* 58, št. 3. 3–19.
- RODE, Matej, 1975: Semantični odnosi v frazeologiji. *Slavistična revija* 23/3–4. 439–442.
- RODZIEWICZ, Barbara, 2006: Problemy ekwiwalencji jednostek frazeologicznych w badaniach konfrontatywnych. V: Bierich, Alexander, Volodina, Tatjana: *Слово в словаре и дискурсе, Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальтера*. Moskva: Эльпис. 459–464.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia, DÍAZ, Juan Carlos, 1997: La competencia paremiológica: los refranes. *Proverbium* 14. 367–381.
- SMOLE, Vera 2015: Frazemi s pomensko sestavino hitenja v slovenskem vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru. Kržišnik, Erika, Jakop, Nataša, Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Prostor in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Založba ZRC. 245–265.
- STANONIK, Marija, 2001: *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- , 2008: *Interdisciplinarnost slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- , 2009: *Zgodovina slovenske slovstvene folklore. Od srednjega veka do sodobnosti*. Ljubljana: Slovenska Matica.

- STEYER, Kathrin, 2012: Sprichwortstatus, Frequenz, Musterbildung. Parömiologische Fragen im Lichte korpusmethodischer Empirie. V: *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie (Studien zur deutschen Sprache, Band 60)*. Steyer, Kathrin. Tübingen: Narr. 287–314.
- , 2014: Proverbs from a Corpus Linguistic Point of View. V: Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina, Varga, Melita Aleksa (ur.): *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Varšava: Versita. 206–228.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2001: Komunikacijski ali sporočanjski frazemi, *Jezik in slovstvo* 46/5. 191–200.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, NOVAK, Sanja, 2015: Začetnica pri frazemih z (iz)lastnoimenskimi sestavinami v Slovarju slovenskih frazemov in korpusnih virih. V: Dobrovoljc, Helena, Lengar Verovnik, Tina (ur.): *Pravopisna razpotja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 33–46.
- SUHADOLNIK, Stane, 1961: Josip Pavlica: Frazeološki slovar v petih jezikih. *Jezik in slovstvo* 6/6. 200–205.
- SCHINDLER, Franz, 1993: *Das Sprichwort in heutigen Tschechischen. Empirische Untersuchung und semantische Beschreibung*. München: Verlag Otto Sagner.
- SZPILA, Grzegorz, 2002: Minimum paremiologiczne języka polskiego – badanie pilotażowe. *Język Polski* 1. 36–42.
- , 2014: Znajomość przysłów wśród polskich studentów. *Literatura ludowa* 4–5/58. 87–101.
- , 2014a: Kompetencja paremiczna młodzieży akademickiej w badaniu ankietowym. *Literatura ludowa* 6/58. 42–58.
- ŠABEC, Nada, 2007: The role of proverbs in foreign language teaching: the case of English. V: Jesenšek, Vida, Fabčič, Melanija (ur.): *Phraseologie kontrastiv und didaktisch. Zora* 47. Maribor: Slavistično društvo: Filozofska fakulteta. 83–93.
- TAYLOR, Archer, 1931: *The Proverb*. Cambridge: Harvard University Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1974: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19/8. 273–279.
- , 1985: Vsebinska podstava primerjalnih frazeologemov v slovenskih zbirkah pregovorov in rekov. V: Dular, Janez (ur.): *XXI, seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 31–46.
- , 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- , 1996: Dvojčiči in podobne frazeološke zgradbe v slovenščini. *Slavistična revija* 44/3. 269–278.

- TÓTHNÉ LITOVKINA, Anna, 1992: The Use of Proverbs In Contemporary Hungarian Society. A Study of National Identity Among Hungarians of Tolna County Through Proverbs. *European Journal for Semiotic Studies* 4. 289–316.
- , 1996: Conducting a Paremiological Experiment in Hungary. *Proverbium* 13. 161–183.
- TÓTHNÉ LITOVKINA, Anna, 2006: Na net i suda net: Punning in Anglo-American and Russian anti-proverbs. V: Bierich, Alexander, Volodina, Tatjana: *Слово в словаре и дискурсе, Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальтера*. Moskva: Эльпис. 556–570.
- ULČNIK, Natalija, 2011: Pregovori v procesu spreminjanja. V: Krakar Vogel, Boža (ur.): *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 22. Slavistika v regijah – Maribor*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 63–68.
- VALDAJEVA, Tatjana, 2003: Anti-proverbs or new proverbs: The use of English anti-proverbs and their stylistic analysis. *Proverbium* 20/4. 379–390.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenslovje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- , 2005: Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost. V: Jesenšek, Marko (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje*. Maribor: Slavistično društvo. 205–221.
- VYSHNYA, Natalia, 2008: Mínimo paremiológico ucraniano y peculiaridades de su traducción. *Paremia* 17. 101–110.

8.2 LITERATURA V CIRILICI

- ВАЛЬТЕР, Харри, МОКИЕНКО, Валерий, 2005: *Антипословицы русского народа*. Sankt-Peterburg: Издательский дом Нева.
- ДЯДЕЧКО, Людмила, 2008: Рекламные рефлексy в русской фразеологии. *Przełqd Rusystyczny* 4. 50–57.
- ИВАНОВ, Евгений, 2007: Основной паремиологический фонд русского языка с паремиологическим минимумом. *Доклады к XI Международному конгрессу МАПРЯЛ*, Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова. 115–118.
- КОНИЦКАЯ, Епена, 2012: Библизмы в русском и словенском языке. V: *Русский язык и литература в поликультурном коммуникативном пространстве 26.–28. апреля 2012 г.*. Pskov: Псковский государственный университет. 192–201.
- КОТОВА, Марина, 2003: Паремеиологический минимум русского языка в сопоставлении с чешским языком. *Bohemistika* 3/2. 148–156.
- МОКИЕНКО, Валерий, 1980: *Славянская фразеология*. Moskva: Высшая школа.

- ПЕРМЯКОВ, Григорий, 1970: *От поговорки до сказки: Заметки по общей теории клише*. Moskva: Наука.
- , 1971: *Паремнологический эксперимент: материалы для паремнологического минимума*. Moskva: Наука.
- , 1979: *Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов*. Moskva: Наука.
- , 1985: *300 общеупотребительных русских пословиц и поговорок (для говорящих на немецком языке)*. Moskva: Русский язык.
- , 1988: *Основы структурной паремнологии*. Moskva: Наука.
- , 1989: On the Question of a Russian Paremiological Minimum. *Proverbium* 6. 91–102.
- ШАНСКИЙ, Николай, 1969: *Фразеология современного русского языка: Учебное пособие для студентов филологических факультетов*. Moskva: Высшая школа.

8.3 VIRI (SLOVARJI, ZBIRKE IN KORPUSI)

- BOJC, Etbin, 1987: *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: DZS.
- ČERMÁK, František, 2009: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy větné*. Praha: Leda.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína, KROŠLÁKOVÁ, Ema, 1996: *Frazeologický slovník: člověk a příroda vo frazeológii*. Bratislava: Veda.
- HEČKO, Blahoslav, 2005: *Nebáďte perly sviniám*. Bratislava: Veda.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MAKAROVIČ, Marija, 1975: *Pregovori, življenjske resnice*. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.
- MIKO, František, 1989: *Frazeológia v škole*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PREK, Stanko, 1982: *Ljudska modrost*. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.
- PAVLICA, Josip, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SMIEŠKOVÁ, Elena, 1977: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- SNOJ, Marko, 2015: *Slovenski etimološki slovar, tretja izdaja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠAŠELJ, Ivan, 1906: *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada*. Ljubljana: Katoliško tiskarsko društvo. Dostop prek: http://sl.wikisource.org/wiki/Bisernice_iz_belokranjskega_narodnega_zaklada_I.

- KOCBEK, Fran, ŠAŠELJ, Ivan, 1934: *Pregovori, reki in prilike*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- ZÁTURECKÝ, Adolf Peter, 1996: *Slovenské přísloví a porekadlá: výber zo zbierky A. P. Zátureckého*. Mlacek, Jozef (ur.). Bratislava: Nestor.
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–različica 3.0. Dostop prek: www.fran.si.
- Korpus slovenskega jezika FidaPLUS*. Dostop prek: <http://www.fidaplus.net>.
- Krátký slovník slovenského jazyka*, 1987. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV.
- Korpus slovenskega jezika Gigafida*. Dostop prek: <http://www.gigafida.net>.
- Paremiologická databáza*. Ďurčo, Peter (ur.). Dostop prek: <https://data.juls.savba.sk/paremiografia>.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. V. Likar (ur.). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Državna založba Slovenije: 2008. Dostop prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
- Slovenský národný korpus* – prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. Dostop prek: <http://korpus.juls.savba.sk>.

8.4 OSTALI VIRI

- BRAČIČ, Julija, 1944: *Grenka roža*. Ljubljana: Nova založba. Dostop prek: <http://www.dlib.si/preview/URN:NBN:SI:DOC-JIANFNZ3>.
- BUČAR, Julij, 1919: *Slovenski metuljar*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Dostop prek: http://www2.pms-lj.si/pdf/JULIJ_BUCAR_Slovenski_metuljar.pdf.
- HAUFF, Wilhelm, NEDELJKO, Fran, 1907: *Viljem Hauffove pravljice za mladino*. J. Giontini. Dostop prek: http://sl.wikisource.org/wiki/Pravljica_o_neppravem_kraljevi%C4%8Du.
- JANEŽIČ, Anton, 1864: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Ljubljana: J. Blaznik. Dostop prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-RXWASX9P>.
- KOMPOLJSKI, 1907: Zakaj hodijo Kranjci po svetu za denarjem? *Zvonček* 8/5. Dostop prek: <http://www.dlib.si/preview/URN:NBN:SI:DOC-QUPG9N2E/9463f6ec-eaac-4f7c-ab62-6a91d33b5f9d>.
- KÜNZLE, Johann, 1914: *Zdravilna zelišča*. Katoliška bukvarna. Dostop prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-C1ESV7CD>.
- LEVSTIK, Fran, 1858: *Popotovanje od Litije do Čateža*. Dostop prek: http://sl.wikisource.org/wiki/Popotovanje_iz_Litije_do_%C4%8Cate%C5%BEa.

- SKET, Jakob, JANEŽIČ, Anton, 1894. *Janežičeva slovenska slovnica*. Družba sv. Mohorja. Dostop prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-SBWEX4J4>.
- ŠTAMPAR, Vekoslav, 1925: Kmet ostani pri svojem plugu, čevljar pri svojem kopitu. *Slovenski gospodar* 59/22. Dostop prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AFUAMJCX>.

9

SUMMARY

The work presents the set of the 300 most well-known and most frequent proverbs, sayings, and similar paremiological units in modern Slovene, its theoretical and methodological basis, as well as how it can be used in different phraseological and phraseographical tasks. The concept of the paremiological optimum was developed by Peter Āurčo and it combines the concept of Permjakov's paremiological minimum of the most well-known units with corpus-based and frequency-oriented analysis. The paremiological optimum is arranged as a correlation between the familiarity of the units, based on the demographical research, and their frequency, based on the corpus research. It is updated according to the most frequent form of each unit in the Gigafida language corpus and is presented at the very end of the work.

We focused on basic lexicographical sources in Slovene language. Our experimental corpus for the questionnaire consisted out of 918 proverbs, sayings, (proverbial) winged words, and (just one) wellerism, all found by a systematic search in two dictionaries. The units were collected from *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Standard Slovene Dictionary) and *Frazeološki slovar v petih jezikih* (Phraseological dictionary in five languages, Pavlica 1960). The FTP (full text presentation) questionnaire located on the webpage <http://vprasalnik.tisina.net> gave respondents an option of five possible answers for each individual unit according to Āurčo's model: 1. I know it and I use it; 2. I know it but I do not use it; I do not know it but I do understand it; 4. I do not know it and I do not understand it; 5. a possibility to add a variant form that the respondent knows. Included in the sociolinguistic test were 316 Slovene speakers and the top list of the 300 most well-known out of 918 units presented to them was additionally arranged according to their frequency in the FidaPLUS language corpus.

Different procedures used for searching the language corpora are presented. The first tactic was to search the units with the help of their lexemes. The second tactic was more sophisticated, because we used constructional formulas. We also tried to develop some alternative search procedures. When examining the situation in the corpora, it was necessary to discuss the text introducers of proverbs, the role of non-prototypical occurrences, their tendency to form chains of (often synonymic) units, as well as other aspects of proverb usage. We described the numerous cases of the specific type of production of new paremiological units as not only reproducing the constructional pattern, but also retaining a part of the referential situation described by the original unit. Because of the lack of terminology to describe these patterns, we named them thematic-constructional formulas, as we wanted to differentiate them from the usual constructional formulas.

The comparative research of the Slovak and Slovene paremiology based on the paremiological optimum is presented in detail. The individual units and their equivalents are compared according to their semantic and formal features. The distribution of the types of equivalents is presented as well – firstly by taking into consideration the equivalents of the optimum of the second language and secondly by doing the same with equivalents from the optimum as well as outside the optimum. Analysing the types of suprasemantic differences is also more valuable in such a wider context which the paremiological optimum provides.

We describe how the data gained in the sociolinguistic and corpus research can be used in the lexicography. The main form of the paremiological unit – its zero variant or the paremiological lemma can be determined both by using sociolinguistic data and corpus-based analysis. Along with the paremiological or phraseological lemma, we are interested in other variants often cited by the respondents and the comparison of this information with the picture the language corpus gives us. A corpus-based procedure to search for the new paremiological material with the help of the introductory formulas is described. We stress the importance of establishing the lexicographical description of the paremiological meaning according to the variety of the possible contexts in which a paremiological unit can occur as shown in the

language corpus. We propose two basic types of the lexicographical description of the meaning in order to describe the typical proverbs on one hand and the typical sayings on the other. Those types of descriptions must in many cases be combined with one another and with the description of the pragmatic features.

IMENSKO KAZALO

A

Alighieri, Dante 56
Amende, Charles 30
Arhar, Špela 77
Ashipu, K. B. C. 30
Aurich, Claudia gl. tudi Lückert,
Claudia 164

B

Babič, Saša 16, 17, 34, 37
Bacon, Francis 39, 200
Baur, Rupprecht 40, 43
Birih, Aleksander 20
Blatná, Renata 82
Blažič, Milena Mileva 95
Bojc, Etbin 35, 123, 143–144, 159,
164, 171, 173, 175–177, 192
Bračič, Julija 149
Bučar, Julij 159
Burger, Harald 23, 37, 195
Burke, Kenneth 30, 230

C

Cezar, Julij 56
Cox, Heinrich I. 41

Č

Čapková, Radka gl. tudi Holanová,
Radkova 196
Čejka, Mirek 23

Čermák, František 23, 25–26,
33, 41, 43–44, 75–76, 88,
91–92, 96, 100, 105, 117,
121, 166, 182, 198–199,
215

D

Díaz, Juan Carlos 41
Dickens, Charles 35, 36
Djadečko, Ljudmila 39, 196
Dobrovoljskij, Dmitrij 21, 140
Dolník, Juraj 119, 120, 135–136,
169–170, 176, 200
Dylan, Bob 93

Ď

Ďurčo, Peter 13, 22–23, 27, 35,
40–41, 43, 46–48, 50–51, 53,
58, 60, 64, 70, 77, 105, 110,
118–121, 123, 125–126, 132,
135–136, 138, 140, 147,
149–150, 153, 168, 181,
198, 219, 230

F

Falk, Neca 174
Farø, Ken 118
Filipec, Josef 22
Fojtů, Petra 179, 183
Földes, Csaba 149, 183

G

Gantar, Polona 16, 18, 75, 83, 150
 Gliha Komac, Nataša 219, 231
 Gregorčič, Simon 195
 Grotjan, Rüdiger 70
 Grzybek, Peter 13, 17, 26, 30–31,
 35–36, 38–43, 45–46, 50, 55, 57,
 70, 93, 105, 110, 141, 147

H

Habovštiaková, Katarína 31, 165, 177
 Hallsteinsdóttir, Erla 118
 Hauff, Wilhelm 159
 Hečko, Blahoslav 143–144, 146
 Hirsch, Eric Donald 44
 Holanová, Radka gl. tudi Čapková,
 Radka 196
 Hose, Susanne 41

Ch

Chlebda, Wojciech 40, 46, 112,
 118, 123
 Chlosta, Christoph 40–43, 45, 55,
 93, 105, 110, 141, 147

I

Ivanov, Jevgenij, Иванов, Евгений 46

J

Jakop, Nataša 16, 215, 219, 231
 Janežič, Anton 95
 Jesenšek, Vida 16, 18, 38, 126,
 231, 234
 Ježovnik, Janoš 219, 231

K

Kalin Golob, Monika 196
 Keber, Janez 16, 18

Klemenčič, Simona 219, 231
 Kocbek, Fran 51
 Kochman-Hafadyj, Božena 29
 Kompoljski 95
 Konicka, Jelena 17, 156
 Kopitar, Jernej 13–16, 38–39, 53,
 56, 157–158, 160, 228
 Kotova, Marina 183
 Krošlaková, Ema 31, 165, 177
 Krvina, Domen 219, 231
 Kržišnik, Erika 13, 15–16, 18,
 20–21, 30, 37, 39, 51–52, 76–77,
 88, 94, 127, 141, 147, 153–155,
 161, 176, 186, 214, 230–232
 Kučan, Milan 160
 Künzle, Johann 159
 Kuusi, Matti 40

L

Ledinek, Nina 219, 231
 Levstik, Fran 142
 Lipavic Oštir, Alja 41, 43–44
 Logar Berginc, Nataša 52
 Logar, Tine 59
 Lückert, Claudia gl. tudi Aurich,
 Claudia 226
 Ludvik XIV. 38

M

Majakovski, Vladimir 196
 Makarovič, Marija 17, 26, 41, 70,
 130, 138, 146, 171–172, 174,
 177, 181, 197, 213
 Marc Bratina, Karin 16
 Matičetov, Milko 17, 35–36, 38
 Meterc, Matej 32, 36–37, 39,
 119, 152, 182–183, 190, 195,
 198–200, 204, 206–208, 219, 231

Mieder, Wolfgang 26, 29–30,
36–37, 40, 48, 50, 75, 93, 101,
149, 198

Michelizza Mija 219, 226, 231

Miko, František 50

Milčinski - Ježek, Frane 159

Milčinski, Fran 160

Mirtič, Tanja 219, 231

Mlacek, Jozef 15, 20–21,
23–25, 27, 32–36, 39, 51–52,
76, 88, 96–97, 99, 166, 197,
206, 230

Mokijenko, Valerij 23, 46, 162

Mukařovský, Jan 33

N

Nedeljko, Fran 159

Nikitina, Tatjana 20

Novak, Sanja 227

P

Pallay, Jozef 52, 154

Pavlica, Josip 53–54, 128, 144,
157, 171

Perdih, Andrej 219, 231

Permjakov, Grigorij 26–29,
31, 32, 34, 36, 40, 42–43,
45, 49–50, 53, 112,
181–182

Petan, Žarko 126, 197

Peterman, Jürgen 51–52

Petric, Špela 219, 231

Piirainen, Elisabeth 21

Poklač, Saša 16

Polajnar, Janja 196

Prek, Stanko 102, 143–144, 150,
177, 192

Prešeren, France 158

R

Rode, Matej 15, 121, 126, 170–171

Rodziewicz, Barbara 117

Röhrich, Lutz 48

Roos, Undine 41, 50

S

Sevilla Muñoz, Julia 41

Shakespeare, William 56

Schindler, Franz 88

Sket, Jakob 95

Smiešková, Elena 50

Smole, Vera 16

Snoj, Marko 167, 219, 231

Stanonik, Marija 17

Steyer, Kathrin 18, 41, 45,
230–231, 254

Stramljič Breznik, Irena 16, 18,
37, 227

Suhadolnik, Stane 51

Sz

Szpila, Grzegorz 41–42, 71,
181–182

Š

Šabec, Nada 18

Šanski, Nikolaj 15, 20

Šašel, Ivan 51, 147, 151, 177

Štampar, Vekoslav 159

T

Taylor, Archer 29

Toporišič, Jože 15–17, 20–21, 23,
25–26, 29, 39, 87, 99, 115–117,
164, 215

Tóthné Litovkina, Anna 36–37, 40,
42–43, 49–50, 139

U

Ulčnik, Natalija 12, 18, 38,
126, 195

V

Valdajeva, Tatjana 36
Vidovič Muha, Ada 169
Volkov, Sergej 20
Vyshnya, Natalia 41

W

Walter, Harry 162
Wilde, Oscar 197

Z

Záturecký, Adolf Peter 51, 134, 146

Ž

Žele, Andreja 219, 231

STVARNO KAZALO

A

- aforizem 36, 39, 166
- antifrazem 37
- antiparemijski 36
- antipregovor 12, 14, 23, 33, 36–37, 55, 138–139, 162, 166, 191, 194, 196–197, 199, 214
- antirek 36
- avtorstvo paremijske 13, 38–39, 56, 197, 200, 206–207

C

- citati 23, 35, 39, 56, 160, 195–196, 200
 - filmski 191, 195
 - leposlovni 56
 - reklamni 196
 - tujejezični 23

D

- demografski dejavnik 46–47, 70
- dopolnilo velerizma
 - o govorniku 35, 38
 - o govorni situaciji 35
- dvojčič 15, 87, 116–117, 204

E

- ekspresivnost 21–22, 24, 34, 52, 154, 156–157
- ekvivalentnost 54, 89, 118–121, 136–140, 153, 156, 162, 164, 168, 177–179, 181

- jezikovnosistemska 120, 140
- suprasemantična 140–141
- elicitacijski tip vprašalnika 42, 70

F

- folkloristika 9, 12, 17, 27–28
- fond
 - frazeološki 22
 - paremiološki 22, 26–27, 40, 45–46, 69, 111–112, 141–142, 146, 149, 213, 232
- frazem gl. tudi frazeološka enota, frazeološka stalna besedna zveza 9, 12, 14–17, 19–25, 27, 31, 38, 51–52, 76, 87, 94, 96–97, 99–101, 104, 106, 119, 121, 140–141, 147, 149, 152–157, 161–163, 166–167, 170–171, 173, 177, 186, 198–200, 209, 213–214, 222–223, 227, 230, 232, 235
 - besednozvezni 14, 16–17, 23, 25–26, 32–39, 75, 87, 96–97, 100, 103, 119, 122–123, 126, 136–138, 167, 178–179, 183, 190, 192, 194, 196–199, 204–205, 227–228
 - citatni 39, 205
 - izbiblični 156
 - minimalni 16
 - pragmatični 16, 23, 32, 38–39, 186, 204, 219, 231–232

- primerjalni 15, 87, 173, 205
- stavčni 9, 12, 16–17, 19, 22–26, 28–29, 32–33, 35, 37, 39, 52, 75, 87, 96–97, 99, 137, 183, 185, 195, 198, 200, 204, 215, 219, 232

– zastarel 147, 213

frazeodidaktika 16

frazeografija 185, 212–214, 220

frazeologem 15, 17, 25, 115, 170

frazeologija 9–13, 15–24, 26–29, 31, 33–34, 37–40, 44, 46, 52, 63, 75–76, 96–97, 135, 140, 152, 161, 164, 170, 176, 181, 183, 185–186, 195, 198–200, 213–215, 219, 231

– stavčna 39, 185–186, 198, 214–215, 219

frazeologizacija 35, 191, 195–196, 207, 214

frazeologizem 15

frazeološka enota gl. tudi frazem,

frazeološka stalna besedna zveza

15, 21, 28, 45, 54, 76, 119–121, 127, 129, 131, 134, 136, 140, 153, 162, 168, 199, 229

frazeološkost 21, 194, 199

H

harmonija zlogov 226–227

heterosituativnost 30, 35, 99, 106, 156, 235

I

idiom 16, 19, 96

idiomatičnost 20

idiomatika 15, 19–20

izhodiščni korpus 23, 34, 41–43, 45, 48–51, 53–57, 63, 67–68, 71–74, 78, 84, 97, 101–102,

112–114, 116, 123, 125, 135, 138, 141–143, 158–160, 162, 164–165, 167, 173, 177–179, 185, 190–195, 200, 204, 206, 216–217, 220–221, 229

K

kalk 60, 79, 147, 149–150, 152

kalkiranje 118, 191

kinogram 100

krilatca 13, 23, 33, 38–39, 55–56, 69, 151, 159–161, 195, 201, 207–208, 228

križanje 77, 99, 103

L

leksem 83, 117, 169, 205

leksikologija 119–120, 135

lema

– frazeološka 219

– paremiološka 219, 225

M

metoda FTP 42, 50, 269

metoda FTR 42

metoda PTP 42, 44, 50, 93, 147

N

napotilo

– kmetijsko 34

– vremensko 23, 27, 33–34, 39, 56–57, 138, 191, 194, 206, 214

– zdravstveno 34

P

paremija gl. tudi paremiološka enota

9–14, 18–19, 23–24, 26–30, 33–34, 36, 38, 40–57, 59–64, 67–73, 75–79, 81–91, 93–94, 96–107, 109–117, 119–127,

- 130–131, 133–135, 137–139,
141–143, 146–157, 159–166,
168–173, 175, 177–183, 185
– citatna 79, 106, 151, 196, 205
– izbiblična 69, 129, 195, 207
– zastarela 47, 94, 142, 146,
204, 228
- paremiografija 13, 212, 220, 232
- paremiologija 9–19, 186, 190,
192, 194–198, 200, 204–209,
211–221, 226–232, 234–235,
237–250
- paremiološka enota gl. tudi paremija
11–14, 36–37, 44, 109, 207, 212,
216, 220
- paremiološka kompetenca 64, 69–70
- paremiološka zbirka gl. tudi zbirka
pregovorov 211–214
- paremiološki minimum 10–12, 15,
24, 29, 33, 40–50, 55, 63–64,
67–74, 78, 81, 87, 93, 104,
109–116, 119, 124–125, 128,
130, 135, 143, 160, 172, 177, 179,
181–183, 185–187, 190–192, 199,
204–206, 211–213, 216–217, 228
- paremiološki optimum 9–13, 24,
33, 37, 39–40, 46–49, 55, 62–63,
75, 107–109, 112–113, 115, 121,
127–128, 131, 138, 143–144,
146–147, 153, 164–165, 170–175,
177–183, 185, 190–193, 198,
200–204, 206, 209, 211–213,
216, 219–221, 225, 228–230
- pagostnost paremije 11–12, 14, 25,
40–41, 44–45, 47–48, 71, 75–76,
94, 96, 104–112, 116, 141, 143,
151–153, 155–156, 162, 172–175,
181, 185, 188, 190, 192, 205,
214–215, 219–223, 226,
228–229, 237–250
- polifunkcionalnost 167
- popularizator 14, 86, 91, 93–94,
159, 174, 207, 225–226, 230
- poznanost paremije 9, 11–13, 17,
34, 41–43, 45–47, 49, 67–70,
73, 93, 97–98, 105, 107–111,
128, 130–131, 135, 141, 144,
148, 159–160, 171–172, 181,
186, 213, 215, 226, 228–229,
237–250
- pregovor 9, 11–15, 17–19, 23–45,
47–53, 55–60, 63–64, 70–71, 74,
77–86, 88–102, 104–105, 112,
115–117, 119, 122–132, 134–135,
138, 142–143, 146–152, 156,
159, 161–162, 164, 166, 172,
176, 190–191, 194–197, 199–201,
204, 206, 208, 214–215, 217, 220,
231–232, 234, 237
- pretvorba frazema
– medravninska 14, 96, 106, 138
– znotrajravninska 104
- R**
- rečenica 12, 16–17, 23, 25–26, 215
- rek 24, 32–33, 39, 82, 84, 100,
135, 158, 195, 198–201,
203–208, 211
- reklo 16, 26, 199, 201, 203
- S**
- slogan
– frazeologizirani 9, 23, 55,
194–196, 206, 214
– reklamni 39, 92, 94–95,
166–167, 191, 196
- slovar
– frazeološki 25, 41, 50–51, 72,
214, 219, 222
– konverzacijski 51

– paremiološki 47
 – splošni 205, 209, 213, 217, 219–220, 222, 229, 232
 – večjezični 48, 213
 slovaropisje 12, 185, 212, 216, 230, 234
 splošnica 12, 37–38, 55–56, 106, 204, 214
 stalna besedna zveza 16, 147
 – frazeološka gl. tudi: frazem, frazeološka enota 16
 – nefrazeološka 16, 126
 stalnost gl. tudi ustaljenost 20–21
 suprasemantični dejavnik 38, 141, 163

T

takstem 27, 33, 117, 119, 123, 192, 194, 197

U

ustaljenost gl. tudi stalnost 9, 14, 18, 22, 24, 34, 96, 199
 uvajalno sredstvo 14, 32–33, 37, 115, 149–151, 158, 160, 186, 192, 195, 198–200, 203–208, 211, 214–215
 uvajalno sredstvo
 – standardno 199
 – samostalniško 38, 199–200, 204, 207
 – večbesedno 198, 200, 203

V

velerizem 9, 12, 23, 26–27, 29, 33, 35–36, 38, 56–57, 138–139, 191, 194, 199, 214
 vraža 27, 33–35, 56–57, 69, 191, 194–195, 206, 214
 vremenska uvera 27, 33–34, 39, 138, 191
 vzorec
 – konstrukcijski 14, 48, 54, 77–81, 83–85, 88, 90, 101, 107, 109, 111–117, 209
 – tematsko-konstrukcijski 54, 101–103, 112, 117, 194, 209, 218

Z

zbirka pregovorov gl. tudi
 paremiološka zbirka 13, 15, 17, 34, 44, 49–50, 142–143
 znanje paremije
 – aktivno 43, 62, 68–70
 – pasivno 43, 62, 68–70, 142

Ž

žanr
 – folklorni 27, 29
 – novinarski 105, 162
 – paremiološki 12, 15, 17, 28–29, 31, 33, 35–36, 38, 40, 49, 138, 185, 208, 214, 233
 – pripovedni 29